

Lars Christensen

I Solkongens Skygge

Dansk-franske relationer 1661-1693

Ph.d. afhandling

Institut for Historie, Kultur og Samfundsforhold

Syddansk Universitet, Odense 2003

Vejleder: professor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen

Indholdsfortegnelse

Forord	5
1. Indledning	6
Udenrigspolitikken rolle i 1600-tallet	8
Forskningsstatus	11
Problemformulering, afgrænsning og begreber	21
Kildemateriale og –typologi	26
Kronologi, citater og navne	28
2. Det westfalske System	30
Fredsslutningerne i 1648	30
Frankrig i Det westfalske System	33
3. Institutionerne	39
De udenrigspolitiske rammer	39
Diplomaterne	43
4. Danmarks optagelse i det franske alliancesystem 1661-1664	52
Optakt til alliancen	52
Traktaterne bliver indgået	59
Traktaternes umiddelbare følger	65
Forhandlinger med Sverige	71
Sammenfatning	75
5. Sømagtskrig og Devolutionskrig 1665-1668	77
Dansk-fransk dobbeltspil	77
Under Devolutionskrigen	100
Sammenfatning	106
6. Diplomati og storkrig 1668-1676	109
Tripelalliancen nedbrydes	109
Frankrigs allianceopbygning	117
På vej mod krig	133
Krig med Sverige og Griffenfelds fald	141
I krig med Frankrig	148
Sammenfatning	150
7. Fredsdiktat, forsoning og ny alliance 1679-1682	152
Freden i Fontainebleau	152

Nordisk intermezzo og tilnærmelse til Frankrig	159
Ny alliance	171
1682-traktaten i historieforskningen	174
Sammenfatning	177
8. Offensiv dansk udenrigspolitik 1682-1684	179
Planer mod Sverige	179
Forsøg på sidegevinster af alliancen	191
Aktivistisk dansk politik i Nordtyskland	196
Gottorp i centrum	199
Sammenfatning	208
9. I ly af våbenstilstanden 1684-1687	211
Fransk ønske om status quo	211
Gensidige æresbevisninger	222
Danmark, Frankrig og huguenotterne	223
Aktionen mod Hamburg og dens følger	229
Konference i Altona og skiftende fransk kurs	240
Sammenfatning	245
10. Skuffelsernes tid 1688-1689	247
Manglende støtte mod Gottorp	247
Udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig	251
Påvirkningen fra <i>The Glorious Revolution</i>	255
Krigen udvides	262
Vendepunktet: Altona og Irland	265
Sammenfatning	271
11. Dobbeltspil og mistillid 1689-1693	274
Neutralitet med forbehold	274
Forsøg på dannelsen af et ”tredje parti”	281
Handel og kaperi	283
Danske tropper til begge sider	285
Ledelsesændringer	288
Sachsen-Lauenburg	290
Sammenfatning	298
12. Konklusion	299

Resumé	305
Sommaire	309
Utrykte kilder	313
Trykte kilder og litteratur	316

Forord

I forbindelse med udarbejdelsen af denne ph.d. afhandling har en række personer været mig behjælpelig.

Først og fremmest tak til professor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen for kyndig og tålmodig vejledning igennem hele processen.

Cand. mag. Camilla Schultz fortjener stor tak for at have læst grundig og saglig korrektur på afhandlingen og kommet med gode råd i slutfasen.

Dernæst tak til de ansatte ved Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse og Center for Historie, Lis Krog Hansen, Lilian Kristensen og Vivian Kapper samt Gitta Stærmose ved Det humanistiske Fakultetssekretariat for at have hjulpet mig igennem de bureaukratiske labyrinter.

De ansatte ved Rigsarkivet i København, Archives des Affaires Étrangères i Paris samt ikke mindst Syddansk Universitetsbibliotek, Odense, skal have stor tak for hjælpen med at fremskaffe arkivalierne.

De studerende ved Åbent Universitet, Fredericia, og på overbygningsuddannelsen i historie i Odense, der valgte at følge mine kurser, skal have tak for overbærenhed overfor en urutineret underviser og gode inputs undervejs.

Borgerlige Studerende ved Syddansk Universitet takkes for at have stillet kontorfaciliteter til rådighed for mig og have accepteret, at urimelige mængder af bøger og papirer om 1600-tallet har fyldt op i lokalet i månedsvis. Enkelte har endog hævdet at mene, at projektet var interessant!

Odense, 14. juli 2003.

1. Indledning

Dansk udenrigspolitisk historie har i en lang årrække levet en skyggetilværelse. Enkelte værker og artikler er det blevet til, men hovedvægten i historieforskningen har ligget på andre områder som landbrugs-, social-, lokal- og økonomisk historie samt skildringen af enkelte samfundsgruppers historie: arbejderhistorie, kvindehistorie med videre. Groft sagt var ”konger og krige” skubbet til side til fordel for ”almindelige menneskers” historie. Især i 1960ernes og 1970ernes af materialistisk og til dels marxistisk præget historieskrivning var der næppe i udbredte faghistoriske kredse meget andet end hån tilovers for folk, der beskæftigede sig med rent udenrigspolitiske emner. Strukturhistorie eller ”lange linier historie” var, ikke mindst med forbillede i den franske Annales-skole, på mode i Danmark såvel som i udlandet, altså især i Frankrig, men også i Tyskland og de engelsksprogede lande, om end måske i mindre grad dér.¹

Det er utvivlsomt mere end et tilfælde, at for hver udgave af de store Danmarkshistorier rettet til det brede publikum, der er udkommet de sidste hundrede år, er de udenrigspolitiske dele, i hvert fald, når man taler om anden halvdel af 1600-tallet, skrumpet. Startende med en ganske omfattende dækning i Danmarks Riges Historie (1896-1902) har tendensen med det lidt forsimplede mål antal sider, været støt faldende i Det Danske Folks Historie/Schultz Danmarkshistorie (1929/1942) og Politikens Danmarks Historie (1964) til et (foreløbigt) lavpunkt i Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie (1989).² Der er her ikke meget tilbage af Leopold von Rankes berømte understregning af ”udenrigspolitikens primat”. Noget ganske andet er så, om denne nedtoning af politisk historie til fordel for strukturhistorie også reflekterede interessefelterne hos den ikke-faghistoriske del af publikum.³

Denne nedprioritering af de internationale relationer i historieforskningen, som i øvrigt står i skarp kontrast til den vækst dette emne har haft i statskundskaben, har utvivlsomt mange årsager. Én er givet ”en overbevist følelse af, at dens metoder er umoderne”. Dette hænger sammen med, at diplomatisk historie har haft en tendens til at drukne i detaljer og være deskriptiv snarere end analytisk, fordi det har været et mål at rekonstruere handlingsforløbet så nøjagtigt som muligt. Dertil kommer, at da datidens logik ikke kan genskabes, bliver historikerens tilgangsvinkel præget af

¹ Damsholt et al. (1992), pp. 322-323; Bély (1990), pp. 7-8; Feldbæk (1998), p. 417

² Fridericia (1896-1902); Det danske Folks Historie (1929); Fabricius (1942); Olsen (1964); Scocozza (1990)

³ Se f.eks. Craig (1983), p. 2

nutidige nationale forestillinger og brugt til nationale nutidige formål; med Bély's eksempel: Freden i Utrecht blev set forskelligt fra Paris og Wien. Forhold, der har fået historikere, som søger rammerne om "de lange linier", til at kritisere "begivenhedshistorien" kraftigt.⁴

Imidlertid er udviklingen de senere år gået i den modsatte retning mod en mere individ- og begivenhedsorienteret historieforskning, mest tydeligt ved det store antal historiske biografier, der er kommet i 1980'erne og 1990'erne. Men også udenrigspolitikken ser ud til at have fået en renæssance. I Norge er Norsk utenrikspolitikk's historie i 6 bind udkommet (1995-97) som et noget forsinket skandinavisk "svar" på Den svenska utrikespolitikens historia i 5 bind (1952-59), og i Danmark er det tilsvarende danske "svar" under udarbejdelse. Det er nærliggende at se denne nye udvikling som en del af de sidste par årtiers stigende internationalisering og som et ønske om at sætte de enkelte landes udvikling ind i en international sammenhæng.

Det synes da heller ikke at være ganske futilt at beskæftige sig med udenrigspolitisk historie. Med behørig respekt for den indflydelse struktur- og samfundsforandringer af forskellig art altid vil have, er det dog ikke uvæsentligt for den enkelte samfundsborger, hvilke beslutninger der træffes på kort eller langt sigt på det udenrigspolitiske område. Selv – og måske ofte navnlig – de mennesker, der er uden for indflydelse på de politiske beslutninger, og det var før demokratiernes dannelse den alt overvejende del af borgerne, vil blive direkte påvirket af beslutninger om krig eller fred og om alliancer af militær, økonomisk eller politisk art. Nok drejede livet sig for de fleste om det lokale sogn eller gods, men det var ikke af den grund ligegyldigt, hvilken stat, man tilhørte.⁵ Helt banalt har det været konkrete valg truffet af mennesker, der i mange situationer har ændret på livet for mange mennesker. Det var for eksempel Frederik 3. og rigsrådet, der besluttede at erklære Sverige krig i 1657 med den forsmædelige Roskildefred og dermed overflytningen af en meget betydelig del af befolkningen til et andet land som resultat. Det var ikke udefra kommende konjunkturer, der i den konkrete situation tvang dem til disse beslutninger, hvilket naturligvis ikke udelukker, at sådanne havde virkninger, der ledte frem mod den kontekst, hvori beslutningerne blev truffet. Men for befolkningen var det i den konkrete situation den konkrete beslutning, der var afgørende.

⁴ Craig (1983), pp. 2, 7; Bély (1990), pp. 10-11

⁵ Bély (1990), pp. 8-9

Udenrigspolitikken rolle i 1600-tallet

Udenrigspolitikken fik i 1600-tallet ikke mindre betydning af, at den blev regnet som statens vigtigste opgave, hvor en succesfuld udenrigspolitik var en forudsætning for befolkningens velstand. Følgelig var indenrigspolitikken første mål at styrke staten udadtil. Dette syn blev yderligere forstærket af den selvopfattelse, som de europæiske monarker besad. For dem var Machiavellis udsagn om, at ”frem for alt skal en fyrste bestræbe sig på i enhver af sine handlinger at give sig selv ry af at være en stor mand og med en fremragende begavelse”, ikke bare store ord.⁶ Søgen efter ”la gloire” eller ”reputationen” var for alle monarker en afgørende ledetråd i deres politik – ikke mindst for Ludvig 14. Da samtidig udenrigspolitikken almindeligvis blev regnet som fyrstens prerogativ, og da et stigende antal fyrster nåede status som absolutte i 1600-tallet, var statens vigtigste beskæftigelse i de fleste lande lagt i hænderne på ganske få personer med monarken som den absolutte hovedfigur, mens stænderne og den brede befolkning fik ren statistrolle.⁷ På trods eller måske snarere på grund af denne selvopfattelse var det ikke ligegyldigt, hvordan befolkningen i øvrigt havde det. Når stat og fyrste var ét, handlede aktørerne i udenrigspolitikken nok på vegne af ”kongen, min herre”, men dermed mente de samtidig hele folket.⁸ En integreret del af udenrigspolitikken, der i 1600-tallet fyldte særdeles meget, var krigene. Krig var for den tids fyrster ”et sandt politisk instrument, en fortsættelse af det politiske samkvem, en gennemførelse af dette med andre midler”, for at bruge det klassiske Clausewitz-citat.⁹ Og krigen blev ikke ført for at skaffe varig fred, men for at erobre nyt territorium: ”Ingenting gør en fyrste så agtet, som de store forehavender gør”, igen med Macchiavellis ord, og med ”store forehavender” mente han først og fremmest erobringer.¹⁰ Det lyder næsten som et ekko af dette, når Ludvig 14. i sine ”Mémoires pour l’instruction du Dauphin” lader nedskrive, at da han i 1666 stod over for at vælge mellem at gå i krig mod enten England eller Nederlandene ”jeg anså med glæde udførelsen af disse to krige som en vældig kampplads, der til enhver tid kunne give store muligheder for at markere mig.”¹¹

⁶ Machiavelli (1998), p. 98

⁷ Clausewitz (1986), p. 954; Munck (1990), p. 372; Jespersen (1991), pp. 124, 127

⁸ Bély (1990), p. 18

⁹ Clausewitz (1986), p. 47

¹⁰ Machiavelli (1998), p. 97

¹¹ Louis XIV (1992), p. 150; Zeller (1955), p. 9

Det skortede da i det 17. århundredes anden halvdel heller ikke på konfliktområder, hvor fyrsterne kunne udøve deres udenrigspolitiske magt og udkæmpe krige. Den gamle hovedkonflikt mellem Habsburg og Bourbon bestod fortsat – ja, blev stadig mere betydningsfuld på grund af usikkerheden om den spanske arvefølge. Dertil kom i hvert fald indtil 1670erne striden mellem England og Nederlandene, ofte samlet betegnet ”sømagterne”. Ud over disse to hovedkonflikter var der en række andre som truslen fra tyrkerne og forholdene omkring Østersøen, hvor Sverige nok fra 1660 var tilfredsstillet på det territoriale område, men det var naboerne Rusland, Polen, Brandenburg og Danmark bestemt - og af samme årsag – ikke. Den fri adgang til Østersøen var samtidig for sømagterne af vital betydning på grund af deres handel på Østersølandene, ikke mindst med de såkaldte ”naval stores” som træ, hamp, tjære og jern til skibene. De ønskede derfor en ligevægt i Norden opretholdt, hvilket imidlertid ikke var muligt i en tid med hastigt skiftende koalitioner. Også forholdene i det stærkt opsplittede Tyske Rige var en kilde til stadig uro, hvor opretholdelsen af Den westfalske Fred stod som et omdrejningspunkt, der dog ofte blev udfordret.¹² Tiden fra 1618 til 1721 var således præget af en konstant, nærmest darwinistisk kamp mellem landene om at være bedst egnede til at klare kravene ved vedvarende international konkurrence.¹³

Det er på baggrund af disse mange konfliktområder og udenrigspolitikens altdominerende rolle, at man skal se magtstatens udvikling: statsligt voldsmonopol, bureaukratisering, centralisering, statslig opinionskontrol, merkantilistisk handelspolitik og fremfor alt militærets eksplosive vækst. Militærets størrelse, styrke og pålidelighed var afgørende for, hvilke muligheder enhver stat havde i udenrigspolitikken, og dermed blev rekruttering af mandskab, udrustning og uddannelse af det samt finansieringen heraf en hovedopgave i alle stater. Som følge heraf blev militærudgifterne den altoverskyggende post på statsbudgettet. Frankrig, der her som på en række andre områder dannede ”forbillede”, anvendte 1662-69 41% og 1670-79 (altså inklusiv krigen mod Nederlandene) 62% af statsbudgettet på militæret. Danmark var dog endnu mere militariseret: 1661-75 anvendtes ca. 66% af statens udgifter til hær og flåde – og det vel at mærke i en periode, hvor Danmark ”kun” var involveret i den kortvarige og ikke aktivt udkæmpede krig med England

¹² Se nærmere nedenfor i afsnit 2

¹³ Craig og George (1995), p. 4; Lengeler (1998), pp. 22, 24-26; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 82-87

1666-67. Dette steg til knap 88% under Den skånske Krig, men faldt kun til 64% i fredsperioden 1680-91.¹⁴ Danmark opretholdt således på linie med stater som Sverige og Brandenburg en militær styrke, der reelt oversteg de finansielle muligheder uanset en række fiskale og administrative reformer og et stærkt øget skattetryk. Dette gjorde disse lande endnu mere afhængige af alliancer med andre.¹⁵

Den store grad af militarisering i Danmark gjorde dog ikke landet til en hovedaktør i europæisk storpolitik. Tværtimod var Danmark efter tabene – territoriale, befolkningsmæssige og materielle – i Karl Gustav Krigene 1657-60 i en position, der var meget langt fra den, Christian 4. havde haft ved interventionen i Trediveårskrigen. De territoriale tab af de østensundske provinser føltes måske mest direkte af regeringen i København, men dertil kom, at statsfinanserne var nær bankerot, at produktionsapparatet var blevet hårdt beskadiget under krigen, og at befolkningen i den endnu tilbageværende del af landet var blevet reduceret dramatisk om end de lokale forskelle var store.¹⁶ Og så var der endda ikke udsigt til, at Danmark ville kunne generobre det tabte land ved egen militær styrke alene, selv ikke hvis det lykkedes at opbygge en økonomi og en hær, der kunne måle sig med Sveriges. Nordeuropa var nemlig blevet en integreret del af europæisk storpolitik. Det var især sket ved Danmarks og Sveriges intervention i Trediveårskrigen, hvoraf fulgte, at Sverige blev garantimagt for Den westfalske Fred, og ved, at ressourcerne i Østersøområdet, især ”naval stores”, var afgørende for opbygningen af merkantile og militære flåder i Vesteuropa og især i England og Nederlandene. Ingen af stormagterne kunne derfor tillade sig at negligere magtforholdene i Nordeuropa.¹⁷

Danmark måtte søge at finde en plads i hele dette komplicerede spil. Det gjaldt om at få genopbygget landet, konsolideret den netop etablerede enevælde og sikret sig mod nye angreb. På længere sigt måtte det også være et mål at bringe sig i en position, hvor en revanchekrig mod Sverige var mulig. Et væsentligt element i alle disse dele var at skaffe allierede: De kunne bidrage til at genopbygge landet ved direkte midler i form af subsidier, eller indirekte ved at stille tropper, der kunne aflaste det danske militær eller ved gunstige handelsaftaler. En genopbygning af landet ville i sig selv virke dæmpende på eventuel modstand mod enevælden, ligesom man kunne tænke sig udenlandsk støtte i tilfælde af oprørsforsøg. Mest direkte ville alliancer naturligvis

¹⁴ Jespersen (1989), pp. 110-12; Bonney (1991), p. 227

¹⁵ Kunisch (1990), pp. 21-22

¹⁶ Jespersen (1989), pp. 151-53

¹⁷ Jespersen (1989), pp. 238-39

betyde udenlandsk hjælp i tilfælde af svenske eller andres angreb. Endelig kunne alliancer yde Danmark hjælp til at tilbageerobre de tabte områder og først og fremmest Skåne enten ved direkte troppehjælp eller ved fredsforhandlingerne efter en for Sverige tabt krig.¹⁸

Problemet var naturligvis, hvor man da skulle søge alliancer, for uanset hvilke større magter, man søgte tilslutning til, betød det involvering i en eller flere af de nævnte brudflader i Europa. Fra 1670erne var spørgsmålet tilsyneladende, men også kun tilsyneladende, enkelt: for eller imod Frankrig. Endelig var der også ”den tredje vej”: at opgive det tabte og forlige sig med Sverige til forsvar for fælles interesser i Østersøen og Nordtyskland. En mulighed, som i samtiden nok syntes utænkelig for de fleste, men som dog kortvarigt blev forsøgt, og som af en fjern eftertid er blevet bedømt som den eneste rigtige – ganske vist set i bagklogskabens lys.¹⁹

Forholdet til Europas mest folkerige land og stærkeste militærmagt, Frankrig, var af afgørende betydning for alle lande i Europa, ikke mindst med den ambitiøse Ludvig 14. som konge. For Danmark kunne en nær alliance med Frankrig synes attraktiv af flere grunde: For det første havde Frankrig den militære magt og de økonomiske midler til at yde Danmark støtte før og under en krig. For det andet var der måske håb om, at Frankrig ville tillade, at Danmark fik Skåne tilbage, da det havde mindre merkantile interesser i Østersøen end sømagterne. Og for det tredje kunne der være håb om, at Frankrig ville acceptere inkorporationen af det med Sverige allierede hertugdømme Gottorp.²⁰ Det store problem for Danmark i forholdet til Frankrig var dog, at dette land traditionelt havde været allieret med Sverige siden Trediveårskrigen, Sverige var Frankrigs partner som garantimagt for Den westfalske Fred og havde større militær styrke end Danmark.

Forskningsstatus

Relationerne mellem Danmark og Frankrig under den tidlige enevælde har ikke været genstand for egentlige specialundersøgelser, men har naturligvis indgået i bredere skildringer af dansk udenrigspolitik. Disse er dog som ovenfor nævnt ikke mange. I. A. Fridericia gav i ”Danmarks Riges Historie” (1896-1902) udtryk for, at hovedmålet for Danmark var at opnå alliancer og subsidier, men at der bestemt ikke var enighed herom i den danske regering. Den alliance, som Hannibal Sehested i 1663 fik

¹⁸ Fridericia (1896-1902), p. 520

¹⁹ Se f.eks. Bøggild-Andersen (1970), pp. 484-86

²⁰ Fridericia (1896-1902), p. 560; Jespersen (1989), p. 255

igennem i Paris, bedømte Fridericia som en positiv gevinst, om end den ikke gav subsidier i fredstid. Danmark støttede sig herefter op ad Frankrig, hvilket yderligere forstærkedes med tripelalliancen 1668 mellem England, Sverige og Nederlandene.²¹ Griffenfeld ønskede nok en fremtidig revanche over for Sverige, men med en i første omgang forsigtig udenrigspolitik, hvor Frankrig var hjørnesteinen. Forbundet i 1672 mellem Sverige og Frankrig ”blev epokegørende for Danmarks stilling. Det havde på ny vist sig, at Sverige vejede mere i Frankrigs vægtskål end Danmark”. Dermed var Danmark reelt tvunget til tilknytning til Nederlandene, men med Griffenfeld i spidsen søgtes alligevel neutralitet og en splittelse af Sverige og Frankrig. Da Griffenfeld endog fortsatte denne politik efter indgåelse af tætte alliancer med Kejseren, Spanien og Nederlandene i 1674 og aftaler om deling af eventuelt krigsbytte, blev det den direkte årsag til hans fald. Om end Fridericia følte sig ”tiltrukket af Griffenfelds politik”, forspildte den dog også ved sin tvetydighed de allieredes tillid uden at kunne vinde Sverige, for ”Ludvig XIV opfattede endnu stadig sine interesser som faldende sammen med denne magts [Sveriges]”²² Fridericia anså Frankrigs fredsdiktat 1679 som indeholdende den ”trøst”, at Frankrig lod forstå, at Gottorp ikke var et anliggende, det ville blande sig i. Til gengæld fik Johan Gyllenstiernas ”såkaldte skandinaviske politik” et dårligt skudsmål: Sverige ville genskabe egen selvstændighed, skille Danmark fra Brandenburg og undgå dansk-franske tilnærmelser – der var bestemt ikke tale om at ofre noget for Danmark.²³ Ludvig 14. anså på ingen måde Sverige og Danmark som sine jævnbyrdige, og det svensk-danske samarbejde var allerede undergravet ved Gyllenstiernas død 1680. Herefter bevægede Danmark sig med alliancer af 1682 og 1683 igen ind i det franske alliancesystem, nu klart modsat Sverige. Forbundet med Frankrig hjalp imidlertid ikke i den langstrakte strid om Gottorp, der endte med Altonaforliget i 1689.²⁴ Et forlig, der viste ”Danmarks vanmagt” og som gjorde, at landet de følgende år førte en dobbelttydig politik, hvor den ”bevidste vaklen” dog også var en følge af interne uenigheder. Engelsk-nederlandske overgreb mod neutrale danske skibe under Den pfalziske Arvefølgekrig 1687-97 forhindrede tilnærmelser til disse to lande og førte i stedet til tilknytning til Frankrig og Sverige, hvor der med sidstnævnte 1691-1693 sluttedes traktater om væbnet neutralitetsforbund. Der var dog kun vundet ”ringe udbytte” ved

²¹ Fridericia (1896-1902), pp. 520-521, 524

²² Fridericia (1896-1902), pp. 546, 549-553, 566-567

²³ Fridericia (1996-1902), pp. 603-604

²⁴ Fridericia (1896-1902), pp. 643-645, 658

forbundet med Frankrig og fra 1694 søgtes tilnærmelse til de allierede, hvilket førte til et forbund med England og Nederlandene i 1696, hvor Danmark stoppede handelen med Frankrig.²⁵ Kendetegnende for hele perioden er det, at Fridericia skildrer den danske udenrigspolitik som svingende og afhængig af de interne magtkampe og – konstellationer ved hoffet.

Fridericia dannede i synet på den danske udenrigspolitik skole for dette område som for så mange andre områder, hvorfor synspunkterne er gennemgået forholdsvis detaljeret her. De efterfølgende brede danmarkshistorier fulgte i hovedtrækkene Fridericia i de som nævnt stadig mindre afsnit om udenrigspolitik. Fabricius lagde i ”Schultz Danmarkshistorie” dog større vægt på Griffenfelds ”statsmandstanke”: tilknytningen til Frankrig. Hans dom over Griffenfelds fald er følgelig hård: ”en skamplet på den enevældige regering”, da ”hans efterfølgere ved at knæsette hans politiske grundprincip, tilnærmelsen til Frankrig, i virkeligheden gav ham moralsk oprejsning.”²⁶ Han bedømmer ligeledes den svensk-danske tilnærmelse i 1679 mere positivt og som udtryk for et fælles ønske om at frigøre sig fra det ”trykkende franske formynderskab”. I 1682 fik Danmark ”endelig vort ønske opfyldt, at komme på Frankrigs side”, men det bedømte Fabricius ikke længere positivt: Danmark havde først fået ”Frankrig til ven, da dette land var i tilbagegang, og at vi altså havde holdt på den forkerte hest.” Derfor var Danmark forladt af alle og måtte indgå Altonaforliget.²⁷ I Politikens Danmarks Historie, bind VII af Gunnar Olsen og Finn Askgård (1964) opsummeres de tidligere resultater men – med fuldt overlæg - uden at problematisere dem, om end Molesworth’s hårde kritik af den førte politik indirekte gives ret.²⁸ I den nyeste ”brede” Danmarkshistorie, Gyldendal og Politikens, bind 8 forfattet af Benito Scocozza (1989), har udenrigspolitikken fået minimal plads. Bortset fra årene omkring Skånske krig, en positiv vurdering af Griffenfelds pro-franske linie samt en billedtekst om forholdet til Gottorp, er udenrigspolitikken efter 1660 uomtalt, hvilket afspejler forfatterens økonomisk-social historiesyn.²⁹

I den mere faghistorisk rettede ”Gyldendals Danmarks Historie”, bind 3, skrevet af Knud J. V. Jespersen (1989), følges den tidligere linie op med særlig understregning af den interne uenighed og vaklen i Danmark og den deraf følgende opfattelse i

²⁵ Fridericia (1896-1902), pp. 659-663

²⁶ Fabricius (1942), pp. 406, 415

²⁷ Fabricius (1942), pp. 423-424, 434-435

²⁸ Olsen (1964), især pp. 161-169, 246-252, 261-264

²⁹ Scocozza (1989), pp. 296-304, jf. også Heiberg (1992), p. 170

udlandet af, at Danmark var en upålidelig partner, men hvor hovedårsagen til den vaklende politik var forholdet til Gottorp, og hvor det danske nederlag i Altona derfor var en naturlig årsag til at fjerne sig fra Frankrig.³⁰ Jespersen lægger dog speciel vægt på at understrege den internationale kontekst, som Danmark - og for den sags skyld hovedmodstanderen Sverige - måtte operere i. De nordiske landes afhængighed af det storpolitiske billede viste sig især ved krigsudbruddet i 1675, som ingen af de to magter ønskede på det tidspunkt, og naturligvis ved fredsslutningen 1679. Og i dette storpolitiske billede forsøgte Danmark "at spille på for mange heste samtidig."³¹ Internationaliseringen og den nordeuropæiske politiks integration i større europæisk sammenhæng understreges yderligere i bind 4 af "Det europæiske hus" af samme forfatter (1991), hvor også Frankrigs store indflydelse på stort set alle områder, og ikke kun politisk, men også sprogligt, kulturelt, intellektuelt og kunstnerisk, fremhæves.³²

Gottorps og internationaliseringens betydning bliver ligeledes betonet stærkt i "Dansk Udenrigspolitik Historie", bind 2 (2002), ligeledes af Knud J. V. Jespersen, hvor forsøget på at fjerne hertugens magt sammen med truslen fra Sverige og reetablering af dansk indflydelse i Nordtyskland betragtes som de afgørende elementer i dansk udenrigspolitik efter 1660, men hvor Danmark samtidig måtte søge at finde et solidt ståsted i europæisk storpolitik i hastigt skiftende situationer.³³ Alliancen med Frankrig af 1663 bliver bedømt som et vigtigt skridt mod øget sikkerhed mod Sverige og frigørelse fra Nederlandene. Danmark førte efter Karl Gustavkrigene en svingende neutralitetspolitik, men fra begyndelsen af Christian 5.s regeringstid forfulgte man et mål om revanche overfor Sverige, hvilken ikke kun Den skånske Krigs resultater på slagmarken, men nok så meget Frankrigs fredsdiktat i 1679 satte en stopper for. I 1680erne søgte man "i ly af den franske alliance at føre en militært understøttet arronderingspolitik" i hertugdømmerne og Nordtyskland, hvilket imidlertid mislykkedes på grund af dansk overmod og modstand fra Frankrigs modstandere. Efter Altonaforliget var Danmarks hovedmål neutralitet, hvilket medførte et handelspolitisk samarbejde med Sverige, men også fjernelse fra Frankrig.³⁴

³⁰ Jespersen (1989), pp. 253-256

³¹ Jespersen (1989), pp. 246, 252-253, 259

³² Jespersen (1991), især pp. 128-130, 134-137

³³ Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 81-87

³⁴ Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 102, 133, 158-165

Tiden under Den pfalziske Arvefølgekrig er behandlet af Dagny Jørgensen i ”Danmark-Norge mellom sømaktene 1688-1697” (1975) med hovedvægten lagt på merkantile spørgsmål, idet det understreges, at krigen ikke kun var en politisk magtkamp, men også en økonomisk kamp, hvor England og Nederlandene frygtede, at Danmark og Sverige ville overtage deres søfart og søgte at hindre dette med alle midler.³⁵ Danmark var ved krigsudbruddet præget af en fransk-venlig ”kabale”, men af frygt for politisk isolation indgik man alligevel aftaler om at levere tropper til de allierede.³⁶ Ifølge Jørgensen havde Frankrig store interesser i Danmark: Frankrig håbede via de nordiske lande at kunne rette et slag mod Nederlandenes østersøhandel. De kunne påvirke tyske forhold, de to landes skibsfart var vigtig for fransk import og eksport, og de kunne danne et ”tredje parti” som fredsmæglere. Derfor arbejdede Frankrig for at genoptage det nordiske forbund fra 1679, og derfor sendtes de bedste franske diplomater til Norden.³⁷ Det væbnede neutralitetsforbund var dog uden den store teoretiske og praktiske betydning: konvojerne blev ikke respekteret og neutraliteten ikke holdt – Danmark var pro-fransk, Sverige pro-allieret. Da den politiske situation ændrede sig med den fornyede krise om Gottorp 1695, forsvandt mulighederne for samarbejde.³⁸

Den mest detaljerede gennemgang af dansk udenrigspolitik i anden halvdel af 1600-tallet er fortsat kommentarerne i L. Laursens ”Danmark-Norges Traktater 1523-1750”, hvor bindene VI-IX (1920-33) dækker denne periode. Værket var for denne periode i høj grad pionérarbejde. Laursen gennemgår minutiøst de diplomatiske forhandlinger, der gik forud for de enkelte traktater. Dog rummer værket kun i enkelte tilfælde materiale fra udenlandske arkiver, hovedlinierne i udenrigspolitikken er ikke tydelige, ligesom indledningerne er begrænset strengt til forudsætningerne for traktater eller aftaler, der blev til en realitet. Afsluttede traktater, hvis ratifikation af en eller anden grund blev nægtet af den ene af parterne, er dog medtaget. Nært forbundne emner som handels-, finans- og militærpolitik er heller ikke behandlet. Da samtidig traktaterne er behandlet kronologisk, fremstår de lange linier i samkvemmet mellem Danmark og enkeltlande ikke klart.³⁹ Forholdet til Frankrig er således især omtalt i

³⁵ Jørgensen (1976), p. 322

³⁶ Jørgensen (1976), pp. 10-12

³⁷ Jørgensen (1976), pp. 70, 81

³⁸ Jørgensen (1976), pp. 97-98

³⁹ Jf. Bøggild-Andersen (1937-38), pp. 398-410. Det skal retfærdigvis nævnes, at ingen af disse ting var det Laursens mål at belyse. Arbejdsopgaven var rigelig stor, som den forelå, og han nåede da også ”kun” til 1693 mod det planlagte 1750. Laursen (1907-33) Bind I, pp. VI, XIV

forbindelse med handels- og alliancetraktaterne i 1663, fredsslutningen i 1679, alliancetraktaterne i 1682-83, neutralitetstraktaten i 1691 samt traktaterne af 1693 om modstand mod den niende kur og angreb på Ratzeburg. Laursens indledninger til traktaterne er dog primært refererende og sjældent vurderende.

Den danske specialafhandling, der rummer i hvert fald kvantitativt mest om dansk udenrigspolitik i perioden, er Franz von Jessens biografi om slægtningen Thomas Balthazar von Jessen, ”En slesvigsk Statsmand”, hvor første bind med forfatterens ord er ”en oversigt over dansk udenrigspolitik i tiden 1680-1703”.⁴⁰ Det velskrevne værk er dog ikke uden problemer: von Jessen har kun i meget lille omfang anvendt utrykte kilder, og noteapparatet er ikke voldsomt udbygget. Hvor lidt brug, von Jessen har gjort af det primære kildemateriale i eksempelvis Tyske Kancelli, ses af, at han hævder, at ”næppe en eneste af dets akter er i den periode, talen her er om...affattet på dansk”.⁴¹ Faktisk er en ganske betydelig del af korrespondancen til og fra danske diplomater på dansk, om end tysk og fransk er hyppigere anvendt. Disse problemer bliver ikke mindre af, at von Jessen, som Bøggild-Andersen påpegede i en anmeldelse i Historisk Tidsskrift (1944-46), ”er grebet af en lidenskabelig vilje til over alt at tage sin helt i forsvar og reducere hans modstandere in absurdum”. (En indvendig, som paradoksalt nok blev rettet mod Bøggild-Andersens egen Hannibal Sehested biografi, der udkom omtrent samtidig med anmeldelsen).⁴² Franz von Jessen er meget positiv i sin vurdering af den førte udenrigspolitik og især den af Th. Balthazar von Jessen med flere førte pro-franske linie. Der var enighed om målene, nemlig de skånske provinsers generhvervelse og kongens eneherredømme i Slesvig og også om midlet, nemlig alliance med Frankrig uden om Sverige. Dansk udenrigspolitik udmærkede sig efter Griffenfeld ved ”elasticitet og initiativrig optimisme”.⁴³ Følgelig bedømmes traktaterne med Frankrig 1682-83 og igen i 1691-93 som klare succeser for Danmark. Udlejningen af tropper til begge parter i Den pfalziske Arvefølgekrig var udtryk for, at man ”holdt balancen og forspildte ingen fremtidige muligheder”, men den svækkede dog landet ved ikke at have tropperne til egen rådighed. Imidlertid overtog Plessen i 1694-95 ledelsen af udenrigspolitikken, hvilket førte til en traktat med sømagterne; en traktat, der var ”upålideligheden sat i system.”⁴⁴

⁴⁰ von Jessen (1930), p. V

⁴¹ von Jessen (1930), p. 79

⁴² Bøggild-Andersen (1944-46), pp. 700-702, jf. Andersson (1947-49), p. 423

⁴³ von Jessen (1930), pp. 91-92

⁴⁴ von Jessen (1930), pp. 154, 194-195, 207

Flere artikler og værker dækker delaspæker eller kortere tidsrum. Det gælder således Knud Fabricius' artikel om "Colbert og Danmark" (1913) og C. O. Bøggild-Andersens artikel med samme titel (1946). Begge behandler de handelspolitiske forbindelser i 1660'erne, men Bøggild-Andersen fremhævede, at initiativet til en nærmere forbindelse udgik fra Frankrig, og ikke som tidligere antaget fra Danmark. Uenigheden mellem de to lande om den praktiske udførelse af handelstraktaten af 1663 var dog for stor til, at der kom større praktiske resultater ud af det: Colbert ville ikke tillade en ligestilling af de to lande i handelen, Danmark var for fattigt på kapital og ville desuden ikke give Frankrig det ønskede monopol på handel med salt, og det i 1669 (og ikke 1668, som begge forfattere hævder) oprettede *Compagnie du Nord* fik kun en kort levetid. De to artikler er i øvrigt begge præget af en betydelig uvilje mod merkantilismen generelt.⁴⁵

Bøggild-Andersens artikel er i det store hele indarbejdet i hans store biografi over Hannibal Sehested (bind I 1946b og bind II 1970). Værket er noget ujævnt og uoverskueligt, blandt andet fordi bind II udkom posthumt med mange overlapninger til bind I og uden noteapparat af betydning i de her relevante afsnit. Især fremhæves den interne danske magtkamp om udenrigspolitikken med Sehested, Jens Juel og Theodor Lente, der ønskede et forbund mellem England, Sverige og Danmark og med fransk støtte på den ene side og blandt andre Peder Reedtz, Christian Rantzau, Christoffer Gabel og Conrad Bierman, som ønskede en fortsat tilknytning til Nederlandene og Kejseren, på den anden side.⁴⁶ Bøggild-Andersen anså Sehested for at være den absolut førende og visionære danske statsmand i tiden med den bærende tanke, at Danmark og Sverige burde samarbejde til gavn for såvel handel som sikkerhed, til gengæld måtte Danmark opgive at få de tabte besiddelser tilbage. Han var ikke synderligt interesseret i en alliance med Frankrig, men forsøgte, da en sådan var kongens mål, at opnå det bedst mulige resultat under ambassaden til Frankrig 1662-64 og siden at udnytte denne alliance som et middel til at nå det nordisk-engelske forbund, hvilket dog mislykkedes.⁴⁷

En anden af periodens store personligheder i dansk politik, Peder Schumacher Griffenfeld, er senest i 1999 biograferet af Sebastian Olden-Jørgensen. Han understreger den internationale kontekst, som den danske regering måtte operere i, i

⁴⁵ Fabricius (1913), pp. 67-82; Bøggild-Andersen (1946a), pp. 194-224

⁴⁶ Bøggild-Andersen (1970), pp. 248-250, 274, 445-46

⁴⁷ Bøggild-Andersen (1970), pp. 329-330, 378-379

perioden 1673-76 med Griffenfeld som den altdominerende skikkelse. Danmark manglede her evnen til at manøvrere mellem Frankrig og dets modstandere, men Griffenfeld forsøgte at bevare størst mulig handlefrihed så længe som muligt. På grund af afhængigheden af subsidier var den danske politik præget af pragmatisme og kynisme.⁴⁸ Olden-Jørgensen mener ikke, at Griffenfelds politik var ”fransk” forstået som et forsøg på at erstatte Sverige med Danmark i Frankrigs alliancesystem. Han forsøgte i stedet at skaffe Christian 5. en udenrigspolitisk gevinst uden åben krig. Dette kunne ske ved at få Frankrig til at lægge pres på Sverige for at opnå en for Danmark gunstig løsning på Gottorpproblemet. I denne tolkning var det altså ikke i første række generhvervelsen af Skånelandene, der var Griffenfelds mål, men en løsning af problemerne ved sydgrænsen, hvor der i Det Tyske Rige var et vist spillerum for diplomatiske fremstød. Når rigskansleren selv efter krigsudbruddet opretholdt forbindelsen til Frankrig, var det ud fra et ønske om at kunne fortsætte en forhandlingspolitik.⁴⁹

I samleværket ”Kampen om Skåne” (1983) leverer Finn Askgaard, Göran Rystad og Svend Ellehøj bidrag om international politik henholdsvis før Den skånske krig, op til fredsafslutningen og i det første tiår efter krigen. Selvom de tre indlæg er forskellige i deres udgangspunkt, er det fælles, at de sætter den nordiske konflikt i en international sammenhæng. Afgørelsen faldt ikke i Slaget ved Lund, men på Flanderns krigsskuepladser og i Nijmegen, som Rystad skriver. Dermed nedtones den ofte behandlede interne splid i den danske – og for den sags skyld i den svenske – regering til fordel for en betoning af både Sveriges og Danmarks afhængighed af den internationale storpolitik: Sverige ønskede status quo og fred, hvilket søgtes nået gennem alliancer og mæglerrolle, mens Danmark havde brug for subsidier og alliancer med henblik på en revanche; situationer, der ikke ændrede sig afgørende efter krigen, hvor Danmark ganske vist stod stærkt, men hvor hovedspørgsmålet om Gottorp blev regnet som et internationalt anliggende, som Danmark ikke alene kunne afgøre. For de to lande var der en konstant rivalisering om at stå bedst i forhold til Frankrig, hvorfor den dansk-franske traktat af 1663 var en klar gevinst for Danmark og det modsatte var tilfældet med det svensk-franske forbund 1672. Frankrig ønskede først og fremmest fred i Norden, af hvilken grund det flere gange forsøgte at skabe en alliance mellem de tre magter til brug for fælles optræden i Tyskland. Danmark kunne

⁴⁸ Olden-Jørgensen (1999), pp. 181, 184-188

⁴⁹ Olden-Jørgensen (1999), pp. 182-183, 204, 233-234, 253

være en substitut for Sverige i det franske alliancesystem, men trods Sveriges militære modgang i krigen, havde svenske tropper bundet store allierede styrker, og Ludvig 14. så det som en prestigesag at støtte sin allierede.⁵⁰

Fra fransk side er der ikke overraskende en stor litteratur omkring udenrigspolitikken på Ludvig 14.s tid, dog som i Danmark med en periode, hvor det var strukturhistorien, der havde overvægten. Det er imidlertid meget lidt, Danmark fylder i værkerne om udenrigspolitikken. Her skal blot nævnes et par eksempler. Et standardværk som "Histoire des relations internationales" (bind 3,2 af Gaston Zeller) nævner blot, at Freden i Fontainebleau for Danmark var "en afkaldsens og underkastelsens fred" samt at Christian 5. efter 1680 modtog "sin del af de hemmelige fonde".⁵¹ Et andet standardværk, Andrés "Louis XIV et l'Europe", omtaler dog både traktaterne af 1663 og 1682/83 og deres hovedindhold samt deltagelsen i og afslutningen af krigen 1666-67 og Den skånske Krig.⁵² I Robert Mandrous "Louis XIV en son temps" nævnes alliancen af 1663, Den skånske Krig, og Freden i Fontainebleau, mens for eksempel alliancerne i 1682-83 ikke omtales. Derimod får Ole Rømer en parentes.⁵³ I det hele taget afslører Mandrou et noget distant forhold til Norden: Sverige og Danmark er "lidet udviklede," og efter revokationen af Nantes-ediktet i 1685 blev nogle huguenotter "endda fordrevet helt til de skandinaviske lande".⁵⁴ Så kunne man ikke komme længere væk. I den noget nyere "Les relations internationales en Europe" af Lucien Bély indtager Danmark en lige så beskeden, man fristes til at sige tilfældig, plads. Her nævnes alliancerne af 1663 ikke, men derimod forbundet af 1682. Undervejs har Bély et par besynderlige udsagn med: Nederlænderen Tromp tillægges æren for sejren til søs over svenskerne 1677, og i 1692 ønskede Christian 5. at mægle i krigen, fordi "han håbede på Ludvig 14.s anerkendelse af sin majestætstitel."⁵⁵ Niels Juels bedrifter er åbenbart ikke Bély bekendt. Det er fælles for disse tre værker, at de er internationalt anlagt, men at Frankrig i almindelighed og udenrigspolitikken i særdeleshed indtager en dominerende plads, som kun levner perifer og ikke altid lige præcis plads til Danmark.

I bind 13 af de franske "Recueil des instructions donnés aux ambassadeurs et ministres de France", som omhandler Danmark, er der i indledningen en gennemgang

⁵⁰ Askgård og Stade (red.) (1983), pp. 23-50, 399-430; se især pp. 23-24, 26, 399, 403, 423-425

⁵¹ Zeller (1955), pp. 13, 48

⁵² André (1950), pp. 49-50, 92, 95, 167, 212

⁵³ Mandrou (1973), pp. 233, 265, 272, 480

⁵⁴ Mandrou (1973), pp. 54, 288

⁵⁵ Bély (1992), pp. 259, 279, 365

af de fransk-danske relationer i perioden 1648-1789 skrevet af A. Geffroy og udgivet i 1895. Denne indledning er trods sin alder og en noget ujævn karakter med mange spring i kronologi stadig den mest detaljerede gennemgang af emnet fra fransk side. Om end Geffroy angiver at have fået hjælp af udenrigsministeriets direktør, P. Vedel, har der ind sneget sig flere fejl som for eksempel tidspunktet for Englands krigserklæring til Danmark 1666, og det hævdes, at Danmark blev drevet til alliancen med Nederlandene 1666 på grund af engelsk krænkelser af dansk farvand ved Bergenaffæren.⁵⁶

Geffroy betoner, at relationerne mellem de to riger først fik en mere konstant og betydende plads efter Trediveårskrigen. Frankrig var efter 1660 utilfreds med alliancen med Sverige og ønskede en alliance mellem Sverige og Danmark under fransk ledelse. Første skridt var handels- og alliancetraktaterne mellem Frankrig og Danmark i 1663, hvor førstnævnte betegnes som af stor betydning for Colberts merkantilistiske planer, og hvor Frankrig efterfølgende arbejdede hårdt for at få Sverige med.⁵⁷ Geffroy gør en del ud af at beskrive Hannibal Sehested samt sagen omkring Corfitz Ulfeldt og Griffenfeld, hvor hovedkilden til sidstnævnte er Otto Vaupells på det tidspunkt nye Griffenfeldbiografi (1880-82) uden dog tilsyneladende at have kendt Fridericias lange og ganske kritiske anmeldelse af denne. Geffroy fremhæver Sehesteds og Griffenfelds arbejde for et nordisk forbund, men at Gottorp-problemet, svensk modvilje mod at ligestille Danmark med Sverige i det franske alliancesystem og mod det enevældige Danmark samt dansk håb om at genvinde det tabte land forhindrede dette forbund.⁵⁸

Frankrig fortsatte dog med at arbejde for dette forbund, også efter den fransk-svenske alliance af 1672, hvor Danmark blev forsikret, at det på ingen måde var rettet mod det. Johan Gyllenstiernas planer om et forbund efter Den skånske Krig bedømmes meget positivt som et ”dige” mod Rusland og som egnet til at holde Englands imperiale ambitioner nede til stor gavn for Frankrig. Traktaterne i 1682 dels mellem Danmark og Frankrig, dels mellem Danmark, Brandenburg og Münster betød endeligt sammenbrud for den nordiske forbundside.⁵⁹ Traktaten med England og Nederlandene i 1696 betegner Geffroy som en total dansk kovending, der betød en krise i det dansk-franske forhold, som nåede et højdepunkt i 1702, hvorefter forbindelsen mellem de to

⁵⁶ Geffroy (1895), pp. XXX, LXXI-LXXII

⁵⁷ Geffroy (1895), pp. XIII-XVI, XXIX

⁵⁸ Geffroy (1895), pp. XXV-XXVIII

⁵⁹ Geffroy (1895), pp. XXXVI-XXXVIII, XLI

lande blev delvist afbrudt helt frem til 1726.⁶⁰ I betragtning af, at dette værk som nævnt er det, der har den mest detaljerede gennemgang af de to landes relationer i perioden, og at det ofte er citeret i forskningen, er det beklageligt, at man må give Bøggild-Andersen ret, når han betegnede dette og de tilsvarende bind omhandlende Sverige som ”ret svage”.⁶¹

Problemformulering, afgrænsning og begreber

Det er denne afhandlings mål at afdække og analysere de fransk-danske relationer i tidsrummet 1661-93 for at vurdere disses betydning for på den ene side det reducerede dansk-norske monarki, på den anden side Europas absolutte stormagt. Tidsrammen strækker sig fra de første sonderinger om en nærmere alliance mellem Danmark og Frankrig i 1661 til Danmark i stadig højere grad vendte sig mod sømagterne og senere mod øst ved traktaterne med Polen, Sachsen og Rusland. Her er året 1693 valgt, fordi det i forbindelse med den danske militære aktion mod Ratzeburg endegyldigt blev klart for den danske regering, at det konkrete udbytte af alliancen med Frankrig ikke længere kunne forventes at give politiske gevinster, snarere tværtimod. Imidlertid kræver denne problemformulering visse præcisioner og afgrænsninger udover den kronologiske.

For det første på det geografisk/politiske niveau. Frankrig forstås her som det bourbonske kongedømme, hvilket geografisk set er forholdsvis ukompliceret, idet Ludvig 14. ”kun” skrev sig som konge over Frankrig og Navarra. Derimod er ”Danmark” et mere kompliceret begreb, da de danske enevoldskonger regerede over en konglomeratstat. Foruden at være konger af Danmark var Frederik 3. og Christian 5. konger af Norge og de nordatlantiske øer Færøerne, Island og (i hvert fald formelt) Grønland. Men hertil kom, at kongerne var hertuger i Slesvig og Holsten, i sidstnævnte i lensforhold til den tyske kejser. Deraf kom den lange titel ”konge til Danmark og Norge, de Venders og Goters; hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, greve udi Oldenburg og Delmenhorst.” Derfor er betegnelsen ”Danmark” reelt upræcis, men det samme er udtrykket ”Danmark-Norge” på grund af hertugdømmerne. Den mest præcise betegnelse ville reelt være ”det oldenborgske monarki”, da den eneste direkte sammenhængende faktor var monarken. Da imidlertid netop den enevældige monark ikke adskilte ”Danmarks” udenrigspolitik fra ”Norges”

⁶⁰ Geffroy (1895), pp. XLV-XLVI

⁶¹ Bøggild-Andersen (1937-38), p. 385

eller ”hertugdømmernes” udenrigspolitik, al den stund han var overhoved for alle områderne, synes det – om ikke andet så af bekvemmelighedsgrunde – at være praktisk at operere med det simple men altså ikke præcise udtryk ”Danmark”. Som Christian 5. skrev i sit politiske testamente: ”Rigerne hører kongen til som sit patrimonium og ejendom”. De personer, også ud over kongerne, der havde indflydelse på udenrigspolitikken, ”optrådte alle for det dansk-norske dobbeltmonarki, ikke for det danske rige alene” – for at bruge Øystein Rians ord - hvortil kan føjes hertugdømmerne.⁶²

For det andet må begrebet relationer defineres og afgrænses. Studiet af internationale relationer er en stor disciplin i statskundskab og rummer ganske mange elementer. Den amerikanske forsker Quincy Wright definerer internationale relationer som relationerne mellem suveræne stater, nationer, regeringer og folk, hvilket rummer mange former for relationer ud over de officielle regeringsbaserede som for eksempel handels- og finansielle relationer, missionæraktiviteter, udveksling af studerende og (i nyere tid) internationale organisationer og medier. Hertil kan føjes i hvert fald kulturelle relationer, der var ganske betydningsfulde i 1600-tallet, jævnfør Frankrigs indflydelse på dette område. Wright nævner dog, at i århundreder har ”realiteterne i de internationale relationer” været magtpolitik.⁶³ Han opregner en række discipliner, der har relevans for de internationale relationer, hvoraf i hvert fald følgende synes at have relevans også for det 17. århundrede: International ret, diplomatisk historie, militær videnskab, international politik, international handel, kolonistyre, ledelsen af udenrigske relationer.⁶⁴

Men selv dette brede spektrum kan synes for snævert. I hvert fald har tyske historikere i ”Handbuch der Geschichte der Internationalen Beziehungen” peget på et bredt politikbegreb, der inddrager økonomiske, kulturelle, konfessionelle, mentale, geopolitiske og strategiske områder i studiet af udenrigspolitisk historie.⁶⁵ Imidlertid må det her være nødvendigt at indsnævre feltet med skyldig hensyntagen til de mangler, dette måtte medføre. De centrale undersøgelsesfelter må her være diplomatiet, krigskunsten og den internationale politik, når man tager den ovenfor nævnte toprioritering af udenrigspolitikken i datiden in mente. Dette udelukker

⁶² For disse overvejelser se Jespersen (1989), p. 38; Bjørge et.al. (1995), pp. 142-146; Worsaae (1860), p. 20

⁶³ Wright (1955), pp. 3-4, 13; Craig og George (1995), p. 6

⁶⁴ Wright (1955), pp. 33-40

⁶⁵ Duchhardt (1997), p. XI

naturligvis ikke de andre områder, men gør dem til væsentlige delkomponenter af de nævnte. I øvrigt ville en grundig undersøgelse af for eksempel de kulturelle dansk-franske relationer i perioden kræve en afhandling i sig selv. Men det er åbenlyst, at især merkantile overvejelser spillede en rolle i de internationale relationer, ligesom international ret med Den westfalske Fred fik en hidtil uset betydning som baggrund for de enkelte landes ageren.⁶⁶ Under alle omstændigheder er det dog værd at understrege (med Erling Bjøls ord), at ”i de konkrete tilfælde er det naturligvis personer, der handler.”⁶⁷

International politik definerer Wright som ”kunsten at influere, manipulere eller kontrollere store grupper i verden for at fremme målene for nogen imod modstanden fra andre.”⁶⁸ For staters vedkommende er der oftest tale om sikkerhedspolitik, det vil sige ”en adfærd, der har til formål at bevare en stats suverænitet og territoriale integritet.” Suveræniteten og kontrollen med et givent territorium er karakteristisk for international politik, og suveræniteten forstået som en stats evne til at opnå og sikre den størst mulige handlefrihed indadtil og udadtil, er fælleskriteriet for staternes eksistens.⁶⁹ Dette betyder naturligvis ikke, at graden af suverænitet er ens for alle stater, men den gør dem formelt ligestillede, en ligestilling, der netop blev konfirmeret ved Den westfalske Fred 1648.⁷⁰

Væsentlige midler i den internationale politik er diplomati og krigen, der er to af hinanden afhængige størrelser. Diplomati er, med Wright’s definition, ”kunsten at forhandle med det formål at opnå de maksimale af målene med et minimum af omkostninger indenfor et politisk system, i hvilket krig er en mulighed,” og hvor krig er ”kunsten at organisere og udnytte væbnede styrker for at opnå en gruppes formål.”

71

Både diplomati og krig (og for så vidt internationale relationer i det hele taget) hviler på nogle grundlæggende forudsætninger: 1. Der er grupper i kontakt med hinanden. 2. Deres mål og politik er undertiden i indbyrdes konflikt. 3. Hver gruppe anvender de midler, der er mest effektive og mindst forkastelige for at nå målet. 4. Brugen af væbnet magt til at knuse modstanden er et til rådighed stående og tilladeligt middel. 5. Med disse midler kan det ønskede mål under visse omstændigheder nås, sædvanligvis

⁶⁶ Jespersen (1991), pp. 124, 140, Schilling (1998), pp. ca. 23-26

⁶⁷ Bjøl (1967), p. 74

⁶⁸ Wright (1955), p. 130

⁶⁹ Bjøl (1967), pp. 18, 71

⁷⁰ Bjøl (1967), p. 71; Schilling (1998), p. 25; jf. nedenfor p. [xx]

⁷¹ Wright (1955), pp. 148, 158

betegnet med det ofte tvetydige ord ”sejr”. Hvis krig ikke var en mulighed, ville diplomati i traditionel forstand heller ikke eksistere.⁷² I den diplomatiske strategi er der imidlertid en række risici, man må vurdere, såsom risikoen for internt at svække regeringen eller for eksternt at blive imødegået af repressalier, lide tab og nederlag i krig, i værste fald tab af suverænitet. Omfanget af de risici, man vil tage, afhænger af, i hvor høj grad staten er ”tilfredsstillet” territorielt eller økonomisk, en vurdering, der naturligvis igen afhænger af, hvilke personer, der har magten. I den diplomatiske taktik kan mål og midler justeres efter forholdene: Målene kan nedjusteres, hvis midlerne er for ringe til at nå dem, eller midlerne kan forøges (f.eks. ved oprustning), hvis målene kræver det, og det er muligt.⁷³

Selvom man begrænser internationale relationer til ovenstående, er der imidlertid endnu et spørgsmål, der må behandles, nemlig hvor grænsen mellem nationale og internationale relationer (eller indenrigs- og udenrigspolitik) er. I virkeligheden er spørgsmålet dog umuligt at besvare. En given ført udenrigspolitik vil altid have indenrigske konsekvenser. F.eks. vil en ekspansionistisk udenrigspolitik uundgåeligt kræve store militærudgifter, hvilket vil have fiskale konsekvenser indenrigspolitisk. Omvendt kan et pres fra befolkningen (især naturligvis i demokratier), en politisk krise eller en fejlslagen økonomisk politik medføre, at regeringen må ændre udenrigspolitik. Dertil kommer, at det kan være vanskeligt at skelne mellem motiverne bag en given udenrigspolitisk handling. En sådan kan udmærket som sit egentlige formål have indenrigspolitiske gevinster, selvom regeringschefen måske siger noget andet, altså være en afledningsmanøvre. Ikke få krige er formentlig startet, fordi en regering ville styrke sig internt eller fjerne opmærksomheden fra økonomiske problemer eller skandaler. Selv statsmænd, der – som Ludvig 14. – sætter udenrigspolitikken over alt, har som mål at holde sammen på landet og forøge dets velstand. Endvidere er spørgsmålet, om en statsmand, når han forfølger et bestemt mål, har dette som målet, eller om det er et middel til at nå et andet mål. Dette er naturligvis tilfældet, hvis al international politik er lig med magtpolitik. Det vil sige, at magt er et mål i sig selv, og ”magtmaksimeringen er al politiks grundlov.”⁷⁴ Men herimod taler, at stater i perioder har pålagt sig selv en vis tilbageholdenhed samt tilstræbelsen i lange perioder af en magtbalance. Dertil kommer, at magten oftest ses

⁷² Wright (1955), pp. 150, 161; Bjøl (1967), p. 17

⁷³ Reonuvin og Duroselle (1968), pp. 345-349

⁷⁴ Renouvin og Duroselle (1968), pp. 266-268; Bjøl (1967), p. 81

som et middel til at opnå noget andet som for eksempel øget velstand eller indlemmelse af bestemte befolkningsgrupper, snarere end som et mål i sig selv.⁷⁵

Kan der således ikke trækkes en klar linie mellem indenrigs- og udenrigspolitik, kan det dog som nævnt konstateres, at de absolutte fyrster lagde hovedvægten på sidstnævnte og dermed så indenrigske anliggender såsom blomstrende handel, landbrugets velstand og intern ro som et middel til at kunne føre en aktiv udenrigspolitik mere end som et mål i sig selv. Colberts og den danske krones merkantilistiske politik skal netop ses på denne baggrund.⁷⁶ Dette i parentes bemærket ganske anderledes end i for eksempel Nederlandene, hvor de enkelte provinser ofte modsatte sig bevillinger til militæret under henvisning til individuel frihed og handel.⁷⁷

Væsentligt for forståelsen af en stats udenrigspolitik er, naturligvis ikke mindst i enevældens tidsalder, en forståelse for regimets karakter og tænkemåden hos de ledende politikere. Den enkelte statsmand er under pres eller indflydelse direkte fra udenlandske diplomater, politikere og embedsmænd fra eget land og andre med kontakt til den beslutningstagende, i Frankrig og Danmark monarken. Derimod kunne de absolutte monarker i langt højere grad end senere tiders statsledere se bort fra indirekte pres via den offentlige opinionsdannelse.⁷⁸ I den tidlige danske enevælde var der nok en uro for, at en mislykket udenrigspolitik kunne føre til et oprør i en eller anden form med genetablering af adelsvælden, men det var muligt at slå hurtigt ned på alle tilløb til kritik, jævnfør sagerne mod Kaj Lykke samt Gunde og Oluf Rosenkrantz.⁷⁹ Og for Ludvig 14.s Frankrig er det karakteristisk, at kongen i sine "mémoires" til sønnen indledende lod skrive, at der i 1661 var ro over alt i riget, på trods af, at adskillige mindre oprør var i gang rundt omkring i Frankrig.⁸⁰

Udgangspunktet for analysen af de dansk-franske relationer 1691-93 er forhandlingerne mellem de to landes regeringer og deres udsendte diplomater. Det er således først og fremmest de sikkerhedspolitiske relationer, der behandles, dog forstået bredt på den måde, at de aspekter, der kunne bidrage til at forbedre eller forværre forholdet imellem landene, er inddraget. Det vil sige, at for eksempel handelspolitiske forhandlinger og beslutninger er inddraget, hvor de vurderes at have

⁷⁵ Renouvin og Duroselle (1968), p. 268; Bjøl (1967), p. 84

⁷⁶ Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 41-42

⁷⁷ Jones (1996), p. 68

⁷⁸ Bjøl (1967), p. 94; Renouvin og Duroselle (1968), pp. 295-296, 340

⁷⁹ Jespersen (1989), pp. 214-216

⁸⁰ Louis XIV (1992), p. 48, jf. samme, p. 17

haft en politisk indflydelse videre end "bare" vareudvekslingen. De ofte ekstremt detaljeprægede forhandlinger om enkelte varer, deres told og mængde og de efterfølgende nærmest uundgåelige stridigheder om fortolkning af reglerne og gensidige beskyldninger om svindel bliver således ikke gennemgået, men nok den betydning aftalernes indgåelse eller ej havde for det storpolitiske forhold, jævnfør det nævnte om merkantilismens "højere" formål, statsmagternes øgede rigdom. På samme måde er udvekslingen af personer mellem de to lande, hvad enten det var positivt i form af folk, der rejste på studie- eller arbejdsophold i Frankrig henholdsvis Danmark, eller det var negativt i form af kriminelle, der skulle forfølges, kun inddraget for så vidt det medførte egentlige politiske implikationer udover udstedelsen af et pas eller en arrestordre. Det markante konfessionelle modsætningsforhold mellem det katolske Frankrig og det luthersk-evangeliske Danmark behandles på samme måde. Dette overordnede – om man vil arrogante – perspektiv på ting, der naturligvis betød meget for den enkelte købmand eller studerende, er anlagt dels for undgå at drukne i detaljer, dels for at kunne udskille nogle linier og tendenser i forholdet mellem de to lande både henover de daglige detailspørgsmål og henover de interne uenigheder i de to landes regeringer, der ofte har været fremhævet for især Danmarks vedkommende.

Kildemateriale og –typologi

Det er den korrespondance, disse diplomater førte med deres regeringer og hinanden samt det materiale, der afspejler regeringens egne forhandlinger, som udgør hovedkernen i det primære kildemateriale til denne undersøgelse. Der er dog betydelig forskel på karakteren af disse kilder, og de rejser på forhånd forskellige kritiske problemer.

Regeringens egne beslutninger kan i nogen omfang for Danmarks vedkommende følges via de førte protokoller, før 1670 i Statskollegiet, derefter i Geheimeconseillet, hvor der imidlertid mangler protokoller for årene 1686-91. De viser dog langt fra alt om overvejelserne, dels er det beslutnings- og ikke forhandlingsreferater, dels foregik meget som nævnt i uformelle fora. Alligevel er de af høj kildeværdi til at belyse regeringens udenrigspolitiske mål og midlerne hertil, da de kun var bestemt til intern brug; der var ikke tale om en forgænger til "Folketingstidende". De kreditiver og fuldmagter, som de udsendte medbragte, har i sagens natur reelt ingen værdi til at vise, hvad regeringen ønskede at opnå i forhold til det andet land, idet de som nævnt skulle forelægges modparten, kun til at vise, hvad den for øjeblikket ville give indtryk

af at ville opnå. Instrukserne er mere forskellige. Skønt udgået fra regeringen selv og ofte til dels holdt i chifferskrift, udtrykte de ikke nødvendigvis fuldt ud, hvad regeringen ønskede. Der kunne være mere eller mindre skjulte formål ved siden af de tilsyneladende hovedformål, den udsendte kunne have fået mundtlige ordrer eller skriftlige, som siden er gået tabt, enkelte instrukser skulle forevises modparten, og instrukserne oplyste ofte kun en del af, hvad det egentlige formål var uden, at diplomaten fik noget at vide om dette.⁸¹ Tilfælde, hvor diplomater fortvivlet klagede over, at deres instrukser var mangelfulde, er talrige, men ganske givet udtryk enten for en bevidst politik og dermed også indirekte sigende for, hvad regeringen ønskede, eller det er udtryk for, at regeringen simpelthen var i tvivl. De skrivelser, som de udsendte modtog fra hjemlandets regering, kan som nævnt ses som en forlængelse af instrukserne, hvilket også gælder kildeværdien, om end der er forskel på, om det er kongen, en sekretær eller en helt tredje, der var afsenderen.

Gesandtskabsrelationerne, det vil sige de depecher, diplomaterne sendte hjem til deres regeringer, blev tidligere i historieforskningen vurderet som særdeles pålidelige, hvilket utvivlsomt er en vigtig årsag til, at en række af disse især i 1800-tallet blev udgivet.⁸² Siden er deres værdi som informative kilder blevet draget noget i tvivl. For det første var sendebudene fremmede i det land, de opholdt sig og med begrænset kendskab hertil. Derfor var de helt afhængige af, hvilke informationer de kunne skaffe sig ad de førnævnte kanaler. De kunne således sagtens risikere at blive udsat for manipulation, propaganda og bevidst vildledning. For det andet spillede deres evne til at vurdere informationernes pålidelighed og relevans samt evnen til at formidle dette en stor rolle. For det tredje havde den udsendes egne holdninger indflydelse på, hvad han ønskede at meddele hjem. Med de begrænsede kommunikationsmuligheder havde diplomaterne betydelig mulighed for at dreje informationerne i en for deres egen holdning – og måske egen position – gunstig retning. De overdrev ganske givet ofte den indflydelse og position, de havde opnået ved hoffet, hvortil de var udsendt og den betydning, regeringen i udlandet tillagde diplomatens hjemland. En høflig kommentar eller gestus fra monarkens side, kunne få diplomaten til at tro på et nært forestående gennembrud i forhandlingerne – hvorefter disse trak ud i månedsvi. Disse forbehold gælder i mindst lige så høj grad, når der er tale om relationer fra et tredje lands

⁸¹ Fridericia (1883-84), pp. 445-446

⁸² I Danmark for eksempel Becker (udg.) (1847-57), Bruun (udg.) (1873-74); i Frankrig for eksempel Mignet (udg.) (1835-42). Damsholt et. al. (1992), p. 231

gesandt, som for eksempel fra en svensk resident i København. På den anden side har gesandtskabsrelationerne betydelig værdi som levn. Først og fremmest udgjorde de det vigtigste informationsgrundlag for den hjemlige regerings beslutninger. Set på den måde er det ligegyldigt, om de videregivne informationer var korrekte eller mere eller mindre (bevidst) misforståede; det var ud fra disse, regeringerne måtte handle.⁸³

Et særligt delikat problem er, at både instrukser og relationer kunne være såkaldt ”ostensible”, det vil sige bevidst forkert affattet med det formål at narre modparten. De rigtige instrukser og relationer blev så formidlet ad anden vej, eventuelt mundtligt. Denne taktik kunne også bruges til at vildlede eller lægge tryk på en tredje part i forhandlinger, der ofte førtes til flere sider på én gang. Skinforhandlinger var og er en betydelig del af det diplomatiske spil. Samtidig kunne den officielle men oprindeligt ”ostensible” politik i nødsfald tjene som undskyldning for at skifte kurs. Endelig er der naturligvis den for eftertidens historikere så kedelige vane med at tilintetgøre vigtige instrukser og andre papirer, der under ingen omstændigheder måtte falde i modpartens hænder.⁸⁴

Kronologi, citater og navne

I lande som Frankrig og Spanien og anvendte man siden 1582 den gregorianske kalender, mens Danmark og Sverige indtil 1700 fortsat brugte den julianske. Det gav i slutningen af 1600-tallet en forskel på 10 dage i datering, idet den gregorianske kalender (i daglig tale kaldet ”ny stil”) var ”foran” den julianske (”gammel stil”).⁸⁵ I denne afhandling er hovedsagelig anvendt ”ny stil” af praktiske grunde, idet franskmændene, uanset om de befandt sig i Danmark altid daterede deres korrespondance heri, og det samme gjorde som oftest de danske udsendinge i Frankrig; i nogle tilfælde brugte de dog en dobbeltdatering uden at der synes at have været nogen faste regler herfor. Til gengæld var ordrene fra de danske konger altid i ”gammel stil”. Derfor kan det i mange tilfælde ved første øjekast se ud, som om man har overgået nutidens postvæsen, således at et brev kun har været en dag eller slet ingen(!) undervejs, og typisk angives datoen på en begivenhed forskelligt i for eksempel fransk og dansk historieskrivning. For at minimere denne forvirring er der i korrespondancen fra Danmark og i enkelte andre tilfælde anvendt dobbeltdatering.

⁸³ Fridericia (1883-84), pp. 446-447; Gamrath og Ladewig Petersen (1980), p. 578; Mettam (1988), pp. 26-28

⁸⁴ Lindeberg (1936), pp. 118-120

⁸⁵ Bauer (udg.) (1868), pp. 100-101

Med hensyn til person- og stednavne er de danske former, hvad angår fyrsternes navne, anvendt, ligesom ved stednavne dog undtaget de tyske stater og byer. Citater er i længere udstrækning undgået, men de anvendte citater er alle oversat til dansk og i nutidig form. Ikke-danske udtryk, der var almindeligt anvendt i 1600-tallet i den udenlandske stavemåde er i kursiv.

2. Det westfalske System

Fredsslutningerne i 1648

Fredsslutningerne i Münster og Osnabrück i 1648, tilsammen benævnt Den westfalske Fred, afsluttede kun delvist Trediveårskrigen, idet krigen mellem Spanien og Frankrig fortsatte til 1659. Den betød bestemt heller ikke, at krige fremover blev en sjældenhed i Europa; krige var også i anden halvdel af 1600-tallet mere reglen end undtagelsen. Amerikanerne Craig og George har endog betegnet krigene 1618-1721 som en art darwinistisk kamp for overlevelse for staterne.⁸⁶ Alligevel betød freden et nybrud på en række områder, så tiden fra 1648 til Den franske Revolution almindeligvis betegnes "Det westfalske System", og i fransk og engelsk historieskrivning henholdsvis "l'Ancien Régime" og "The Old Order".⁸⁷ Det store traktatværk og dets konsekvenser er på i hvert fald følgende punkter interessante i denne sammenhæng:

For det første blev Den westfalske Fred allerede i samtiden og den umiddelbare eftertid opfattet som en grundsten for staternes ageren i Europa. Således var henvisninger til genoprettelse af ordningen fra 1648 standard ved alle større fredsordninger indtil 1789, og en forskellig fortolkning af freden var en vigtig del af striden mellem Habsburg og Bourbon.⁸⁸ De utallige efterfølgende krige blev set som forsøg på justeringer af denne fred. Selve metoden at skabe fred på, en kongres med deltagelse af alle involverede i krigen, hvor man søgte at nå "endelige" løsninger på så mange problemer som mulig samtidig, blev da også model for en række efterfølgende kongresser som Nijmegen, Rijswick og Utrecht, ja, videre til Wien og Versailles. På den måde blev Den westfalske Fred, med Heinz Schillings ord, til "en myte" i europæisk historie, forstået som en norm for politisk handling og kultur, der havde påvirkende kraft langt ind i eftertiden.⁸⁹

For det andet var freden konstitutiv ved at fastslå principiel lighed mellem statssamfundene. Alle stater var suveræne, verdslige og med en territorial afgrænsning. Den typiske enhed var fyrrestaten, men også republikker som Nederlandene eller Venedig var medregnet som ligeværdige. Dermed var den tysk-romerske Kejsers forrangsstilling reelt slut, om end den fortsat blev fastholdt formelt. Denne principielle lighed betød naturligvis ikke en fuldstændig reel ligeberettigelse,

⁸⁶ Duchhardt (1989), p. 22; Craig og George (1995), p. 4;

⁸⁷ Jespersen (1991), p. 124

⁸⁸ Hatton (ed.) (1976), p. 34

⁸⁹ Rabb (1975), pp. 78-79; Schilling (1998), p. 23

dertil var magtforholdet mellem for eksempel Frankrig og Danmark for stor, men faren for et universalmonarki var væk, selvom det ofte siden blev brugt som trusselsbillede. Dog blev denne lighed tildels ændret efter Den spanske Arvefølgekrig, hvor fem magter skilte sig ud som ”stormagter”, der skulle opretholde en magtbalance i Europa.⁹⁰

For det tredje betød Den westfalske Fred et stort skridt mod adskillelse af religion og politik. I traktaten blev princippet ”cuius regio, eius religio” fastslået; det var den verdslige magthaver, altså som oftest fyrsten, der bestemte religionen. Dermed var håbet om, eller frygten for om man vil, at samle hele kristenheden væk. Men det betød også, at en væsentlig årsag til konflikter gled i baggrunden. Ganske vist spillede religion fortsat en rolle – folk holdt naturligvis ikke op med at tro på Gud på grund af Den westfalske Fred. I kampen mod tyrkerne og i modstanden mod Ludvig 14. efter tilbagekaldelsen af Nantes-ediktet i 1685 var religion fortsat en samlende faktor. Det konfessionelle var imidlertid ikke længere et ledemotiv, men en stadig mere underordnet faktor. Egentlige troskrige i Europa var så at sige ikke længere mulige.⁹¹

For det fjerde betød freden en ændret struktur i Det Tyske Rige, der havde konsekvenser for hele Europa. De enkelte stater i Riget fik ret til at slutte alliancer med andre udenom Kejseren, dog således at de ikke måtte være til skade for denne og skulle være af defensiv natur – den såkaldte ”Bündnisrecht”. Især kurfyrsterne gjorde brug af dette. Dermed var Kejserens magt reduceret, og Rigsdagen mistede en stor del af sin betydning. Hvad der i endnu højere grad mindskede Kejserens indflydelse i Riget, var Frankrigs og Sveriges status som garantmagter og deres territoriale gevinster på tysk jord. Herefter blev de ikke alene repræsenteret på rigsdagen, men de fik også ret – og pligt – til at gribe ind, hvis konflikter i Riget truede status quo.⁹²

For det femte anerkendtes ved freden Nederlandene og Det schweiziske Edsforbund som suveræne stater udenfor Det Tyske Rige, og Pfalz blev ophøjet til status som det ottende kurfyrstendømme.⁹³

Den westfalske Fred var naturligvis ikke uden mangler; en del historikere har betvivlet selve eksistensen af et ”system”. Eksempelvis har Heinz Duchhardt angivet,

⁹⁰ Duchhardt (1990), pp. 12-13; Jespersen (1991), p. 124; Schilling (1998), pp. 25-26; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 31. De fem magter var: Frankrig, Østrig, Storbritannien, Rusland og Preussen.

⁹¹ Jespersen (1991), pp. 124-126; Schilling (1998) pp. 27-31; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 31-32. Schilling påpeger ganske interessant, at netop dette forhold stiller europæere af i dag uforstående og hjælpeløse overfor, at andre kulturer ser troen som en legitim krigsårsag.

⁹² Duchhardt (1989), pp. 9-12; samme (1990) pp. 10-12

⁹³ Duchhardt (1989), pp. 8, 11

at Frankrigs aggressivitet allerede i 1670erne førte til systemets fald.⁹⁴ Givet er det, at der var mange uklarheder i traktaten, mest tydeligt og betydningsfuldt omkring Alsace, hvor ti byer, ofte betegnet Dekapolis, havde en dobbeltstilling mellem Frankrig og Riget, hvilket fra 1670erne skulle blive et hovedstridspunkt.⁹⁵ Problematisk var også de tyske fyrsters ret til at indgå forbund, fordi den som nævnt havde begrænsninger, der gjorde, at fyrsterne ikke blev anerkendt som fuldt ligestillede med Europas suveræne magter, samtidig med, at mange fyrster og især kurfyrsterne med Brandenburg i spidsen søgte at udnytte denne ”Bündnisrecht” meget langt.⁹⁶ Fortolkningen af Den westfalske Freds uklarheder blev i høj grad hovedpunkter både i striden mellem Habsburgerne og Ludvig 14. og i konflikterne mellem Sverige og de nordtyske fyrster.⁹⁷

Alligevel fungerede Det westfalske System som en ramme omkring de internationale relationer i Europa, som ingen kunne eller ville ignorere, hvilket for øvrigt også Duchhardt medgiver.⁹⁸ Det sammenbindende element var den verdslige dynastiske fyrstestat, hvor reelt de eneste ledetråde var hensynet til fyrstens – og dermed statens - ”gloire” samt ”raison d’etat”. Sidstnævnte var forestillingen om, at staten havde sine egne interesser og nødvendigheder, hvor det var regeringens opgave at forstå disse og handle derefter, uanset om det måtte betyde overtrædelse af normale religiøse og etiske standarder. Det var almindelig anerkendt, at brud på indgåede traktater var legitime, såfremt de tjente denne *raison d’etat*.⁹⁹ Det gav plads for nogle frihedsgrader i den internationale politik, der for eftertiden virker kyniske, men som gjorde det muligt at opretholde en stor grad af ligevægt i Europa, hvilket i høj grad var målet med Den westfalske Fred: Ingen enkelt magt måtte dominere i Det Tyske Rige og dermed reelt i hele Vesteuropa. Hvis der var tendenser i den retning, gik andre magter sammen for at hindre det. I Ludvig 14.s tid sås dette tydeligt under de to arvefølgekrige, hvor de såkaldt store koalitioner blev dannet for at stoppe Frankrigs ekspansion.¹⁰⁰ Systemet var dog langt fra en garanti for mindre magters integritet: En stormagts krav på territorium kunne ”opvejes” ved, at andre stormagter fik (eller

⁹⁴ Duchhardt (1990), p. 13; jf. Schilling (1998) p. 22

⁹⁵ Duchhardt (1989), p. 23

⁹⁶ Duchhardt (1990), p. 11

⁹⁷ Hatton (1976), p. 30

⁹⁸ Duchhardt (1989), p. 12

⁹⁹ Kunisch (1990), pp. 30-31; Craig og George (1995), p. 5

¹⁰⁰ Jespersen (1991), pp. 127-28, 147-48; Craig og George (1995), p. 7; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 32

rettere tiltog sig) kompensation andre steder, mest brutalt og kynisk udtrykt ved Polens tre delinger 1772-95.¹⁰¹ For relativt mindre magter som Sverige, Brandenburg og Danmark betød afhængigheden af alliancer og de subsidier, disse kunne give, at udenrigspolitikken måtte blive endnu mere pragmatisk, end det var nødvendigt for Frankrig. Man måtte følge den kurs, der gav de bedste muligheder for såvel sikkerhed som penge og opfyldelse af egne mål, hvilket førte til, at det både i sam- og eftertiden kom til at fremstå som en slingrekurs.¹⁰²

Frankrig i Det westfalske System

Helt centralt i Det westfalske System stod Frankrig, ikke kun fordi det var garantimagt for freden, men i høj grad på grund af landets dominerende plads i Vesteuropa. Denne rolle kom ikke mindst af, at Frankrig ressourcemæssigt var uhyre stærkt. Målt på indbyggertal var Frankrig langt det største land i Europa med knap 22 millioner indbyggere omkring 1675. Her overfor havde for eksempel England og Irland cirka 9 millioner, Spanien 6-7 millioner og Nederlandene cirka 2,5 millioner.¹⁰³ Alene ved at udnytte dette store menneskelige potentiale både direkte som arbejdskraft og soldater og indirekte som beskatningsobjekter var Frankrig en gigant i Europa; en udnyttelse, hvis effektivisering da også var det indenrigspolitiske hovedmål i Ludvig 14.s Frankrig.¹⁰⁴

Imidlertid var det ikke givet på forhånd, hvordan potentialet skulle anvendes. Det var i høj grad op til Ludvig 14. at bestemme efter, at han ved kardinal Mazarins død i 1661 overtog magten selv med de berømte ord om, at han ikke længere ville have en førsteminister, men regere alene.¹⁰⁵ Ludvig 14.s udenrigspolitiske ambitioner og mål har derfor naturligt nok været genstand for megen forskning. Der er almindelig enighed om, at udenrigspolitikken for Ludvig 14. var både det vigtigste og mest interessante område, og mens han for eksempel overlod meget af den økonomiske

¹⁰¹ Koenigsberger (1987), p. 210, 308

¹⁰² Kunisch (1990), pp. 22-25, 30-31

¹⁰³ Sturdy (1998), pp. 51-52. Tallene er højst usikre, og andre værker angiver andre tal: for eksempel nævner Koenigsberger 16-20 millioner for Frankrig og 5-6 for England, Koenigsberger (1987), p. 162; Goubert anslår Frankrigs indbyggertal til 19 millioner plus/minus 10 % omkring år 1700, Braudel og Labrousse (1970), p. 13; Marcel Lachiver har regnet sig frem til 20,4 millioner i 1680, men der var store variationer selv over korte tidsrum, jf. Goubert (1991), p. 27

¹⁰⁴ Braudel og Labrousse (1970), p. 14

¹⁰⁵ Wolf (1968), p. 133; Bluche (1986), pp. 142-144

politik til Colbert, var han altid aktiv og dominerende, når det drejede sig om de internationale forbindelser.¹⁰⁶

Der har imidlertid langt fra, hverken i samtiden eller eftertiden, været enighed om, hvad kongens ambitioner og mål egentlig var.

Blandt 1800-tallets franske historikere med Mignet i spidsen var det almindeligt at se spørgsmålet om den spanske arvefølge som krumtappen omkring hvilken al Ludvig 14.s udenrigspolitik drejede; andre så attråen efter ”naturlige” grænser, det vil sige Pyrenæerne, Alperne og Rhinen, som kongens ledetråd (Sorel, Lavissee).¹⁰⁷ Begge disse synspunkter er dog siden blevet forkastet. Det første, fordi det er stærkt forsimplet: nok var den spanske arvefølge et vigtigt spørgsmål, men alene Frankrigs krig mod Nederlandene 1672 - en ”naturlig” allieret mod Spanien – gør, at det ikke kan have været eneafgørende, og Ludvig 14. forventede før 1700 næppe at få hele det spanske imperium.¹⁰⁸ Det andet, da det snarere er en anakronistisk 1800-tals synsvinkel end en del af 1600-tallets realpolitik; der findes ingen antydninger af, at kongen eller andre ledende franskmænd stræbte efter ”naturlige” grænser.¹⁰⁹ Marxistiske og marxistisk inspirerede historikere har angivet økonomiske ledemotiver i kraft af den merkantilistiske stræben efter økonomisk herredømme, tydeligst markeret med Colberts økonomiske ”krigsførelse” mod Nederlandene frem til det egentlige krigsudbrud 1672. Imidlertid beskæftigede Ludvig 14. sig meget lidt med økonomiske spørgsmål – det var under hans værdighed – og det var ham og ikke Colbert, der bestemte udenrigspolitikken. Den økonomiske rivalisering var aldrig et hovedmotiv for krigsførelse.¹¹⁰

En række historikere (Pagès, Picavet, Zeller, André), har i det 20. århundrede tværtimod afvist, at der overhovedet var noget mønster i Ludvig 14.s udenrigspolitik, den var opportunistisk og søgte at levere svar på dag til dag spørgsmål. Der var højst tale om, at ”la gloire” var kongens ledende motiv og om, at politikken skiftede i forskellige perioder af det lange regime.¹¹¹ Herimod har ikke-franske forskere ofte fremstillet Ludvig 14.s udenrigspolitik som aggressiv og som en stræben efter europæisk hegemoni.¹¹² Nyere franske forskere har også bedømt Ludvig 14.s ganske

¹⁰⁶ Wolf (1968), pp. 182-183

¹⁰⁷ André (1950), pp. 1-2; Christensen (1946), pp. 84-85; Hatton (1976), p. 27

¹⁰⁸ Zeller (1955), p. 8; Campbell (1993), p. 59

¹⁰⁹ Christensen (1946), p. 84; André (1950), p. 2

¹¹⁰ Ekberg (1979), pp. 5-6

¹¹¹ Christensen (1946), p. 85; André (1950), p. 3; Zeller (1955), pp. 8-9; Hatton (1976), p. 27

¹¹² Se f.eks. Duchhardt (1989), pp. 25-26; jf. Hatton (1976), p. 27

hårdt, ikke så meget på grund af udenrigspolitikken i sig selv, men på grund af dens virkninger for det franske folk. For eksempel medgiver Annales-historikeren Pierre Goubert Ludvig 14. en betydelig storhed og succes med at udvide Frankrig, skaffe sikrere grænser og effektivisere administrationen, men prisen var høj i form af menneskeliv, sociale problemer og ødelagte finanser. Kongen anså det for nedværdigende at beskæftige sig med økonomiske spørgsmål, og han undervurderede modstandere som England, Nederlandene, Kejseren og de tyske fyrster.¹¹³

Imidlertid har den nyeste forskning i betydeligt omfang rehabiliteret Ludvig 14. og hans udenrigspolitik og angivet, at der ganske vist ikke var noget ”blueprint”, men dog nogle retningslinier, efter hvilke politikken blev ført. Ragnhild M. Hatton fremhæver, at Ludvig 14. ikke var mere optaget af *la gloire*, diplomati og rangorden mellem stater end andre monarker, han var endda ofte mere fleksibel og moderat i sine krav end andre. Et hovedmål var at opnå grænser, det var muligt at forsvare (”defensible borders”), men det absolut vigtigste var, at han ikke efterlod Frankrig mindre i størrelse og i en tilstand, hvor det var sværere at forsvare, end da han overtog magten. Konklusionen er derfor, at han havde delvis succes med at nå sine relativt moderate mål.¹¹⁴

Adskillige senere værker har fulgt denne linie op. Francois Bluche viser sig i sin biografi over Ludvig 14. med Gouberts ord som ”tilbeder” af kongen: Han var ikke mere krigerisk end andre monarker, målet var at skabe en ”jernring” (”ceinture de fer”) omkring Frankrig i form af fæstningsbyer. Ludvig 14. tilstræbte på ingen måde et universelt monarki, men var fra 1678 Europas ”voldgiftsmand”, der førte et ”aggressivt forsvar” mod fjenderne, fra 1686 forenet i Den augsburgske Liga, som Bluche betegner som en ”krigsmaskine” vendt mod Frankrig.¹¹⁵ I to oversigtsværker fra 1990erne af henholdsvis Peter R. Campbell og David Sturdy lægges der meget klart vægt på, at målet var ”defensible borders”, og førstnævnte ser også spørgsmålet om den spanske arvefølge i den kontekst: målet var at undgå habsburgsk omringning af Frankrig. Begge understreger ligeledes det pragmatiske og inkonsistente i Frankrigs udenrigspolitik, der svarede til den politik andre magter førte, blot gjorde Frankrigs store ressourcer landet mere interessant end andre. Ved freden i Utrecht bevarede Frankrig ”defensible borders” og dets stilling som Europas stærkeste magt, men

¹¹³ Goubert (1991), pp. 312-316; jf. Sturdy (1998), p. 50

¹¹⁴ Hatton (1976), pp. 16-59, især pp. 19, 21, 34, 45-46

¹¹⁵ Bluche (1986), pp. 325, 412-414, 621-622; jf. Goubert (1991), p. 11

Østrig og Storbritannien var nu stormagter og Frankrig hårdt plaget af de mange års krig.¹¹⁶

Ikke overraskende kender ingen af de ovennævnte til en artikel af den danske historiker Aksel E. Christensen om ”de ledende motiver i fransk udenrigspolitik 1661-1713”. Denne opregner tre ledende motiver for Ludvig 14.: For det første det økonomiske motiv i forhold til især Nederlandene, fremmet af Colbert uden at kongen selv var synderligt interesseret, men reelt opgivet efter freden i Nijmegen. For det andet det strategiske motiv at skabe en grænselinie, der kunne forsvares, samtidig med, at der blev ryddet op i virvaret af byer med forskellige mere eller mindre feudale tilhørsforhold til fordel for den monarkiske enhedsstat. For det tredje og vigtigste det dynastiske motiv, hvor det gjaldt om via udnyttelse af arvekrav at sikre mest muligt for Bourbon. Selvom der var defensive momenter i den franske politik, var den ifølge Christensen først og fremmest offensiv, og de øvrige magter reagerede på de diplomatiske fremstød, den militære opbygning og Ludvig 14.s ”umættelighed”. Det forekommer, at denne korte oversigt fortsat i al væsentlighed har relevans. Christensens påstand om, at Ludvig 14. tilstræbte universelt herredømme er nok overdreven. Det er dog korrekt, som Christensen angiver, men mange af de ovennævnte historikere undlader at nævne, at kongen flere gange forsøgte at sikre Kejsertitlen til sig selv eller en anden fra det bourbonske dynasti.¹¹⁷

Når synet på Ludvig 14.s udenrigspolitik har været og er så forskelligt, har det naturligvis noget med hans lange regeringstid at gøre: trangen til at ville lægge et fast skema ned over hele regimet har utvivlsomt forenklet og polariseret synspunkterne. Hverken Ludvig 14. selv eller hans nærmeste rådgivere har efterladt noget klart udenrigspolitisk ”program” – højst nogle antydninger.¹¹⁸ Dertil kommer, at Frankrig i lange perioder havde næsten hele Europa imod sig. Den antifranske propaganda i samtiden var massiv og har sat sig dybe spor i eftertiden. Især revokationen af Nantes-ediktet i 1685 forfærdede de protestantiske lande – en frygt, de flygtede huguenotter gjorde deres til at forstærke. Hertil kom Ludvig 14.s, med Hattons udtryk, ”progressive fortolkning” af Den westfalske Fred, der i samtiden blev opfattet som ren aggression, og den brutale plyndring af Pfalz i 1689, der gav kongen det lidet

¹¹⁶ Campbell (1993), pp. 58-60, 72-73; Sturdy (1998), pp. 123-124, 128-130, 152-153

¹¹⁷ Christensen (1946), pp. 83-98

¹¹⁸ Christensen (1946), pp. 87-88

flatterende tilnavn ”den franske Attila”.¹¹⁹ Eftermælet blev ikke bedre af den fortsatte engelsk-franske rivalitet i 1700-tallet, hvor englænderne fremstillede Frankrig som det despotiske modstykke til Englands ”begrænsede” monarki, uagtet at lighederne, som Nicholas Henshall har påpeget, var større end forskellene mellem de to styreformers. Endelig betød den liberale bølge i 1800-tallet en generel fordømmelse af ”l’Ancien Regime” og alt hvad dertil hørte, samlet under etiketten ”absolutisme”.¹²⁰ Herimod står opfattelsen hos nationalt sindede franskmænd, der anså kongen som ”Louis le Grand” og som nævnt de nyere forskere, der ser Ludvig 14. som en mand af sin tid på godt og ondt, og som ikke handlede meget anderledes end andre samtidige: Også Kejseren forfulgte protestanter, også andre monarker lod hele byer og provinser afbrænde, de førte også en kynisk og machiavellistisk udenrigspolitik, begik fejltagelser og foretog umoralske handlinger; Vilhelm af Oranje veg for eksempel ikke tilbage for at vælte sin svigerfader, Jacob 2., af den engelske trone.¹²¹

Hvorom alting er, så var Ludvig 14. i hvert fald fuldt ud bevidst om Frankrigs potentiale, egne evner og pligt til at udnytte dem i et Europa, hvor han klart opfattede Frankrig som førende. Det kom i hans ungdom klarest til udtryk i de ofte citerede ”mémoires” til instruktion for tronfølgeren Louis ”le Grand Dauphin”. Hans karakteristiske af den storpolitiske situation i Europa i 1661 skal kort summeres op her, dels fordi de viser kongens syn på det øvrige Europa, dels fordi de, om end forsimplede, virker ganske præcise.

Spanien var uden penge, kredit eller soldater og havde en gammel konge, Filip 4., med en svagelig søn, Karl (2.) , så landet var hverken interesseret i krig eller magtede at føre den. Kejser Leopold 1. var bundet af de tyske stater og ikke selv interesseret i at udføre noget. Han levede i evig mistro til kurfyrsterne, og andre tyske fyrster stod i alliance med Frankrig. Sverige kunne ikke gøre andet end at holde fast ved Frankrig og Sveriges erobringer, så længe kongen, Karl 11., var mindreårig. Danmark var svækket af krigen med Sverige, hvor det var ved at bukke under og kunne kun tænke på fred. England var i gang med at genopbygge kongedømmet og havde venskab med Frankrig. Det samme havde Nederlandene, der i øvrigt kun tænkte på handel og på at holde huset Oranje nede. Pave Alexander 7. var fjendtlig overfor Ludvig 14., men

¹¹⁹ Zeller (1955), p. 70; Hatton (1976), pp. 26, 43-45

¹²⁰ Henshall (1992), pp. 201-210

¹²¹ Hatton (1976), pp. 26, 42-43; Bluche (1986), pp. 414-416

Savoyen, Toscana og Venedig var venligt indstillet, og resten af de italienske stater var svage.¹²² Rusland var ikke-eksisterende i fransk optik (se afsnit xxx).

Den rækkefølge, landene nævnes i, er næppe tilfældig: den afspejler ganske givet, hvilken vigtighed, de havde for franske interesser. Man kan dog undre sig over, at Sverige og Danmark nævnes før sømagterne, men det skyldes formentlig Sveriges rolle i Den westfalske Fred og Englands svage situation. Nok så bemærkelsesværdigt er det, at hverken Polen, Rusland eller Det osmanniske Rige er omtalt. Men igen afspejler det nok interessen. Ganske vist havde Frankrig kontakter til sultanen og var (som andre dynastier) interesseret i den polske krone, men det østlige Europa var endnu kun langsomt ved at blive en integreret del af europæisk politik.¹²³

Danmark eksisterede altså i Ludvig 14.s univers og omtales også adskillige andre gange i hans "mémoires", der dog kun dækker årene 1661-62 og 1666-68. De siger dermed ikke noget om resten af den franske konges lange regeringstid, og heller ikke meget om, hvor stor betydning, han tillagde forholdet til Danmark. Dog er det formentlig sigende for i hvert fald 1660'erne, at da Danmark ved udbruddet af Devolutionskrigen i 1667 kom med "høflige tilbud", afslog Ludvig 14. pænt, fordi han ikke mente, Danmark var i stand til at gøre noget af betydning for ham.¹²⁴ Alligevel indgik de to lande dog nære forbindelser med handels- og alliancetraktaterne af 1663, og der var konstant livlig diplomatisk aktivitet mellem dem, ligesom der ikke kan herske tvivl om Danmarks – og alle andre vesteuropæiske magters – store interesse for Frankrig, for som den danske resident i Frankrig, Marcus Giøe, i 1665 skrev hjem til regeringen: "Frankrig er på sit højeste punkt af lykke."¹²⁵ Det kan derfor synes nyttigt inden den egentlige analyse af de politiske relationer at se på de institutionelle rammer omkring de to magters relationer.

¹²² Louis XIV (1992), pp. 48-50

¹²³ Hatton (1976), p. 17; Doyle (1992), pp. 274, 278; Anderson (1993), p. 61

¹²⁴ Louis XIV (1992), p. 237

¹²⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, Giøe til Frederik 3., 28. august 1665

3. Institutionerne

De udenrigspolitiske rammer

Både den franske og den danske konge var absolutte monarker, hvilket de lagde kolossal vægt på. I Danmark blev det skrevet ind i ”Enevoldsarveregeringsakten” af 1661 og stadfæstet i 1665 i Kongeloven, at monarken havde fået overdraget ”arverettigheden til disse Vore kongeriger Danmark og Norge samt alle Jura Majestatis, absolutte magt, suverænitet og alle kongelige herligheder og regalier”.¹²⁶ Frankrig fastlagde aldrig en sådan positivretslig tilgang, men Ludvig 14. var fuldt bevidst om, at han var givet folket af Gud, og derfor kun ansvarlig overfor Ham, og at han skulle regere absolut. Al magt udgik i princippet fra kongen og dens udøvelse skulle understrege hans storhed.¹²⁷

Selve terminologien ”absolutisme” har imidlertid siden været meget omdiskuteret, da det ikke blev brugt i samtiden, men blev ”opfundet” efter den franske revolution til at beskrive det tidligere styre som despotisk. ”Absolutisme” er således anakronistisk på linie med ”merkantilisme”. Uden at gå ind i detaljer om denne diskussion, skal det blot anføres, at historikere i dag i stedet oftest bruger udtrykket ”det absolutte monarki”, dels fordi det som vist blev brugt i samtiden, dels fordi det åbner op for et mere nuanceret syn.¹²⁸ Ludvig 14.s *mémoires* reflekterer især Jean Bodins ”Six Livres de la République” fra 1576, og det samme gør Kongeloven i betydeligt omfang.¹²⁹ Der var altså sammenfald i det teoretiske udgangspunkt, men ligeledes i det praktiske, hvor der var en række begrænsninger på magten. Monarkerne måtte overlade skatteopkrævning til andre, tage hensyn til de sociale eliter, først og fremmest adelen, til traditioner, og til hvad der var praktisk muligt, de langsomme kommunikationsveje taget i betragtning samt til gamle institutioner. Her var Ludvig 14. reelt ”mindre absolut” end de danske konger, om end førstnævnte ofte fremhæves som et forbillede for absolutte monarker. I Frankrig var der blandt andet flere hensyn at tage til de store provinser, der bevarede deres stænderforsamlinger og især i Paris til *le parlement*. Noget sådant udelukkede Kongeloven helt.¹³⁰

¹²⁶ Her citeret fra Kongelovens fortale. Jørgensen (1883), p. 39

¹²⁷ Munck (1990), p. 340; Sturdy (1998), pp. 9-12

¹²⁸ For en kort men klar gennemgang af diskussionen, se Sturdy (1998), pp. 154-165; Mettam (1988), pp. 34-35

¹²⁹ Munck (1990), p. 341; Sturdy (1998), pp. 156-158

¹³⁰ Jespersen (1989), pp. 181-182, 197-198; Munck (1990), pp. 342-345; Sturdy (1998), pp. 43-45;

Et væsentligt område, hvor der hverken i Frankrig eller Danmark var sådanne hensyn at tage, var i udenrigspolitikken. Det var ikke nødvendigt at forklare en given ført politik overfor nogen befolkningsgrupper eller enkeltpersoner. Kongerne kunne konsultere, hvem de ville, og træffe deres egen beslutning, om end landenes ressourcer og evnen til at udnytte dem satte naturlige grænser. Også tidligere havde, som før nævnt, udenrigspolitik været regnet som fyrsternes prærogativ, i hvert fald af dem selv, men med Ludvig 14. henholdsvis Frederik 3. fik det større vægt. Som Kongelovens § 5 fastslog: ”Kongen skall ene have våbens og væbningsmagt, at føre krig, slutte og ophæve forbund med hvem og når han det godt befinder”.¹³¹ Det kunne den franske konge med garanti have skrevet under på.

Selvom både Ludvig 14. og Christian 5. højtideligt erklærede, at de ville være deres egen førsteminister, betød det naturligvis ikke, at de besluttede alt uden støtte. Derfor blev der oprettet formelle organer til at drøfte tingene, men strukturen var langt fra fast og slet ikke en formel beslutningsgang i moderne forstand. Det var heller ikke meningen. Netop ved ikke at lægge beslutningsgangen i alt for faste rammer, kunne monarken sikre sig, at det var ham og kun ham, der traf den endelige beslutning, når alle drøftelser var overstået, og at alle i sidste ende var afhængige af kongens nåde.¹³²

I Frankrig foregik de væsentligste udenrigspolitiske drøftelser i *Conseil d'en Haut* (også benævnt *Conseil d'État*, *Conseil Secret* med mere), der dog også beskæftigede sig med andre emner, men efterhånden drejede tre møder om ugen sig alene om udenrigspolitiske spørgsmål. Før 1661 var dette organ talstærkt sammensat med blandt andre medlemmer af kongefamilien, men ved begyndelsen af Ludvig 14.s personlige regime dette år indskrænkede kongen det kraftigt, så det herefter kun talte 3-6 personer, i 1661 Le Tellier, Lionne og Fouquet (sidstnævnte snart erstattet af Colbert). Om end det var Hugues de Lionne, kongen hovedsageligt diskuterede udenrigske sager med, var det Brienne, der havde den formelle titel *secrétaire d'État des affaires étrangères* og som stod for den diplomatiske korrespondance indtil 1668, hvor Lionne også overtog denne post. Eller rettere: købte den, for hvis man ikke arvede posten, måtte man købe den for en betydelig sum. Personerne skiftede naturligt nok i løbet af den lange regeringsperiode, på det udenrigske område fulgtes de nævnte af Arnauld de Pomponne, Colbert de Croissy, Pomponne igen og endelig Croissy's søn Colbert de Torcy, men selv de nok så indflydelsesrige blev aldrig mere end

¹³¹ Jørgensen (1883), p. 45

¹³² André (1950), p. 45; Mandrou (1973), pp. 95-97; Lind (2000), p. 165

kongens tjenere.¹³³ Man kunne ikke arve eller købe en ledende post, med mindre kongen godkendte det. Da Ludvig 14. for eksempel ikke ønskede Lionnes søn som *secrétaire d'État* i 1671, hjalp han den uformuende Pomponne til at købe titlen af Lionnes søn for 800.000 livres.¹³⁴ Det bevidste og konsekvente i kongens politik på dette område ses af, at Ludvig 14. aldrig optog slægtninge, de største aristokrater eller gejstlige i *Conseil d'en Haut*, de var ikke i samme grad afhængige af kongens nåde. Selv kronprinsen, *le Grand Dauphin* deltog kun enkelte gange i møder, og det kun som tilhører. I stedet anvendtes for eksempel prinserne af blodet som hærførere. De søgte naturligvis indirekte at få indflydelse på de politiske beslutninger – de havde klare dynastiske egeninteresser i udenrigspolitikken – men de blev oftest holdt uvidende om detaljerne i de diplomatiske forhandlinger, hvilket også var en del af det forsøg på hemmeligholdelse, der omgav udenrigspolitikken.¹³⁵ Den danske konges korrespondent i Frankrig i 1660erne, abbed Jean de Paulmyer, omtalte for eksempel, at beslutningerne i kabinettet var så indsvøbt i tavshed og hemmeligheden så ukrænkelig, at de prinser og *les grands*, der boede i Louvre, ikke vidste mere end de lavere rangerende (*les moindres.*), og end ikke kongens broder, hertug Filip af Orléans, blev informeret.¹³⁶

Ludvig 14. insisterede på at deltage i alt, der havde med udenrigspolitikken at gøre. Derfor blev depecher fra franske diplomater i udlandet læst op for ham, eventuelt i uddrag, hvorefter der foregik en diskussion, som kongen tog en afgørelse på. Derefter var diskussionen slut. Det betød, at der ikke i Frankrig, som i andre lande heriblandt Danmark, var forskellige ”partier”, der var indbyrdes uenige om udenrigspolitikken. Om end der indadtil var en voldsom konkurrence blandt de ledende ministre, for eksempel var både Lionne, Pomponne og Croissy efter tur i strid med Louvois om udenrigspolitikken, forsøgte man udadtil at få den franske politik til at fremstå som konsistent, hvilket dog langt fra altid lykkedes. Denne metode betød en enorm arbejdsbyrde for kongen, men også at han havde en viden om udenrigspolitik og en kendskab til andre lande, der formentlig var større end nogen anden samtidig fyrstes

¹³³ Picavet (1930), pp. 13-15, 27-29; André (1950), pp. 34-41; Hatton (1976), pp. 4-5; Bély (1992), pp. 336-337

¹³⁴ Picavet (1930), p. 29

¹³⁵ Picavet (1930), p. 17; Mettam (1988), p. 19; Sturdy (1998), p. 35.

¹³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Paulmyer til Sehested, 26. juni 1664; B 33, Paulmyer til Bierman, 24. oktober 1664

og som ofte forbavsede udenlandske diplomater. Det bør dog tilføjes, at kongen så vidt vides kun i meget få tilfælde gik imod et flertal i *Conseil d'en Haut*.¹³⁷

I Danmark var man, som med det forfatningsmæssige, også mere formalistisk end Frankrig når det gjaldt beslutningsgangen omkring udenrigspolitikken – i hvert fald ideelt set. Kort efter statsomvæltningen i 1660 udnævntes et Statskollegium, der blandt andet skulle tage i agt, ”på hvad måde god korrespondance med vores naboer kan underholdes, tjenlig forbund gøres, forbedres og vedligeholdes med alt andet, hvis vores rigers og landes interesse med fremmede potentater og republikker kan vedkomme...”¹³⁸ Dette var ikke en dansk udgave af *Conseil d'en Haut*, kongen deltog ikke i møderne, og der sad medlemmer af både adelig, borgerlig og gejstlig oprindelse. Tyske og Danske Kancelli fortsatte som ekspeditionskontorer som under adelsvælden. Statskollegiet fik da heller ingen større betydning på det udenrigspolitiske område, kun få sager omkring forholdet til udlandet blev behandlet her, og det mistede langsomt også betydning på det indenrigspolitiske område for at blive endeligt nedlagt i 1676.¹³⁹

I stedet kom de udenrigspolitiske drøftelser til at foregå i en snæver, uformaliseret og skiftende personkreds omkring kongen. Det er imidlertid næsten kun fra udenlandske gesandter i Danmark, at vi overhovedet kender til dette ”Geheimkonseil”, der var ikke som i Statskollegiet nogen instruks, og der blev ikke ført protokol.¹⁴⁰ Dette afspejler, at Frederik 3., præcis ligesom Ludvig 14., nok ville forhøre sig hos andre, men i sidste ende reserverede han beslutningerne for sig selv. Situationen ændrede sig efter tronskiftet i 1670. Christian 5. var en ganske anden natur end sin fader. Han var ganske vist flittig, men i begyndelsen ikke nær så utilbøjelig til at overdrage andre indflydelse som Frederik 3. Med Peder Schumacher, adlet Griffenfeld, i spidsen, påbegyndtes reformer, hvor noget af det første var oprettelsen af et formelt Geheimkonseil i maj 1670, formentlig altså dog ”kun” en formalisering af en allerede bestående tilstand. Rådet havde 7 af de højeste embedsmænd som medlemmer og kongen som præsident. Danske Kancelli blev særligt repræsenteret, men ikke det Tyske. Geheimkonseillets vigtigste opgave var udenrigspolitikken, hvorfor den udenlandske korrespondance blev overført fra Tyske til Danske Kancelli,

¹³⁷ Picavet (1930), pp. 42-46; Wolf (1968), pp. 183-184; Roosen (1976), pp. 34-35; Malettke (1994), pp. 83, 122-123

¹³⁸ Lindbæk (udg.) (1903-04), Bd. I, p. 2

¹³⁹ Sachs (red.) (1921), pp. 190-196; Halting (1968-69), pp. 198, 201; Jespersen (1989), p. 188; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 88-89

¹⁴⁰ Sachs (red.) (1921), pp. 196-199; Halting (1968-69), pp. 199-201

hvorunder hidtil kun sager vedrørende østersøprovinserne samt Sverige og Rusland var blevet ført. Karakteristisk nok blev den danske kronprins Frederik, ligesom *le dauphin* i Frankrig stort set holdt uden for Geheimeconseillet.¹⁴¹

Efter Griffenfjelds fald i 1676 blev hele sagsbehandlingen lagt under Tyske Kancelli, og det blev indskræppet, at al forhandling med udenlandske udsendinge skulle gå via kongen, men det var fortsat formelt i Geheimeconseillet, at de interne forhandlinger fandt sted. Her førte man i modsætning til i det franske *Conseil d'en Haut* protokol med beslutningsreferater.¹⁴² Tyske Kancelli fungerede ikke som et egentligt kollegium, i stedet var kancelliets leder mellemmand mellem kongen og de øverste politikere og kancelliets sekretærer. Den øverste kancelliråd fremlagde sagerne for kongen, der traf beslutningen. Dermed blev kancelliråden af ganske stor betydning. Det var også ham, der efter 1670 fremlagde sagerne for Geheimeconseillet. De udenlandske diplomater kunne få deres anskuelser bragt for Geheimeconseillet ved at henvende sig til oversekretæren i Tyske Kancelli. I næsten hele den her behandlede periode var det den tyskfødte Conrad Bierman, i 1681 adlet von Ehrenschild, der ledede Tyske Kancelli, førte korrespondancen med de udsendte diplomater, sad i Geheimeconseillet først som statssekretær, fra 1682 som medlem, hvorved han havde meget betydelig indflydelse på den førte udenrigspolitik.¹⁴³

Diplomaterne

I den verdensliggjorte europæiske politik i Det westfalske System var det afgørende, at man havde dygtige folk, der kunne udføre det håndværk, som international politik var blevet, ikke mindst i forbindelse med de store fredskongresser. Indsamling af information og forhandling var hjørnestenene i det internationale samkvem, hvorfor en kraftig vækst i den diplomatiske udveksling fandt sted i anden halvdel af 1600-tallet. ”Topmøder” i moderne forstand mellem statsledere var imidlertid yderst sjældne. I hele sin lange regeringstid mødte Ludvig 14. for eksempel kun eksilerede fyrster som Jacob 2. af England eller kommende monarker som den danske prins Christian (5.), der i 1662-63 var i Paris, aldrig regerende monarker. I enkelte tilfælde

¹⁴¹ Sachs (red.) (1921), p. 218; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 88-89, 149

¹⁴² Sachs (red.) (1921), pp. 231-232; Hassø og Kroman (udg.) (1962), p. 7. Protokollen er dog ikke bevaret for årene 1686-91. For de år, hvor protokollen blev ført på dansk, 1670 til april 1676, er den udgivet af Wegener (1876-82), pp. 68-137, hvorimod han åbenbart ikke fandt det relevant at fortsætte udgivelsen af den herefter tysksprogede protokol.

¹⁴³ Bech (red.) (1979-84), Bind 4, p. 129; Jørgensen og Westrup (1982), pp. 81-82; Lind (2000), pp. 170-171

tog de ledende statsmænd på diplomatiske missioner, men også dette var undtagelsen.¹⁴⁴ Det var i stedet et korps af faste og midlertidige udsendinge, der tog sig af forhandlinger og indsamling af informationer. Også her gik Frankrig i spidsen i en grad, så det franske diplomati blev berømt (og frygtet) for dets effektivitet, og fransk erstattede i løbet af 1600-tallet latin som det sprog, hvorpå de internationale relationer hovedsageligt hvilede.¹⁴⁵ Med datidens langsomme kommunikation var det i høj grad op til diplomaterne at forhandle sig frem til at opnå de maksimale mål med et minimum af omkostninger i et system, hvor krig absolut var en mulighed, for igen at bruge Quincy Wright's definition af diplomati.¹⁴⁶

Der var dog endnu langt fra tale om en nutidig konsistens med hensyn til titler og funktioner – selve ordet ”diplomat” er endog af nyere dato. Der blev anvendt en lang række forskellige titler, tilsyneladende med overlappende betydninger. De ekstraordinære udsendinge synes at have været regnet som de fornemste. De blev udsendt for en kortere tid med et bestemt formål for øje, for eksempel forhandling om en traktat. Titlen var typisk *ambassadeur extraordinaire*, *envoyé extraordinaire* eller *plenipotentiaire* (karakteristisk nok er de fleste titler af fransk oprindelse).¹⁴⁷ Det blev dog også stadig mere almindeligt at have faste udsendinge i hovedstæderne, almindeligvis benævnt ”resident” eller *ambassadeur ordinaire*. De havde et bredere felt af opgaver, så som at samle informationer om landet og de politiske tiltag, rapportere om de ledende personer, kontrollere at traktater blev overholdt, forsvare landsmænds interesser og præsentere disse ved hoffet, samtidig med, at de skulle præsentere deres eget land så positivt som muligt, alt sammen uden at ende med at blive beskyldt for spionage – for så vidt altså opgaver, der modsvarer nutidens ambassadørers. Grænserne var dog flydende; eksempelvis beholdt den danske udsending i Paris, Henning Meyercrone, titlen *envoyé extraordinaire* i hele perioden 1682-1706, det samme gjorde Christian Lente i Haag 1688-98, og Hannibal Sehested, der 1662-64 og 1666 mere specifikt var sendt ud som egentlig *envoyé extraordinaire* for at slutte traktater, berettede ligeledes hjem om stort og småt. Ud over disse

¹⁴⁴ Bély (1990), pp. 338-339

¹⁴⁵ Latin blev dog ofte fortsat anvendt – i hvert fald fra den ikke-franske side. F.eks. blev alle de officielle dansk-franske traktattekster fortsat skrevet på latin. Da Danmark på kongressen i Nijmegen forlangte, at Frankrig ligesom Danmark skrev på latin, fordi de to lande var sidestillede monarkier og truede med ellers at skrive på dansk, blev det pure afslået. Det franske sprog blev diplomatiets sprog, først og fremmest fordi det var hoffernes og aristokratiets sprog. Brunot (1966), pp. 404-405, 427-431

¹⁴⁶ Wright (1955), p. 158, jf. ovenfor p. [15]

¹⁴⁷ Halting (1968-69), pp. 216-219; Roosen (1976), pp. 61-62; Bély (1990), p. 340

anvendtes en række konsuler og agenter til at varetage primært handelsinteresser i vigtige byer. Disse havde dog ikke nogen direkte andel i udenrigspolitikken.¹⁴⁸ De udsendte diplomater havde naturligvis sekretærer tilknyttet, folk, der i visse tilfælde kunne få en officiel stilling, for eksempel hvis den ordinære ambassadør blev hjemkaldt, og endelig var der indfødte ”korrespondenter”, som mod betaling sendte meddelelser om begivenheder i landet til en fremmed fyrste.¹⁴⁹ Sidstnævnte kunne være meget nyttige på grund af deres naturligt indgående kendskab til deres hjemland, men omvendt skulle man være forsigtig med at stole på dem – de tjente trods alt i første række andre herrer – og i flere tilfælde var de korrespondenter for flere fyrster med modstridende interesser som hollænderen Abraham de Wicquefort, der sendte relationer til blandt andre England, Frankrig, Brandenburg og Danmark samtidig i årene op mod krigsudbruddet mellem Frankrig og Nederlandene 1672.¹⁵⁰

Alle lande øgede deres diplomatiske missioner i udlandet i løbet af 1600-tallet, men Frankrig var langt foran. I 1661 var der faste franske repræsentationer med titlerne ambassadør, resident eller *envoyé* i 22 stater, inklusiv Danmark (og inklusiv Det Tyske Rige), et tal, der i 1715 var vokset til 32. I 1662 var der kun syv udenlandske repræsentanter i Paris, hvoraf tre var *ambassadeurs extraordinaires*, heriblandt fra Danmark Hannibal Sehested.¹⁵¹ I 1664 havde Danmark residenter syv steder: i Sverige, Nederlandene, Frankrig, England, Spanien samt ved Kejserhoffet og i Lübeck, hvortil altså kom enkelte ekstraordinære udsendinge. 30 år senere, i et andet fredsår (for Danmark), 1694, var antallet af faste udsendinge bemærkelsesværdigt nok ikke steget, og det var fortsat de samme steder, bortset fra at Spanien var skiftet ud med Brandenburg. Her er titlen *envoyé extraordinaire* endda talt med, da det i hvert fald i Frankrig, Sverige og Nederlandene synes at have erstattet titlen resident, mens Anton Wolf von Haxthausen i Brandenburg (og i sommeren 1694 i Sachsen) strengt taget var *envoyé extraordinaire* i den oprindelige betydning, nemlig for at forhandle om en traktat.¹⁵²

De ledende diplomater, de ekstraordinære og ordinære ambassadører, medbragte et kreditiv som legitimation og introduktion ved det hof, de blev udsendt til. Dertil kunne de have en fuldmagt til på fyrstens vegne at forhandle og eventuelt afslutte en

¹⁴⁸ Halding (1968-69), pp. 219-221; Bély (1990), pp. 343-345; Helk (1991), bind I, p. 231

¹⁴⁹ Halding (1968-69), pp. 221-222; Roosen (1976), pp. 99-102

¹⁵⁰ Rowen (1957), p. 44; Hassø og Kroman (udg.) (1962), p. 253

¹⁵¹ Doyle (1992), p. 267; Bély (1990), pp. 339-340

¹⁵² Optalt efter Marquard (1952). Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 90-91. Om Haxthausen, se Christiansen (udg.) (1948-49), Bind X p. 30

formel traktat. Til eget brug fik de også en instruks, der nærmere fastlagde, hvad den udsendte skulle forsøge at opnå. Instruksen måtte almindeligvis, men ikke altid, ikke vises til repræsentanter for den fremmede magt. Endelig kunne der være strengt hemmelige ekstra instrukser. I tilfælde, hvor det var meget højtstående folk, der skulle udsendes, skrev diplomaten i nogle tilfælde selv udkastet til sin instruks, der dog naturligvis skulle godkendes af fyrsten.¹⁵³ Kun sjældent kunne de franske diplomater tale sproget i det land, de blev udsendt til – og da slet ikke dansk eller svensk, så al kommunikation i de nordiske lande foregik på fransk. Omvendt kunne de fleste diplomater, der var sendt til Frankrig, kommunikere på fransk, det gjaldt også alle de danske udsendt i denne periode. Det gav naturligvis en fordel ved forhandlingerne og især med hensyn til at skaffe informationer om landet, at man kunne sproget, men den ulempe, Frankrig her havde, ser det ikke ud til, man gjorde noget specielt for at ændre.¹⁵⁴

En meget væsentlig del af diplomaternes arbejde var at samle information om det land, de var i, og korrespondere med den hjemlige regering. Kilderne til informationerne kunne være mange: officielle audienser og møder med ledende statsmænd, sociale kontakter med ledende personer, udveksling af informationer efter et ”noget for noget” princip, fornemmelse af folkestemninger og almindelig observation. Tjenesteydelser, gaver, ”pensioner” samt regulær spionage og bestikkelse for at skaffe oplysninger kunne også anvendes, hvis man vel at mærke havde pengene til det, og det kneb det ofte med. Men det var almindeligt accepteret, at disse metoder anvendtes: diplomaten var en ”honnet spion”.¹⁵⁵ På samme måde var lemfældig omgang med sandheden en accepteret og legitim del af det diplomatiske spil. Selvom diplomaten løj til fordel for sit land, forblev han grundlæggende en ærlig mand, som det er blevet skrevet om Arnauld de Pomponne.¹⁵⁶

De indsamlede informationer blev nedskrevet i depecher og sendt hjem. Typisk sendte den udsendte én relation til kongen og et andet mere frigjort brev til en ledende sekretær, i Frankrig til *secrétaire d'État des affaires étrangères*, i Danmark til oversekretæren i Tyske Kancelli. Denne dobbelt-korrespondance var således ikke, som Picavet mente, Ludvig 14.s særlige opfindelse efter hans ”quasi-révolution” i

¹⁵³ Rowen (1957), pp. 178-179; Bøggild-Andersen (1970), pp. 278-279; Halding (1968-69), pp. 205-216; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 92

¹⁵⁴ Picavet (1930), pp. 263-266

¹⁵⁵ Mattingly (1955), pp. 246-247; Roosen (1976), pp. 150-153

¹⁵⁶ Rowen (1957), p. 198

1661; det var helt almindeligt. Korrespondancen den modsatte vej foregik på tilsvarende måde, hvor brevet fra kongen kan ses som en forlængelse af instruksen.¹⁵⁷ Korrespondancen mellem Danmark og Frankrig foregik typisk en gang om ugen, når den ordinære post afgik. Der blev kun i sjældne og meget påtrængende tilfælde anvendt kurerer. De var for dyre, der var ingen garanti for, at de var hurtigere end den ordinære post, og der var heller ingen garanti for øget hemmeligholdelse. Alene det, at der blev afsendt en kurer, vakte opsigt. Selvom der normalt var immunitet omkring såvel diplomater som diplomatisk korrespondance, excellerede alle regeringer i at forsøge at opsnappe post, både England og Frankrig oprettede særlige afdelinger til at varetage dette arbejde. Derfor forsøgte diplomaterne og deres regeringer at øge sikkerheden ved hjælp af segl og chifferskrift, sidstnævnte typisk hvor et bogstav eller et navn som ”Frankrig” eller ”Ludvig 14.” blev erstattet af et tal, et tegn eller et andet bogstav. I det sæt chifre, Hannibal Sehested fik med til Frankrig i 1662, havde alle bogstaver dels et tal, dels et tegn, så der kunne veksles mellem de to. Dertil havde godt 100 fyrster, ledende ministre og stednavne på lande, provinser og byer deres eget tal (Frederik 3. var nr. 51, Ludvig 14. nr. 61, Colbert nr. 73, Frankrig nr. 116, København nr. 133 osv.). Eget tal havde ligeledes hyppigt brugte stavelser eller ord som ”alliance” (nr. 163) og ”vous” (nr. 390). Dette ret simple system blev forsøgt sløret ved at indsætte tal, der ingen betydning havde eller som annullerede det foregående tal. I alt fungerede i alt knap 400 tal som chifre i Sehesteds system. Chifre gjorde selvsagt arbejdet mere besværligt både for afsender og modtager og blev derfor sjældent anvendt i mere end brudstykker af brevene. Udover korrespondancen med den hjemlige regering blev de udsendte diplomater som oftest også pålagt at føre brevveksling med andre udsendinge i lande, hvor interesserne var sammenfaldende. For eksempel skulle den danske gesandt i Nederlandene føre korrespondance med kollegerne i Frankrig og England.¹⁵⁸

Arbejdet med relationerne har således været ganske omfattende for de udsendte diplomater, datidens tekniske muligheder taget i betragtning. Det blev ikke mindre omfattende af, at diplomaterne skrev meget lange depecher om alt fra politiske forhandlinger og militære informationer til fyrstens velbefindende og kuriøse hændelser. For det 17. århundredes diplomater var det en stor kvalitet at kunne tale

¹⁵⁷ Picavet (1930), pp. 63-64; Halding (1968-69), pp. 223-226; Bély (1990), p. 349

¹⁵⁸ Halding (1968-69), pp. 225-228; Roosen (1976), pp. 130-131, 134-138; Anderson (1993), pp. 43-44. Listen over chifre, som Sehested anvendte, er i TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, anbragt efter hans instruks af 9./19. april 1662

uden at sige noget, og som en vane skrev de på samme måde som de talte, som den amerikanske historiker William J. Roosen lidt onskabsfuldt har udtrykt det.¹⁵⁹ Det var nu også på den direkte ordre fra kongerne, at depecherne blev omfattende. Ludvig 14. ville have alle detaljer med, inklusiv nyt om kunst og litteratur, essensen af vigtige samtaler skulle gengives ordret, og ambassadører fik besked på, at de skulle skrive selv hvis det eneste, de havde at berette var, at der intet var at berette.¹⁶⁰ Tilsvarende fik den førnævnte korrespondent, Jean de Paulmyer, besked på at berette om selv bagateller.¹⁶¹ Det kunne dog også blive for galt, således måtte Hannibal Sehested i 1663 undskylde de lange breve, han hidtil havde sendt, fordi Frederik 3. ville have tingene meddelt kortest muligt.¹⁶² Det var dog langt fra alle begivenheder, der blev refereret lige grundigt, faktisk forekommer især de franske ambassadørers interesse for danske indenrigske spørgsmål at være nærmest ikke-eksisterende. Således nævnes for eksempel de store reformarbejder i 1680erne som Danske Lov 1683 og matrikelarbejdet slet ikke i depecherne. De havde dog ellers stor og langvarig betydning for den danske enevælde og mulighederne for tilvejebringelse af de fornødne ressourcer til en aktiv og for Frankrig venligsindet udenrigspolitik, men dette perspektiv havde man altså ikke blik for.

Selvom diplomatiet blev forøget og professionaliseret i 1600-tallet, havde det mange begrænsninger. Én var naturligvis den langsomme kommunikation, det tog almindeligvis 11 dage fra Paris til København med ordinær post, og dét vel at mærke, når vej- og vejrforhold var ideelle – og det var de sjældent. Det kunne dog også vendes til en fordel for såvel regeringer som diplomater: det var meget nemt at trække tiden ud. Desuden var alle lande ligestillet på dette punkt. Værre var det, at informationsgrundlaget, som regeringerne traf beslutninger på baggrund af, var meget mangelfuldt, de mange og lange depecher til trods. Det er det ganske vist altid i international politik, men det var ikke mindre problematisk i en periode, hvor alliancerne konstant skiftede.¹⁶³ De udsendte diplomater var ikke uddannet som sådanne, først i 1712 oprettede Torcy *l'Académie politique* i Paris, og de færreste af diplomaterne satsede på en diplomatisk karriere. De ledende diplomater var næsten altid rekrutteret fra adelen og ofte ganske unge, når de blev udsendt første gang. I

¹⁵⁹ Roosen (1976), pp. 142-149

¹⁶⁰ Picavet (1930), pp. 64, 111-112

¹⁶¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 28. nov. 1664

¹⁶² TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 15. juni 1663

¹⁶³ Renouvin og Duroselle (1968), p. 352; Sturdy (1998), p. 129. Hannibal Sehested opgiver de 11 dage Paris-København i: TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Gabel, 7. november 1662

Danmark er der dog enkelte eksempler på ikke-adelige, der blev udnævnt til den højeste rang som Poul Klingenberg i Nederlandene i 1667. Men netop i de få republikker, Nederlandene, Venedig og Schweiz, blev det ikke regnet som en nødvendighed, at diplomaten var adelig, det var de folk, man skulle forhandle med ofte heller ikke. Karakteristisk nok blev Klingenberg dog to år senere adlet, ligesom Henning Meyer blev det (som Meyerchrone) lige inden, han blev sendt til Frankrig i 1674. Generelt var det kun de adelige, der blev fundet egnede til at repræsentere landet på højeste niveau ved fremmede hoffere, hvilket naturligvis hang sammen med deres stand og generelt høje uddannelsesniveau. Diplomaterne skulle være på socialt og uddannelsesmæssigt niveau med de ministre, de skulle forhandle med. Mange – i hvert fald af de danske – diplomater havde desuden deltaget i sendelser som ledsagere eller været på længere dannelsesrejser i udlandet. Derimod kunne residenter og lavere rangerende diplomater udmærket være af borgerlig stand.¹⁶⁴

Det var ikke nødvendigvis en attråværdig post for en adelig at blive sendt på en diplomatisk mission. Det skyldtes ikke mindst, at det var særdeles usikkert økonomisk set. Ofte måtte diplomaterne selv lægge ud for udgifterne, og det var endda tvivlsomt, om man nogensinde fik dækket alle udgifter til kost, logi, følge, transport, gaver og bestiklinger. Dertil kom, at respekten for den udsendte og dermed hans mulighed for at opnå resultater, steg med den pragt, han var i stand til at omgive sig med. Alene den ”entré”, en nyudsendt diplomat af højeste rang forventedes at gøre i hovedstaden i forbindelse med den første audiens, var særdeles omkostningskrævende med gallaoptog, udstyr og fester. Ofte var en diplomatisk mission derfor en underskudsforretning, og klager hjem over pengemangel er meget hyppige i depecherne. Hannibal Sehesteds ekstraordinære ambassade 1662-64 kostede for eksempel 130.000 rigsdaler, hvilket er knap 11.000 rigsdaler mere, end Danmark i 1662 anvendte til hele flåden.¹⁶⁵

Der var andre risici end de økonomiske ved at tage på missioner til udlandet, såsom risikoen for at blive ”glemt” af den absolutte monark og dermed miste muligheden for gode poster ved hjemkomsten, man kunne blive skubbet i unåde, hvis fjender benyttede ens fravær til at bagtale en, og der var naturligvis også helbredsmæssige

¹⁶⁴ Halding (1968-69), pp. 232-241; Roosen (1976), pp. 66-67; Bech (red.) (1979-84), Bind 9, p. 561; Mettam (1988), p. 241; Anderson (1993), p. 92

¹⁶⁵ Picavet (1930), pp. 130-131; Halding (1968-69), p. 231; Bøggild-Andersen (1946), p. 430; Ladewig Petersen (red.) (1984), p. 23; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 94-95. I Sehesteds udgifter var dog inkluderet indkøbet af nogle karosser til Frederik 3.

risici ved de lange rejser og fremmede opholdssteder. Alligevel var ganske mange højt begavede folk klar til at påtage sig diplomatiske missioner. Dette kan meget vel skyldes en fascination ved det storpolitiske spil og muligheden for at være tilstede ved Europas store hoffer. Der var da også ganske mange af de udsendte diplomater, der nåede høj status efter hjemkomsten som Pomponne og Torcy fra Frankrig og på dansk side Frederik Ahlefeldt og Christian Siegfried von Plessen. I Danmark blev det i det hele taget meget almindeligt i enevældens første årtier, at de ledende råder havde en baggrund i diplomatisk virksomhed.¹⁶⁶

Frankrig havde meget tidligt faste residenter i en række lande, i Danmark således senest fra 1540erne og mest tydeligt fra 1548, hvor Charles de Danzay kom til Danmark og forblev der med enkelte pauser til sin død i 1589. Fra dansk side var repræsentationen i Frankrig mere sporadisk før enevældens indførelse. I enkelte tilfælde blev der sendt gesandter fra Danmark til Frankrig og omvendt for at forhandle specielle sager, og i tre tilfælde optræder der repræsentanter med titlen resident i Frankrig.¹⁶⁷ Efter 1660 blev repræsentationen stadig mere permanent. Fra dansk side optræder med titlen resident ganske vist kun Marcus Giøe 1664-68, Simon de Petkum 1666-67 og Frederik Gabel 1667-68. Herefter går denne titel af brug ved udsendinge til Frankrig, men det skyldes givet, at residenttitlen blev regnet som værende af lavere rang end *envoyé extraordinaire*. Hvis de danske udsendinge skulle være med fremme i rangordenen ved Solkongens hof, var det ikke ”fint nok” at være resident. Derfor blev Frederik Gabel i 1668 forfremmet til *envoyé extraordinaire*, og derfor havde Meyercrone denne titel i de næsten 25 år i træk, han var i Frankrig.¹⁶⁸ Med undtagelse af perioden under Den skånske Krig var der fra 1662 og århundredet ud konstant en dansk diplomat benævnt *envoyé* eller *ambassadeur extraordinaire* i Frankrig, hvortil kom legationssekretærer, kommissærer og korrespondenter; de to sidstnævnte typer var også i tjeneste under krigen.¹⁶⁹

På samme vis havde Frankrig fra 1663 og århundredet ud næsten konstant repræsentation i Danmark, 1668-70 dog ”kun” ved en sekretær. Undtagelsen var krigsårene 1676-79, hvor der ikke var fransk repræsentation i Danmark. Antoine de Courtin, der var resident 1663-68, var den sidste, der havde denne titel. Derefter var

¹⁶⁶ Mattingly (1955), pp. 236-238; Roosen (1976), pp. 72-73; Lind (2000), p. 192

¹⁶⁷ Rørdam (1898), pp. 252-261; Marquard (1952), pp. 32-34, 247. De tre residenter var Hans Zobel 1626-30, Peder Reedtz 1646-50 og Simon de Petkum 1654.

¹⁶⁸ Marquard (1952), p. 247; Halding (1968-69); Roosen (1976), pp. 90-91

¹⁶⁹ Marquard (1952), pp. 235-236, 247-248, 258-259

titlerne *ambassadeur*, eller *envoyé/ambassadeur extraordinaires*, altså samme mønster, som Danmark fulgte, eller rettere: Danmark fulgte Frankrigs mønster.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Bittner og Gross (1936), pp. 213-214. Denne udvikling var almeneuropæisk. F.eks. fulgte Sverige et forløb, der var parallelt med det danske, om end man havde flere udsendte agenter og korrespondenter. Fra 1682 anvendtes titlen *envoyé* også konsekvent i Sverige, jf. Landberg (1952), pp. 24-27.

4. Danmarks optagelse i det franske alliancesystem 1661-1664

Optakt til alliancen

I tiden mellem Den westfalske Fred 1648 og Freden i København 1660 var forholdet mellem Frankrig og Danmark noget distant af flere årsager. Først og fremmest var afslutningen af Trediveårskrigen ikke den befrielse for Danmark, som den var for de fleste andre lande, idet den betød en endelig fastlæggelse af Sveriges stormagtsstilling med en permanent trussel mod Danmarks sydgrænse i kraft af Sveriges besiddelser i Nordtyskland. Ydermere var også den svenske krone nu sikret direkte indflydelse i Det Tyske Rige og det endda betydeligt mere end Danmark. Situationen syntes vanskelig at forbedre, ikke mindst på grund af Sveriges og Frankrigs positioner som garantimagter for freden. Naturligt nok søgte Danmark da mod andre magter, Nederlandene og Brandenburg. For Frankrig var der næppe heller nogen grund til at vende sig mod Danmark, når det havde Sverige som stærk – om end subsidieret – allieret.

Der eksisterede dog et traktatfæstet forhold mellem Danmark og Frankrig, nemlig handels- og venskabstraktaten af 1645. Den var blevet forhandlet på plads af den franske mægler i Brømsebro, Gaspard Coignet de la Thuillerie, efter fredens undertegnelse. Frankrig ønskede at få Danmark vendt mod Kejseren, og Danmark – eller måske rettere rigshofmester Corfitz Ulfeldt – kunne ønske fransk venskab som et led i tilnærmelsen til Nederlandene. Indholdet af traktaten var dog meget lidt konkret. Ud over venskabsforsikringer bestod den i, at Danmark ikke måtte støtte Frankrigs fjender uden at der reelt var en tilsvarende forpligtelse den anden vej, og Frankrig fik tilsvarende toldbegunstigelser som Nederlandene samme år havde fået ved Christianopel-traktaten. Den direkte fordel for Danmark ved denne traktat var således svær at få øje på, tværtimod var toldbestemmelserne en del af de indrømmelser, Danmark i disse år måtte give Nederlandene, Sverige, England og Hansestæderne. Nogen umiddelbar praktisk betydning fik traktaten ikke; den dansk-franske samhandel var beskeden, Nederlandene var afgjort ikke tilfredse med den dansk-franske traktat, og en udvidelse af den blev ikke til noget, da franskmændene ikke ville gøre noget, der kunne skade deres forhold til Sverige, så Corfitz Ulfeldt opnåede

ingen konkrete politiske resultater på den stort anlagte ambassade til Frankrig i 1647.¹⁷¹

Den direkte diplomatiske kontakt var da også ret beskeden i årene efter dette. Fra fransk side var der kun besøg af diplomater på gennemrejse, hvor Danmark i korte perioder havde en resident i Paris.¹⁷² Under den anden Karl Gustav krig optrådte Frankrig som mægler sammen med England og Nederlandene, i hvilken forbindelse Hugues de Terlon deltog som den franske repræsentant. Denne mægling medførte dog ikke i sig selv nogen nærmere dansk-fransk forbindelse, dels var freden ikke den kraftige revision af Roskildefreden, Danmark havde håbet, dels optrådte Frankrig fortsat nærmest på Sveriges side. Forhandlingerne skal dog, ifølge Bøggild-Andersen, have ført til en ”intim forbindelse” mellem Terlon og Hannibal Sehested. Noget, man dog næppe skal lægge meget i, da Sehested under fredsforhandlingerne nok officielt var ”neutral”, men dog opholdt sig i den svenske lejr.¹⁷³

Efter enevældens indførelse i Danmark og Ludvig 14.s personlige overtagelse af magten i Frankrig efter kardinal Mazarins død i 1661, skete der imidlertid en forandring. Danmark havde desperat brug for alliancepartnere efter de ødelæggende krige, ikke mindst fordi man ventede, at Sverige når som helst ville gentage forsøget på at erobre hele Danmark og Norge. At denne frygt stort set var ubegrundet – formynderregeringen for den unge Karl 11. tilstræbte konsolidering, ikke yderligere erobringer – gør den ikke til et mindre reelt faktum i 1660erne. Både regeringen og befolkningen i Danmark frygtede konstant et svensk overfald. For eksempel var blot det, at tre forvovne sømænd i vinteren 1665 gik over det tilfrosne Øresund fra Sverigessiden nok til, at København blev sat i alarmberedskab. Man frygtede, at de var udsendt for at prøve isens bæredygtighed for en svensk hær.¹⁷⁴ Samtidig var tilfredsheden med de hidtidige alliancer såre beskeden. Om end Nederlandenes indgriben i den anden Karl Gustav Krig formentlig var afgørende for Danmarks overlevelse som selvstændig stat, mente man i København ikke, at hjælpen havde været nær så stor som ønsket, og der var et utal af tvister om lån, ydelser og kolonier. Danmark var reelt i et afhængighedsforhold til Nederlandene, hvilket måtte give anledning til overvejelser om at søge nye alliancer. Et skridt i denne retning var en

¹⁷¹ Laursen (1907-37), Bind IV, pp. 500-508; Becker-Christensen (1988), pp. 34-37; Heiberg (1993), pp. 80-81

¹⁷² Bittner og Gross (1936), pp. 112, 212; Geffroy (1895), p. 1

¹⁷³ Bøggild-Andersen (1970), pp. 229-230; Jespersen (1989), pp. 126-127, 149-150

¹⁷⁴ Becker (udg.) (1847-57), bind II, pp. 59-60

handelstraktat med England undertegnet i februar 1661.¹⁷⁵ Et andet skridt kunne være en tilnærmelse til den store fastlandsmagt Frankrig. Det første udspil til dette kom dog fra fransk side.

Den franske finansminister Colbert ønskede som et led i den merkantilistiske politik, der især var vendt mod Nederlandenes dominans, at øge Frankrigs handel på Østersøen, til hvilket formål Antoine de Courtin i efteråret 1661 fik instruks som resident til ”konger, fyrster og Hansestæder” i Østersøområdet for at forhandle alliancer og handelstraktater. I første omgang var målet dog en traktat med Sverige, og Courtin kom først afsted i sommeren 1662, hvor forhandlingerne resulterede i en handelstraktat i december samme år. Sverige havde altså fortsat højere prioritet end Danmark.¹⁷⁶ Men næsten samtidig med, at Courtin fik sin instruks i september 1661, skrev Lionne til den nyudnævnte danske premierminister grev Christian Rantzau, at Ludvig 14. ønskede at skabe en god ”union” med Frederik 3., og at han ville fastholde garantien for Freden i København, også imod svenske forsøg på at bryde den. Da Rantzau endelig svarede omkring årsskiftet 1661-62, var det med tilsagn om at sende en person til Frankrig snarest. Som leder af denne mission var allerede udpeget rigsskatmester Hannibal Sehested.¹⁷⁷ Om baggrunden for denne udnævnelse og regeringens beslutning om overhovedet at sende en person vides intet, men udover, at Sehested havde tilstrækkelig høj charge og fornøden erfaring, var det også belejligt, eftersom han dette efterår befandt sig i England og Nederlandene, hvilket gjorde det i bogstaveligste forstand nærliggende at sende ham. Men da Sehested var bortrejst fra København fra juli 1661 til februar 1662, er det sandsynligt at Bøggild-Andersen har ret i, at det ikke, som abbed Paulmyer hævdede i 1666, var Sehested, der fik Frederik 3. til at søge en alliance med Frankrig.¹⁷⁸

Instruksen for Hannibal Sehested, dateret den 28. december 1661 (gammel stil), viser, hvad der var regeringens i hvert fald foreløbige mål med ambassaden. Udover at takke for den franske mægling ved Freden i København og lykønske Ludvig 14. med Pyrenærfreden og det dertil knyttede ægteskab med Marie-Thérèse og fødslen af dauphinen i november, skulle han fremhæve det gamle venskab med Frankrig, som Frederik 3. efter indførelsen af enevælden gerne så fornyet og forbedret. Til det

¹⁷⁵ Bøggild-Andersen (1970), pp. 185-190, 213-214. For traktatens tilblivelse og traktatteksten, se Laursen (1907-33), Bind V, pp. 389-410

¹⁷⁶ Fahlborg (1932), pp. 430-431; Bøggild-Andersen (1970), pp. 227-229

¹⁷⁷ Bøggild-Andersen (1970), p. 231

¹⁷⁸ Bøggild-Andersen (1970), pp. 277, 430-431; jf. Sehested (1886), bind II, p. 474

formål skulle han anmode om at få udnævnt kommissærer til forhandling og fremlægge et udkast for dem. Endvidere skulle han undersøge, om noget kunne iværksættes for at øge ”trafikken” mellem de to riger, om Ludvig 14. ville være med til, at de to monarker gav hinanden majestætstitel samt forsøge at erfare indholdet af den svensk-franske traktat (Fontainebleau-traktaten).¹⁷⁹ Instruksen var således ikke særligt vidtgående eller konkret med hensyn til et tættere forbund; formålet med ambassaden forekommer mest at være en høflighedsvisit. Nu blev ambassaden i første omgang ikke til noget, fordi Hannibal Sehested ønskede at vende hjem til Danmark blandt andet for at informere kongen om forholdet mellem sømagterne, hvilket blev godtaget i København.¹⁸⁰

I april 1662 fik Sehested udstedt en ny instruks med omtrent samme indhold som den fra december, dog skulle han nu først rejse over Nederlandene og England for at undersøge om Danmark kunne blive optaget i de traktater, som blev forhandlet mellem Nederlandene og henholdsvis England og Frankrig, og han skulle forsikre i Frankrig, at Danmark længe havde villet sende en repræsentant men var blevet forhindret dels af krige, dels af indførelsen af den suveræne arveregering.¹⁸¹ Imidlertid fik Sehested også en ”secrete instruction”, ifølge Bøggild-Andersen forfattet af ham selv¹⁸², der mere klart satte Danmarks mål op. Sehested skulle forsikre Karl 2. og Ludvig 14., at Danmark ønskede fred mellem England, Frankrig og Nederlandene, og at dersom England og Frankrig kom i krig med Nederlandene, skulle de ikke tage nogen ”ombrage” af Danmarks alliance med Nederlandene eller opfatte det som fjendskab, hvis Danmark sendte hjælp til nederlænderne. Vigtigst var dog, at han gjorde det klart for Frankrig, hvilken gevinst det ville være, hvis Danmark holdt sig neutral ved en strid i Det Tyske Rige, da Sverige så kunne agere med ”ryggen sikker”. Omvendt hvis Danmark tog Østrigs parti – i så fald ville Sveriges indsats være udlignet (noget overvurderet, Danmarks situation taget i betragtning). Hvis Frankrig viste inklinasjon til en ”nærmere forretning”, skulle han udvirke subsidier til at opretholde den nødvendige styrke i Nordtyskland og sondere, hvilken hjælp Danmark i øvrigt kunne få, hvis Kejseren angreb det, dog måtte England og

¹⁷⁹ DKUA 15. ”Instruxbog...”, instruks for Sehested 28. december 1661/7. januar 1662. I et brev fra Frederik 3. til Ludvig 14., som Sehested fik med, angav kongen, at han nu følte sig mere fri og mindre afhængig efter de ”ekstraordinære revolutioner”, så han kunne sende en ambassadør til Frankrig. TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Frederik 3. til Ludvig 14. u.d.

¹⁸⁰ Bøggild-Andersen (1970), pp. 429-430

¹⁸¹ DKUA 15. ”Instruxbog...”, instruks for Sehested 9./19. april 1662

¹⁸² Bøggild-Andersen (1970), pp. 278-279

Nederlandene ikke chokeres. Det udkast til en traktat, som Sehested fik med, var ”blot” en let udvidet version af traktaten af 1645, ikke et forslag til et egentligt forbund.¹⁸³

Instruksen og især dens hemmelige del viser, at målet for den danske regering var neutralitet både i forhold til sømagterne og i forhold til striden mellem Habsburg og Bourbon. For at hjælpe den betrængte statskasse og skaffe militær sikkerhed skulle man forsøge at skaffe subsidier fra Frankrig, men uden for store forpligtelser eller engagement. Denne forsigtige holdning var den generelle linie; den genfindes blandt andet i to af de forholdsvis sjældne udtalelser fra Statskollegiet, som handler om udenrigspolitik, den ene fra juli 1661, hvor dansk indtræden i Rhinforbundet blev frarådet, den anden fra juni 1662, hvor Statskollegiet tilrådede en mæglerrolle subsidiært neutralitet i den engelsk-nederlandske strid.¹⁸⁴ Man ønskede altså nu at opnå den franske stormagts direkte og indirekte støtte, men ikke hvis det indebar væsentlig risiko for at blive inddraget i dens eventuelle stridigheder.

Fra fransk side var ønsket om en nærmere alliance noget mere direkte. Det var både af hensyn til Colberts handelsplaner og – givetvis nok så meget – for at inddrage Danmark i alliancesystemet vendt mod Habsburg. Der var dog ikke tale om at opgive det tætte bånd til Sverige af den grund, tværtimod ønskede man dansk-svensk samarbejde i Nordtyskland, på hvilken baggrund man skal se Lionnes omtalte insisteren på garantien for Freden i København. Det var næppe tilfældigt, at Lionnes brev til Rantzau blev sendt et par uger efter, at Sverige og Frankrig den 12./22. september 1661 havde undertegnet Fontainebleau-traktaten, der gav Sverige subsidier i freds- og krigstid mod svensk militær støtte til den franske kandidat til den polske trone, Henri-Jules de Bourbon, hertug af Enghien. Det var ønskeligt set fra fransk side, hvis Danmark blev inddraget i den franske interessesfære i Nordtyskland og Polen.¹⁸⁵

Inden Hannibal Sehested i september 1662 ankom til Paris, var der dog sket en mærkbar forværring af forholdet mellem Sverige og Frankrig, der bidrog til at øge Frankrigs interesse for et forbund med Danmark. Frankrig havde presset den svenske forhandler Klas Tott til i kraft af nogle tillægsartikler til traktaten at forpligte Sverige til at blande sig militært i spørgsmålet om den polske tronfølge, både hvis andre

¹⁸³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, ”Secrete Instruction” for Sehested 22. marts/1. april 1662; Bøggild-Andersen (1970) pp. 270, 277-278

¹⁸⁴ Lindbæk (udg.) (1903-04), bind I, pp. 23-24, 76-77

¹⁸⁵ Fahlborg (1932), pp. 183-185, 433-435; Bøggild-Andersen (1970), p. 431

udenlandske magter greb ind og i tilfælde af uro internt i Polen.¹⁸⁶ Det var den svenske formynderregering ikke tilfreds med. Den var nervøs for, at traktaten kunne kaste Sverige ud i en storkrig mod Kejseren, hvor Danmark og Brandenburg kunne benytte lejligheden til at angribe Sverige. Ratifikationen blev dog endelig leveret i juni. Endnu vigtigere var det, at situationen i Polen ændrede sig markant, da den polske rigsdag i marts 1662 forbød al videre tale om tronfølgervalg så længe kong Johan Casimir levede. Dermed var muligheden for at vælge en fransk kandidat indtil videre væk, og så var Fontainebleau-traktaten for Frankrig blot en stor udgift, uden at det fik reelle fordele til gengæld.¹⁸⁷

Hugues de Terlon blev derfor sendt til Stockholm for at få traktaten ophævet. På ordre fra Paris kastede han - til svenskernes store forargelse - hele skylden for fiaskoen i Polen på deres langsommelighed med ratifikationen, og han forlangte de 100.000 rigsdaler, Tott havde fået i februar, tilbagebetalt. Det endte dog med en såkaldt abolitionsakt, der ophævede Fontainebleau-traktaten, og en ny venskabs- og subsidietraktat af 24. december 1662/3. januar 1663, der blev knyttet sammen med den nævnte handelstraktat forhandlet af Courtin. Sverige havde dermed ikke længere forpligtelser med hensyn til Polen, men subsidierne blev til gengæld også nedsat fra 1.600.000 rigsdaler fordelt over 6 år til 500.000 rigsdaler fordelt over 4 år og inklusiv de allerede udbetalte 100.000. Trods svenskernes vrede over franskmændenes beskyldninger, ophævelsen af en af Frankrig ratificeret traktat, nedslaget i subsidier og Terlons aggressive og arrogante stil under forhandlingerne, var formynderregeringen tilfreds med at undgå de vidtgående forpligtelser med hensyn til indblanding i Polens indre anliggender. Man var langt fra overbevist om fordelene ved en tronfølger fra Bourbon frem for Habsburg, og alliancen med Frankrig, som regeringen satte over alt, bestod trods alt.¹⁸⁸ Men for Frankrig kunne der nok være grund til at se efter mindre besværlige og krævende allierede end Sverige. Det var Sehesteds formentlig korrekte opfattelse af den franske holdning efter ankomsten til Paris, at en alliance med Sveriges arvefjende kunne knække svenskernes ”hovmod”¹⁸⁹.

Den franske regerings kendskab til Danmark har næppe været overvældende, men det forsøgte Colbert efter Hannibal Sehesteds ankomst til Frankrig at råde bod på ved at

¹⁸⁶ Fahlborg (1932), pp. 260-262

¹⁸⁷ Fahlborg (1932), pp. 266-275

¹⁸⁸ Geffroy (1885), p. 43; Fahlborg (1932), pp. 280-290

¹⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 29. september 1662

afkræve Terlon og Courtin betænkninger om tilstanden i Danmark, adelens og den øvrige befolknings holdning til regeringsskiftet, landets sikkerheds- og handelspolitiske interesser og hvilken gavn, Frankrig kunne have af en nærmere alliance.¹⁹⁰ Begge de to franske ”eksperter” i nordiske forhold anbefalede i deres svar varmt en dansk-fransk alliance og var i øvrigt bemærkelsesværdigt antisvenske i deres vurderinger; Terlon skrev endog, at det bedste ved en sådan alliance var, at den ville gøre svenskerne jaloux og tvinge dem til at ”kultivere” Frankrigs venskab mere ”ordentligt” end hidtil.¹⁹¹ De to diplomater hæftede sig naturligt nok ved Danmarks position ved indsejlingen til Østersøen og i Det Tyske Rige, hvor Courtin noget overvurderende kaldte den danske konge et af de mægtigste medlemmer. Danmark kunne som direkte aktør og i kraft af gode forbindelser til nordtyske fyrster være nyttig både overfor Kejseren og i det polske tronspørgsmål. Da Danmark ikke havde haft den ønskede gavn af alliancen med Kejseren, var man nu i Danmark blevet tilbøjelig til at søge sikkerhed hos Frankrig, der havde bevist, at det altid opfyldte sine forpligtelser. Den sikkerhed var nødvendig, for Danmark havde samme ”jalousi” overfor Sverige, som Østrig havde overfor Frankrig, skrev Courtin ganske præcist. En alliance burde indeholde garanti af fredsslutningerne i Münster, København og Oliva og bestemmelser om en dansk tropestyrke i Tyskland, i krigstid betalt af Frankrig, tilladelse til Frankrig at sende flåden gennem Øresund til Polen samt handelsaftaler. Hvad angår sidstnævnte mente de, at Frankrig kunne sælge salt (fordi Danmark havde en overflod af svin og kvæg) samt vin og omvendt købe træ til skibsbygning og jern samt få tilladelse til hvalfangst ved Island og Grønland. Til disse formål kunne man oprette magasiner i for eksempel Rouen og Helsingør. Endvidere burde Frankrig have fri passage i Øresund. Ikke få af disse forslag genkendes i de endelige traktater, om end de faktuelle beskrivelser af Danmark er noget unøjagtige. Courtin og Terlon overvurderede Danmarks aktuelle styrke og betydning noget, ligesom de – og navnlig Terlon – foruden bizarre stavemåder på danske stednavne gav adskillige forkerte oplysninger om landet, især om noget så væsentligt som statens indtægtsgrundlag.¹⁹²

¹⁹⁰ Brevet til Terlon er trykt hos Clément (1861-73), tome VI, pp. 202-203; jf. i øvrigt Fabricius (1916), pp. 78-79; Bøggild-Andersen (1946a), p. 200

¹⁹¹ De to memoirer af henholdsvis 22. og 25. november 1662 er trykt i Fabricius (1916), pp. 84-101. Terlons vurdering, pp. 100-101.

¹⁹² Fabricius (1916), pp. 79-80. Courtin vurderede nogenlunde nøjagtigt med hensyn til indtægter og hærens styrke, mens Terlon skød langt over omkring indtægtskilder, men til gengæld undervurderede hærens størrelse

Men det var primært dette grundlag, Colbert og de øvrige forhandlere måtte gå ud fra.¹⁹³

Traktaterne bliver indgået

De langstrakte forhandlinger, som Hannibal Sehested førte i Paris med Brienne, le Tellier og især Colbert (om handelstraktaten) og Lionne (om alliancetraktaten) i perioden fra oktober 1662 til august 1663, skal der ikke i detaljer redegøres for her; det er tidligere sket i flere værker.¹⁹⁴ Nogle aspekter omkring forhandlingerne, deres resultater samt den umiddelbare opfølgning derpå bør dog nævnes.

Det er som berørt ovenfor tydeligt, at Frankrig fra starten var indstillet på, at traktaterne med Danmark skulle være betydeligt mere vidtgående, end man havde forestillet sig i København. Der var dog øjensynligt ikke enighed blandt de ledende franske ministre om, hvor vidtgående den skulle være, hvilket formentlig primært skyldtes deres interne rivalisering. Brienne forsøgte ved Sehesteds ankomst at få ham til at foreslå Brienne selv samt marskal Villeroy og Colbert som kommissærer – altså med udelukkelse af Lionne – hvilket Sehested dog klogeligt afslog, hvorefter Ludvig 14. pegede på de nævnte fire. Af disse mente den danske ambassadør, at Brienne var den mest og Lionne den mindst venligt stemte overfor Danmark. En hovedårsag til dette var, at Lionne havde forhandlet Fontainebleau-traktaten med Sverige, hvilket Brienne givet var misundelig over. Rivaliteten gav endog anledning til forsinkelser i forhandlingerne. Brienne var dog svækket af alder, og hans søn, den formodede arvtager som *secrétaire des affaires étrangères*, var en kort periode i december 1662 i unåde.¹⁹⁵ Da imidlertid Fontainebleau-traktaten blev ophævet, og Brienne i foråret 1663 på kongens ordre solgte sønnens forrang til titlen til Lionne, blev problemet løst; Sehested mente nu, at Lionne ville være Danmark meget nyttig.¹⁹⁶

Straks efter, at den officielle modtagelse var overstået, blev Hannibal Sehested spurgt, om Danmark nu var tilstrækkelig frit stillet i forhold til Kejseren og Brandenburg til at lave traktater med Frankrig (hvilket Sehested bekræftede), og Brienne ville vide, om

¹⁹³ Colbert forespurgte også købmænd i bl.a. Rouen om perspektiverne ved handel med Danmark. Deres vurdering var noget mindre optimistisk end de to diplomaters; de mente ikke der var meget grundlag for handel. Forespørgselen til Rouen 25. oktober 1662 er trykt i Clément (1861-73), tome II, 2, p. 417, vurderingerne i Fabricius (1916), pp.101-103; Bøggild-Andersen (1946a), p. 200

¹⁹⁴ Se især Laursen (udg.) (1907-33), Bind V, pp. 486-512; Bøggild-Andersen (1970), pp. 302-350

¹⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 22. december 1662; C 133, Sehested til Frederik 3., 13. og 20. oktober, 24. november 1662, 5. januar 1663; Bøggild-Andersen (1970), pp. 302-303

¹⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 30. marts 1663; Picavet (1930), p. 29

han ikke havde mere at foreslå end handel (hvilket Sehested i første omgang måtte svare undvigende på), og sagde, at det var helt op til Danmark, om det ville lave en nærmere alliance, herunder med dansk indtræden i Rhinforbundet; Ludvig 14. havde fuldstændig ”disposition” herfor.¹⁹⁷ Det var den danske regering meget tøvende overfor, den foretrak en venskabs- og handelstraktat, hvor Danmark højst forpligtede sig til ikke at støtte Frankrigs fjender, altså i stil med traktaten med England af 1661, men dertil ønskede man subsidier til tropper. Dog kunne Sehested forsøge at få Danmark optaget i den fransk-nederlandske traktat af april 1662, der endnu ikke var ratificeret.¹⁹⁸ I den danske regering var der en klar frygt for, at man ved et vidtgående engagement ville pådrage sig vrede fra en række lande uden at få reelle forsikringer til gengæld. Selvom vi ikke kender de præcise overvejelser i København, kommer dette klart til udtryk i ordrene til Sehested og i hans korrespondance med diverse danske ministre. For eksempel mente statholder Frederik Ahlefeldt, at der var en risiko for, at Frankrig blot i tilfælde at et angreb på Danmark ville assistere med mægling snarere end militært, og at dets interessefællesskab med Sverige var så stort, at det ikke ville bryde det for ”vores kærlighed”. Rhinforbundet var vendt mod Østrig, og den eneste gavn af en dansk indtræden i dette havde Holsten.¹⁹⁹

De franske ministre og Ludvig 14. selv vedblev imidlertid med at lægge pres på Hannibal Sehested, der videreformidlede dette til København og forsøgte at fremhæve den store gavn, Danmark ville have af et nærmere forbund med Frankrig. Desuden mente han ikke, at handelstraktaten havde større betydning, hvis den ikke blev fulgt op af en forbundsalliance, og at få subsidier for en forpligtelse som den i forhold til England, var udelukket.²⁰⁰ Under indtryk af dette pres accepterede den danske regering nølende, at Sehested gik ind i forhandlinger om en nærmere alliance, hvor dansk indtræden i Rhinforbundet og fransk støtte mod fjendtlige angreb skulle være hovedpunkterne. Men helt afgørende for den danske regering var det, at Danmark fik franske subsidier, i freds- såvel som i krigstid. Det sidste var ikke noget problem i den forstand, at det reelt kun var omfanget af hjælpen i tilfælde af angreb på Danmark, der var diskussion om. Subsidier i fredstid var Frankrig derimod ikke indstillet på at yde.

¹⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 27. oktober 1662; C 133, Sehested til Frederik 3., 20. oktober og 3. november 1662

¹⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Frederik 3. til Sehested, 27. september, 1. og 8. november 1662; Bøggild-Andersen (1970), pp. 221, 309, 313

¹⁹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Ahlefeldt til Sehested, 16. december 1662

²⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 8., og 22. december 1662; C 133, Sehested til Frederik 3., 17. og 24. november 1662

Hannibal Sehested opregnede ellers en række mere eller mindre gode grunde herfor, såsom at Ludvig 14. var rig og burde skaffe sig venner blandt dem, som kunne være nyttige ved deres regeringsform, det vil sige enevælde – det var den måde Østrig havde skaffet sig venner på, hævdede Sehested. Rhinforbundet ville blive styrket derved, og Danmark kunne hjælpe med at skaffe Frankrig flere allierede i Tyskland og styrke venskabet med sømagterne. Men alt dette krævede, at Danmark kunne sikre sig militært, hvortil subsidierne var nødvendige.²⁰¹

Det blev imidlertid pure afvist af franskmændene. Frankrig var i finansnød blandt andet på grund af købet af Dunkerque fra England i oktober 1662, støtte til Portugal mod Spanien samt opførelsen af fæstninger. De ekstraordinære udgifter beløb sig til i alt 40,8 millioner livres, ifølge Ludvig 14.s udsagn til Sehested. Derudover var det forkert, hvis man ikke kunne skaffe sig venner uden at købe dem.²⁰² Et mildt sagt tvivlsomt argument i betragtning af, at subsidiepolitikken netop var et hovedelement i fransk udenrigspolitik i disse år. Ludvig 14. skrev endda selv i sine *mémoires*, at ”en nabo som vi med ringe udgift havde kunnet gøre til vores ven, koster os nogle gange meget mere når han bliver vor fjende”.²⁰³ Det vigtigste argument var dog, at da man netop havde afslået subsidier til Sverige i fredstid, kunne man ikke give Danmark dem uden at vække Sveriges vrede.²⁰⁴ Dette sidste argument var ganske enkelt usandt jævnfør den før nævnte traktat, der netop blev forhandlet færdig ved denne tid. Franskmændene fortalte ganske vist helt korrekt, at den af Klas Tott forhandlede Fontainebleau-traktat var blevet ophævet, men de fastholdt trods vedholdende rygter om det modsatte konsekvent, at der ikke var givet noget nyt til Sverige, undtagen udvekslingen af nogle varer.²⁰⁵ Lige så usandt var det, da Brienne for at lægge pres på Danmark i november 1662 sagde, at Frankrig havde nedkølet forholdet til Sverige ved Sehesteds ankomst, men overvejede at ratificere Fontainebleau-traktaten nu, hvis Danmark ikke ville gå videre: Frankrig havde ratificeret traktaten, mens det var med Sveriges ratifikation, det trak ud, og på tidspunktet for Sehesteds ankomst til Paris,

²⁰¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, memorial af Sehested til Ludvig 14. udateret, men indskrevet i kopibogen mellem 12. og 19. januar 1663

²⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 8., 15. og 22. december 1662, 26. januar 1663; C 138, Sehested til Bierman, 28. september 1663. Købet af Dunkerque kostede 5 millioner livres, jf. Clément (1861-73), tome II, 1, pp. 233-234

²⁰³ Duchhardt (1990), pp. 16-17; Louis XIV (1992), p. 180

²⁰⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 8., 15. og 22. december 1662, 26. januar 1663

²⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 30. marts 1663; C 133, Sehested til Frederik 3., 12. januar 1663; C 134, Sehested til Frederik 3., 6. april, 4. maj 1663

var Terlon allerede ankommet til Stockholm for at forhandle en ny traktat, og baggrunden herfor var som nævnt ovenfor en anden.²⁰⁶ Alt dette var fra fransk side naturligvis en del af en velovervejede taktik for at få Danmark som alliancepartner – eller rettere: juniorpartner – så ”billigt” som muligt.

Til det sidste forsøgte den danske regering via Sehested at få subsidier fra Frankrig i fredstid, men uden held. Alliancens underskrivelse blev yderligere forsinket ved, at Frederik 3. ikke uden videre ville godkende det allianceudkast, der blev sendt til ham i marts 1663. Der var blandt andet for få krigstidssubsidier og slet ingen i fredstid. Det lykkedes ikke den efterhånden noget frustrerede Hannibal Sehested at skaffe fredstidssubsidier trods forsøg på at bestikke Lionne med en del heraf, men dog at få forbedret subsidierne i krigstid på flere punkter, blandt andet fra 250.000 til 300.000 rigsdaler årligt, hvis Danmark skulle assistere Frankrig i Det Tyske Rige. Dette blev nådigst bevilget af Ludvig 14. selv på grund af den særlige ”estime”, han havde for Frederik 3.s person og ”virkeligt kongelige kvaliteter”. Alliancetraktaten kunne dermed underskrives 24. juli/3. august 1663, hvor handelstraktaten allerede var blevet underskrevet 6./16. februar.²⁰⁷

Handelstraktaten var ikke særlig vidtgående, men kom til at danne grundlag for den dansk-franske handel i mange år fremover. Blandt hovedpunkterne var, at det blev tilladt at handle med hinandens fjender i krigstid (undtagen med deciderede kontrabandeverer), altså princippet ”frit skib – fri ladning”, og Frankrig skulle fremover betale den samme told ved ind- og udførsel af varer til og fra Danmark som danskerne selv, ligesom Øresundstolden skulle fastholdes som i 1645-traktaten.²⁰⁸

Traktaten var, som Becker-Christensen skriver, i toldpolitisk forstand for Danmark et tilbageskridt, idet danskerne ikke fik fuld nationalbegunstigelse i Frankrig som franskmændene i Danmark, og intet blev ændret ved de bestemmelser, der var baseret på Christianopel-traktaten.²⁰⁹ Men den skal ses i videre perspektiv. Samhandelen mellem de to lande var såre beskedne, hvilket den fiskale betydning dermed også blev, så traktaten var mest en hensigtserklæring om at ville øge den gensidige handel (underforstået: til skade for sømagterne), hvortil traktaten leverede grundlaget. Den

²⁰⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Frederik 3., 17. november 1662; jf. Fahlborg (1932), p. 278

²⁰⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 13. juli 1663; C 134, instruks for Sehested 27. april/6. maj 1663; Bøggild-Andersen (1970), pp. 325-327

²⁰⁸ Bøggild-Andersen (1970), pp. 315-318. Traktaten er trykt hos Laursen (1907-37), Bind V, pp. 465-480

²⁰⁹ Becker-Christensen (1988), pp. 36-37, 83

blev da også efterfulgt af en række initiativer til oprettelse af magasiner, salthandel og kompagnier, hvorom man blandt andet forhandlede i København efter Sehesteds hjemkomst. Disse forhandlinger førte dog i de nærmest følgende år ikke til store resultater, især fordi Danmark ikke ville tillade fransk monopol på salg af salt, idet det franske salt blev anset for at være af ringere kvalitet end det spanske og portugisiske, og et monopol ville medføre prisstigninger med alvorlige følger for den danske befolkning og handelen med fisk.²¹⁰ De franske købmænd var på deres side betænkelige ved at kaste sig ud i en risikabel konkurrence med de mægtige nederlændere; de frygtede, at nederlænderne ville knuse de nye konkurrenter ved at underbyde dem i en periode. Dog kom der blandt andet overenskomster i stand om bygning af franske skibe i Danmark og salg af master fra Norge.²¹¹

Vigtigere var det da, at traktaten fungerede som en løftestang for det, som alle involverede, med Colbert som en mulig undtagelse, så som det vigtigste, nemlig indgåelsen af en forbundstraktat. At Colbert undervejs i forhandlingerne udtalte, at handelstraktaten ensidigt ville være til Danmarks fordel, hvorfor der måtte kompenseres herfor med en alliancetraktat, skal ses som et led i presset på at få Danmark til at gå videre; det var i hvert fald ikke korrekt.²¹² I nogle *mémoires*, som Colbert formentlig i 1663 skrev om de franske finanser, omtales handelstraktaterne med Sverige og Danmark 1662-1663 da også som meget gavnlige for de franskmænd, der handlede på Norden, hvilket dog altså som nævnt var et beskedent antal, primært fra Normandiet og Bretagne.²¹³

Alliancetraktaten fik som hovedindhold, at Danmark kunne indtræde i Rhinforbundet, hvis de andre i forbundet tillod det, at Danmark under alle omstændigheder skulle stille tropper hvis freden i Tyskland blev forstyrret, at Frankrig skulle støtte Danmark, hvis det blev angrebet og ekstra kraftigt, hvis det var på grund af dansk engagement i Tyskland, samt at Sverige skulle forsøges inddraget i forbundet. På fransk forslag blev den konkrete gensidige hjælp lagt i hemmelige artikler for at forekomme ”jalousi og prætension hos andre” (det vil sige Sverige), som Sehested berettede. De nævnte 300.000 rigsdaler skulle ydes mod at Danmark stillede med 6.000 infanterister og 2.000 kavalerister i Tyskland, og hvis Sverige angreb i fredstid endog 400.000

²¹⁰ Bøggild-Andersen (1946a), pp. 203-214

²¹¹ Se f.eks. TKUA Speciel Del, Frankrig A II 8, overenskomst med Courtin om bygning af 4 fregatter, 29. juli 1664; Boissonnade og Charliat (1930), pp. 36-41, 55

²¹² TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Frederik 3., 17. november 1662

²¹³ Colberts *mémoires* er trykt i Clément (1861-73), Tome II, 1, pp. 17-68; om handelstraktaterne, p. 52

rigsdaler straks plus yderligere 200.000 om året samt et løfte om fransk angreb på svenske besiddelser.²¹⁴

Med denne traktat havde Frankrig nået de ønskede mål og fået endnu en allieret til støtte for franske interesser i Tyskland og Polen. Ganske vist langt fra en så stærk allieret som Sverige, men til gengæld en billigere allieret. Samtidig kunne man i Frankrig håbe – forgæves, skulle det vise sig – at Danmark og Sverige med denne i hvert fald formelle ligestilling i det franske alliancesystem ville afstå fra nye indbyrdes konflikter og i stedet samvirke med fælles styrke mod Kejseren. For Danmark var traktaten i overensstemmelse med den forsigtige linie, regeringen havde lagt. Den forpligtede ikke Danmark over evne, men gav en betydelig sikring mod overfald fra først og fremmest Sverige. Ganske vist var dette kun indirekte: da Frankrig ikke ville yde fredstidssubsidier til hæren, kunne traktaten ikke medvirke til at standse et svensk lynangreb à la Karl Gustavs, men kun til efterfølgende at bekæmpe en fjende, der eventuelt allerede havde besat store dele af Danmark. Men for Sverige og andre måtte det dog være betænkeligt at risikere en krig med Frankrig, for Sverige endog med den nære allierede. Samtidig betød traktaten ikke noget dansk brud med England eller Nederlandene på dette tidspunkt, og den eneste direkte forpligtelse var medvirken til opretholdelse af freden i Tyskland. Som franskmændene gjorde opmærksom på, kunne man håbe, at Sverige og Nederlandene efter indgåelsen af traktaten ikke ville ”tale eller skrive så dristig som tilforn over en og anden ringe sag som de kunne have at negociere hos Ekmt.[Frederik 3.]”²¹⁵ Og som Sehested bemærkede, kunne man fra dansk side også håbe, at forbundet ”gør deres [svenskerne] venskab med tiden inutil hos Frankrig”.²¹⁶ En indtræden i Rhinforbundet var nok et brud med den tidligere holdning som den kom til udtryk i den nævnte udtalelse fra Statskollegiet i 1661, men det var nu den franske stormagt, der tilrådede dette skridt, og ikke som i 1661 den i storpolitisk sammenhæng noget mere beskedne hertug Christian Ludvig af Braunschweig-Celle. Det var på den baggrund forståeligt, at da Bierman, Christian Rantzau, Hans Schack, Peder Reedtz, Frederik Ahlefeldt og Christoffer Gabel var samlet for at ”eksaminere” traktaten, havde ingen noget at indvende, men erklærede den for meget fordelagtig, og det var

²¹⁴ Bøggild-Andersen (1970), pp. 326-327. Traktaten er trykt hos Laursen (1907-37), Bind V, pp. 513-527. Sehesteds referat af franske udtalelser: TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Frederik 3., 2. marts 1663

²¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 11. maj 1663

²¹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehesteds memorial for Bierman 16. august 1663

næppe blot en tom kompliment, at Frederik 3. erklærede sin tilfredshed med Sehesteds resultat.²¹⁷

Traktaten er da generelt også i eftertiden blevet bedømt positivt. Bøggild-Andersen roste den især, hvilket ikke er overraskende, da det var hans ”helt”, Hannibal Sehested, der havde forhandlet den hjem, men også I. A. Fridericia og Finn Askgaard betegner den som et vigtigt led i sikringen af danske interesser.²¹⁸ Oftest forbigås den dog i tavshed, hvilket formentlig skyldes den generelt parentetiske behandling dansk udenrigspolitik i tiden mellem Karl Gustav krigene og Skånske Krig har fået. Også de få franske værker, der omtaler traktaten, bedømmer den positivt, om end meget kortfattet.²¹⁹

Traktaternes umiddelbare følger

På et væsentligt punkt nåede både Frankrig og Danmark øjeblikkeligt et ganske vist ikke åbent udtrykt delformål med alliancen, nemlig med hensyn til at vække Sveriges ”jalousi”. Alene Hannibal Sehesteds ankomst til Paris vakte bestyrtelse i Stockholm, og svenskernes uro blev ikke mindre af, at forhandlingerne foregik i den dybeste hemmelighed, hvilket ikke mindst Ludvig 14. ønskede, da han var klar over, at alliancen ”ikke ville bifalde alle”.²²⁰ Sehested forsikrede for eksempel, at kun han selv, Conrad Bierman og en dansk kopist kendte til forhandlingerne, og Terlon fik intet at vide om dem, da han i januar 1663 opholdt sig i København. End ikke prins Christian (5.) blev oplyst om alliancen, selv om han opholdt sig i Paris fra december 1662 til maj 1663; han var ganske vist kun 16 år gammel men dog myndig.²²¹ Den svenske resident i Paris, Hirschenstierna, kunne ikke skaffe sikre underretninger, selvom Sehested klagede over, at hans post flere gange forsvandt, blev brudt eller ødelagt.²²² Hirschenstierna forsøgte sig ifølge Paulmyer også med at anvende den af den spanske ambassadør Fuente ansatte agent, la Pause, der opsnappede depecher og kopierede dem for diverse udenlandske diplomater mod betaling, men som blev afsløret i foråret 1664. Sverige fik imidlertid intet ud af dette forsøg, der i øvrigt skete

²¹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Frederik 3. til Sehested, 15./25. september 1663; C 138, Bierman til Sehested, 17. september 1663

²¹⁸ Fridericia (1896-1902), p. 521; Bøggild-Andersen (1970), pp. 327-330; Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 26; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 102. Knud Fabricius opfattede dog resultatet som magert for Danmark: Fabricius (1942), p. 379

²¹⁹ André (1950), p. 50

²²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Frederik 3., 16. februar 1663

²²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 19. og 23. marts 1663

²²² TKUA Speciel Del, Frankrig C 133, Sehested til Gabel, 7. november 1662; Sehested til Lente s.d.; Fahlborg (1932), p. 436

på ordre fra Stockholm.²²³ Lionne røbede dog for Hirschenstierna, at formålet med traktaten var Danmarks optagelse i Rhinforbundet for at unddrage Danmark af østrigsk indflydelse og sikre freden i Norden. Det gjorde imidlertid blot for alvor svenskerne utilfredse; noget sådant ville sikre Danmarks sydgrænse mod et svensk angreb i tilfælde af, at Danmark blev aggressivt. Da det samtidig var umuligt at skaffe underretning om eksistensen endsige indholdet af de hemmelige artikler – deres eksistens blev tværtimod vedholdende benægtet – følte svenskerne sig i høj grad tilsidesat af den gamle allierede fra Trediveårskrigen, men om nogen større svensk ydmyghed, som franskmændene håbede, var der ikke tale.²²⁴

I tiden omkring og efter indgåelsen af de to traktater viste Frankrig tydeligvis stor vilje til at imødekomme den kommende/nye allierede i diverse sager og knytte nære forbindelser. Nok så vidtgående var vedholdende rygter om en dynastisk forbindelse i kraft af et ægteskab mellem den unge prins Christian og Ludvig 14.s kusine, Elisabeth-Marguerite, Mademoiselle d'Alençon, ligesom prinsen født 1646. Skønt Sehested mente, at det var meget ønsket ved det franske hof, og han selv arbejdede for sagen, blev det dog ved hofrygterne, der kom aldrig forhandlinger i gang om et sådant ægteskab, der synes ikke at have været nogen reel interesse herfor fra dansk side – bortset måske fra prins Christian selv, og der fremkom heller ikke konkrete forslag fra fransk hold, om end rygterne om ægteskabet fortsatte nogen tid endnu.²²⁵

Mere konkret kunne Danmark hente støtte fra Frankrig i stridigheder med andre lande. Det gjaldt i forhold til Nederlandene, hvor Sehested mod slutningen af sin ambassade bad Ludvig 14. støtte Danmark i konflikterne om handelen på Guinea. Den franske konge befalede da også ambassadøren i Haag, d'Estrades at i kongens navn gøre alt for at støtte de danske krav. Det nyttede dog ikke meget: stridighederne blev først (delvist) løst med den dansk-nederlandske traktat af 1666 og Freden i Breda 1667.²²⁶

²²³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 28. marts, 4., 18. og 26. april, 5. juni 1664; Fahlborg (1932), pp. 458, 461

²²⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 16. maj 1664; Fahlborg (1932), pp. 436-437, 443-445, 468-469; samme (1949), bind I, pp. 92-95

²²⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Sehested til Frederik 3., 8. december 1662; C 133, Sehested til Frederik 3., bl.a. 20. oktober og 10. november 1662; C 134, Sehested til Frederik 3., 20. august 1663; Sirjean (1959), p. 107; Bøggild-Andersen (1946b), p. 398. For de fortsatte rygter: TKUA Speciel Del, Frankrig B 32, Paulmyer til Sehested, 14. november 1664; Becker (udg.) (1847-57), Bind I, p. 26

²²⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, memoire fra Sehested til Ludvig 14., 5. november 1663; Ludvig 14. til Frederik 3., 11. november 1663; kopi af brev fra Ludvig 14. til d'Estrades, s.d.; Bøggild-Andersen (1970), pp. 345-346; Feldbæk og Justesen (1980), pp. 323-325

Af langt større betydning var støtte mod Gottorp og det dermed allierede Sverige. Her klagede de to parter over opførelsen af en fæstning ved Kielerfjorden, kaldet Frederiksort eller Preisort (det tidligere Christianspris), samt ønskede, at Frankrig skulle give en specialgaranti for Gottorps selvstændighed. Med hensyn til fæstningen nåede Sehested ikke at tage sagen op, inden han i november 1663 forlod Paris, idet klagen fra Sverige ikke var nået frem, og han ville ikke bringe sagen op selv, da det var under Frederik 3.s værdighed at være den første til at retfærdiggøre sine handlinger.²²⁷ I stedet blev sagen taget op af abbed Jean de Paulmyer, som Sehested havde sat til at holde korrespondance med Bierman og forhandle det fornødne, indtil en ny dansk diplomat ankom.²²⁸ Den nye svenske resident, Augustin Leijonskiöld, beklagede sig over den påbegyndte opførelse af en ny fæstning, men blev blankt afvist af Lionne. Frankrig ville overhovedet ikke blande sig i dette.²²⁹ På samme måde blev en specialgaranti for Gottorp afslået. Hverken Leijonskiöld eller Hirschenstierna, der kom tilbage til Paris i februar 1664, kunne opnå den, selvom de berettede, at Nederlandene havde givet en sådan. Det fandt Paulmyer via Sehested og residenten i Haag, Peder Charisius, ud af var forkert, men det var for Lionne i og for sig ligegyldigt: Nederlandenes handlemåde kunne aldrig blive retningsgivende for Frankrig, men hvis nogen ville undertrykke Gottorp, ville Frankrig yde ”passende tjenester”. I øvrigt ville Frankrig i fremtiden være mere tilbageholdende med at udstede garantier, og alle spørgsmål, inklusiv dette og Frederiksort, kunne blive behandlet af Terlon, når han kom til København.²³⁰ Et svar, der bestemt må have behaget den danske regering lige så meget, som det irriterede den svenske.

Ludvig 14. kunne endvidere vise sin velvilje overfor Danmark i et par sager, der for ham var gratis i politisk henseende. Først omkring Corfitz Ulfeldt, der var i Paris, da Sehested ankom i september 1662, men nærmest gjorde sig til grin overfor hoffet ved at fremkomme med nogle fantasifulde forslag til, hvordan Frankrig kunne øge sine indtægter med ”nogle millioner” og sætte skibe i brand under vand. Da Ulfeldt i 1663 blev dømt til døden in absentia, havde den franske konge ingen grund til at hjælpe

²²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Frederik 3., 21. september 1663

²²⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 9. november 1663; C 138, Sehested til Bierman, 2. november 1663

²²⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman 18. januar, 28. marts og 4. april 1664; Fahlborg (1932), pp. 446-448; C. P., Danemark XII, Lionne til Courtin, 4. april 1664

²³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 29. februar, 14. marts, 4. april, 19. september 1664; C 139, kopi af breve fra Paulmyer til Charisius, 28. marts og 5. april 1664; Fahlborg (1932), pp. 446-448, 466

forrhæderen. Han erklærede, at hans og Frederik 3.s sag var fælles for alle konger, og udstedte arrestordre for ham til alle guvernører, uden at det dog lykkedes at fange Ulfeldt, inden han døde under flugten i februar 1664.²³¹ Man kan formode, at det ikke kun var en gestus, når Ludvig 14. lykønskede Frederik 3. med, at han var undsluppet dette forræderi og var så velvillig til at støtte i denne sag. Ulfeldt havde jo begået den i en enevældig fyrstes øjne værste forbrydelse: lavet anslag mod fyrsten selv.²³² På samme vis støttede Frankrig, at det lykkedes Danmark at få fat i to franskmænd, der angiveligt også skulle have lavet forræderiske anslag mod den danske konge – en sag, der dog løb ud i sandet som uden indhold og som blot viser med hvilken agtpågivenhed – ja, nærmest paranoia, de absolutte monarker værnedes om deres magt.²³³

Fra dansk side forsøgte man at skaffe sig en dynastisk fordel af det ny forbund. Efter at Hannibal Sehested var begyndt at tage afsked ved hoffet i Paris, fik han besked på at undersøge, om Frankrig fortsat ville blande sig i det polske tronspørgsmål, og om Frankrig eventuelt ville støtte Frederik 3.s svoger, hertug Johan Frederik af Braunschweig-Lüneburg, som kandidat til den polske trone. På trods af de store udgifter, der var ved Sehesteds ambassade, fik han nyt kreditiv og nye ordrer til at forhandle denne og de ovennævnte sager.²³⁴ Omkring Polen var støtten til Danmark dog beskeden, hvilket Sehested straks var klar over. Frankrig foretrak fortsat hertugen af Enghien som kandidat, blandt andet, mente Sehested, fordi i så fald ville Enghien og navnlig faderen, prins Ludvig 2. af Condé (en ledende skikkelse under borgerkrigen *la Fronde*), være afhængige af Ludvig 14. og afskåret fra at lave intriger imod ham. I øvrigt mente Ludvig 14., at man burde vente og se tiden an, da spørgsmålet på grund af de polske stænders modstand ikke var aktuelt.²³⁵ Lionne sagde dog, at Johan Frederik kunne være en god ”anden streng” at spille på. Til det formål kunne hertugen passende ægte den yngste datter af Edvard af Bayern (søn af

²³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 24. august 1663; C 138, kopi af brev fra Ludvig 14. til Frederik 3., 28. september 1663; Heiberg (1993), pp. 212-214, 232

²³² TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Ludvig 14. til Frederik 3., 22. august 1663; Louis XIV (1992), p. 25

²³³ Sagen mod la Roche Thudesquin og Jacques Beranger: Bøggild-Andersen (1970), pp. 335-336. Sagen fylder særdeles meget i Sehesteds gesandtskabsarkiv fra og med august 1663, hvilket viser den alvor, man tillagde sådanne mulige anslag. TKUA Speciel Del, Frankrig C 134 og C 138, i sidstnævnte ”alle akter og breve omkring sagen mod Thudesquin.” Også Courtin i København arbejdede med sagen: C. P., Danemark XII, Courtin til Lionne, bl.a. 1. april, 6., 13. og 20. maj 1664

²³⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Frederik 3. til Sehested, 18./28. juli, 18./28. august 1663; C 138, kreditiv for Sehested 18./28. august 1663

²³⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Gabel, 14. september 1663, til Frederik 3., 28. september, 5. oktober 1663

kurfyrst Frederik 5. af Pfalz) og Anne-Francoise (søster til den polske dronning, Marie-Louise de Gonzague, og datter af hertugen af Nevers), idet planen netop var, at Enghien skulle ægte den næstældste datter.²³⁶ Lionne mente heller ikke, det var nogen god idé for Frederik 3. at blive involveret personligt i det polske spørgsmål. Nok ville det være en ære for det danske kongehus med Johan Frederik på den polske trone, men det ville også betyde store udgifter til støtte, og også Enghien ville som konge have brug for allierede som Danmark. Omvendt kunne Frederik 3. risikere både Ludvig 14.s og Condés kulde, hvis han pressede sin sag for hårdt. Et synspunkt, som Frederik Ahlefeldt allerede forinden fra Danmark havde givet udtryk for.²³⁷

Reelt var dette dog kun udflugter fra Lionnes side; Frankrig ønskede på ingen måde Johan Frederiks indblanding i det polske spørgsmål, hvilket ses af, at Terlon i 1664 i sin instruks fik ordre til at søge svensk støtte imod hertugen. Her kunne man spille på svensk frygt for en nær dynastisk forbindelse mellem Danmark og Polen.²³⁸ Derfor kom sagen heller ikke længere, om end intrigerne herom fortsatte. Sehested og senere Paulmyer valgte endog at støtte sig på rygter videregivet af den spanske ambassadør i Paris, markis de la Fuente, hvilket må siges at være udtryk for en vis desperation efter konkret nyt i sagen; det var næppe fra den kant, at hjælp kunne ventes.²³⁹ Det blev heller ikke nemmere for Sehested af, at han længe ikke kunne få kontakt med Johan Frederik, og da han endelig kunne, turde han ikke svare på grund af manglende chifferkode.²⁴⁰ Hele denne intrigante - og i virkeligheden fra starten håbløse - affære må ses som et udtryk for et forsøg på at føre en aktiv dynastisk politik fra Frederik 3.s og nok især dronning Sophie Amalies side, muligvis fremskyndet af, at Johan Frederik netop i efteråret 1663 kom på besøg i København.²⁴¹ Lionne og Ahlefeldts indvendinger forekommer absolut fornuftige, Danmarks økonomiske og politiske situation taget i betragtning.

²³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Frederik 3., 21. september, 5. og 12. oktober 1663; Fahlborg (1932), pp. 115-118. Den ældste datter var ifølge Colbert "pukkelrygget og vanskabt" og derfor "bestemt for religionen"; Clément (1861-73), tome VI, p. 485

²³⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Frederik 3., 2. november 1663; Ahlefeldt til Sehested, 13./23. oktober 1663

²³⁸ Geffroy (1885), p. 50

²³⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Frederik 3., 12. oktober 1663; C 139 Paulmyer til Sehested, 26. december 1663

²⁴⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Bierman, 12. oktober 1663, til Johan Frederik 28. september, 26. oktober og 2. november 1663

²⁴¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 139, Ahlefeldt til Sehested, 31. oktober/10. november 1663, Bierman til Sehested, 10/20. november 1663

En sag, der kunne være nok så vigtig for det økonomisk trængte Danmark, var at få et lån af Frankrig, når det nu var umuligt at opnå fredstidssubsidier. Det var da også et emne, Sehested fik ordre på at forhandle videre om efter alliancens afslutning. Han forsøgte gennem længere tid at overtale Colbert og Ludvig 14. til dette, men forgæves. Det hjalp ikke, at han udviklede, hvordan Danmark nu ikke længere kunne søge lån hos Østrig eller, at man tidligere så rigeligt havde prøvet nederlændernes byrdefulde betingelser med høje renter, endsige at han forsøgte at smigre Ludvig 14. med, at det ville give kongen ”gloire”, og at han var Danmarks mægtigste ven. Fransk mændene fastholdt som i subsidiespørgsmålet, at Frankrig ikke havde råd i øjeblikket, og at det ville genere Sverige for meget, dog kunne Courtin diskutere sagen i København med Sehested.²⁴² Det skete da også fra marts 1664, men Courtin kædede et lån sammen med et fransk saltmonopol i de nævnte forhandlinger, hvilket ikke var acceptabelt for Frederik 3., der endog ønskede en engangsydelse på 300.000 rigsdaler uden tilbagebetalingspligt. Noget sådant ville Frankrig ikke høre tale om, Colbert ville højst gå med til en gensidig vareudveksling på i alt 2,1 million livres over 6-7 år, dog forskudt således, at Danmark de første tre år ikke skulle yde varer. Colbert foreslog også, at Danmark for at skaffe likvider kunne sælge Dansborg i Indien til det franske ostindiske kompagni, da Danmark alligevel ingen gavn havde af dette. Det var unægtelig korrekt – Danmark havde ikke haft et skib i Dansborg siden 1643 – men Frederik 3. ville ikke sælge dette støttepunkt, som man stadig håbede at få gavn af. Parterne stod ganske enkelt for langt fra hinanden, hvorfor der ikke blev indgået aftale om noget lån, endsige subsidier.²⁴³ Det hjalp ikke, at den meget handelsinteresserede Paulmyer arbejdede energisk for at overtale Colbert til at imødekomme Danmark, blandt andet ved at fremhæve, at saltspørgsmålet kunne være et godt middel til at vise danskerne, at Frankrigs venskab var bedre end Østrigs.²⁴⁴ At Frankrig ikke havde råd til at yde Danmark subsidier eller lån, er en sandhed med modifikationer. Colberts stramme finansstyrelse fra 1661 og fraværet af krige medførte, at Frankrig i 1660erne havde ganske gode statsfinanser, netop i 1663 var

²⁴² C. P., Danmark XII, Sehested til Ludvig 14., 9. oktober 1664; TKUA Speciel Del, Frankrig C 138, Sehested til Lionne, 29. september, til Ludvig 14., 19. september, til Colbert 10. oktober, til Frederik 3. 16. november; kopi af brev fra Colbert til Courtin, 15. november 1663; Bøggild-Andersen (1970), pp. 342-343

²⁴³ Mémoire fra Colbert 1664: Clément (1861-73), tome VI, pp. 231-234. Feldbæk og Justesen (1980), p. 74. Forhandlingerne om lånet er beskrevet i Bøggild-Andersen (1946a), pp. 202-214

²⁴⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 2. maj, 5. juni, 3. juli, 26. september 1664.

der et overskud på 4,6 millioner livres, hvilket gentog sig i 1665 og 1666 (henholdsvis 7,9 og 2,9 millioner livres), i øvrigt de eneste tre år i hele Ludvig 14.s regeringstid, hvor der var overskud.²⁴⁵ Derudover var der som bekendt råd til at betale blandt andet Sverige subsidier. Bortset fra, at den påholdende Colbert på dette tidspunkt nød stor indflydelse, må motivet derfor være klart politisk: der var ingen grund til at støde Sverige yderligere fra sig, og for øjeblikket var det ikke for Frankrig nødvendigt, at Danmark blev i stand til at opruste for franske penge; det ville af Sverige blot blive opfattet som en provokation.

Forhandlinger med Sverige

Trods den antisvenske brod i traktaten var det som nævnt meningen, at Sverige skulle optages i forbundet; om man så i Danmark eller Frankrig anså det for realistisk, er mere tvivlsomt. Man havde i hvert fald indføjret i traktatens hemmelige artikler, at Danmarks forpligtelser i Tyskland og de franske modydelse stod fast, selvom Sverige ikke tiltrådte traktaten, og Danmark ikke kom med i Rhinforbundet. Sehested mente endog, der var grund til at tro, at Frankrig ville beslutte sig til at yde større summer til Danmark, hvis Sverige ikke kom med, hvilket ikke tyder på store danske ønsker om svensk deltagelse.²⁴⁶

Under alle omstændigheder var det allerede før traktatens afslutning besluttet, at den i nordiske forhold erfarne Hugues de Terlon skulle sendes til Stockholm via København for at forhandle om Sveriges tiltræden.²⁴⁷ Det kom dog til at trække længe ud. Lionne fortalte Paulmyer, at man forsøgte at planlægge det således, at Terlon ville være i København omtrent samtidig med Hannibal Sehested, og at han skulle rejse i januar eller begyndelsen af februar 1664, hvortil instruksens var klar.²⁴⁸ Det sidste er næppe helt korrekt, i hvert fald er instruksens først dateret 11. august 1664, men hovedparten kan naturligvis godt være udarbejdet først på året. Det kom heller ikke til at passe med, at Terlon kom til København samtidig med Sehested. Da Hirschenstierna i februar kom til Paris, mente Paulmyer, at et hovedformål var at forsøge at forhindre Terlons sendelse til Norden, hvilket var helt korrekt, om end det var forgæves, idet Lionne fortsat nægtede at sige noget om den dansk-franske traktat

²⁴⁵ Guéry (1978), pp. 236-237

²⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 15. juni 1663; Bøggild-Andersen (1970), p. 327

²⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 3. august 1663

²⁴⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 8. december 1663; C 139, Paulmyer til Sehested, 6. januar og 1. februar 1664

men henviste til netop Terlons sendelse.²⁴⁹ Alligevel trak det ud med Terlons afrejse – så længe, at Paulmyer, der ofte kom med skarpe og ikke altid lige elskværdige personkarakteristikker, i juli sarkastisk skrev, at ”en skildpadde kunne være ankommet til Danmark og vendt tilbage i løbet af den tid, som han [Terlon] sagde, han var klar til at begive sig på vej”.²⁵⁰ Imens indløb der rygter om, at Sverige oprustede for at angribe Rusland, Bremen eller Danmark. Lionne afviste overfor Paulmyer, at det kunne gælde Danmark; så længe den svenske konge var mindreårig, var der næppe grund til at frygte angreb som under Karl Gustav. Paulmyer mente tværtimod, at den svenske formynderregering måske netop ville benytte denne periode til at befæste deres stilling, inden kongen blev voksen, hvilket kunne ske med våbenmagt.²⁵¹ Selvom Paulmyer tidligere havde beklaget overfor Frederik 3., at han var franskmænd og derfor ikke kunne gøre det samme som en dansker, var dette et tydeligt spejl af den konstante danske frygt for et svensk angreb. En frygt, der var lige så ubegrundet, som Lionne og Ludvig 14. forsikrede ham.²⁵²

Endelig i midten af september kom Terlon afsted efter at have bevidnet Paulmyer, at han rejste med ”et helt dansk hjerte”, og ankom sidst i oktober til København.²⁵³ Hans instruks for opholdet var ikke særlig vidtgående, da hovedmålet jo var Stockholm. Han skulle først og fremmest forsikre om Frankrigs venskab blandt andet ved at forestille Frederik 3. de gode tjenester, Ludvig 14. havde gjort ham for eksempel med hensyn til Corfitz Ulfeldt og komplimentere kongen med indførelsen af enevælden og prins Christians strålende optræden i Paris. Han skulle også forsikre, at de hemmelige artikler i traktaten virkelig var hemmelige, Sverige måtte intet vide derom. Ellers var hovedformålet at skaffe oplysninger om Danmark: hvem var de ledende folk, hvordan tænkte man reelt om traktaten med Frankrig, hvad var årsagen til rygter om ægteskab mellem prins Christian og en fransk prinsesse, og hvad kunne Frankrig i givet fald få ud af et sådant (for eksempel bedre vilkår for katolicismen i Danmark), hvordan var Danmarks militære situation og så videre. Det mest konkrete, han skulle forsøge at opnå, var at få Frederik 3. til at overtale Johan Frederik til at trække sit kandidatur til den polske trone, da man kunne risikere, at hvis både han og hertugen af Enghien var

²⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 8. og 22. februar 1664; Fahlborg (1932), pp. 445-446, 460-461

²⁵⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 10. juli 1664

²⁵¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 30. juli og 7. august 1664

²⁵² TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 23. maj og 15. august 1664

²⁵³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 19. september 1664; Bøggild-Andersen (1946b), p. 436

kandidater, ville Polen kunne bruge det som undskyldning til at vælge en helt tredje, i værste fald en habsburger. Endelig skulle han, hvis forhandlingerne i Stockholm mislykkedes, returnere til København og afvente Ludvig 14.s ordre.²⁵⁴

Terlon havde tre audienser hos Frederik 3. i København, hvor Terlon fik det, hans konge ønskede: Frederik 3. lovede at støtte hertugen af Enghien til den polske trone, og ikke foretage yderligere skridt for Johan Frederik. Den danske konge har utvivlsomt været klar over det udsigtsløse i denne sag, hvorfor der ingen grund var til at irritere Frankrig på dette punkt. Endvidere fik Terlon forhindret, at Hannibal Sehested ledsagede ham til Stockholm for at forhandle, som det ellers havde været meningen. Terlons – formentlig korrekte – vurdering var, at svenskerne blot ville opfatte en fælles fransk-dansk optræden som endnu et tegn på, at Sverige var blevet skubbet til side, og man stolede i øvrigt i Sverige ikke på Sehested.²⁵⁵ Til Ludvig 14. angav Terlon dog også, at Sehesteds ”hidsighed” og ”hovmodige sind” ville skade forhandlingerne, hvilket formentlig var nok så vigtigt.²⁵⁶ Terlon deltog ligeledes i forhandlingerne med Courtin, men han havde ordre til ikke at blande sig direkte, så hans tilstedeværelse satte ikke skub i handelsaftalerne, og efter cirka en måneds ophold i Danmark med megen festivitas og rivalitet med den engelske ambassadør Carlisle om ceremonier og rang, rejste Terlon i begyndelsen af december videre til Sverige.²⁵⁷

Han havde da opretholdt hemmelighedskræmmeriet omkring traktaten og end ikke fortalt om dens indhold til Courtin. Stik imod dette mente Terlon at vide, at på et møde i kongens ”konseil”, hvor Frederik 3., Schack, Sehested, Gabel og Ahlefeldt var tilstede, havde sidstnævnte foreslået at vise traktaten til Kejseren, da denne ville blive meget stærk, når han fik fred med tyrkerne og så kunne gribe ind mod danske interesser i Delmenhorst. De andre afviste dog angiveligt dette blankt, og Terlon mente, at Ahlefeldt kun sagde sådan af hensyn til egne besiddelser i Holsten.²⁵⁸ Om denne drøftelse har fundet sted, vides ikke, og Terlon havde den naturligvis ikke fra første hånd – vel højst fra én, der havde talt med en tilstedeværende – men det er ikke

²⁵⁴ Terlons instruks er trykt i Geffroy (1895), pp. 3-15

²⁵⁵ C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 11. november 1664; Estrup (1823), pp. 4-5; Fahlborg (1932), p. 448; Fahlborg (1949), bind I, p. 95

²⁵⁶ C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 25. november 1664

²⁵⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig A II, 8, Sehested til Colbert, 15. november 1664; B 34, Giøe til Frederik 3., 12. december 1664; C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 25. november 1664; Estrup (1823), p. 4; Becker (udg.) (1847-57), Bind II, pp. 46, 298-299; Bøggild-Andersen (1946a), p. 211; samme (1946b), p. 436

²⁵⁸ C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 25. og 29. november 1664

usandsynligt, da Ahlefeldt som nævnt tidligere havde været skeptisk overfor den dansk-franske alliance, dog ikke kun af egoistiske grunde, som Terlon uvenligt mente. Såfremt mødet fandt sted som angivet er det i al sin usikkerhed et vidnesbyrd om den danske vilje til loyalitet overfor Frankrig, også imod dets hovedfjende.

Ludvig 14. var naturligt nok tilfreds med Terlons resultater i København, inklusiv at Sehested ikke rejste med til Stockholm og med, at Ahlefeldt var blevet underkendt.²⁵⁹

Paulmyer havde fra Paris berettet, at Hirschenstierna havde sagt, at den dansk-franske traktat formentlig ville blive godt modtaget i Sverige, og Paulmyer mente, at svenskerne ”gladeligt ville sluge det, som de ikke kunne undslå sig at drikke.”²⁶⁰ Heri tog han fejl, og Hirschenstierna talte utvivlsomt mod bedre vidende. Efter at have diskuteret sagen i et par måneder afviste den svenske formynderregering i februar 1665 høfligt men bestemt at gå med i alliancen. Den officielle forklaring var, at selvom ønsket om opretholdelse af freden i Det Tyske Rige var godt nok, så indeholdt traktaten bestemmelser, der først måtte forhandles med samtlige Rhinforbundets medlemmer, som i øvrigt også kunne tro, at alliancen havde andre formål. Derudover ville man ikke gå med til en forening af danske og svenske tropper i Tyskland, og i øvrigt var Sverige og Frankrig med de hidtidige allierede fuldt i stand til at håndhæve Den westfalske Fred.²⁶¹ De reelle grunde, der kom til udtryk internt i det svenske *riksråd*, var, at Sverige betragtede traktaten som et dansk forsøg på at placere Danmark i Sveriges sted i Frankrigs alliancesystem, og man mente, at Frankrig svigtede Sverige ved at love Danmark subsidier og optagelse i Rhinforbundet og omvendt nægtede en garanti for Gottorp. Desuden var man overbevist om, at traktaten indeholdt hemmelige artikler trods Terlons forsikringer om det modsatte. Med til billedet hører også, at Sverige netop var på vej til at undertegne en forsvarsalliance med England, hvilket skete 1./11. marts 1665, få dage før England erklærede Nederlandene krig.²⁶² I den situation var en nærmere alliance med Nederlandenes allierede, Danmark og Frankrig, ikke aktuel, men hovedargumentet var utvivlsomt, at Sverige ikke ville tolerere en dansk ligestilling med Sverige i Tyskland.²⁶³

Da den franske resident i Sverige, Eric de Chassan, på vej hjem til Frankrig i København i midten af marts 1665 overbragte Sveriges afslag på at tiltræde alliancen,

²⁵⁹ C. P., Danmark XI, Ludvig 14. til Terlon, 9. og 12. december 1664

²⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 33, Paulmyer til Bierman, 18. juli 1664

²⁶¹ Estrup (1823), pp. 5-8; Laursen (1907-33), Bind V, p. 512; Fahlborg (1949), bind I, pp. 95-96

²⁶² Bøggild-Andersen (1970), pp. 449-452; Fahlborg (1949), bind I, pp. 94-95

²⁶³ C. P., Danmark XII, Courtin til Ludvig 14., 14. marts 1665

kom det næppe som en stor overraskelse for den danske regering, således som den svenske resident i Danmark, Gustav Lilliecrona, mente.²⁶⁴ Sehested ville, ifølge Courtins indberetning til Paris, gerne have fortsat forhandlingerne, men Courtin frarådede dette; man burde først høre, hvad Ludvig 14. mente. Frederik 3. bifaldt dette, da den franske konge var bedst til at forstå, hvad ”svenskerne ville sige med deres latin”.²⁶⁵ Afslaget var således næppe heller nogen større skuffelse. Det fremgår tydeligt af forhandlingerne med Frankrig, at et hovedformål fra dansk side var at vinde Sveriges plads i det franske alliancesystem, altså netop det, Sverige frygtede. Det betød ganske vist, at Danmark ikke, som det ellers anføres i flere franske standardværker²⁶⁶, blev optaget i Rhinforbundet og dermed formelt ligestillet med Sverige i Det Tyske Rige. Men som nævnt lå de gensidige forpligtelser og subsidierne fast alligevel, og de ovenfor omtalte mål var opnået, for Danmarks vedkommende ikke mindst at drive en kile ind mellem Sverige og Frankrig.

Sammenfatning

I perioden frem til 1660 var de dansk-franske diplomatiske og handelsmæssige relationer beskedne og sporadiske. Men i 1661 opfordrede de franske ministre Colbert og Lionne Danmark til at øge kontakten. Det medførte, at Danmark året efter sendte rigsskatmester Hannibal Sehested til Paris. I første omgang var de danske mål beskedne: han skulle søge at øge samhandelen og skaffe subsidier uden dog at forpligte sig til et engagement, der kunne give problemer med andre lande. Frankrig ønskede imidlertid at gå videre, ikke mindst fordi det tidligere så faste forhold til Sverige var betydeligt nedkølet. Under pres fra den franske regering og med støtte fra Sehested bevægede den danske regering sig da i mere offensiv retning, hvilket resulterede i handels- og alliancetraktater i 1663. Handelstraktaten var ikke særskilt vidtgående, men medførte dog forsøg på at øge handelen, og den var især løftestang for alliancetraktaten, der bragte Danmark ind i det franske alliancesystem med løfte om sikkerhed og subsidier i krigstid mod dansk engagement i Det Tyske Rige. Frankrig afslog dog – tildels ved dubiøse argumenter – at give subsidier i fredstid, som ellers var et dansk hovedønske. I de nærmest følgende par år viste Frankrig betydelig velvilje overfor danske ønsker og tilsvarende uvilje til at imødekomme svenske ønsker. Danmark fik dog ikke videre støtte til dynastiske projekter, ligesom

²⁶⁴ Becker (udg.) (1847-57), bind II, pp. 61-62; Fahlborg (1949), bind I, pp. 96-97

²⁶⁵ C. P., Danmark XII, Courtin til Lionne, 14. marts 1665

²⁶⁶ F.eks. André (1950), p. 50; Corvisier (1979), p. 300

Frankrig afslog – igen med tvivlsom begrundelse – at yde Danmark et lån på særligt fordelagtige vilkår.

Danmark var således blevet en del af det franske alliancesystem – også mere end det var den danske regerings første hensigt. Men det var lykkedes at udnytte en afkøling i det fransk-svenske forhold til at skaffe sig en vis sikkerhed mod netop Sverige uden dog at kunne skubbe Sverige helt ud af det franske alliancesystem – dertil var styrkeforskellen mellem de to nordiske stater alt for stor. Frankrig havde på sin side skaffet sig endnu en allieret – oven i købet en forholdsvis billig – til støtte for kampen mod Habsburg og med en strategisk vigtig beliggenhed i Nordtyskland og ved indsejlingen til Østersøen.

5. Sømagtskrig og Devolutionskrig 1665-1668

Dansk-fransk dobbeltspil

Det var en naturlig konsekvens af alliancetraktaterne af 1663, at der var fortsat gensidig diplomatisk repræsentation mellem Frankrig og Danmark. Derfor kom Marcus Giøe i oktober 1664 til Paris som resident. Denne unge (født 1635) repræsentant for den gamle danske adel var blevet anbefalet varmt af Hannibal Sehested til netop denne post, og han var da heller ikke ubekendt med franske forhold, idet han både havde været i Frankrig i 1650erne under den traditionelle dannelsesrejse og været marskal på Sehesteds ambassade i Frankrig.²⁶⁷ Hans evner til at begå sig ved det franske hof var der således intet i vejen med, men hans stolthed og stædighed kom til at give ham problemer, selvom han – i hvert fald i starten - var en meget stor beundrer af det franske hof; så stor, at det formentlig i nogen grad fik ham til at fejlvurdere flere situationer.

Den første tid var der dog ikke megen beskæftigelse for ham, da handelsforhandlingerne som nævnt foregik i København, om end han fik udvirket et løfte om fransk støtte mod angivelige krav på grevskabet Delmenhorst fra den krigeriske biskop Galen af Münster.²⁶⁸

Hurtigt rykkede imidlertid den aldrig afsluttede rivalisering mellem England og Nederlandene i centrum. Denne konflikt om herredømmet til søs, der medførte en engelsk krigserklæring i marts 1665, kom lige ubelejligt for Danmark som for Frankrig. Tilmed var begge lande bundet af defensive alliancer med de to sømagter, hvor Danmarks alliance med England endda forpligtede danskerne til ikke at hjælpe Englands fjender, mens det ”kun” var forpligtet til at støtte Nederlandene, hvis disse blev angrebet. Dette dilemma blev højaktuelt, da det netop var England, der erklærede krigen: uanset, hvad Danmark gjorde, ville det være traktatbrud. Selvom Courtin utvivlsomt havde ret i, at Danmark ”ikke var meget tilfreds” med Nederlandene, ønskede man ikke krig med nogen af parterne; dertil var Danmark endnu langt fra restitueret efter Karl Gustav Krigene. På samme måde, om end fra et bedre udgangspunkt, var Frankrig i gang med finansiel opbygning, og hvad der var vigtigere: det spanske arvefølgespørgsmål var tilsyneladende ved at være akut, idet den spanske konge, Filip 4., ikke kunne forventes at leve meget længere, og hans

²⁶⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 134, Sehested til Frederik 3., 21. august 1663; Bech (udg.) (1979-84), bind 5, p. 451

²⁶⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 12. december 1664

eneste søn, Karl (2.), blev ikke regnet for levedygtig. En fransk-engelsk krig kunne drive England over til Spanien, mens en fransk-nederlandsk krig kunne drive Nederlandene samme vej. Derfor kom en sømagtskrig kraftigt på tværs af franske og danske interesser. På den anden side var hverken Frankrig eller Danmark interesseret i, at den ene af de to sømagter blev afgørende besejret, således at den vindende part ville blive stærkt dominerende på havet. Og i Frankrig frygtede man ydermere for, at Huset Oranje ved et nederlandsk nederlag ville få magten og gøre Nederlandene til et engelsk protektorat – en ikke ubegrundet frygt, jævnfør begivenhederne efter 1688.²⁶⁹ I denne prekære situation lagde Danmark sig tæt op ad Frankrig – ja, gjorde sig nærmest til Frankrigs marionet. Marcus Giøe fik i december 1664 en instruks, der klart viser dette. Han skulle forklare Lionne, at hvis Danmark gik med England, og Frankrig og Sverige efterfølgende støttede Nederlandene, ville Danmark være i stor fare. Omvendt havde Danmark nok alliance med Nederlandene, men situationen var nu en ganske anden, end da den blev indgået, ikke mindst på grund af de mange stridspunkter mellem de to lande. Han skulle derfor forsigtigt sondere, om Frankrig ville acceptere dansk neutralitet, og om Frankrig ville støtte Danmarks økonomiske krav overfor Nederlandene. Han skulle fremhæve, at man i Danmark håbede, at forbundet med Frankrig kunne hjælpe med at frigøre Danmark fra den hidtidige afhængighed af Nederlandene, idet fraværet af en sådan alliance tidligere var blevet udnyttet af såvel Nederlandene som Sverige til at fratage Danmark nogle af dets ”smukkeste provinser...og bedste indtægter”.²⁷⁰ Udover at afsløre en udpræget dansk frustration over afhængigheden af Nederlandene, viser instruksens en klar vilje til at følge den franske kurs, næsten uanset hvordan den måtte blive.

Da Giøe overrakte Lionne de danske synspunkter og ønsker i en memorial, viste denne sig ganske lydhor, hvilket utvivlsomt hænger sammen med, at de mange danske stridspunkter med Nederlandene var velegnede til at hjælpe med at gøre det, franskmændene helst ville, nemlig trække tiden ud, indtil en forhandlingsfred kunne opnås. Lionne lovede derfor at støtte Danmark, når stridspunkterne skulle forhandles i Haag og at instruere hertugen af Verneuil (Ludvig 14.s onkel), Gaston de Comminges og Honoré Courtin, der skulle til London for at mægle, om at støtte de danske krav, så Danmark kunne blive optaget i eventuelle traktater. Selvom memorialen fulgte

²⁶⁹ C. P., Danmark XII, Courtin til Lionne, 20. maj 1664; TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 9. januar 1665; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, p. 13; Bøggild-Andersen (1970), p. 455; Jones (1996), p. 166

²⁷⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, instruks for Giøe, 17./27. december 1664

instruksen nøje, indbragte den dog Giøe en reprimande fra København, idet man mente, han havde været alt for kritisk overfor Nederlandene, så Danmark risikerede at miste både England og Nederlandene som venner.²⁷¹ Det langtrukne diplomatiske spil skulle først læres af Giøe.

En anden mulighed for at trække tiden ud var at rejse tvivl om, hvilken af sømagterne, der egentlig var den aggressive part. Krigens forspil var en række brutale gensidige overfald på koloniposterne i især Afrika, og nok var Karl 2.s bror, Jacob (2.), hovedansvarlig for aktionerne, men nederlænderne var langt fra uskyldige, hvilket man også i Danmark havde mærket.²⁷² Det var derfor ikke helt forkert, når Giøe i den nævnte memorial skrev, at det var ”obskurt”, hvem der var aggressor, hvilket Lionne gav ham ret i.²⁷³ Den engelske krigserklæring 4./14. marts 1665 gjorde naturligt nok dette argument svagere, men så kunne forhalingstaktikken fortsat anvendes.

Forhandlingerne om den danske ”satisfaktion” af Nederlandene, som det blev kaldt, kom i første omgang ikke til at foregå i Haag men i København, hvortil van Amerongen i april 1665 blev sendt som ekstraordinær gesandt til et land, der kort før havde vist sig meget lidt imødekommende overfor handelsrepublikken, idet man havde hjemkaldt alle sømænd i udenlandsk tjeneste. Det ramte ret ensidigt Nederlandene, hvor mange danske og norske sømænd arbejdede.²⁷⁴ De langstrakte forhandlinger ligger det uden for denne afhandling at behandle²⁷⁵, men det er tydeligt, at nederlænderne var fuldt bevidste om, i hvilket betydeligt omfang Danmark havde gjort sin stillingtagen afhængig af Frankrig, hvilket Hannibal Sehested da også indirekte gjorde van Amerongen klart i en konference: sålænge Frankrig ikke viste tegn på andet end mægling, og Sverige så ud til at ville støtte England, var det alt for farligt for Danmark at hjælpe Nederlandene. Den officielle begrundelse fra dansk side for ikke at yde den traktatlige hjælp var dog landets svaghed efter de sidste krige og de gensidige gældsfordringer.²⁷⁶

Imens forhandlingerne i København blev forhalet, gjorde Marcus Giøe fra Paris sit til at få Danmark til at holde fast ved dets ”franske” kurs, herunder nå til enighed med

²⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, kopi af memorial u.d., men fra februar 1665, Giøe til Frederik 3., 6. og 13. marts 1665; C 143, Bierman til Giøe, 25. februar/7. marts 1665

²⁷² Feldbæk og Justesen (1980), pp. 323-324; Jones (1996), pp. 149-152

²⁷³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, kopi af memorial u.d., men fra februar 1665, Giøe til Frederik 3., 6. og 13. marts 1665

²⁷⁴ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, p. 68

²⁷⁵ De dansk-nederlandske forhandlinger i København er gennemgået i Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 68-73

²⁷⁶ Becker (udg.) (1847-57), Bind II, pp. 301, 305, 310; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 69-70

Nederlandene. Han var nemlig, hvis man kan tage hans ord for pålydende, fast overbevist om, at Frankrig ville ende med at gå i krig på nederlændernes side. Men han havde store problemer med at få klare svar fra Lionne endsige Ludvig 14.; der blev vedblivende henvist til de franske diplomaters forhandlinger i London. Han mente dog – næppe fejlagtigt på dette tidspunkt i maj 1665 - at Frankrig havde en interesse i at krigen blev trukket i langdrag, så de to sømagters flåder svækkede hinanden.²⁷⁷

Kunne Giøe ikke give andet end et kvalificeret gæt på Frankrigs stillingtagen i krigen, kunne han til gengæld gentagne gange referere franske statsmænd for deres vilje til at hjælpe Danmark i forhold til kravene mod Nederlandene. Ludvig 14. selv forsikrede, at Danmark var ”hans bedste allierede”, og han betegnede Danmarks krav ”som sine egne”. Giøe refererede desuden Lionne for at have sagt (i ét tilfælde ved at Giøe lyttede gennem døren til en samtale mellem Lionne og Beuningen!), at man ville støtte Danmark til fuld ”satisfaktion”, og Lionne sagde i juni, at Beuningen havde fortalt ham, at Amerongen havde ordre til dette. Det sidste var helt uden fundament i virkeligheden, hvilket Lionne må have vidst; Amerongen havde tværtimod ordre til stort set ikke at give efter på noget punkt.²⁷⁸ Han opfordrede ligeledes til forsigtighed i forhandlingerne med England i København for at Frankrig ikke skulle tro, Danmark tog et ”andet parti”, og han opfordrede til, at Danmark under hånden lod andre landes ministre vide, hvad forhandlingerne gik ud på.²⁷⁹ Giøe har efter alt at dømme ladet sig narre af især Lionnes veltalenhed (hvilket skulle komme til at gentage sig), men hans meget franskvenlige depecher hjem har givet været med til at trække dobbeltforhandlingerne med England og Nederlandene i København ud.

Da Terlon i foråret 1665 kom tilbage til København fra den mislykkede mission til Stockholm, var det naturligvis hans hovedopgave at fastholde Danmark i Frankrigs interesser og især at afholde Danmark fra et offensivt forbund med England. Til det formål skulle han søge at få de nederlandske gesandter til at fremlægge en plan for at give Danmark ”satisfaktion”.²⁸⁰ Han forsikrede derfor Frederik 3., at Frankrig ville gøre alt for at løse striden mellem sømagterne, og at det ikke ville tillade Nederlandenes ”ruin”. Til dét svarede kongen meget ligefremt, at noget sådant

²⁷⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 9. januar, 1. , 15. og 22. maj, 5. juni 1665

²⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 15. maj, 5., 12. og 19. juni, 3. juli 1665; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 68-71

²⁷⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 22. maj 1665

²⁸⁰ C. P., Danmark XI, Lionne til Terlon, 8. og 15. maj 1665

gavnede ingen, ”men at det ville være godt at revse dem!” Terlon forstod dog, at Danmark var i en dobbelt situation, hvor det kunne være farligt, hvis England havde en traktat med Sverige og ikke med Danmark.²⁸¹ Hannibal Sehested sagde, at Danmark ikke kunne støtte Nederlandene direkte, men ville være neutrale. Da Terlon anså Sehested for at være ”en smule engelsk”, ville han dog have dét udsagn bekræftet af Frederik 3. og Christoffer Gabel, som Terlon anså for at være mere venlig stemt overfor Nederlandene. Den franske ambassadør, der som tidligere nævnt generelt selv var meget venligt stemt overfor Danmark og omvendt meget kritisk overfor Sverige, rådede på den baggrund til, at Frankrig gav Danmark meget solide garantier mod Sverige.²⁸²

Terlon kunne dog ikke udrette meget. Dels manglede han præcise ordrer (hvilket var en naturlig følge af Frankrigs henholdende stil), dels kunne han ikke få informationer om de danske forhandlinger med den engelske gesandt Sir Gilbert Talbot. Han sagde endog ligeud til Sehested, at han ikke ville spørge til emnet, da Sehested så blot ville fortælle ham ”fejlagtige ting”. Sehested svarede blot, at han sagde dét, Frederik 3. gav ham besked på.²⁸³ Endnu et vidnesbyrd om, at de to herrer ikke havde høje tanker om hinanden.

Den engelske søsejr ved Lowestoft den 3./13. juni 1665 ændrede dog lidt på Frankrigs tøvende holdning; truslen om engelsk sødominans var blevet højaktuel. I Paris havde det første rygte været, at nederlænderne havde vundet, hvilket fik Giøe til at tro, at franskmændene nu uden tvivl ville beslutte sig til fordel for Nederlandene.²⁸⁴ Et uforståeligt ræsonnement, når man tager Frankrigs af Giøe velkendte ønske om balance mellem sømagterne i betragtning, men til gengæld et eksempel på Giøes af og til svigtende dømmekraft. Da sandheden nåede frem, lovede Ludvig 14. Giøe, at Danmark ville være de første til at få Frankrigs beslutning at høre. Den viste sig stadig ikke at være krig, men at lægge øget pres på mæglingen. Ludvig 14. ønskede derfor, at Danmark og Sverige sendte en repræsentant til London for sammen med de franske forhandlere at presse en fred igennem, hvilket hastede på grund af risikoen for, at England vandt søherredømmet. Giøe var – denne gang med rette – overbevist om

²⁸¹ C. P., Danemark XI, Terlon til Ludvig 14., 25. april 1665; Becker (udg.) (1847-57), Bind II, pp. 302-303

²⁸² C. P., Danemark XI, Terlon til Ludvig 14., 30. april 1665

²⁸³ C. P., Danemark XI, Terlon til Ludvig 14., 30. juni 1665

²⁸⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 19. juni 1665

Ludvigs fredsvilje.²⁸⁵ Terlon fik da også instrukser om at takke Frederik 3. for endnu ikke at have valgt side, bede ham om at sende en repræsentant med kvalitet af ambassadør eller i hvert fald *envoyé extraordinaire* til London og, hvis mæglingen slog fejl, da sammen med Sverige assistere Frankrig imod England, idet Frankrig agtede at opfylde sine allianceforpligtelser. Terlon skulle derefter rejse til Stockholm og bede om det tilsvarende dér.²⁸⁶

Instruksen blev fulgt op af to memorialer fra Terlon, hvor han forklarede, at han skulle søge at få Sverige med i alliancen af 1663 og skaffe Danmark satisfaktion.²⁸⁷ Til Sehested sagde Terlon, at skulle Danmark have fuld satisfaktion, krævede det, at Danmark brød traktaten med England. Denne drastiske udmelding, som ikke havde været på tale før, fremkom han dog kun med, skrev han til Ludvig 14., fordi Sehested var ”helt og fuldt engelsk.” Sehested lovede, at der ville blive sendt en repræsentant til Haag eller London alt efter Ludvig 14.s ønske, og Terlon anbefalede varmt sin konge at støtte Danmarks krav på Nederlandene, da en alliance mellem de to lande ville få Sverige til at holde sig fra et engagement med England.²⁸⁸ Courtin var derimod mere forbeholden overfor sagen. Da Bierman i juli 1665 viste ham listen over de gensidige fordringer, sagde han, at den slags opregninger, hvoraf de fleste var opdigtede og ren chikane, var vanskelige i sig selv. Dertil kom, at Danmark havde engageret sig med England (ved handelstraktaten) uden hensyn til Nederlandene, så man kunne frygte, at Danmark tog Englands parti. Denne ganske præcise betragtning af de dansk-nederlandske forviklinger svarede Bierman angiveligt ikke på, hvilket ikke er så mærkeligt blot få dage før den såkaldte Bergenaffære.²⁸⁹

I september 1665 rejste Terlon endnu engang til Stockholm efter i en memorial til Ludvig 14. at have leveret en kraftig kritik af Bierman og især Sehested. Bierman var kendt for ikke at sige sandheden og for at ville være alene om at aflægge rapport for Frederik 3., så han kunne gøre det efter egen ”fantasi”. Sehested var så ”engelsk”, at det kunne kaste Danmark ud i ulykker. Det var ham, der skulle til England og Nederlandene, hvor han kunne ”ødelægge” tingene til fordel for England. Hvis han passerede Frankrig, kunne man ”forstille sig” overfor ham, men man skulle passe på,

²⁸⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 26. juni, 3. juli 1665

²⁸⁶ Becker (udg.) (1847-57), bind II, p. 325; Geffroy (1885), p. 54; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, p. 72; Bøggild-Andersen (1970), p. 466

²⁸⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig A II, 8, memorialer fra Terlon til Frederik 3., 21./31. juli 1665. De er trykt i Geffroy (1895), pp. 17-19

²⁸⁸ C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 18. august 1665

²⁸⁹ C. P., Danmark XII, Courtin til Lionne, 28. juli 1665. For Bergenaffæren: se nedenfor p. xxx

”thi han har en meget farlig konduite”.²⁹⁰ Med dét skudsmål fra den franskmand, der havde mest erfaring i nordiske forhold, er det ikke mærkeligt, at Sehested blev opfattet meget mistænksomt og havde svært ved at opnå noget, da han et halvt år senere kom til Paris.

Jævn­sides forhandlingerne i København med van Amerongen blev der som nævnt forhandlet med Talbot om en alliance. Heller ikke disse forhandlinger skal følges nærmere her, blot skal det nævnes, at de førte til en aldrig ratificeret handelstraktat af 29. april/9. maj 1665, og at forhandlingerne sommeren over om en offensiv alliance førte til en aftale om et af Danmark godkendt engelsk overfald på en rigt lastet nederlandsk handelsflåde fra Ostindien, der havde søgt tilflugt i den neutrale Bergen havn. Det store bytte skulle derefter deles. Angrebet, gennemført den 2./12. august, slog imidlertid fejl, da ordren til den danske kommandant i Bergen om ikke at hjælpe nederlænderne kom for sent frem, og englænderne derfor blev slået tilbage. Et hovedmål herefter var det for Danmark at skjule sagens rette sammenhæng – der var ikke meget *gloire* over den – og man forsøgte tilmed at udnytte affæren politisk ved at fremhæve de store værdier, man havde reddet for Nederlandene.²⁹¹

Englændernes mål var en tripelalliance mellem dem, Danmark og Sverige, således at man kunne agere sammen om lukning af Øresund for nederlandske skibe og fælles flådeoperationer – et samarbejde, der utvivlsomt ville lægge et stort og måske knusende pres på Nederlandene. I Danmark var man imidlertid alt andet end ivrige for noget sådant, men på den anden side heller ikke totalt afvisende, idet en sådan afvisning kunne risikere definitivt at kaste landet i armene på Nederlandene, endnu uden sikkerhed for fransk støtte og med risiko for et svensk angreb. Derfor forsøgte man at få klarhed over Frankrigs stilling via Marcus Giøe, idet han skulle foreholde franskmændene, at Danmark blev hårdt presset for tripelalliancen, men på den anden side ikke ville slutte nogen traktat til skade for Frankrig men tværtimod have Frankrig med i alt.²⁹²

Frankrig var bestemt ikke interesseret i en tripelalliance; den truede jo netop med at knuse Nederlandene helt. Lionne gjorde dette klart for Giøe, og han mente i øvrigt ikke, at svenskerne ville deltage i en sådan alliance, da Frankrig ”altid var herrer over

²⁹⁰ C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 30. august 1665

²⁹¹ For forhandlingerne med England og Bergenaffæren, se Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 1-37; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 103-105

²⁹² TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, Bierman til Giøe, 20./30. juni 1665

deres planer”.²⁹³ Giøe gjorde også på dette punkt sit bedste for at overbevise den danske regering om, at den skulle holde sig til Frankrig og derfor afvise en tripelalliance. Især advarede han kraftigt imod at stole på svenskerne i denne sag, så kraftigt at det afslører et selv for 1600-tallet usædvanligt udpræget svenskerhad. Han mente, at Sverige kun ønskede, at Danmark kom til at se ud som en dårlig allieret i forhold til Nederlandene og dermed mistede venskab med Frankrig, som Sverige så kunne overtage. Svenskerne ”ville bære kappen på begge skuldre” (en beskyldning, man med lige så god grund kunne rette mod Danmark), og de pønsede kun på en lejlighed til at overfalde Danmark.²⁹⁴ Giøe mente, at det var på tide, Danmark valgte side, og han gjorde hvad han kunne for at overbevise sin konge om, at den side burde være Nederlandenes og dermed også Frankrigs. Hvis Nederlandene ville give satisfaktion og Münster angreb dem, ville venskabet med Frankrig nedkøles, såfremt Danmark forblev neutralt. Det ville ikke nødvendigvis betyde et brud med Frankrig, men ”visse folk ved hoffet”, der mente, Danmark var af ringe værdi som allieret for Frankrig, ville blive styrket kraftigt.²⁹⁵ Tydeligere kunne man næppe vove at råde en enevældig monark.

Da aktionen ved Bergen var besluttet men endnu ikke udført, den 1. august, fik Giøe ordre til at sætte sagen på spidsen: Frankrig måtte forklare Nederlandene, at alle traktater mellem disse og Danmark måtte annulleres inden forhandlinger om dansk hjælp, når Nederlandene ikke ville komme til fornuft. Ellers kunne det blive nødvendigt at ”tage andre forholdsregler”, underforstået søge til England.²⁹⁶ Fra dansk side har man næppe forventet, at Nederlandene ville acceptere dette, men det kunne anvendes som alibi for nærmere tilknytning til England, uden dog at gå i åben krig. Allerede fra fransk side var der en klar afvisning af de danske krav: Ludvig 14. kunne aldrig gå med til at presse nogen til at opgive indgåede traktater, selvom Terlon mente en sådan kassation var nødvendig. Lionne var, eller foregav i hvert fald at være, fortørnet over Danmark: nu havde Frankrig næsten opgivet alliancen med Sverige til fordel for Danmark, men hvis Danmark nu støttede England, ville Sverige straks gå med Nederlandene og dermed med Frankrig og imod Danmark. Dette var noget overdrevet, om end svenskerne som omtalt var vrede over den dansk-franske alliance,

²⁹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 5. juni, 17. og 24. juli 1665

²⁹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 24. og 31. juli, 2. oktober 1665

²⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 24. juli 1665

²⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, Bierman til Giøe, 1./10. august 1665; C. P., Danmark XII, Frederik 3. til Ludvig 14., 1./10. august 1665

men det virkede på Giøe. Han frarådede igen en alliance med England, der var alt for farlig, og Lionne havde vist ham et brev fra d'Estrades, der viste, at Nederlandene ville give satisfaktion, men dog ikke ophæve traktaterne.²⁹⁷

Hans råd var imidlertid forgæves. Den danske regering besluttede sig i efteråret 1665 tilsyneladende for at suspendere tilknytningen til Frankrig til fordel for England. Men kun tilsyneladende. Danmark blev i oktober under truslerne om offentliggørelse af Bergenaffærens rette baggrund ganske vist presset til at indgå en traktat, der forpligtede Danmark til at stoppe al handel med Nederlandene og beskytte engelske skibe. Til gengæld fik Danmark subsidier til flåden, og det skulle have alle fordringer over for Nederlandene opfyldt. En betingelse for traktatens opfyldelse var imidlertid, at Sverige tiltrådte den inden to måneder, og herom skulle der først forhandles i Stockholm. Der var derfor næppe nogen i Danmark, der regnede traktaten som en endegyldig stillingtagen, om end Hannibal Sehested formentlig håbede det. Generalpostmester Paul Klingenberg blev da også sendt til Haag for at forhandle videre om de to landes stridspunkter.²⁹⁸ Snarere skal traktaten da fra dansk side ses som et pressionsmiddel overfor nederlænderne end en egentlig dansk stillingtagen.²⁹⁹

I Frankrig fortsatte drøftelserne også nærmest uanfægtet af begivenhederne i København. Giøe forsøgte på ordre fra København at få franskmændene til at lægge yderligere pres på Nederlandene efter Bergenaktionen, hvor der ikke var udvist megen taknemlighed over, at Danmark havde reddet så store værdier for dem. Hvis Frankrig havde Danmarks interesser så meget på hjerte, som de hævdede, havde de nu efter Bergen, mere end nogensinde grund til at støtte Danmark, skrev Bierman med bevidst fortrængning af sagens rette sammenhæng.³⁰⁰ Efter et rådsmøde mellem Frederik 3., Hans Schack, Hannibal Sehested, Peder Reedtz, Christoffer Gabel samt sekretær Bierman blev der nu ikke unaturligt trukket noget tilbage på kravet om annulleringen af traktaterne med Nederlandene; en fremtidig revision kunne nu gøre det.³⁰¹ Lionne roste da også den danske handle måde, han gav Giøe ret i, at de fleste andre fyrster

²⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 28. august 1665, til Bierman s.d.; C. P., Danmark XI, Terlon til Ludvig 14., 30. august 1665

²⁹⁸ Bøggild-Andersen (1970), pp. 471-473; Fahlborg (1949), bind I, p. 333. Den aldrig ratificerede traktat er trykt hos Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 53-58

²⁹⁹ Christensen (1997), pp. 98-99

³⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 11. september 1665; C 143, Bierman til Giøe, 15./25. august, 22. august/2. september 1665

³⁰¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, Bierman til Giøe, 29. august/9. september 1665

ville have benyttet lejligheden til selv at skaffe sig tilfredshed, og han lovede så stærk fransk støtte som muligt.³⁰²

Den i forvejen prekære situation for Danmark blev ikke bedre af, at Sverige fra september 1665 indledte opbygningen af en betydelig hærstyrke i Nordtyskland. Selvom man formodede, at den skulle bruges til at gennemtvinge svenske krav overfor Bremen eller til at støtte Münster mod Nederlandene, var en stærk svensk hær under kommando af den krigeriske *riksmarsk* Gustav Wrangel så tæt på Holsten en potentiel sikkerhedsrisiko for Danmark.³⁰³ Nærmest per automatik kom derfor de danske ønsker om franske subsidier til troppehvervninger igen op. Under henvisning til Sveriges oprustning og den fælles interesse i fred i Det Tyske Rige, fik Giøe ordre om at anmode om hjælp til at rejse 10-12.000 mand; en styrke der omtrent svarede til den svenske.³⁰⁴ Giøe fremmanede derfor for Lionne den store fare, Danmark stod i og fremlagde det som en kendsgerning, at svenskerne ville gå ind i Holsten, hvis ikke Danmark blev styrket militært. Lionne tog dog situationen med ophøjet ro – ja, nærmest arrogance. Han sagde angiveligt ordret, at han var ”sikker på, at deres [svenskerne] tropper marcherer derhen hvor *le Roy TC* [Ludvig 14.] vil det”. Desuden ville fransk støtte til en landhær blot give Sverige ”ombrage”, hvorfor det var bedre at støtte en dansk flådeudrustning.³⁰⁵ Udsigten til franske subsidier var således ringe. Alligevel vedblev Giøe, også efter alliancen af 18. oktober, med at opfordre til at holde fast ved Frankrig og fraråde en tripelalliance. Han lå her under for Lionne, der sagde, at den ”grimasse”, som svenskerne gjorde af at være på god fod med England, kun var for at fjerne Danmark fra Frankrig; i virkeligheden ville svenskerne følge Frankrig. Det anså Giøe på den anden side som det værst tænkelige: at svenskerne gik sammen med Nederlandene og Frankrig og efterlod Danmark alene med England, åbent for svensk angreb.³⁰⁶

Danmark valgte, mens man ventede på, hvordan Sverige stillede sig til tripelalliancen, at efterkomme Frankrigs ønske om at sende en ekstraordinær ambassadør til England for at deltage i mæglingen dér. Det blev endnu engang den aldrende rigsskatmester Hannibal Sehested, der skulle afsted. Han havde den nødvendige erfaring og politiske pondus, men der var formentlig også, som Bøggild-Andersen skriver, tale om et mere

³⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 11. september 1665

³⁰³ Fahlborg (1949), bind I, pp. 238-239

³⁰⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 142, ordre til Giøe, 26. september/6. oktober 1665

³⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 23. og 30. oktober 1665

³⁰⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 4., 11. og 25. december 1665; B 35, Giøe til Frederik 3., 1. januar 1666

eller mindre selvvalgt eksil; som en af tripelalliancens varmeste fortalere havde han skaffet sig mange fjender ved hoffet, ikke mindst Christoffer Gabel.³⁰⁷ Courtin mente endog, at rejsen ikke var andet end et påskud fra Frederik 3.s side for at ”skaffe sig endeligt af med hele denne familie”.³⁰⁸

Han nåede imidlertid aldrig til England, men kun til Nederlandene, hvor han fik ordre på at vente, dels fordi forhandlingerne i Stockholm trak ud, dels fordi Frankrig nu syntes endeligt parat til at støtte Nederlandene aktivt, og Frederik 3. klart angav, at han i så fald foretrak det fransk-nederlandske parti.³⁰⁹ En hovedårsag til, at Ludvig 14. endelig var klar til at gå i aktion var, at spørgsmålet om den spanske arvefølge blev akut, da Filip 4. af Spanien døde den 7./17. september 1665 efterladende sig den kun 4-årige og meget svagelige Karl 2. som efterfølger. Ludvig 14. besluttede sig da for at få sat en stopper for sømagtskrigen ved at intervenere på nederlandsk side, samtidig med at krigen kunne give et godt skjul for at opruste til erobringen af hele eller dele af De spanske Nederlande. Allerede i oktober sendte han en hærstyrke afsted for at slå biskoppen af Münster, der havde angrebet de østlige dele af Nederlandene, og en kraftig oprustning blev indledt.³¹⁰ Den 4. december kunne Lionne meddele Courtin, at de franske mæglere i England var blevet hjemkaldt.³¹¹

Allerede inden to måneders fristen for Sveriges tiltrædelse til tripelalliancen var udløbet, havde Frederik 3. opgivet den, så de danske forhandlere i Haag fik tilladelse til at slække på de danske krav, og Giøe skulle forsikre om Danmarks vilje til at støtte Nederlandene om blot man fik satisfaktion, subsidier og en sikkerhedsgaranti. Efter en periode, hvor det i hvert fald på overfladen kunne se ud til, at Danmark ville forlade en villet afhængighed af Frankrig, gik Frederik 3. således igen helt i Ludvig 14.s fodspor. Dette understreges af, at Sehested fik udtrykkelig ordre om at gøre sin eventuelle rejse til England afhængig af, at det kunne gøres uden at ”chokere” Ludvig 14.³¹² Giøe gjorde sig store anstrengelser for at forklare sin regering og Sehested, at dennes rejse til England var ganske nyttesløs, når ”statsmaksimerne” for Danmark var alliancen med Frankrig. Han fremhævede ganske logisk, at eftersom de franske mæglere var rejst fra London, kunne han ikke samarbejde med dem, hvilket som

³⁰⁷ Bøggild-Andersen (1970), pp. 472-475

³⁰⁸ C. P., Danemark XII, Courtin til Lionne, 17. november 1665

³⁰⁹ Christensen (1997), p. 101

³¹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 27. november 1665; Jones (1996), p. 166

³¹¹ C. P., Danemark XII, Lionne til Courtin, 4. december 1665

³¹² TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, Bierman til Giøe, 16./26. december 1665; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, p. 80; Christensen (1997), p. 101

nævnt var en del af formålet med missionen. Franskmændene, inklusiv Lionne, var meget imod Sehesteds rejse hævdede Giøe, og man troede det mere var Sehesteds egen ide end Frederik 3.s.³¹³ Selvom det oprindeligt havde været Frankrigs eget forslag, at de nordiske magter skulle sende mæglere til London, var situationen altså nu skiftet, så den danske betingelse af fransk accept betød, at der ikke længere var grundlag for at sende Sehested til England. Den danske regerings og Sehesteds egen tøven for at afvente forhandlingerne i Stockholm³¹⁴ var paradoksalt nok medvirkende til skibbruddet for hans engelskvenlige politik.

Courtin, der var enig i, at Sehesteds Englandsrejse ikke længere tjente noget formål, mente, at når denne ikke kunne triumfere dér, ville han finde et påskud for at tage til Frankrig, hvilket den franske resident betragtede som et klart onde, som Lionne dog kendte Sehested godt nok til at kunne modvirke.³¹⁵ Courtin havde i det hele taget et anstrengt forhold til Sehested, med hvem han allerede i sommeren 1664 kom i et heftigt skænderi, og han advarede ved flere lejligheder mod danskerens hensigter og intriger.³¹⁶ Hvad enten det nu var et påskud fra Sehesteds side eller et middel for Frederik 3. til at slippe af med ham, der var baggrund for missionen, blev rigsskatmesteren i stedet for til England beordret til Frankrig. Formålet var dog ikke kun personligt eksil: han skulle forhandle den franske garanti for Danmarks sikkerhed og forsøge at opnå subsidier til landtropper.³¹⁷ På grund af problemer med posten blev ordrene dog noget forsinket, og han ankom først til Paris den 1. februar 1666.³¹⁸ Da havde Ludvig 14. allerede den 26. januar erklæret England krig. Den eneste officielle begrundelse var, at da mæglingen ikke lykkedes, ville den franske konge opfylde sine forpligtelser overfor sin allierede. Giøe kunne ganske korrekt tilføje, at Ludvig 14. derudover heller ikke ville tolerere, at England blev dominerende på havet.³¹⁹

Bemærkelsesværdigt er det, at der i ledende franske kredse var en betydelig modvilje mod den franske krigserklæring, hvilket formentlig, om end det ikke kan måles direkte, har været medvirkende til, at der gik ti måneder fra den engelske

³¹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 34, Giøe til Frederik 3., 15. januar 1666; C 144, Giøe til Sehested, 21. januar 1666

³¹⁴ Becker (1847-47), bind II, p. 399; Bøggild-Andersen (1970), p. 474

³¹⁵ C. P., Danmark XII, Courtin til Lionne, 19. december 1665

³¹⁶ C. P., Danmark XII, Courtin til Lionne, 1. juli 1664, 10. januar 1665; XIII, Courtin til Lionne, 23. januar 1666; Bøggild-Andersen (1946b), pp. 350-351

³¹⁷ Christensen (1997), p. 101

³¹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 38, Sehested til Frederik 3., 5. februar 1666

³¹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 144, Giøe til Sehested, 21. januar 1666; [kopi af] ”La declaration de Sa Maite. Tres Chrestne. contre l’Angleterre”, 26. januar 1666

krigserklæring til den franske opfølgning. De franske ministre var, hvis man skal tro Paulmyer, ikke videre interesseret i krig, da det kunne skade deres karriere, når militærets folk overtog ledelsen, og især Colbert, som Paulmyer kendte godt, var modvillig, fordi en krig skadede hans merkantile projekter og finansielle genrejsning af Frankrig. De undlod dog klogeligt at gå direkte imod kongen. Men også Ludvig 14.s svigerinde, Henriette, søster til Karl 2. af England, var imod og blev støttet af hoffolk, der mente, det var forkert at hjælpe ”kræmmerrepublikken” imod en nært beslægtet monark.³²⁰ Men den unge Ludvig 14. lod sig ikke diktere af nogen; hans *gloire* og ønsket om fred til at koncentrere sig om De spanske Nederlande krævede handling.

Den 1./11. februar 1666 lykkedes det endelig at få en overenskomst mellem Danmark og Nederlandene i stand. Årsagen var simpel: fransk pres og franske penge. Frankrig havde nok hele tiden forsøgt, som Danmark ønskede, at lægge et vist pres på Nederlandene, men det var først, da Frankrigs beslutning om krig reelt var truffet, at presset blev massivt nok til at få effekt. Hvis Danmark gik med England og lukkede Øresund for nederlandske skibe, ville det få stor betydning for Nederlandenes forsyninger og økonomi. Derfor gik Ludvig 14. med til at yde 120.000 rigsdaler til Danmark i subsidier til flådens udrustning, mens Nederlandene skulle yde 480.000 rigsdaler. De gensidige gældsposter blev ophævet med undtagelse af 520.000 rigsdaler, som Danmark måtte betale samt andre tvister, der blev henlagt til fransk voldgift. Danmark skulle til gengæld erklære England åben krig og samarbejde med de to andre magters flåder. Traktatens bestemmelser skulle garanteres af Frankrig.³²¹

Netop garantien gav problemer ikke mindst for de danske diplomater i Paris. De var naturligt nok sat til at arbejde for denne, men manglende kommunikation med Charisius og Klingenberg i Haag bragte danskerne i forlegenhed i Paris. De forhandlede således fortsat om garanti og subsidier med Lionne på et tidspunkt, hvor der allerede var enighed om traktaten i Haag. Det skinner tydeligt igennem, at hverken Giøe eller Sehested brød sig om Klingenberg og mente, at han havde givet efter alt for let, og inden subsidiespørgsmålet var tilfredsstillende afklaret.³²² Sehested

³²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 37, Paulmyer til Bierman, 4. september, 27. november 1665, 1. og 22. januar 1666; Jones (1996), pp. 167-168

³²¹ Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 83-85. Traktaten er trykt sammesteds, pp. 87-128. Ludvig 14. fremhæver i sine mémoires, at han endvidere i denne anledning forærede dronning Sophie Amalie en ”værdifuld halskæde”; Louis XIV (1992), p. 179

³²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 12., 19. og 26. februar, 5. marts 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 25. og 26. februar, 5. marts 1666

fik dog ændret den franske garanti, således at Frankrig ikke blot skulle assistere Danmark, hvis det blev angrebet på grund af traktaten med Nederlandene, men også i andre tilfælde.³²³ En ændring, der synes ret overflødig i betragtning af, at Danmark jo allerede havde denne garanti i kraft af traktaten af 1663, men i 1600-tallets omskiftelige politiske billede kunne man aldrig føle sig for sikker.

De forhandlinger, der foregik i Frankrig efter Sehesteds ankomst, var i det hele taget præget af en vis forvirring, især fordi han og Giøe absolut ikke kunne samarbejde. Sehested havde ganske vist i sin tid anbefalet Giøe til residentposten, men det fortrød han tydeligvis nu. Giøes meget franskvenlige holdning igennem 1665 havde som nævnt formentlig været medvirkende til den danske regerings meget tøvende holdning overfor tripelalliancen; en alliance som Sehested netop ønskede, sandsynligvis selvom det måtte betyde et mere eller mindre midlertidigt brud med Frankrig. På sin side var den unge Giøe utvivlsomt jaloux over, at den langt mere erfarne Sehested pludselig dukkede op og stort set overtog forhandlingerne. Han mente naturligt nok, at det gjorde ham unyttig ved det franske hof. Det kneb derfor noget med kommunikationen mellem de to danskere, hvilket naturligvis ikke gavnede forhandlingerne med de franske ministre. Ganske vist var det Sehested, der skulle føre ordet ifølge ordrerne fra København, men da han ad flere omgange var alvorligt syg i foråret 1666, havde Giøe brug for de relevante informationer for på hans vegne at kunne overtage forhandlingerne.³²⁴

Omvendt præsenterede Giøe ved flere lejligheder forslag for den franske regering, som han ikke havde afstemt med Sehested først. Han hævdede hårdnakket, at Lionne før Sehesteds ankomst havde lovet, at Frankrig ville yde subsidier til landtropper, dog uden at kalde det subsidier, da det ville genere svenskerne. Det benægtede Lionne imidlertid efter Sehesteds ankomst, hvilket naturligvis satte Giøe i en pinlig situation, da sådanne subsidier netop var et kardinalpunkt for Danmark.³²⁵ Giøe forsøgte da at skrive et særligt andragende ("placet") direkte til den franske konge, hvilket var tilstrækkeligt skarpt formuleret til, at det kunne opfattes som en anklage om fransk løftebrud. Således opfattede Ludvig 14. det da angiveligt også, han tog det meget ilde op, og Lionne hævdede, at man nu måtte afbryde ratifikationen af traktaten, så

³²³ Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 86-87

³²⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 19. og 26. marts, 28. maj 1666, til Bierman 28. maj 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 18. februar, 30. april 1666; Bøggild-Andersen (1970), pp. 472-473; Bech (udg.) (1979-84), bind 5, p. 451

³²⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 22. januar 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 25. og 26. februar, 5. og 19. marts 1666

Sehested, der var imod Giøes ide, måtte beklage affæren meget.³²⁶ Hvad Lionne rent faktisk havde sagt til Giøe, vides ikke, men det er nærliggende at forestille sig, at den danske diplomat endnu engang havde overfortolket et udsagn fra den drevne franske minister. Vigtigere er det, at de danske diplomater ikke mindst efter dette var i åbenlys rivalisering. Giøe angav, at efter Sehesteds ankomst var franskmændene blevet langt køligere overfor de danske ønsker, hvilket skyldtes, at de regnede ham for ”mere engelsk end dansk”, ikke mindst fordi han havde været en varm fortaler for tripelalliancen.³²⁷ Med andre ord: Giøe var langt bedre til at varetage danske interesser i Frankrig end Sehested. At Sehested blev anklaget for at være engelskvenlig blev bekræftet af ham selv (og hans betroede Paulmyer), selvom han naturligvis mente, beskyldningen var uretfærdig: han var hverken engelsk eller fransk, men Frederik 3.s tro tjener.³²⁸

Det gavnede heller ikke Sehested og Giøes muligheder for at opnå resultater, at støtten fra København var meget ringe – ja, Gabel og Bierman undsagde endog direkte de danske forhandlere, hvis man skal tro Courtins referater af deres samtaler. Bierman udtrykte i april 1666 forbavselse over, at de stadig pressede på for subsidier. Nok var Danmark i betydelig fare, men det var blot dette, de skulle gøre klart for Ludvig 14., og så var det op til hans ”generøsitet”, om han ville yde subsidier. Giøes ”placet” var helt imod de instrukser, han havde.³²⁹ Også Gabel benægtede senere, at Sehested havde ordre til at forhandle subsidier, hvilket fik Courtin til at mene, at Sehested havde lovet at skaffe ”bjerge af guld” og derfor nu var kommet i problemer.³³⁰

På baggrund af disse ting er det ikke overraskende, at Sehested og Giøes resultater var særdeles pauvre. Faktisk var forhandlingerne i foråret og sommeren 1666 én lang ørkenvandring, hvilket naturligvis var ekstra utilfredsstillende i en situation, hvor Danmark befandt sig på randen af krig med England. På trods af, hvad Bierman og Gabel sagde til Courtin, vedblev den danske regering med at beordre Sehested og Giøe til at forsøge at opnå subsidier til at rejse tropper, subsidiært direkte troppehjælp

³²⁶ C. P., Danmark XIII, ”placet” fra Giøe til Ludvig 14., 30. marts 1666; TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 26. marts 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 26. marts, 2. og 9. april 1666

³²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 21. maj, 24. december 1666

³²⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 37, Paulmyer til Bierman, 26. februar 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 26. februar, 5. marts 1666

³²⁹ C. P., Danmark XIII, Courtin til Lionne, 13. april 1666

³³⁰ C. P., Danmark XIII, Courtin til Lionne, 31. juli 1666

fra Frankrig.³³¹ Hovedargumentet var som så ofte før truslen om et svensk angreb fra syd. Gang på gang udmalede de to danskere for Ludvig 14. og de franske ministre, i hvilken akut fare Danmark befandt sig på grund af svenskernes onde hensigter i almindelighed og Wrangels styrker ved Bremen i særdeleshed. Især da der i marts kom forlydender fra den danske resident Jens Juel i Stockholm om, at Sverige ville angribe Danmark af al magt, såfremt det ikke brød traktaten med Nederlandene, blev man opskræmt i København. Det var også den trussel, man forventede, at den svenske *riksråd*, Sten Bielke, ville komme til København med. Det var ikke korrekt, Bielke forlangte ”blot” dansk neutralitet eller som minimum, at Danmark afholdt sig fra krigshandlinger mod England. Desuagtet overdrev Sehested krigsfaren overfor Lionne, hvilket dog ikke gjorde noget indtryk, eftersom denne kendte sagens rette sammenhæng fra Courtin.³³² Han havde talt med Sten Bielke i København, der sagde netop at have til opgave at berolige danskerne. Den svenske formynderregering havde intet imod Danmarks traktat med Nederlandene, da den kun var defensiv, men det var vigtigt, at dette defensive punkt ikke blev overskredet. Bortset fra, at traktaten reelt var offensiv, var Sveriges holdning altså ganske moderat, og Courtin mente da også helt korrekt, at Sverige ville trække tiden ud med forhandlinger og dermed undgå konfrontation med Danmark. Dog kunne man frygte, at Bielke opdagede, at traktaten ikke blot var defensiv.³³³

I det hele taget afviste Lionne gang på gang, at der overhovedet var en trussel fra Sverige. Formynderregeringen holdt sig til Frankrig, og så længe kong Karl 11. var mindreårig, var der ingen fare for angreb fra den kant, så ensidige subsidier til Danmark ville blot provokere Sverige. Og hvis Danmark alligevel blev angrebet, ville Frankrig yde al mulig støtte, men Ludvig 14. ville hellere bekoste seks millioner ecus, hvis det tilfælde indtrådte, end 100.000 nu.³³⁴ Han afviste ligeledes danske forslag om at sende de franske tropper, der havde besejret Münster, til Holsten og hvervning af kavaleri i Nederlandene til sikring mod svenskerne. Courtin mente især, det var Hans Schack, der ønskede disse hvervninger for at genrejse sin kvalitet ved hoffet. Residenten forstod dog fuldt ud den danske frygt på baggrund af tidligere krige, og

³³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 144, Bierman til Giøe, 3./13. marts 1666; Christensen (1997), p. 103

³³² TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 11. juni 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 21. maj 1666; C 144, Bierman til Giøe, 17./27. marts; Fahlborg (1949), bind I, pp. 426-428; Christensen (1997), pp. 65, 104

³³³ C. P., Danmark XIII, Courtin til Lionne, 20. april og 1. maj 1666

³³⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 26. februar, 16. april, 7. maj 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 12. og 26. marts, 30. april, 28. maj 1666

når Sverige havde store troppstyrker stående ved Bremen, var det som at placere Danmark ved ulvens gab.³³⁵

Lionnes og Courtins vurdering af Sveriges neutralitetsønske var i det store hele korrekt, men der *var* faktisk i 1666 overvejelser i den svenske formynderregering om et ”præventivt” angreb på Danmark. Især *riksmarsken*, Karl Gustav Wrangel, ivrede herfor, og der var enighed i *riksrådet* om, at hvis Danmark oprustede til lands for fremmede midler, skulle Sverige angribe, men ellers var målet med fransk hjælp at få Danmark til at holde sig neutralt. Den svenske mistro til Danmark var mindst lige så stor som den danske til Sverige. Som den svenske *riksdrot*s, Per Brahe, udtalte: Danmark var Frankrigs konkubine, der for vindings skyld gav sig hen til hvem som helst.³³⁶ Courtin antog, at Sverige meget vel ville have angrebet Danmark, hvis Münster ikke havde sluttet fred med Nederlandene i april 1666. Det havde han dog næppe ret i, men til gengæld havde han ret i, at svenskerne brugte truslerne til dels at få England til at regne dem som sikre allierede, dels til at få Nederlandene til at bløde op i forhold til de svenske krav.³³⁷

Realiteterne var imidlertid, at Frankrig ikke ønskede aktiv dansk krigsdeltagelse mod England, men en de facto neutralitet, altså det samme som Sverige håbede på, ligesom Giøe havde ret i, at Frankrig ønskede svensk neutralitet. Sehested vurderede, at det var en ”fundamental maksime” for Frankrig at undgå krig mellem de to nordiske lande, da man i så fald ville miste venskabet med den ene af dem, og man så ikke kunne anvende dem i forhold til Østrig, Det Tyske Rige og Nederlandene, hvilket var ”den vigtigste betydning ved hvilken Frankrig bedømmer de nordiske kroner.”³³⁸ Derfor, tilføjede Giøe senere, ville Frankrig holde ”begge nordiske kroner svævende, den ene [Danmark] ved frygt for sine naboer, den anden [Sverige] ved jalousi for Danmarks fremgang og begge for at temperere Englands og Hollands magt”.³³⁹ Dette var ganske nøgterne og præcise vurderinger af situationen. Courtin fik allerede i april ordre til at udvirke en dansk neutralitet, ”snarere end en udførelse af hans [Frederik 3.s] traktat”. Courtin tillod sig dog - noget dristigt – imod ordrerne at undlade at tale herom til danskerne på dette tidspunkt, da der ikke var akut risiko for dansk indtræden i krigen. Franskmanden mente, at et forslag om neutralitet var for stor en kompliment

³³⁵ C. P., Danemark XIII, Lionne til Courtin, 21. maj 1666, Courtin til Lionne, 5. juni 1666

³³⁶ Fahlborg (1949), bind I, pp. 416-418, 491

³³⁷ C. P., Danemark XIII, Courtin til Lionne, 8. maj 1666

³³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 5. marts 1666; B 38, Sehested til Frederik 3., 16. april 1666; Fahlborg (1949), bind I, pp. 448-451

³³⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 9. juli 1666

til danskerne, da det var præcis det, de ønskede.³⁴⁰ Med andre ord: så havde man ikke det at handle med siden hen.

Derimod arbejdede franskmændene uafslædigt på at få Sverige til at afgive en officiel neutralitetserklæring og eventuelt optræde som mæglere i krigen. Den unge svenske grev Otto Vilhelm von Königsmarck kom til Paris i april 1666 som resident, men med sin fremfusende facon havde han ikke stor succes ved det franske hof, og de danske diplomater gjorde deres til at bagtale ham overfor Lionne.³⁴¹ Bedre resultat gav det, at Frankrig sendte den senere udenrigsminister, Simon Arnauld de Pomponne, til Stockholm. Han fik efter lange forhandlinger udvirket en neutralitetserklæring af 17./27. juli 1666, og at Sverige skulle mægle i krigen. Nok så medvirkende til den svenske beslutning som Pomponnes evner var, at der på dette tidspunkt var en betydelig fare for et russisk angreb på Sveriges baltiske provinser.³⁴² Den danske regering var ikke begejstret for at Sverige skulle være mægler; den mente ikke, at Sverige var tilstrækkelig uvildig, hvilket der kunne være noget om i betragtning af Sveriges forbund med England, og det syntes bekræftet af, at de svenske diplomater i London i juni 1666 tændte glædesblus for at fejre englændernes søsejr i det såkaldte 4-dages slag; en affære, der også gjorde Lionne og Beuningen rasende.³⁴³ Inden da meddelte Frederik 3. dog Sehested, at han antog Sveriges mægling, såfremt svenskerne under mæglingen ikke gjorde noget til skade for Danmark.³⁴⁴

En mægling kunne imidlertid blive en langstrakt affære, og imens fortsatte krigen, så Nederlandene kunne naturligt nok ikke bruge den danske passivitet til noget. De ønskede både franskmændene og danskerne i aktion imod England. Derfor drejede forhandlingerne sig fra sommeren 1666 især om en forening af de danske, franske og nederlandske flåder. Men også her kunne Danmark gøre brug af, at Frankrig ikke selv var interesseret i aktiv deltagelse. Den franske flåde var under opbygning og manglede erfarent mandskab sammenlignet med den engelske; det vigtigste mål var derfor, meddelte Ludvig 14. sin øverste admiral, at bevare flåden intakt, hvilket ikke

³⁴⁰ C. P., Danemark XIII, Lionne til Courtin, 23. april, Courtin til Lionne, 8. maj 1666

³⁴¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 37, Paulmyer til Bierman, 5. november 1666; Fahlborg (1949), bind I, pp. 477-481. Königsmarck bad angiveligt ligefrem Ludvig 14. om at beskytte ham mod de "gamle rotter [vieux routiers]", Sehested og Beuningen, hvortil Ludvig dog opmuntrende svarede, at alderen ikke betød noget, kongen var jo selv ung. TKUA Speciel Del, Frankrig B 37, Paulmyer til Bierman, 28. maj 1666

³⁴² Fahlborg (1949), bind I, pp. 459-462, 495

³⁴³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 25. juni; B 39, Sehested til Frederik 3., 1. juli 1666. 4-dages slaget kan i øvrigt næppe siges at have været en engelsk sejr, da de led meget store tab; jf. Jones (1996), p. 170

³⁴⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 39, Sehested til Frederik 3., 25. juni 1666

kan siges at være et godt udgangspunkt for offensive aktioner.³⁴⁵ Et lignende forhold gjorde sig gældende for Danmark: da Sehested sidst i juni viste Lionne en liste over den danske flåde, var den franske minister ifølge Sehested meget imponeret og mente, flåden burde sendes i aktion. Det frarådede Giøe dog Frederik 3. ud fra den logiske tankegang, at man jo så kunne risikere, at den blev ødelagt.³⁴⁶

På den baggrund kan det ikke undre, at også forhandlingerne om flådeforeningen blev én lang ørkenvandring. Beuningen hævdede, at Danmark var traktatligt forpligtet til at stille flåden til rådighed. Det var ikke korrekt, hvad Beuningen da også måtte erkende; traktatens ”sekrete” § 2 sagde blot, at hele eller dele af de to landes flåder kunne forene sig, hvis de befandt sig i nærheden af hinanden, og de øverstkommanderende kunne enes herom.³⁴⁷ Så man sad i stedet fast i diskussioner om subsidier, antal skibe, hvem der skulle føre kommandoen, reparere skader på skibene, erstatte tabte fartøjer og så videre. Desuden indløb subsidierne fra Nederlandene til opbygningen af den danske flåde ikke regelmæssigt, hvilket gav Danmark endnu en grund til at trække tiden ud.³⁴⁸ Ikke overraskende trak forhandlingerne da så længe ud, at det alligevel blev for sent med en flådeforening i 1666, hvilket Lionne konstaterede allerede den 17. september, og han gav til dels uretfærdigt Sehested og Giøe ret i, at det primært var nederlændernes skyld, fordi de havde været for længe om at komme med et udspil, og nu havde man så god tid indtil næste flådesæson – en indikation af det beskedne franske engagement i sagen.³⁴⁹

Hannibal Sehested døde i Paris den 13./23. september 1666. Han var på det tidspunkt ellers, blandt andet på sit eget indstændige ønske, blevet hjemkaldt. Hjemkaldelsen var oprindeligt allerede afsendt i marts, men Sehesteds sygdom forhindrede dette, og han fik i stedet ordre til at deltage i det mæglingsforsøg som den engelske dronningemoder, Henriette-Marie (datter af Henrik 4. af Frankrig), forgæves forsøgte i Paris. Det var Sehested godt tilfreds med, da der gik rygter om, at hjemkaldelsen

³⁴⁵ Jones (1996), p. 167

³⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 25. juni 1666; B 39, Sehested til Frederik 3., 8. juli 1666

³⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 3. og 10. september 1666; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 97-98.

³⁴⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 3. og 10. september 1666; B 39, Sehested til Frederik 3., 25. juni, 1., 8. og 15. juli, 3. og 10. september 1666; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, p. 197; Christensen (1997), pp. 107-108

³⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 17. september, 1. oktober 1666; B 39, Sehested til Frederik 3., 10. september 1666. Den franske flåde gjorde i 1666 kun et enkelt forsøg på at blive forenet med den nederlandske, hvilket mislykkedes på grund af dårligt vejr og ditto kommunikation, jf. Jones (1996), pp. 172-173

skyldtes hans angivelige fjendtlighed overfor Nederlandene, og at han derfor var faldet i unåde.³⁵⁰ Årsagen var dog snarere, som Christoffer Gabel fortalte Courtin, at den danske regering havde bemærket, at Sehested ikke var velset ved det franske hof.³⁵¹ I sommerens løb ændrede Sehested dog holdning og bad om at blive hjemkaldt, da han ikke kunne opnå resultater i Frankrig, og i øvrigt led de danske diplomater under kronisk pengemangel, da de lovede betalinger udeblev. Dette tilskrev Sehested slet skjult bevidst chikane fra Klingenberg i Haag, der skulle stå for betalingerne. Sehested ville derudover efter eget udsagn gerne til Nederlandene for at deltage i fredsforhandlingerne. Han blev da også hjemkaldt, men døde altså inden det kom dertil.³⁵²

I de sidste måneder af Sehesteds liv var Danmark i den specielle situation at have ikke mindre end tre diplomater på højt niveau i Frankrig, idet Simon de Petkum i august ankom til Paris. Den formentlig nederlandsk fødte Petkum havde da tjent Frederik 3. i 14 år, fra 1654 som resident i London. Da Danmark og England i sommeren 1666 var på randen af åben krig, rejste han først til Haag men fik her ordre på at tage til Frankrig, først og fremmest for at forhandle om kontrabandeverer og andre handelsspørgsmål, der var påvirket af krigen.³⁵³ Det kan undre, at Danmark ønskede endnu en diplomat i Frankrig i en situation, hvor det kneb med at betale for Giøe og Sehested. Ordrene til Petkum er ikke bevaret for den første del af perioden, men da Sehested som nævnt skulle hjemkaldes, og Giøe ikke var vellidt ved det franske hof, må man antage, at det var meningen, at han skulle erstatte sidstnævnte, hvilket da også blev resultatet. Tilstedeværelsen af en tredje diplomat i den danske ambassade gavnede ikke arbejdsklimaet. Tværtimod betød det blot én rival mere til den franske og danske regerings gunst. De to andre troede, at Petkum var der i en ganske særlig mission, og denne følte sig overflødig. Han mente i øvrigt, at det også var for meget med to ministre, især når disse ikke var enige – underforstået: det var Sehested og Giøe ikke. Den ene fik så blot lavet om, hvad den anden havde udrettet. Da de havde helt andre mål end Petkum, ønskede han snarest at komme væk og gerne til Haag,

³⁵⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 38, Sehested til Frederik 3., 23. og 30. april 1666, til Bierman 14. maj 1666; C 141, Frederik 3. til Ludvig 14., 27. marts/6. april 1666; ordre fra Frederik 3. til Sehested, 17./27. april 1666

³⁵¹ C. P., Danmark XIII, Courtin til Lionne, 6. april 1666

³⁵² TKUA Speciel Del, Frankrig B 38, Sehested til Frederik 3., 15. og 30. juli, 27. august, 3. og 17. september 1666

³⁵³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 23. og 31. juli (fra Haag), 3. september 1666; Bech (red.) (1979-84), bind 11, p. 336

hvor han ville være mere enig med Klingenberg. Sehested burde i hvert fald ikke sendes til Haag, da han blev regnet som englændernes ven og nederlændernes fjende. Giøe forsøgte omvendt at holde Petkum ude fra forhandlingerne, og Sehested ville helst slet ikke kommunikere med nogen af de andre.³⁵⁴

Disse rivaliseringer og personlige uoverensstemmelser svækkede naturligvis den danske position overfor Frankrig og tildels Nederlandene, hvor van Beuningen var en meget aktiv ambassadør i Paris. Når situationen alligevel fik lov til at fortsætte i månedsvis, må det tilskrives de betydelige praktiske problemer, tidens diplomater måtte slås med: langsom postgang, vanskelige rejsemuligheder og ikke mindst den permanente pengemangel, der i nogle tilfælde gjorde det umuligt at forlade posten på grund af pådraget gæld.

I oktober 1666 erklærede England formelt Danmark krig uden at det dog herefter kom til større sammenstød af den grund. Hvad værre var for Danmark, offentliggjorde englænderne Bergen-affærens rette sammenhæng. Klingenberg i Haag og Simon de Petkum i Paris fik nu travlt med at benægte sagen. Petkum sagde, at anklagerne var latterlige, da Danmark bare kunne have taget den nederlandske flåde alene, hvis man ønskede det.³⁵⁵ At der overhovedet kunne have været sådanne planer, kunne ifølge Petkum kun skyldes Hannibal Sehested, der jo – ganske belejligt, kan man sige – var død kort forinden. Giøe, der utvivlsomt ligesom Petkum må have kendt sagens rette sammenhæng, mente rent ud, at man burde lade ”anklagen, forbrydelsen og straffen” falde på Sehested, og han brugte i flere depecher megen plads på at diskreditere den afdøde, som alene var skyld i, at forhandlingerne i Frankrig ikke havde ført til noget. Der er ikke megen troværdighed over, at Giøe samtidig tilføjede: ”jeg har ingen had... imod en død”.³⁵⁶

Om franskmændene troede på disse (bort-)forklaringer, fremgår ikke direkte af kilderne. Der synes ikke at være belæg for Bøggild-Andersens påstand om, at Marcus Giøe fortalte Lionne hele sandheden og til gengæld fik et meget positivt rekreditiv.³⁵⁷ Dette er ganske vist meget positivt, hvilket er paradoksalt i betragtning af, at Giøe ikke var populær ved det franske hof, men det blev snarere udformet således, fordi Terlon fra København rådede til det, idet Giøe var dronning Sophie Amalies

³⁵⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 18. august, 3. og 24. september 1666

³⁵⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 12. og 19. november 1666; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 198-199

³⁵⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 3. og 24. december 1666; B 36, Giøe til Bierman, 28. januar 1667; B 40, Petkum til Frederik 3., 3. december 1666

³⁵⁷ Bech (red.) (1979-84), bind 5, p. 451

kammerherre. En anbefaling og en gave ville derfor få det til at se ud som, det ikke var Frankrig, der fik ham hjemkaldt, mente Terlon.³⁵⁸ Under alle omstændigheder måtte alene dét, at man fra dansk side indrømmede, at en fremtrædende person som den danske rigsskatmester havde haft planer fremme, få drevne statsmænd som Lionne til at ræsonnere sig frem til, at den danske regering som helhed langt fra var så uskyldig, som den foregav. Terlon mente dog at vide fra et ”godt sted”, at Sehested havde forhandlet med Talbot uden ordre.³⁵⁹

Der udkom imidlertid aldrig en officiel modskrivelse mod det engelske skrift, og da Lionne spurgte hvorfor, svarede Petkum, at svaret burde komme med kanonskud, mens Bierman og Frederik 3. selv sagde til Terlon, at det var under den danske konges værdighed at kalde en anden konge for en løgner.³⁶⁰ Uanset hvad de franske statsledere måtte have syntes om den danske regerings udsagn og handlinger, var det ikke længere afgørende. Det gjaldt fortsat om at holde Danmark og helst også Frankrig uden for egentlige krigshandlinger og få en fred i stand, så Ludvig 14. kunne komme i gang med det egentlige mål: De spanske Nederlande. Derfor sagde folk som Colbert og Lionne, at de ikke troede på englænderne, man forbød trykning af skriftet på fransk grund, og man fortsatte uanfægtet med at forhandle en flådeforening, samtidig med at man gjorde forsøg på at få fredsforhandlinger i gang.³⁶¹

Trods svenskernes neutralitetserklæring og antagelsen af dem som mæglere kom de egentlige fredsforhandlinger ikke i gang før i maj 1667, blandt andet fordi man ikke kunne enes om stedet for forhandlingerne. Det endte med at blive det neutrale Breda, hvor Danmark blev repræsenteret af Charisius og Klingenberg, Frankrig af d’Estrades og Honoré Courtin. I den mellemliggende periode fra sommeren 1666 var Frankrig optaget af forberedelser til et angreb på De spanske Nederlande, mens Danmark opbyggede flåden tildels med de nederlandske subsidier men fortsat var nok så optaget af begivenhederne ved monarkiets sydgrænse, hvor Wrangel fra august 1666 lavede blokade mod Bremen. Denne begivenhed gjorde naturligvis den danske regering yderligere nervøs for Sveriges reelle hensigter, ligesom de nordtyske fyrster var opskræmte over svenskernes fremfærd. Resultatet blev den såkaldte kvadrupel

³⁵⁸ C. P., Danemark XIII, Terlon til Lionne, 26. oktober, 23. november 1666; TKUA Speciel Del, Frankrig A II, 8, rekreditiv for Giøe, 29. december 1666

³⁵⁹ C. P., Danemark XIII, Terlon til Lionne, 29. december 1666

³⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 3. december 1666; C. P. Danemark XIV, Terlon til Ludvig 14., 22. marts, 26. april 1667

³⁶¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 5. november 1666; B 40, Petkum til Frederik 3., 12. november, 3. december 1666

alliance af 15./25. oktober 1666 mellem Danmark, Nederlandene, Brandenburg og to lüneburgske hertuger. Alliancen var defensiv, men med klar brod mod Sverige.³⁶²

I Frankrig vakte kvadrupel alliancen ikke begejstring. Lionne sagde til Giøe, at den var ganske unødvendig, og han beklagede sig over, at d'Estrades i Haag ikke var blevet holdt informeret om forhandlingernes gang. Danskerne forsøgte at berolige med, at det stod Sverige frit for at deltage, hvortil Terlon syrligt svarede Gabel, at det næppe var sandsynligt, da traktaten jo ikke var til Sveriges fordel.³⁶³ Hovedårsagen til Frankrigs modvilje var formentlig netop, at Frankrig var holdt udenfor en alliance, der dækkede store dele af Nordtyskland, hvortil kom at den gjorde Nederlandene mere uafhængige af Frankrig og var vendt mod Frankrigs gamle allierede Sverige. Men Ludvig 14. lod dog forstå, at han ikke havde "jalousi" over alliancen, når blot ikke mindst Danmark ville sørge for, at Spanien og Kejseren ikke kom med. Det lovede Frederik 3. at gøre – ret omkostningsfrit, da det ikke på noget tidspunkt havde været på tale at inddrage katolske fyrster.³⁶⁴ For Frankrig havde alliancen da også den nyttige effekt, at den næsten øjeblikkeligt førte til et forlig mellem Sverige og Bremen. Selv Wrangel måtte bøje sig for den kendsgerning, at kvadrupel magterne havde 24.000 mand over for hans 12.000.³⁶⁵ Med forliget var roen i Nordtyskland genskabt, inden Frankrig skulle koncentrere alle kræfter mod Spanien.

Selvom Danmark ikke var aktiv deltager i sømagtskrigen, ønskede regeringen naturligt nok at udnytte situationen til at opnå nogle politiske og økonomiske gevinster. Alliancen med Nederlandene indebar jo netop, at der ikke måtte sluttes separatfred, så Danmarks samtykke var i hvert fald officielt nødvendig for en fredsslutning. De danske krav var primært, at der skulle gives amnesti for alt fjendtligt, der var sket mellem Danmark og England og ikke mindst, at Karl 2. skulle tilbagekalde skriftet om Bergen. Endvidere skulle Danmark kræve de pantsatte Orkney- og Shetlandsøer tilbageleveret uden indløsning af pantet.³⁶⁶ Længe var den franske regering indstillet på at støtte kravene, som den fandt var rimelige, og den

³⁶² For forhandlingerne om kvadrupel alliancen og selve traktaten, se: Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 143-164

³⁶³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 35, Giøe til Frederik 3., 5. og 12. november 1666; C. P., Danmark XIII, Terlon til Lionne, 9. november 1666; Danmark XIV, Terlon til Lionne, 8. januar 1667

³⁶⁴ C. P., Danmark XIII, Lionne til Terlon, 26. november 1666, Terlon til Lionne, 18. december 1666; Danmark XIV, Lionne til Terlon, 28. januar 1666; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 144, 149-150

³⁶⁵ Fahlborg (1949), bind I, pp. 610-611

³⁶⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 148, "Nähre Instruction" for Petkum, 5./15. januar 1667; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 199-200

lovede ikke at slutte fred uden Danmark. Til det sidstnævnte kommenterede Petkum dog realistisk nok til Frederik 3., at Frankrig og Nederlandene næppe ville opsætte freden for at skaffe fordele for Danmark.³⁶⁷

Fredsforhandlingerne i Breda begyndte som nævnt først i maj 1667, på et tidspunkt, hvor invasionen af De spanske Nederlande var umiddelbart forestående. Dermed ønskede Frankrig for alvor en hurtig fred, så ikke Nederlandene eller England allierede sig med Spanien, og der var derfor ikke længere reel lydighed for de danske krav. Man støttede f.eks. nok Danmarks klage over det engelske smædeskrift, men mente ikke det burde stå i vejen for freden.³⁶⁸ Reelt foregik forhandlingerne i Breda bilateralt mellem England og Frankrig henholdsvis England og Nederlandene uden Danmark, og da de franske forhandlere ville presse de danske til at opgive fordringerne, protesterede disse naturligt nok, men fik blot som gensvar det retoriske spørgsmål, om Danmark da ville fortsætte krigen alene. Noget sådant stred direkte imod traktaten, men Danmark havde naturligvis intet valg. Franskmændene og ikke de svenske mæglere bestemte reelt indholdet af freden i Breda af 21./31. juli 1667. Danmark opnåede dog den begærede amnesti og en gældsafskrivning på 120.000 rigsdaler, men ikke en særskilt tilbagevisning af Bergenskriftet endside de nordatlantiske øer.³⁶⁹

Under Devolutionskrigen

Efter den højspændte periode omkring sømagtskrigen fulgte for Danmark en mere rolig periode – for så vidt sådanne fandtes i 1600-tallets Europa. Mens den unge Ludvig 14. søgte *gloire* på Flanderns slagmarker i en overlegen kamp mod de svage spanske styrker, kunne den danske regering koncentrere sig om andre ting. Den såkaldte Devolutionskrig berørte i første omgang kun Danmark i det omfang, den kunne risikere at brede sig til Det Tyske Rige, og omvendt var Ludvig 14. naturligvis så optaget af krigen, at der ikke var tid til at beskæftige sig mere end højst nødvendigt med det i forhold hertil perifere Nordeuropa.

³⁶⁷ C. P., Danemark XIII, Lionne til Terlon, 5. november 1666; Danemark XIV, Terlon til Lionne, 8. januar, 19. februar 1667; TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 21. januar, 8. april 1667

³⁶⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 15. og 22. april, 6. maj 1667; C. P., Danemark XIV, Lionne til Terlon, 8. april 1667

³⁶⁹ Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 202-212. Fredstraktaten mellem Danmark og England er trykt sammesteds, pp. 212-225; Fahlborg (1949), bind II, pp. 276-278

Det forhindrede naturligvis ikke, at der fortsat var diplomatisk kontakt. Den alderstegne Simon de Petkum bad i foråret 1667 om tilladelse til at tage på kurophold i Spa, hvilken han fik.³⁷⁰ I stedet indtog Marcus Giøe igen posten som resident i Paris. Det var Petkum ikke tilfreds med, de to havde som nævnt et meget anstrengt forhold, og Lionne var om muligt endnu mere utilfreds. Han havde flere gange både overfor Petkum, men også – hvilket styrker sandsynligheden – overfor Terlon rost Petkum og samtidig markeret utilfredshed med Giøe og var derfor tydeligt forbavset, da Petkum fortalte, at Giøe ville returnere. Petkum bemærkede, at det var fordi Frederik 3. havde fået den opfattelse, at Giøe var velset i Frankrig på grund af det meget positive rekreditiv fra Ludvig 14.³⁷¹ Den førnævnte høflighedsgestus i rekreditivet, som Terlon formentlig udvirkede, gav altså bagslag.

Ikke desto mindre rejste Petkum i juni 1667 til Spa, cirka en måned efter at Giøe var returneret til det franske hof. Men denne gang var det noget mere ubekvent end det normale hofliv. Han skulle nemlig følge Ludvig 14., hvor denne var, hvilket i sommeren 1667 ville sige i felten i Flandern.³⁷² Det var dyrt, når han som Frederik 3.s repræsentant skulle rejse standsmæssigt, og det var heller ikke ufarligt, idet den unge konge var med helt fremme i de forreste skyttegrave under belejringen af byerne i Flandern og flere gange var tæt på at blive ramt. Paulmyer, der stadig fungerede som korrespondent, rådede endog til, at Frederik 3. skrev til Ludvig 14. og bad ham ikke udsætte sig for så store farer; det kunne den danske konge nemlig tillade sig at gøre i kraft af sin langt højere alder.³⁷³ Det synes dog ikke at være sket.

Giøes opgave bestod i at få fransk støtte til de danske krav overfor England ved fredsforhandlingerne i Breda, han skulle forsøge at sælge Dansborg i Indien til Frankrig for 400.000 rigsdaler, og han skulle søge at skaffe subsidier til troppestykker i Holsten, da man kunne frygte, at Sverige enten ville benytte sig af Frankrigs engagement i Flandern til at angribe Danmark eller ville sende en hær til støtte for Spanien. Endelig skulle han søge fransk støtte til Frederik 3.s arvekrav på grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst samt til en direkte overtagelse af Gottorp.

³⁷⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Bierman, 29. april 1667; C 148, ordre til Petkum, 13./23. maj 1667

³⁷¹ C. P., Danemark XIII, Lionne til Terlon, 24. september 1666, Terlon til Lionne, 23. november 1666, Lionne til Terlon, 29. april 1667; TKUA Speciel Del, Frankrig B 40, Petkum til Frederik 3., 1. oktober 1666, 20. maj 1667, til Bierman s.d.

³⁷² TKUA Speciel Del, Frankrig C 147, ordre til Giøe, 8./18. maj 1667

³⁷³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 8. juni 1667; B 41, Paulmyer til Bierman, 15. juli 1667

Dette kunne begrundes i, at hertugen af Gottorp lavede traktater, der for Danmark var skadelige og samtidig kritiserede Christianspris fæstning, hvorfor det ikke ville være et brud på Frankrigs garanti for Gottorp. Til gengæld for støtten kunne man tilbyde Oldenburg til Frankrig.³⁷⁴

Dette fantasifulde projekt, der er ganske karakteristisk for Marcus Giøe men altså også blev godkendt af regeringen, blev der ikke noget ud af. Som nævnt blev støtten i Breda afvist, da det med Lionnes ord ville kræve ti års krig at skaffe Danmark tilfredshed af England. Han kunne ikke forestille sig, at Sverige ville angribe Danmark nu, og han afviste blankt forslaget om at sende franske tropper til Delmenhorst. Giøes ærlige begrundelse, at Frederik 3. jo blot ville sikre sine lande og overlade til sønnen at generobre de tabte områder, overbeviste ikke just Lionne.³⁷⁵ Heller ikke salget af Dansborg kom der noget ud af, og Giøes situation blev ikke lettere af, at krigen havde ændret på magtfordelingen ved hoffet, hvor marskalerne Turenne og le Tellier nu havde kongens øre, mens ”civilisterne” Lionne og Colbert var skubbet i baggrunden. Lionne måtte henvise til le Tellier for udenrigske spørgsmål.³⁷⁶ Giøe erkendte derfor selv, at han intet kunne udrette nu. Han var dog fortsat fuldt overbevist om gavnigheden af den dansk-franske alliance, for selvom Danmark ikke kunne vinde noget direkte ved den, betød den omvendt, at Sverige heller ikke kunne gøre noget mod Danmark. Han mente endog, at den i længden ville føre til Sveriges ”ruin”, da de franske sejre betød, at Frankrig ikke længere havde brug for Sverige. Han kunne dog også allerede på dette tidspunkt af Ludvig 14.s militære løbebane se, at ”Frankrigs umådelige ambition er blevet alle andre stater en forargelse.”³⁷⁷ Ludvig 14. selv havde ved flere lejligheder høfligt lyttet til Giøes forslag, men han besluttede sig ifølge de nogle år senere skrevne *mémoires* for at afslå Frederik 3.s ”meget høflige tilbud”, da han ikke mente, at den danske konge var i stand til at gøre noget af betydning for ham. Giøe måtte bittert konstatere, at Ludvig 14. mere tænkte på egen storhed end sine allieredes³⁷⁸ – en beskyldning, man ret beset kunne rette mod alle datidens fyrster.

³⁷⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 147, Memorial fra Giøe til Frederik 3., u.d., Bierman til Giøe, 30. april/10.april, 14./24. maj, 19./29. juni 1667; Fahlborg (1949), bind II, pp. 286-287

³⁷⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 2. juli 1667; Fahlborg (1949), bind II, pp. 289-291

³⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 8. juni, 2. juli, 21. oktober 1667

³⁷⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 9. september 1667

³⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 29. maj, 14. august 1667; Louis XIV (1992), p. 237

I stedet blev striden om grevskaberne og med Gottorp tilsyneladende løst ved en række aftaler i oktober 1667, herunder et ægteskab mellem Frederik 3.s datter, Frederikke Amalie og hertug Christian Albrecht af Gottorp.³⁷⁹ Det var et klart tilbageslag for Sveriges nordtyske politik, mens franskmændene ikke kunne være utilfredse med, at dette for dem perifere spørgsmål ikke ustandseligt dukkede op, enten i form af svensk ønske om en specialgaranti eller i form af dansk modarbejdelse af dette. Senest var grev Königsmarck i oktober 1666 blevet nægtet en sådan garanti efter, at Danmark havde protesteret kraftigt herover.³⁸⁰ Udsoningen med Gottorp skulle dog blive af kort varighed; forholdet til hertugdømmet vedblev i endnu over 50 år at være et hovedproblem i dansk udenrigspolitik.

Langt fra krigen i De spanske Nederlande havde Hugues de Terlon og Antoine de Courtin også en relativt fredelig periode i København, hvor den danske regering ligeledes gjorde et sidste – forgæves – forsøg på at få noget mere ud af freden i Breda. I stedet for store diplomatiske gevinster kunne man her opleve en pendant til uoverensstemmelserne mellem Giøe, Sehested og tildels Petkum i Paris i 1666. Courtin og Terlon kunne absolut ikke enes, og hadet brød fuldt ud efter et banalt skænderi over et kortspil, hvor Terlon angiveligt snød og fornærmede Courtins hustru, da hun opdagede snyderiet. Herefter foregik al kontakt mellem de to ærekære herrer i en periode på cirka tre måneder over Paris! Til sidst måtte Lionne beordre Terlon til at give Courtins hustru en undskyldning og Courtin til at holde op med at bagtale Terlon, da striden skadede Ludvig 14.s interesser. Christoffer Gabel, der også var til stede ved det famøse kortspil, og som nægtede at blande sig i sagen, må have frydet sig over, at selv det formfuldendte franske diplomati kunne slå revner.³⁸¹

Både Terlon og Giøe klagede i efteråret 1667 over, at de ikke havde noget at udrette i København henholdsvis Paris. Begge manglede konkrete ordrer, og Terlon mente, at han var unyttig i Danmark, da det helt sikkert ikke ville gøre noget imod Frankrigs interesser, hvorfor han bad om at måtte besøge hjemmet i Languedoc. Desuden var han i konstant pengemangel, ligesom man må antage, at det dårlige forhold til Courtin har spillet ind. Dette ønske blev imidlertid afslået; den franske regering mente fortsat

³⁷⁹ Fridericia (1896-1902): p. 518

³⁸⁰ C. P., Danmark XIII, Terlon til Ludvig 14., 14. september 1666, til Lionne, 19. oktober 1666; Fahlborg (1949), bind II, pp. 49, 329

³⁸¹ C. P., Danmark XIV, Courtin til Lionne, 22. januar, 19. marts 1667, Terlon til Lionne, 9., 12., 19. og 26. februar, 5. marts 1667, Lionne til Terlon, 4. marts 1667, til Courtin s.d.

at have brug for ham i København.³⁸² Også Giøe fik ordre på at blive, selvom han ikke kunne opnå resultater, og han også klagede over pengemangel. Han skulle dog rejse, når hans afløser nåede frem. Begge stater lagde således stor vægt på kontinuerlig repræsentation. Til afløser for Giøe var udpeget Christoffer Gabels ældste søn, den kun cirka 22-årige Frederik, men han kom først afsted fra København i januar 1668 på grund af sygdom.³⁸³ Skiftet var særdeles kærkomment set fra fransk side. Lionne meddelte Terlon, at man hellere ville se Gabels søn ”og selv Mr. Petkum end Mr. Giøe”.³⁸⁴ Det har altså næppe kun været de storpolitiske konjunkturer, der vanskeliggjorde regulære danske resultater ved forhandlingerne i Paris, men også de udsendte danske diplomaters personligheder.

En af årsagerne til, at hverken Terlon eller Giøe havde meget at tage sig til var, at Danmark under Devolutionskrigen 1667-68 støttede Frankrig meget konsekvent, hvilket de to diplomater ret beset ikke burde besvære sig over. Den danske regering gav klart udtryk for, at den støttede Ludvig 14.s arvekrav på en række byer i De spanske Nederlande, uagtet at disse krav både i sam- og eftertiden blev betragtet som mere end tvivlsomme. Gabel tilbød endog dansk assistance, hvilket Terlon høfligt afslog – Frankrig ville ikke inddrage Danmark i krigen uden grund.³⁸⁵ Selvom den danske regerings hovedkilde til baggrunden for de franske krav må formodes at være en længere og aldeles ensidig redegørelse fra Paulmyer fra oktober 1665³⁸⁶, var den ubetingede danske støtte naturligvis først og fremmest udtryk for, at man ville vise, hvor trofast en allieret, Danmark var for Frankrig, modsat de langt mere skeptiske svenskere og nederlændere.

Dette forhold blev endnu tydeligere, da det i løbet af efteråret 1667 trak op til en tripelalliance mellem Nederlandene, England og Sverige, afsluttet mellem de to sømagter den 13./23. januar 1668 i Haag og med endelig svensk tiltrædelse i april. Formålet med denne var ganske vist officielt at tvinge Spanien til at acceptere afståelsen af de af Frankrig erobrede byer eller tilsvarende områder samt at fremtvinge en våbenhvile, men i hemmelige artikler blev det fastslået, at såfremt

³⁸² C. P., Danmark XIV, Terlon til Lionne, 19. juli, 2., 9. og 16. august, 13. september 1667, Lionne til Terlon, 23. september 1667

³⁸³ C. P., Danmark XIV, Terlon til Lionne, 22. august 1667; TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Bierman, 27. januar 1668; C 147, Bierman til Giøe, 5./15. september, 3./13. oktober 1667, 4./14. januar 1668. Frederik Gabels præcise fødselsår kendes ikke, jf. Bech (red.) (1979-84), bind 5, p. 67

³⁸⁴ C. P., Danmark XIV, Lionne til Terlon, 23. september 1667

³⁸⁵ C. P., Danmark XIV, Terlon til Ludvig 14., 14. juni, 19. juli, 6. september 1667. Om baggrunden for kravene og kritikken heraf: André (1950), pp. 97-101, Sonnino (1988), p. 9

³⁸⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 37, Paulmyer til Bierman, 16. oktober 1665

Frankrig lagde nogen hindringer i vejen for en fred, skulle det tvinges med våbenmagt tilbage til grænserne for Pyrenærfreden i 1659, hvorved Frankrig altså ville miste alle erobringer. Baggrunden var en især nederlandsk angst for, at hele De spanske Nederlande skulle falde i Ludvig 14.s hænder, og Nederlandene dermed ville få en yderst farlig nabo.³⁸⁷ Danmark blev holdt udenfor forhandlingerne, der førte til tripelalliancen, men blev herefter anmodet om at tiltræde den. Den nederlandske gesandt, van Amerongen, fik imidlertid, angiveligt til sin overraskelse, et henholdende svar: man måtte først vide noget mere om, hvad Spanien og Frankrig mente.³⁸⁸ Også den nederlandske ambassadør i Paris, van Beuningen, undrede sig over, at Danmark var så partisk til fordel for Frankrig, når alle andre gik imod Frankrigs hensigter. Giøe svarede undvigende herpå.³⁸⁹ Terlon fik Frederik 3.s holdning til alliancen mere direkte at vide: det var ”aldeles uforskammet” af nederlænderne at agere således. Alene det at forlange våbenhvile under fredsforhandlingerne var uhørt: Karl 10. Gustav havde for eksempel ikke holdt våbenhvile i 1659-60, hvorfor det var et urimeligt krav til Ludvig 14. I øvrigt ville Frederik 3. ikke deltage i alliancer, han var blevet holdt uvidende om, og alle nederlandske forsøg på at presse ham var forgæves.³⁹⁰ Tværtimod glædede han sig over Ludvig 14.s erobring af Franche-Comté i februar, og han lovede, at hvis nogen forsøgte at hverve tropper i Danmark til den spanske hær, ville de blive sendt til Bremerholm – Danmarks svar på galejerne, som Terlon skrev. Det var ikke rene høflighedsfraser; 12 mænd blev faktisk arresteret, fordi de havde ladet sig hverve til Spanien.³⁹¹

Ludvig 14. var selvsagt glad for denne faste danske holdning³⁹², men formentlig knap så glad for, at Danmark forsøgte at udnytte den til egne gevinster. Man forsøgte endnu engang at få subsidier til landtropper med den ikke helt urimelige begrundelse, at Sverige med tripelalliancen fik penge fra Spanien, hvorfor Danmark kom i en farlig situation, når det ikke havde råd til at hverve soldater. Frederik 3. kunne i modsat fald blive tvunget til at gøre noget, der var imod hans ”inklination”, med andre ord: tilslutte sig tripelalliancen. Det blev dog afvist, selvom Terlon rådede til betalingen, og afvist blev også et dansk ønske om, at Frankrig skulle medtage i kravene overfor

³⁸⁷ Fahlborg (1949), bind II, pp. 461-462, 513; André (1950), pp. 112-114;

³⁸⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 147, Bierman til Giøe, 1./11. og 8./18. februar 1668; C. P., Danmark XV, Terlon til Ludvig 14., 11. februar 1668

³⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 9. marts 1668

³⁹⁰ C. P., Danmark XV, Terlon til Lionne, 4. og 25. februar, 7. april 1668,

³⁹¹ C. P., Danmark XV, Terlon til Ludvig 14., 4. og 10. marts 1668, til Lionne, 15. maj 1668

³⁹² C. P., Danmark XV, Lionne til Terlon, 10. februar, 16. marts 1668

Spanien, at sidstnævnte skulle betale en gammel gæld til Danmark på 300.000 ecus; det ville blot gøre det vanskeligere at opnå fred.³⁹³ Endelig forsøgte Danmark at blive optaget direkte i fredstraktaten ligesom i Breda. Dette lidt besynderlige ønske, i betragtning af, at Danmark modsat i sømagtskrigen ikke havde være formelt i krig, afviste Lionne høfligt med henvisning til, at det ikke ville gavne dansk sikkerhed, og at denne fred nærmest var at betragte som en forlængelse af freden i Pyrenæerne.³⁹⁴ Ludvig 14. besluttede sig for at give efter for tripelalliancens krav, og efter en relativt kort fredskonference i Aachen blev freden underskrevet den 22. april/2. maj 1668, hvorved Frankrig fik alle de byer i De spanske Nederlande, der var blevet erobret året før, men rømmede Franche-Comté igen. Ludvig 14. høstede almindelig anerkendelse for den forholdsvis moderate holdning, han havde udvist trods den klare militære franske overvægt og trods modstand fra folk som prinsen af Condé og Turenne. Ludvig angav selv i sine *mémoires*, at han ved at slutte fred hurtigt kunne sprede alliancen imod Frankrig, mens han ved fortsat krig ville have den imod sig som en barriere fremover.³⁹⁵ En større rolle spillede det dog utvivlsomt, at han i januar havde indgået en traktat med Kejser Leopold 1. om deling af arven efter Karl 2. i tilfælde af, at denne døde barnløs. Herved ville Ludvig 14. få langt større områder, end han kunne vente at erobre med magt, herunder De spanske Nederlande og Franche-Comté. Der var altså ingen grund til at fortsætte krigen, når langt større bytte kunne nås ved Karl 2.s snarligt forventede død. Delingstraktaten blev holdt hemmelig – så hemmelig, at den først kom til bredere kendskab i 1835, da den blev offentliggjort.³⁹⁶ Dog gik der i det diplomatiske miljø i 1668-69 rygter om, at der var indgået en sådan delingsaftale, uden at nogen fandt ud af noget konkret.³⁹⁷

Sammenfatning

Under nogle meget penible omstændigheder var det lykkedes Danmark at holde sig stort set ude af en sømagtskrig, der krydsede landets interesser økonomisk,

³⁹³ C. P., Danmark XIV, Terlon til Ludvig 14., u.d., Lionne til Terlon, 18. november 1667; Danmark XV, Terlon til Ludvig 14., 29. maj 1668. Pengekravet blandt andet om erstatning for skibskonfiskationer gik helt tilbage til 1622. En aftale om ratevis betaling fra 1662 var aldrig blevet indfriet af spanierne; Fabricius (1909-10), pp. 3-4

³⁹⁴ C. P., Danmark XV, Terlon til Lionne, 17. april 1668, Lionne til Terlon, 4. maj 1668; TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 27. april 1668

³⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 41, Paulmyer til Bierman, 2. juni 1668; André (1950), pp. 114-117; Louis XIV (1992), p. 256

³⁹⁶ Mignet (udg.) (1835-47), tome II, pp. 441-449; Bérenger (1965), p. 311-312; André (1950), pp. 110-112;

³⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 41, Paulmyer til Bierman, 29. marts 1669; B 43, Gabel til Frederik 3., 25. maj, 1. juni 1668; Bérenger (1965), p. 312

stormagtspolitisk og i forhold til den opbygningsfase, man var i gang med. Det var ikke mindst sket ved at lægge sig meget tæt op ad den linie, Frankrig førte, idet Ludvig 14. lige så lidt som Frederik 3. ønskede at blive inddraget direkte i krigen. Det betød en selv for 1600-tallet betydelig grad af dobbeltspil og tidsudtrækning fra både dansk og fransk side, men målet, at holde sig uden for egentlige krigshandlinger, blev nået til gensidig gavn. Det eneste tidspunkt, hvor den danske regering afveg fra denne linie, var i efteråret 1665, hvor Bergenaffæren nær havde inddraget Danmark direkte i krigen. De egentlige gevinster ved freden i Breda var dog meget beskedne, og Danmark var uden reel indflydelse herpå. På den anden side havde den danske regering næppe forventet stort mere, Danmarks ringe bidrag til krigen taget i betragtning. I hvert fald havde de danske forhandlere, allerede før forhandlingerne blev åbnet, fået tilladelse til at give køb på kravene. Og omvendt var Frankrigs eneste ”gevinst” en tilbagelevering af det af englænderne under krigen erobrede Ny Skotland.³⁹⁸ For Danmark var der gevinster ved, at man havde fået løst en del af de udestående økonomiske stridigheder med Nederlandene, man havde undgået krigshandlinger, man havde fået forøget flådens styrke ved hjælp af subsidier, og – ikke mindst – Sverige var ikke igen blevet Frankrigs eneste allierede i Nordeuropa. Forhandlinger 1666-67 om en ny svensk-fransk alliance, primært med henblik på at intervenere i det polske tronfølgevalg, var resultatløse.³⁹⁹ Frankrigs gevinst af krigen var isolationen af Spanien og i forhold til Nordeuropa en status quo, der gav fred til at føre krig mod netop Spanien.

Frankrigs mål var, som Giøe som nævnt skrev, at undgå krig mellem Sverige og Danmark, så de kunne anvendes i forhold til sømagterne og det nordtyske område. Dette billede krakelerede imidlertid under Devolutionskrigen, hvor Danmark ikke alene forholdt sig uden for krigen, men klart støttede Frankrig, hvorimod Frankrigs traditionelle allierede, Sverige, gik med i tripelalliancen, hvilket Danmark nægtede.

Med freden i Aachen indtrådte en af de sjældne perioder med fred i Vesteuropa, men som så ofte før og siden var det nok så meget en ”førkrigs-” som en ”efterkrigsperiode”. Frankrig begyndte at ruste sig militært til et opgør med Nederlandene, der i Ludvig 14.s øjne havde svigtet Frankrig groft med tripelalliancen. Allerede i maj 1668 opfordrede Terlon til, at Ludvig 14. sluttede en traktat med

³⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 148, ordre til Petkum, 5./15. januar 1667; Laursen (red.) (1907-33), Bind VI, pp. 200-201; André (1950), p. 96

³⁹⁹ Forhandlingerne er skildret indgående af Fahlborg (1949), bind II, pp. 62-146

England for at lære disse ”utaknemlige købmænd” ikke at være så hovmodige.⁴⁰⁰ Frankrigs hovedmål de kommende år blev derfor at isolere Nederlandene diplomatisk, og i dette storpolitiske spil måtte Danmark forsøge at indpasse sig, så man på den ene side ikke kom ind i en ny militær katastrofe, på den anden side fortsat kunne holde hovedmålet, generobring af de tabte provinser og undertvingelse af Gottorp, inden for rækkevidde. Hidtil var det gået ganske godt siden indgåelsen af forbundet med Frankrig i 1663 ved netop at støtte sig til denne stat, men der var naturligvis ingen garanti for en fortsættelse.

⁴⁰⁰ C. P., Danmark XV, Terlon til Lionne, 1. maj 1668

6. Diplomati og storkrig, 1668-1676

Tripelalliancen nedbrydes

Årene mellem Freden i Aachen 1668 og Frankrigs angreb på Nederlandene 1672 var formentlig de år af Ludvig 14.s regeringstid, der var præget af størst fransk diplomatisk aktivitet. Det gjaldt om at få brudt tripelalliancen og isoleret Nederlandene som forberedelse til et angreb på de foragtede ”hollandske ostekøbmænd”, som den franske ambassadør i Haag, d’Estrades, kaldte dem⁴⁰¹. For Frankrig spillede Danmark her en betydelig rolle med den evige rivalisering med Sverige, traditionelt nære – om end ikke nødvendigvis hjertelige – bånd til England og Nederlandene samt den strategiske beliggenhed ved indsejlingen til Østersøen og i Nordtyskland. Fransk støtte til Danmark kunne i sig selv være med til at få Sverige på andre tanker. Omvendt måtte det for Danmark være naturligt at forsøge at udnytte det dårlige fransk-svenske forhold efter indgåelsen af tripelalliancen til størst mulig egen fordel såvel overfor Gottorp og arvesagen om Plön som i forhold til forberedelserne til en revanchekrig mod Sverige; en krig, der med Danmarks langsomme restitution og ikke mindst den unge Christian 5.s tronbestigelse i 1670 ikke længere syntes som en fjern drøm.

Til at varetage de danske interesser i Frankrig ankom som nævnt i marts 1668 den unge Frederik Gabel til Paris, hvor han var *envoyé extraordinaire* indtil begyndelsen af november 1670 med undtagelse af cirka et halvt års ophold i Danmark i midten af 1669. Han er siden – af C. O. Bøggild-Andersen – blevet stemplet som uden ”større diplomatiske evner”, men Terlon gav ham dog ved afrejsen fra Danmark det skudsmål, at han var ”ung men meget forstandig”, og han var tilsyneladende også vellidt i Frankrig for sin moderation og besindighed.⁴⁰²

Gabels opgave, ud over opretholdelse af alliancen, hjælp til danskere i Frankrig med videre, var at skubbe på for Frankrigs voldgiftskendelse i den gamle sag om de gensidige gældsfordringer mellem Danmark og Nederlandene – eller rettere: mellem Frederik 3. og provinserne Holland og Westfriesland - fra Karl Gustav Krigene, som ved traktaten af 1666 netop var blevet opsat til en sådan fransk arbitrage. Hovedforhandlingerne skulle ganske vist foregå i Haag ved Marcus Giøes hjælp, men

⁴⁰¹ André (1950), pp. 119-123; Fahlborg (1961), bind 1, p. 16

⁴⁰² C. P., Danmark XV, Terlon til Lionne, 14. januar 1668; TKUA Speciel Del, Frankrig B 41, Paulmyer til Bierman, 3. maj 1669; Bech (red.) (1979-1984), bind 5, p. 67

Gabel kunne naturligvis forsøge at påvirke de franske statsmænd til handling til gavn for Danmark.⁴⁰³

Arbitragesagen blev dog trukket længe ud fra alle sider. Alene den danske fordring på 5 millioner rigsdaler som kompensation for, at hollænderne ikke havde sendt en flåde til at støtte de allieredes overgang fra Jylland til øerne, hvorfor de måtte blive liggende dér et helt år ekstra, gav naturligvis problemer. Uagtet de allierede tropper uomtvisteligt havde kostet store materielle og menneskelige tab (også større end de svenske besættelsestropper!), var det reelt urealistisk at få så stort et beløb udbetalt. Heller ikke de øvrige gensidige fordringer var det muligt at nå til enighed om. Desuden var franskmændene længe ikke særligt ivrige for at gå aktivt ind i sagen, men undskyldte sig med, at de nemt kunne blive beskyldt for at være partiske.⁴⁰⁴ Den danske regering mente, at denne tøven var et dårligt tegn: hvis ikke Frankrig ville støtte i en sådan sag, der på ingen måde kunne skade det, hvad kunne man så vente i sager, hvor det drejede sig om reel (det vil sige militær) støtte, spurgte Bierman retorisk, men Danmark accepterede dog alligevel, at man måtte vente på bedre ”konjunkturer”.⁴⁰⁵ Også Frederik Gabel var utålmodig; han skrev ligeud til Frederik 3., at han hellere ville forhandle med kongens fjender, end med hans venner, når han intet kunne opnå.⁴⁰⁶

Efter flere års tovtværkeri mente danskerne, at Frankrig kunne dømme Nederlandene for udeblivelse, men også dette var franskmændene tøvende overfor.⁴⁰⁷ Ludvig 14. sagde til Gabel under en audiens, at man næppe kunne få noget ud af nederlænderne uden magtanvendelse eller i hvert fald ved, at de blev gjort bange. Utvivlsomt en meget realistisk vurdering, hvilket man ikke kan sige om Gabels svar, nemlig at man kunne jage dem en skræk i livet blot ved, at Ludvig 14. foretog en rejse til Flandern.⁴⁰⁸ Det kunne nok forskrække dem men ikke til at betale Danmark. I Danmark nævnte også Gyldenløve muligheden for krig og klagede over, at Frankrig

⁴⁰³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 150, instruks for Gabel, 24./31. december 1667; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 439-441

⁴⁰⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 14. december 1668, 11. og 18. januar 1669

⁴⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 151, Bierman til Gabel, 19./29. december 1668, 23. januar/2. februar 1669, Frederik 3. til Gabel, 6./16. februar 1669

⁴⁰⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 25. januar 1669

⁴⁰⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Lionne, 14. februar 1670; GK, bind 1, 11./21.

november 1670, 3./13. februar 1671; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 73, 77. For forhandlingerne i Haag og København, se Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 439-449

⁴⁰⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 17. januar 1670

var for kølig i sagen, hvilket Ludvig 14. og Lionne naturligvis afviste med en tvivlsom henvisning til, at afgørelsen skulle være ”mere juridisk rigtig.”⁴⁰⁹

Da de franske forberedelser til krigen mod Nederlandene var inde i den sidste fase, afsagde Ludvig 14. dog en voldgiftsdom i oktober 1671. Den var ensidigt til dansk fordel, hvilket ikke var så mærkeligt, det fjendtlige fransk-nederlandske forhold taget i betragtning, og den ville, hvis Nederlandene betalte, indbringe Danmark den svimlende sum af 5.214.795 rigsdaler, eller det samme som næsten otte års samlet skatteprovenu for den danske stat.⁴¹⁰ Det ville nederlænderne selvsagt ikke, de kunne med rette påberåbe sig, at situationen nu var en helt anden end i 1666, så Frankrig nu langt fra var upartisk som voldgiftsdommer.⁴¹¹ For den franske regering var voldgiftsdommen en ganske gratis gestus overfor Danmark, der oven i købet kunne tages med i kataloget af anklager mod ”kræmmerrepublikken”, og, som Louvois formulerede det, satte Danmark ude af stand til at lytte til Nederlandene, selvom han egentlig mente, at de danske krav var for høje.⁴¹² Mere uforståeligt er det, at Danmark så stædigt holdt fast i alle fordringerne, men man regnede formentlig med eller håbede på, at Frankrig ville tage gældsfordringerne i hvert fald delvis med i forhandlingerne efter at have besejret Nederlandene i krig. Det var i hvert fald dét, som Otto Rantzau (ny dansk *envoyé extraordinaire* fra efteråret 1671) i Paris og Just Høg i Haag fik ordre til at arbejde for, om nødvendigt dog med et nedslag til 2-3 millioner rigsdaler eller dansk ret til frit at opkræve told i Øresund.⁴¹³ Men Terlon fik allerede i februar 1672 ordre om ikke at love noget sådant.⁴¹⁴

Et led i inddæmningen af Nederlandene var en handelskrig, som samtidig faldt godt i tråd med Colberts merkantilistiske politik. Handelstraktaten af 1663 havde som nævnt ikke ført til synderligt meget mere handel mellem Danmark og Frankrig, men det forsøgte den franske finansminister at råde bod på ved at oprette et ”Nordkompagni” for handel i Østersøområdet. Den danske regering var langt fra ivrig, hvilket Colbert besværede sig over. Terlon, der var midlertidigt i Frankrig, turde angiveligt ikke

⁴⁰⁹ C.P., Danemark XV, des Arcis til Ludvig 14., 21. juni 1670; Danemark XVI, Ludvig 14. til des Arcis, 3. august 1679, Lionne til Giøe, 17. april 1671. Des Arcis fungerede som chargé d'affaires fra august 1668 til oktober 1670, mens Terlon var i Frankrig.

⁴¹⁰ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 448-449; voldgiftskendelsen er trykt sammesteds, pp. 449-455; Ladewig Petersen (red.) (1984), p. 25

⁴¹¹ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 448-449; Fahlborg (1961), bind 1, p. 315

⁴¹² C.P., Danemark XVII, Louvois til Terlon, 7. og 20. november 1671. Louvois fungerede som udenrigsminister efter Lionnes død i september og indtil Pomponne kom tilbage fra Sverige

⁴¹³ GK, bind 1, 8./18. december 1671, 1./10. juli 1672; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 83, 86

⁴¹⁴ C.P., Danemark XVII, Pomponne til Terlon, 12. februar 1672

fortælle ham, at når nogen nævnte handelsspørgsmål for Frederik 3., vendte denne sig om og sagde ”at han ikke var købmand”.⁴¹⁵ Også Frederik Gabel selv var skeptisk, så ”le grand Colbert” tog den unge dansker i lære om merkantilismens velsignelser. Men den danske regering ville som tidligere kæde en eventuel handelsaftale sammen med et lån og salg af Dansborg samtidig med, at den ikke ville høre tale om et fransk saltmonopol. Da Gabel forlangte 2 millioner rigsdaler for Dansborg, hvor Danmark netop havde sendt det første skib ud i 25 år, og Colbert kun ville give 150.000, blev den handel ikke til noget, selvom Gabel fik tilladelse til at gå helt ned til 400.000 rigsdaler. Heller ikke lånet blev til noget. Gabel mente noget forsimplet, at hele problemet var Colberts nærighed.⁴¹⁶ Nordkompagniet blev derimod stiftet, i februar 1669 med gensidige privilegier gældende for 20 år. Noget større omfang nåede handelen dog aldrig, før krigsudbruddet i 1672 bremsede den. Dette kompagni led således samme skæbne som mange andre merkantilistiske eksperimenter, og skal først og fremmest ses som et led i handelskrigen mellem Nederlandene og Frankrig.⁴¹⁷

Mens Frankrig og især Lionne arbejdede utrætteligt for at nedbryde tripelalliancen, søgte den danske regering at drage nytte af, at den vedholdende afviste alle tilbud om at tiltræde den eller deltage i andre fransk-fjendtlige alliancer. Frederik 3.s vigtigste ”maksime” var at holde fred med alle, som Gabel forklarede en udsending fra Franche Comté, der plæderede for et forbund mod Ludvig 14.s angivelige stræben efter et ”universelt monarki”.⁴¹⁸ Man undlod da heller ikke at gøre franskmændene opmærksomme på, at Nederlandene kom med tilbud om indtrædelse, men at man afviste dem alle.⁴¹⁹ Gabel forsøgte som sine forgængere at få betaling til Danmark for denne loyalitet i form af subsidier, blandt andet med den begrundelse, at Sverige modtog sådanne fra de andre magter i tripelalliancen. Den uerfarne, men intelligente Gabel anvendte her et livligt billedsprog for at overbevise den gamle ræv Lionne: hvis Danmarks naboer var til hest, og vi (danskerne) bestræbte os på at vandre med gemytlighed til fods, kunne det ske, at vi gik lige så langt som dem, men hvis ikke ville det altid være Frankrig, der skulle betale os skoene i tilfælde af ulykker, og i det

⁴¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 19. oktober 1668

⁴¹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 27. juli, 19. oktober 1668, 11. januar, 15. og 22. februar 1669; C 151, Bierman til Gabel, 9./19. januar, 13./23. marts 1669; Fabricius (1913), pp. 78-81. Når Gabel på regeringens ordre fremhævede Dansborgs store værdi, var det mildest talt på en tvivlsom baggrund: det danske skib nåede først frem i sommeren 1669, jf. Feldbæk og Justesen (1980), pp. 79-80

⁴¹⁷ Boissonnade og Charliat (1930), pp. 68, 114; Rystad (ed.) (1983), pp. 174-177

⁴¹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 8. juni 1668

⁴¹⁹ C.P., Danemark XV, des Arcis til Lionne, 12. januar, 9. februar 1669

tilfælde frygtede Gabel, at det ville koste Frankrig betydeligt mere end hvis det havde sat os til hest i god tid. Lionne gav for så vidt Gabel ret, men undskyldte Frankrig med, at man alene i 1668 havde et underskud på 5 millioner livres.⁴²⁰ Uanset sin veltalenhed opnåede Frederik Gabel i subsidiesagen samme resultat som sine forgængere, nemlig intet.

Frankrigs forhold til Sverige var som altid centralt for Danmark. Det var naturligt nok blevet betydeligt nedkølet med den svenske indtræden i tripelalliancen, men der var bestemt ingen garanti for at dette var en permanent tilstand endsige at Danmark definitivt havde erstattet Sverige i det franske alliancesystem, og det var den danske regering fuldt ud klar over. Den vogtede derfor skinsygt på ethvert tegn på fransk-svensk tilnærmelse. Knap var Freden i Aachen sluttet, før Frankrig forsøgte at få England ud af tripelalliancen ved at sende Colberts bror, Charles Colbert du Croissy, til London. Karl 2. afviste imidlertid i første omgang disse tilnærmelser, hvorefter Ludvig 14. vendte sig mod Sverige⁴²¹. Det var Frederik Gabel helt klar over; han regnede med, at Frankrig ville modtage Sverige med åbne arme ved førstkommande lejlighed, da han ikke mente, der var nogen anden stat i verden, som så hurtigt glemte krænkelser som den franske, når det drejede sig om statens interesser, og alle i Frankrig var af ”stoisk sekt”, hvilket bestemt ikke var ment som en kompliment.⁴²² Sverige holdt dog foreløbig fast i tripelalliancen trods franske tilbud om store fredstidssubsidier, hvilket viser, at Frankrig fortsat vurderede Sverige betydeligt højere som allieret end Danmark, der jo bestandigt blev nægtet sådanne trods – eller måske endda netop på grund af – sin meget loyale politik. I stedet måtte Gabel lade sig nøje med en lang række forsikringer om Frankrigs venskab og øget kommunikation mellem de to stater. Den danske envoyé mente nok, man kunne stole på dette venskab, men franskmændene ønskede det til mindst mulig pris, og Bierman svarede syrligt, at man længe havde håbet på øget kommunikation, især da næsten hele Europa samlede sig mod Ludvig 14., uden at han havde andre end Frederik 3. som ven.⁴²³

⁴²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 7. september 1668. I 1668 blev underskuddet reelt ”kun” 324.000 livres, men til gengæld var det i 1667 og 1669 henholdsvis 9,1 og 7,6 millioner livres, jf. Guéry (1978), p. 237

⁴²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 3. august 1668; Hutton (1986), pp. 300-301

⁴²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 22. juni, 31. august, 14. december 1668

⁴²³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 15. og 29. juni, 5. oktober 1668, 25. januar 1669; C 151, Bierman til Gabel, 6./16. marts 1669

Et bemærkelsesværdigt og for Danmark ganske løfterigt replikskifte fremkom mellem Gabel og Lionne, da førstnævnte i oktober 1668 beklagede sig over, at svenskerne var i færd med at inkorporere Skåne i Sverige på alle måder – imod Freden i København. Hertil svarede Lionne angiveligt: ”så har I en god grund til at føre krig mod dem”. Så måtte Gabel trække i land og forsikre om Danmarks fredsvilje og ønske om blot at få fjernet Sveriges frihed fra Øresundstolden. Det mente Lionne var rimeligt nok, men det kunne næppe gennemføres uden, at Danmark først tog ”godt med land” i Skåne. Gabel holdt dog fast i, at i øjeblikket var det bedst med fred.⁴²⁴ En tilsvarende slet skjult opfordring til en revanchekrig fremkom den franske ambassadør i Haag, Pomponne, med overfor sin danske kollega, Marcus Giøe i foråret 1670.⁴²⁵ Sådanne udsagn kunne den danske regering kun tolke derhen, at Frankrig ikke for alvor ville modsætte sig en revision af Københavnsfreden – ja, måske ligefrem billigede det. I bestræbelserne på at nedbryde tripelalliancen var der i hvert fald ingen nostalgiske følelser overfor den gamle allierede, Sverige.

Det var dog fortsat England, der var Frankrigs hovedmål for denne nedbrydning. Colbert de Croissy og senere især hertuginde Henriette af Orléans, søster til Karl 2. og svigerinde til Ludvig 14., forhandlede i dybeste hemmelighed med den engelske konge og hans ministre om en alliance. Den 1. juni 1670 blev traktaten i Dover underskrevet. Hovedpunkterne var, at Karl 2. skulle konvertere til katolicismen mod en betaling fra Frankrig på 2 millioner livres. Karl 2. skulle støtte de franske krav på den spanske arvefølge og – ikke mindst – bistå Frankrig i et angreb på Nederlandene.⁴²⁶

Dovertraktaten var som nævnt omgærdet af et selv for 1600-tallet ekstremt hemmelighedskræmmeri med deraf følgende rygtedannelser – det kunne trods alt ikke skjules, at Henriette ”tilfældigvis” skulle besøge sin bror i Dover samtidig med, at Ludvig 14. ”tilfældigvis” var i Flandern for at inspicere de nyvundne fæstninger. Rygtedannelsen blev ikke mindre af, at den kun 26-årige Henriette pludselig døde den 29. juni 1670; mistanken om forgiftning var massiv, om end årsagen dog viste sig at være bughindebetændelse.⁴²⁷ Gabel beroligede den danske regering med, at han ikke troede, Frankrig ville indlede en krig mod Nederlandene før tidligst i 1672, da man

⁴²⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 26. oktober 1668

⁴²⁵ Fahlborg (1961), bind 1, p. 460

⁴²⁶ André (1950), pp. 129-132; Fahlborg (1961), bind 1, pp. 485-488

⁴²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 42, legationssekretær Dirichsen til Bierman, 29. august 1670; B 43, Gabel til Christian 5., 13. og 20. juni, 4. og 16. juli 1670; Fahlborg (1961), bind 1, pp. 491-492;

havde brug for penge til at betale de allierede med, og de var for nærværende blevet brugt til flåden og fæstningsbyggeri – en ganske præcis analyse, kan man konstatere.⁴²⁸ Selvom hverken den danske eller andre regeringer kendte indholdet af Dovertraktaten (den blev først kendt 100 år senere og offentliggjort i 1839), var det dog åbenbart, at England og Frankrig nærmede sig hinanden. Derfor var der god logik i, at Danmark samme sommer fornyede alliance- og handelstraktaten med England af 1661 i øvrigt med klar fransk billigelse.⁴²⁹ En sådan fornyelse kunne kun opfattes som vendt mod Nederlandene og Sverige. Dermed havde Danmark reelt deltaget i at rette et stød mod Tripelalliancen, dog uden at vide i hvor stort omfang.

Den videre storpolitiske udvikling frem mod udbruddet af den fransk-nederlandske krig blev det imidlertid ikke forudt Frederik Gabel at følge. Umiddelbart efter tronskiftet i februar 1670 fulgte en intern magtkamp, som Christian 5.s halvbror, Ulrik Frederik Gyldenløve, statholder Frederik Ahlefeldt og kammersekretær Peder Schumacher gik sejrrige ud af. Den store taber var Christoffer Gabel, der måtte søge sin afsked i april, og dermed var Frederik Gabel, der ellers var udset af faderen til en ledende post, reelt også på vej ud i kulden.⁴³⁰ Han forsikrede ganske vist Terlon om, at der ikke var nogen intriger i Danmark, da alle elskede kongen og alene bestræbte sig på at tjene ham, men det var der ikke nogen, der troede på. Den franske chargé d'affaires, des Arcis, var endog særdeles godt underrettet om intrigerne og bemærkede sig ikke mindst en sekretær kaldet ”coumaker”.⁴³¹ – De franske udsendinge havde det altid svært med nordeuropæiske stavemåder...

Gabel mistede sin kredit i Paris efter faderens fald, og fik dermed store økonomiske problemer, da lønnen fra Danmark som altid kom meget uregelmæssigt. Et forhold, der ikke blev bedre af, at han i foråret 1670 havde ordre til at følge med Ludvig 14. på den nævnte inspektionsrejse til Flandern, hvilket krævede store udgifter til transport og tjenerstab.⁴³² Der er intet i kilderne, der antyder, at man i Danmark var decideret utilfreds med Gabels indsats i Frankrig. Tværtimod var han blevet sendt dertil igen efter, at han i nogle måneder i 1669 havde været i Danmark for at aflægge mundtlig

⁴²⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Christian 5., 20. juni, 17. oktober 1670

⁴²⁹ TKUA Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 27. december 1669; C.P., Danmark XV, Lionne til des Arcis, 17. maj 1669; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 305-317; Fahlborg (1961), bind 1, p. 491; Askgård og Stade (red.) (1983), p. 30

⁴³⁰ Bech (red.) (1979-84), bind 5, p. 67; Olden-Jørgensen (1999), pp. 136-137

⁴³¹ C. P., Danmark XV, des Arcis til Ludvig 14., 22. februar, 15. marts, 3. og 10. maj, 14. juni, 5. juli 1670, Terlon til Ludvig 14., 25. oktober 1670

⁴³² TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Christian 5., 14. marts, 4. juli 1670; C 150, Frederik 3. til Gabel, 1./10. februar 1670

rapport (og blive gift med Anne Cathrine Juul fra den gamle danske adel).⁴³³ Og hvad mere er: der var ingen anden udsending på vej til Paris; Otto Rantzaus instruks blev først debatteret og vedtaget i Geheimekonseillet i januar 1671, og hans relationer fra Paris begynder ikke før i november 1671. Hjemkaldelsen af Frederik Gabel i efteråret 1670 kan således kun ses som en aktion, der skulle fjerne en potentiel rival til magten for Gyldenløve, Ahlefeldt og måske især den fremadstormende Schumacher.⁴³⁴

Inden afrejsen fra Paris nåede Frederik Gabel dog at blive sat på en opgave, der formentlig har været alt andet end behagelig, nemlig om brugen af titler og sprog. Selvom sagen ingen direkte storpolitiske implikationer havde, skal den alligevel refereres her, da den i høj grad viser, hvilken betydning etikettespørgsmål blev tillagt i enevældens storhedstid. Den nye danske konge ønskede at markere sin magt og status internationalt, og Gabel fik derfor allerede en uge efter Frederik 3.s død besked på at meddele Ludvig 14., at al korrespondance mellem de to konger fremover skulle foregå på latin fra begge sider som det skete med England, Polen og Spanien og ikke som hidtil på fransk. Hvis den franske regering fortsat skrev på fransk, ville den danske skrive på dansk, altså en markering af, at de to absolutte monarker var ligestillede.⁴³⁵ Den danske envoyé overbragte pligtskyldigt denne meddelelse til Ludvig 14., der – som man kunne forvente – blev rasende og sagde, at han aldrig skrev på andet end fransk, og i øvrigt burde Gabel have nævnt det for Lionne først. Det gjorde næppe kongen mildere stemt, at Gabel hertil svarede, at det blot var en notifikation, der ikke krævede forhandling. For Solkongen var spørgsmål om etikette og forrang aldrig ”bare” efterretningssager, men en uhyre vigtig del af storpolitikken. Lionne glattede ud ved at sige, at man slet ikke havde nogen ved det franske hof, der kunne oversætte fra dansk, så det var praktisk umuligt.⁴³⁶

Gabel var tydeligt skræmt, han vovede ikke igen af sig selv at tage sagen op, da han frygtede det kunne betyde en fuldstændig afbrydelse i udvekslingen af breve, og hvad skulle man egentlig stille op, hvis Frankrig nægtede at modtage breve på dansk?⁴³⁷ Gabel kunne – ligesom franskmændene – naturligvis se, at de danske trusler var

⁴³³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 151, Frederik 3. til Gabel, 13. og 20. februar 1669; Bech (red.) (1979-84), bind 5, p. 67

⁴³⁴ Hjemkaldelsen af Gabel er ikke bevaret, men Gabels sidste relation fra Paris er fra oktober 1670, jf. TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Bierman, 31. oktober 1670; B 44, Rantzau til Christian 5., 27. november 1671; GK, bind 1, 4./14. januar 1671; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 75-76

⁴³⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 150, Christian 5. til Gabel, 15./25. februar 1670

⁴³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Christian 5., 21. marts 1670

⁴³⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Christian 5., 18. april, 21. maj 1670

tomme. På samme måde måtte Gabel opgive at få Ludvig til at titulere den danske konge ”majestæt”, selvom han gjorde det ved den svenske. Lionne sagde lige ud, at den ære havde svenskekongen opnået, dengang han havde 40.000 mand i Tyskland til støtte for Frankrig (under Trediveårskrigen), og hvis Danmark en dag også havde det, kunne det komme på tale med majestætstitel, ellers var der ingen, der fik den. I øvrigt kaldte danskerne Ludvig 14. ”Serenitas” i deres latinske breve, og det kunne slet ikke oversættes til fransk.⁴³⁸ Christian 5. måtte naturligvis bide stoltheden i sig og erkende, at nok var han og Ludvig 14. formelt ligestillede, enevældige monarker, men realiteternes verden var noget anderledes. Spørgsmålet blev flere gange senere i løbet af den her behandlede periode bragt op af danskerne, men med samme pauvre resultat.

Frankrigs allianceopbygning

I tiden efter Dovertraktaten intensiverede Frankrig yderligere de diplomatiske fremstød i Det Tyske Rige. Dels gjaldt det om at inddrage så mange tyske fyrster i kampen mod Nederlandene som muligt subsidiært sikre deres neutralitet, ikke mindst for at undgå, at Kejseren kunne samle hele Tyskland mod Ludvig 14., dels havde Frankrig brug for tilladelse til at sende hæren via tyske områder og angribe Nederlandene fra sydøst. Derved kunne man undgå at marchere gennem De Spanske Nederlande og således måske undgå krig med Spanien. Derimod var det i første omgang ikke planen at inddrage Sverige eller Danmark, da en alliance med den ene blot ville drive den anden over i Nederlandenes lejr og de dermed stort set ville neutralisere hinanden.⁴³⁹ I løbet af 1671 lykkedes det den erfarne franske diplomat Louis de Verjus at slutte forbund med en række tyske fyrster, der enten forpligtede sig til neutralitet og tillod gennemmarch af franske tropper eller direkte gik med Frankrig. Den vigtigste tyske fyrste, kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg, lykkedes det derimod ikke at få med. Det blev derfor besluttet at sende Pomponne til Sverige for at få det til som minimum at indsætte styrker i Nordtyskland, der kunne true og om nødvendigt tvinge fyrsterne her til neutralitet. Sverige blev altså fortsat vurderet som en stærkere allieret for Frankrig end Danmark, når det gjaldt forholdene i Tyskland. Tilsyneladende blev det slet ikke overvejet at invitere Danmark til denne opgave i

⁴³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Christian 5., 3. oktober 1670; GK, bind 1, 26. august/5. september 1670; Wegener (udg.) (1876-82), p. 71

⁴³⁹ André (1950), pp. 135-136; Fahlborg (1961), bind 1, p. 95

stedet, selvom den danske konge havde bedre, især dynastiske, forbindelser i Nordtyskland end den svenske.⁴⁴⁰

For Danmark var situationen særdeles vanskelig, især hvis Pomponnes mission lykkedes. I så fald ville Danmark stå omtrent isoleret på grund af det dårlige forhold til Nederlandene og Frankrigs alliancer med England og de tyske fyrster. Det må have stået klart for den danske regering, hvad Ludvig 14.s mål med Sverige var, ikke mindst fordi han sendte en så fremtrædende diplomat som Pomponne, der var udset til at efterfølge Lionne som udenrigsminister, hvilket han da også gjorde ved sidstnævntes død i september 1671. På vejen til Stockholm var han i juli 1671 i audiens hos Christian 5. på Frederiksborg Slot i overværelse af Gyldenløve og Schumacher, der netop få dage før var blevet adlet Griffenfeld. Danskerne bedyrede deres fredsvilje overfor Sverige og vilje til at indgå alliance med det. Det troede Pomponne naturligvis ikke på, og han fandt, at de tre danskere var unge, uerfarne og endnu uden evner til at varetage ”de store sager”, men til gengæld var Christian 5. ivrig for at erhverve sig *gloire* ved våbenmagt, hvilket kunne udnyttes af Frankrig, men hans mål var altså i første række Sverige.⁴⁴¹

Som modtræk mod de fransk-svenske tilnærmelser søgte man fra dansk side at sikre sin stilling i Nordtyskland, ikke mindst i forhold til ”den trojanske hest”, Gottorp. Man havde som tidligere nævnt nået en vis udsoning blandt andet i forbindelse med ægteskabet mellem prinsesse Frederikke Amalie og hertug Christian Albrecht i 1667, men der var for mange stridspunkter til at det kunne blive varigt. Den direkte anledning til et nyt brud blev en langstrakt strid om de små, men rige grevskaber, Oldenburg og Delmenhorst, der tilmed lå strategisk vigtigt ved Weserfloden og som nabo til Bremen. Da den sidste greve af Oldenburg, Anton Günther, døde uden direkte arvinger i 1667, var der tre mulige fjernere stående arvinger: den danske konge, hertugen af Gottorp samt hertugen af Plön. De to første forenede sig om at dele arven, men Plön førte sagen for den tyske rigshofret i Wien, hvor meget tydede på, at han ville få ret.

Danmark forsøgte undervejs at udnytte forbundet med Frankrig til at fremme sagen. Allerede i 1665 havde Marcus Giøe overdraget den franske regering en lang memorial om Danmarks ”legitime ret” til grevskaberne, og efter Anton Günthers død fik Giøe

⁴⁴⁰ Fahlborg (1961), bind 1, pp. 101-105

⁴⁴¹ Fahlborg (1961), bind 1, pp. 191-194. Både Gyldenløve og Griffenfeld var dog på dette tidspunkt i 30'erne, men naturligvis langt mere uerfarne end den 53-årige Pomponne.

besked på at sondere Ludvig 14.s holdning til arvespørgsmålet og om han ville blande sig i sagen.⁴⁴² Den franske regering stillede sig positiv overfor de danske krav, og Lionne anbefalede ifølge Giøes referat endog Danmark til at ordne sagen med Plön, men samtidig – noget selvmodsigende – at Danmark fik brudt venskabet mellem Sverige og Gottorp. Den franske minister i Wien, Jacques Grémonville, fik da også ordre til at støtte de danske krav.⁴⁴³ Det er formentlig begrænset, hvor meget det hjalp; det var jo ikke just i Wien, at man var mest lydhør for Frankrig, men det gav dog i første omgang en sikkerhed for, at Frankrig i hvert fald ikke støttede Sverige i denne sag.

I 1670 indgik Christian 5. et forlig med hertugen af Plön uden at meddele sin svoger, Christian Albrecht det. Denne blev tilmed i marts 1671 under et besøg i København – efter alt at dømme i svært beruset tilstand – dels lokket, dels truet til at afstå sin arveret mod 150.000 rigsdaler. Han fortrød dog, så snart vinens virkning var væk, der blev ikke indgået en skriftlig aftale, inden han rejste hjem, og han og hans rådgivere søgte nu at få støtte fra Sverige, hvilket da også blev lovet.⁴⁴⁴ I første omgang tilbød den svenske regering at mægle mellem Christian Albrecht og Christian 5., men det afslog den danske konge høfligt, men bestemt, da der slet ikke var noget at mægle om; hertugen havde givet sit ord og håndslag derpå. Det mente Terlon også at have sikre beviser for, men han mente, at den reelle magthaver i Gottorp, kansler Kielman von Kielmansegg, først ville bede Sverige om hjælp.⁴⁴⁵ Det skete også, og Sverige fornyede og forstærkede garantierne for Gottorp ved traktater i december 1671 og november året efter. Det gjorde om muligt Gottorp til en endnu mere afhæng vasal af Sverige, men det stod dermed også klart, at ethvert forsøg fra Christian 5. på at drive sin vilje igennem med magt ville medføre krig med Sverige. Fra fransk side søgte man at undgå denne krig via ambassaderne i København og Stockholm, da man havde fuldt blik for, at en sådan krig ville ”neutralisere” den svenske krigsindsats til fransk

⁴⁴² TKUA Speciel Del, Frankrig C 143, memorial til Giøe, 23. maj/2. juni 1665; C 147, Bierman til Giøe, 2./12. juli 1667

⁴⁴³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 36, Giøe til Frederik 3., 21. oktober 1667; B 43, Gabel til Frederik 3., 4. maj, 8. juni, 27. juli 1668; C.P., Danemark XV, Frederik Gabel til Lionne (?), 26. juli 1668

⁴⁴⁴ Fahlborg (1961), bind 2, pp. 112-113, 127-128; Hoffmann, Reumann og Kellenbenz (1986), pp. 212-215; Olden-Jørgensen (1999), pp. 191-196; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 109

⁴⁴⁵ C.P., Danemark XVI, Terlon til Lionne, 28. marts 1671; GK, bind 1., 8./18. juli 1671; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 80, 84; Vaupell (1880-82), Bind I, Breve og Aktstykker, pp. 13-16; Fahlborg (1961), bind 2, pp. 129-130, 164-165

fordel i Nordtyskland.⁴⁴⁶ Men Christian 5. holdt fast på, at sagen var løst med Christian Albrechts håndslag. Når han alligevel holdt så stejlt på sin ret, var det dels fordi han *havde* ret – en mundtlig aftale var og er juridisk lige så bindende som en skriftlig – dels fordi han formentlig anså en konflikt om Gottorp-spørgsmålet som før eller siden uomgængelig og nødvendig, og endelig, som Olden-Jørgensen anfører, fordi det blev en æressag for kongen – *la gloire* spillede ikke kun en afgørende rolle for Solkongen.⁴⁴⁷

Med Sveriges og til dels Frankrigs indblanding i sagen om de små grevskaber og Pomponnes mission til Stockholm var Nordeuropa for alvor blevet en brik i spillet om at positionere sig før det store opgør. Den svenske formynderregering var dog yderst tilbageholdende med at gå aktivt ind i Frankrigs lejr, og den var splittet på spørgsmålet. Her spillede angsten for danske revancheplaner en hovedrolle. Svenskerne ønskede frem for noget at bevare freden, at undgå isolering, opnå sikkerhed mod Danmark og helst at Frankrig brød helt med sidstnævnte. Alternativet måtte ellers være en fastholden ved tripelalliancen og tilknytning til Kejseren. Pomponne nåede således ikke at få afsluttet forhandlingerne før han blev hjemkaldt for at overtage udenrigsministerposten. I stedet kom Honoré de Courtin til Stockholm i december 1671, og det lykkedes ham endelig i april året efter at nå frem til et resultat, blandt andet efter at have truet Sverige med, at man i stedet kunne lave en traktat med Danmark. Forsøg fra Simon de Petkums side på at overbevise Pomponne og Courtin om, at en traktat med Sverige uden dansk deltagelse var værdiløs, lykkedes altså ikke. Traktaten blev fulgt op med en svensk-engelsk alliance, således at tripelalliancen var endeligt opløst.⁴⁴⁸

Den fransk-svenske alliance var ikke decideret offensiv; Sverige fik 400.000 écus om året i fredstid og 600.000 i krigstid, såfremt nogen forstyrrede Den westfalske Fred. I hemmelig paragraffer garanterede Frankrig endvidere Gottorps uafhængighed, og Ludvig 14. lovede ikke at yde Danmark subsidier eller optage det i forbundet uden svensk accept.⁴⁴⁹ Traktaten havde således en helt klar brod imod Danmark, selvom Frankrig naturligvis energisk bedyrede, at den kun skulle sikre fred og stabilitet, og at

⁴⁴⁶ C.P., Danmark XVII, Terlon til Ludvig 14., 23. januar, 13. februar 1672; Pomponne til Terlon 19. februar 1672

⁴⁴⁷ Olden-Jørgensen (1999), p. 195; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 109

⁴⁴⁸ Fridericia (1883-84), pp. 457-459; Bohrn (1933), pp. 9-11; Fahlborg (1961), bind 2, pp. 217-218, 300, 380-381

⁴⁴⁹ Bohrn (1933), pp. 12-13; Landberg (1952), pp. 171-173

Danmark fortsat var beskyttet af traktaten med Frankrig.⁴⁵⁰ Men Sverige var blevet tilknyttet Europas stærkeste kontinentalmagt og ditto sømagt og fik tildels løst den svenske stormagts største problem: mangelen på midler til at opretholde en stærk hær og flåde. Og Danmark var samtidig reelt lukket ude af det franske alliancesystem for første gang siden 1663, uanset at traktaten stadig bestod formelt. Frankrig havde til gengæld – om end for en høj pris – sikret sig, at Sverige ville forsøge at skræmme de nordtyske fyrster fra at støtte Nederlandene i den krig, England og Frankrig erklærede dem i dagene omkring undertegnelsen af alliancen med Sverige.⁴⁵¹

Alligevel er alliancen langt fra blevet bedømt særlig positivt i eftertiden. At den fra dansk side er blevet kaldt ”skæbnesvanger” er naturligvis ikke så mærkeligt.⁴⁵² Men også fra fransk side er den af Louis André blevet betegnet som ”et negativt resultat” for Frankrig, idet Sverige af franskmændene, og især af Honoré de Courtin, blev betegnet som alt for fattigt til at kunne gøre andre bange. Han havde i øvrigt heller ikke meget til overs for formynderregeringen, der kun tænkte på at få penge og var både indbildsk og ludfattig, ”disse Nordens gascognere”!⁴⁵³ Fra svensk hold er alliancen blevet mere blandet bedømt. Birger Fahlborg mente, at Sverige fik ganske meget uden at love noget reelt til gengæld, mens Frankrig fik en ”forsikring” mod en mulig katastrofesituation (at de tyske fyrster forenede sig med Nederlandene).⁴⁵⁴ Herimod betoner Georg Landberg som André, at Sverige var alt for svagt til at udfylde den rolle, det havde påtaget sig, mens oppositionen i regeringen havde ret i at risikoen for at komme i konflikt med de tyske fyrster var for stor.⁴⁵⁵ I disse negative vurderinger er der en god del eftertænkning: Sverige blev jo inddraget i krigen og kunne ikke stå distancen i længden. Men trods Courtins samtidige korrekte, om end meget tendentiøse og nedladende vurdering, var det ikke åbenlyst i 1672, at det skulle gå sådan. Ludvig 14. regnede med at slå Nederlandene inden, nogen kunne komme dem til hjælp, den svenske krigsmagt var stadig berømt for dens styrke, og, hvad der talte meget i tidens opfattelse af regeringers duelighed: Karl 11. stod umiddelbart overfor at blive erklæret myndig, således at formynderregeringen, der

⁴⁵⁰ C.P., Danmark XVII, Terlon til Ludvig 14., 5. december 1671, 5. og 26. marts 1672, Pomponne til Terlon, 7. marts 1672

⁴⁵¹ Fahlborg (1961), bind 2, pp. 482-486, Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 33

⁴⁵² Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 33

⁴⁵³ André (1950), pp. 133-135

⁴⁵⁴ Fahlborg (1961), bind 2, pp. 485-487;

⁴⁵⁵ Landberg (1952), pp. 170, 173-174. I en tidligere afhandling betoner Landberg dog, tydeligvis inspireret af Fahlborg, at traktaten markerer et fremgangsrigt modstød mod ”Sehestedtraktaten.”; Landberg (1935), p. 74

nærmest per definition blev opfattet som svag, ophørte.⁴⁵⁶ Og set alene fra fransk synspunkt opfyldte alliancen stort set sit mål, nemlig at binde Danmarks og især Brandenburgs hære under krigen, da denne viste sig ikke at være den ventede lynkrig men en lang udmattelseskrig.

Besyderligt nok besluttede den svenske regering at offentliggøre traktaten, inklusiv et uddrag af de ”hemmelige” artikler, der altså alligevel ikke blev holdt hemmelige. Begrundelsen var, at man ville stoppe de mange rygter, der var i gang. Det var nu også omsonst at holde den hemmelig. Simon de Petkum fandt tidligt frem til hele traktatens præcise indhold, og Griffenfeld kunne, sikkert ikke uden en vis triumf, fremvise de hemmelige artikler for Terlon.⁴⁵⁷ Hvordan Petkum fik fat i dem, vides ikke, men Sverige havde den ulempe i forhold til for eksempel Danmark og Frankrig, at beslutningskredsen var betydeligt større med 17 medlemmer af formynderregeringen med deraf følgende større risiko for lækager. Men i øvrigt: hvis traktaten skulle have den ønskede afskrækkende effekt på de tyske fyrster og Danmark, måtte disse jo kende indholdet.

Terlon havde under hele forhandlingsforløbet forsøgt at berolige den danske regering: Ludvig 14. ønskede fred i Det Tyske Rige, Danmark havde intet at frygte fra Sverige og kunne få handelsfordele ud af krigen ved neutralitet. Han måtte dog – noget uretfærdigt, kan man synes – inkassere en reprimande fra Paris, fordi det ikke lykkedes ham at overbevise danskerne. Både Gyldenløve og Griffenfeld skældte ud over denne traktat, der gav Sverige penge for en neutralitet, de havde holdt alligevel, Danmark mistede told og handel under krig, og garantien for Gottorp var naturligvis en ekstra torn i øjet på danskerne.⁴⁵⁸

De svenske traktater med Frankrig, England og Gottorp afgjorde derfor reelt, at Danmark måtte søge mod den modsatte lejr, men det var ikke uden betænkninger og tøven, at man gjorde det. Den franske hærs nærmest triumf-agtige fremmarch i Nederlandene mere end antydede, at republikken ville blive knust fuldstændigt inden sommeren var ovre, hvorfor en tilknytning hertil naturligvis ikke var tillokkende, og man havde rigeligt med anklagepunkter mod ”kræmmerrepublikken”. For øvrigt skal Griffenfeld angiveligt have sagt til Terlon lige før det franske angreb, at man ikke

⁴⁵⁶ Fahlborg (1961), bind 2, pp. 486-487, 495. Karl 11. blev erklæret myndig i december 1672, 17 år gammel.

⁴⁵⁷ C.P., Danemark XVIII, Terlon til Ludvig 14., 1. november 1672; Bohrn (1933), pp. 14-15; Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 34

⁴⁵⁸ C.P., Danemark XVIII, Terlon til Pomponne, 2., 9. og 26. april, 24. maj, 21. juni 1672, Pomponne til Terlon, 18. maj 1672

ville love Nederlandene direkte støtte ved et sådant.⁴⁵⁹ Omvendt var det ikke i Danmarks interesse, at Nederlandene ophørte med at eksistere som selvstændig stat. Det ville gøre Frankrig alt for mægtig på kontinentet og England tilsvarende altdominerende til søs. Den holdning deltes af de fleste magter som Brandenburg, Kejseren og især Spanien, der med god ret kunne forvente, at De Spanske Nederlande ville blive Ludvig 14.s næste mål, hvis Nederlandene var knust. Selv Sverige delte denne opfattelse af samme årsager som Danmark og regnede med ved en kommende fredsmægling at kunne redde Nederlandenes selvstændighed.⁴⁶⁰ I princippet var der ikke noget at diskutere: Danmark var ved traktaten af 1649 forpligtet til at bistå Nederlandene ved et angreb.⁴⁶¹ Men 1600-tallets traktater var sjældent det papir værd, de var skrevet på; der var altid en undskyldning for at forhandle og trække tiden ud, således også i dette tilfælde, alene arbitragesagen kunne her bruges, så da en ekstraordinær gesandt, Werckendam, i april 1672 kom til København for at forlange traktatens opfyldelse, blev han modtaget yderst køligt.⁴⁶²

Andre var dog mere villige til at hjælpe. I første række Brandenburg, der i slutningen af april 1672 indgik et forsvarsforbund med Nederlandene, og i juni indgik kurfyrsten et forbund med Kejseren, som Danmark og flere nordtyske fyrster blev tilbudt at tiltræde. I Geheimekonseillet var man absolut imødekommende, hvilket ikke mindst hang sammen med, at der i løbet af sommeren 1672 skete store ændringer på krigsskuepladsen: nederlænderne standsede franskmændenes fremmarch mod Amsterdam ved at åbne sluserne og dermed oversvømme store områder omkring provinsen Holland, de afviste Ludvig 14.s ekstremt hårde fredsbetingelser, indsatte Vilhelm af Oranien som statholder og myrdede rådspensionær Johan de Witt, således at den unge men handlekraftige Vilhelm nu stod i spidsen for hæren og republikken.⁴⁶³ Dermed stod det klart, at krigen ikke ville blive den lynkrig, som Ludvig 14. havde regnet med.

Danmark var dog ikke rede til at gå aktivt med i krigen, men ville kun tilslutte sig forbundet på betingelse af, at det blev defensivt til bevarelse af Den westfalske Fred, mens direkte støtte til Nederlandene var en for ”vigtig og vidtudseende sag”, som

⁴⁵⁹ C.P., Danemark XVII, Terlon til Ludvig 14., 13. februar 1672

⁴⁶⁰ Fahlborg (1961), bind 2, pp. 483-486

⁴⁶¹ Se side xxx. Sverige havde et lignende forbund, men undskyldte sig med, at man først ved fredsforhandlingerne kunne se af parternes krav, hvem der var de virkelige aggressorer! Jf. Fahlborg (1961), bind 2, p. 484

⁴⁶² Laursen (udg. 1907-33), Bind VI, p. 557; Fahlborg (1961), bind 2, pp. 335-336

⁴⁶³ André (1950), pp. 144-149

nederlænderne selv måtte komme med udspil til. Således blev da også den traktat, som Danmark undertegnede i Braunschweig 12. september 1672 med Brandenburg, Kejseren, de lüneburgske hertuger og Hessen-Kassel.⁴⁶⁴ Trods den defensive karakter var traktaten dog et skridt hen imod krig, da både Kejseren og kurfyrsten nu var involveret i krigshandlingerne, der hurtigt kunne brede sig til Det Tyske Rige.

Traktaten betød dog ikke, at tvivlen i Danmark var overstået. Statskollegiet blev for en gang skyld inddraget i udenrigspolitikken og blev sidst i september bedt om at vurdere situationen i dybeste hemmelighed og uden referat. Inddragelsen af de mere end tyve medlemmer af Statskollegiet viser med al tydelighed den tvivl, kongen og de nærmeste rådgivere var i. En række af medlemmerne i Statskollegiet havde normalt intet med udenrigspolitikken at gøre, endsige havde udenrigspolitisk erfaring, men kongen og formentlig i nok så høj grad Griffenfeld ønskede altså en bred opbakning i den vanskelige situation. Der var imidlertid ikke enighed i Statskollegiet, og da heller ikke alle var samlet, blev hvert enkelt medlem bedt om at afgive skriftlig betænkning om de mente, Danmark skulle forblive neutralt og i modsat fald, hvilken side man skulle tilslutte sig og hvilke forholdsregler, man i øvrigt skulle træffe.⁴⁶⁵

Desværre er kun fire af de formentlig 22 betænkninger bevaret, og heraf undskyldte amtmand Henrik Blome sig med uvidenhed om udenrigspolitik, mens gehejmeråd Jørgen Bielke kortfattet rådede til at gå med Nederlandene mod fornødne subsidier. Statholder Frederik Ahlefeldt opfordrede til neutralitet, da direkte støtte til Nederlandene utvivlsomt ville betyde, at Sverige angreb Danmark i ryggen, medens at hjælpe Frankrig og England ville føre til deres dominans til søs og i Det Tyske Rige til stor skade for Danmark. Nederlandene kunne sandsynligvis alligevel ikke betale de nødvendige subsidier eller yde flådehjælp. Desuden var det godt, hvis de blev ”noget ydmyget” og frataget deres ”overmagt og arrogance”! Udenrigspolitikken ”grå eminence”, statssekretær Conrad Bierman, mente derimod, at det sikreste var at gå i krig, da det ofte var de neutrale, der blev hårdest ramt. Han nævnte her, utvivlsomt for at påvirke kongen følelsesmæssigt, Sveriges overfald i 1643 og at kongen ved krig kunne vinde *gloire* og ”en eller anden fordel”, det vil sige erobringer. Han fremhævede tidens store problem: at underholde en betydelig stående hær i fredstid. Det var ”uden for al tvivl” Nederlandene, man skulle støtte, da Frankrig ellers kunne

⁴⁶⁴ GK, bind 1, 10./20. juli 1672; Wegener (udg.) (1876-82), p. 87; Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 34; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 111

⁴⁶⁵ Jørgensen (1893-94), bind II, pp. 41-42

opnå ”et generelt monarki” og i øvrigt reelt med dets alliance med Sverige havde sat den dansk-franske ud af kraft. Dog kunne man i ro og mag forhandle vilkårene for krigsdeltagelsen vinteren over.⁴⁶⁶ Ahlefeldt og Biermans vota afspejler ganske godt både Danmarks dilemma og den interne uenighed. Uanset hvad man gjorde eller ikke gjorde, ville det indebære en stor risiko, men måske også store muligheder. Om én ting, synes der dog på dette tidspunkt at have været enighed: et direkte forbund med Frankrig, England og Sverige var for farligt, ikke kun for Danmark, men for hele ligevægten i Europa.

Det var derfor i sagens natur forgæves, at Frankrig og England gjorde et ihærdigt forsøg på i en eller anden form at få Danmark med i forbundet med Sverige eller i det mindste til at erklære sig neutralt. Ludvig 14. ønskede bestemt ikke en krig mellem de to nordiske magter, da det ikke var til det formål, Frankrig ydede Sverige store subsidier, men med henblik på forholdene i Tyskland. Den dansk-venlige Terlon forsikrede, naturligvis på Ludvig 14.s ordre, bestandigt Danmark om Frankrigs venskab, men den særlige engelske udsending, hertugen af Richmond, trak nærmest i den modsatte retning med en brysk og ofte truende adfærd. Dertil kom, at engelske kapere opbragte danske (og i øvrigt også svenske) skibe, hvilket Danmark naturligvis besværede sig over, men uden større held.⁴⁶⁷ Vigtigere var dog, at viljen ikke kun manglede på dansk side, men også på svensk. Den svenske regering nærrede ikke noget ønske om et egentligt fransk-svensk-dansk forbund, nu var det jo netop lykkedes at tilbageerobre den nære forbindelse til Frankrig, som Danmark i knap ti år til dels havde haft. Dertil kom som sædvanlig en grundlæggende gensidig mistro, selvom det naturligvis ikke skortede på forsikringer om evigt venskab.⁴⁶⁸

Hovedparten af forhandlingerne mellem Danmark og Frankrig foregik i 1672 i København. Men Paris var dog ikke helt ude af billedet, idet Danmark her fra november 1671 som nævnt havde den nye danske *envoyé extraordinaire* Otto Rantzau. Han var født i 1632 ud af den vidt forgrenede, kongetro holstenske adelsslægt, og han samlede sig med tiden stor godsrigdom. Han var fra 1660

⁴⁶⁶ Lindbæk (udg.) (1903-04), bind II, pp. 278-279; Laursen (red.) (1923), pp. 368-376; Olden-Jørgensen (1999), pp. 198-199

⁴⁶⁷ GK, bind 1, 1./11. juli 1672; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 86-87; Bohrn (1933), pp. 44-47, 52, 63, 66

⁴⁶⁸ Vaupell (1880-82), Bind I, Breve og Aktstykker, pp. 21-22; Bohrn (1933), pp. 13, 39-41, 67. Birger Fahlborg har dog i en stærkt kritisk anmeldelse af Bohrn's værk hævdet, at Sverige tværtimod var meget ivrigt for at få Danmark med i forbundet. Dette stemmer dog dårligt overens med den udbredte mistro og modvilje mod Danmark, der ofte kommer frem i det svenske *Riksråds* forhandlinger – og i øvrigt også med Fahlborgs øvrige arbejder. Fahlborg (1934), pp. 104-112

kammerherre, men kom efter Frederik 3.s død i klemme i magtkampen omkring den ny konge, hvor den gamle adel mod egne forventninger ikke fik nogle af de gamle privilegier tilbage. Ved et middagselskab i august 1670 beskyldte Rantzau i fuldskab Ulrik Frederik Gyldenløve for at give kongen dårlige råd og foretrække tyske rådgivere fremfor danske, og han antydede, at kongens halvbror var en kujon. De to kom i håndgemæng og sågar regulær kamp på kårder med Gyldenløve som vinder, dog uden personskade, men Rantzau blev fængslet sammen med den afdøde rigshofmester Joachim Gersdorffs søn, Henrik, der også havde taget del i løjerne. Kongen løslod dem dog hurtigt, men de blev forvist fra hoffet i tre år.⁴⁶⁹ Sendelsen til Frankrig skal altså ses som et mere eller mindre frivilligt eksil for Rantzau på denne baggrund. Dog var forseelsen ikke værre, end at Otto Rantzau ved indførelsen af greve- og friherrestanden i foråret 1671 fik patent som greve og dermed havde en titel, der gav ham et godt udgangspunkt ved dét europæiske hof, der formentlig var det mest fikserede på rang og titler. Otto Rantzaus mission til Paris 1671-74 var både hans første og sidste diplomatiske opgave; han helligede sig siden sine godser (og 14 børn), så det har næppe været med stor iver, at han tog afsted, hvilket naturligvis ikke har øget hans muligheder for at opnå gode resultater.⁴⁷⁰ Hans indtryk af franskmændene var desuden betydeligt mere negativt end forgængernes. Ifølge ham var franskmændene ”så karrige på ord at man næppe får uden ja og nej” ud af dem, hvilket nok mere afspejler Rantzaus manglende erfaring indenfor det diplomatiske spil end en speciel fransk hemmelighedsfuldhed.⁴⁷¹

Man kan undre sig over, at den danske regering sendte en mand som Rantzau afsted til det hof, der var centrum for udviklingen i en særdeles højspændt periode. Han havde ellers hidtil mest gjort sig bemærket ved voldsomme drukture sammen med Christian 5.⁴⁷² Gjalddet blot om at slippe af med ham for en tid, var der nok andre steder med mindre betydning, hvor han kunne være gemt af vejen. Men Rantzaus opdrag var ikke særligt vidtrækkende; han skulle nærmest bare observere begivenhedernes udvikling før og under den krig, som alle vidste var nært forestående. Hans instruks pålagde ham, foruden at arbejde for en fransk kendelse i voldgiftssagen, at undersøge om Frankrig havde planer om at angribe Nederlandene i

⁴⁶⁹ Fredericia (udg.) (1886), pp. 83-85; Teisen og Bobé (red.) (1930), p. 52; Roussell (1963-68), bind 15, pp. 260-261; Olden-Jørgensen (1999), pp. 137-138

⁴⁷⁰ Teisen og Bobé (red.) (1930), pp. 52-53

⁴⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 5. januar 1672

⁴⁷² Fridericia (udg.) (1886), pp. 83, 85; Olden-Jørgensen (1999), p. 137

foråret 1672, om der i den forbindelse var indgået alliance med England og tyske fyrster, samt undersøge hvad Pomponnes forhandlinger i Stockholm gik ud på. Endelig skulle han søge en fransk garanti for Oldenburg-Delmenhorsts sikkerhed og forhandle med Colbert om handelssager. Andre emner som Danmarks øvrige allianceforhold skulle han vige uden om.⁴⁷³

Inden Otto Rantzau nåede frem til Paris, var voldgiftskendelsen imidlertid afsagt, som nævnt fuldstændig til Danmarks fordel, selvom også franskmændene mente, de danske krav var overdrevne.⁴⁷⁴ Rantzau kunne dermed blot takke Ludvig 14. for afgørelsen (som kongen dog i audiensen betegnede som helt rimelig) og derefter presse på for dens udførelse samt altså følge Frankrigs krigsforberedelser og derefter selve krigen.⁴⁷⁵ Men han fulgte ikke med Ludvig 14. og hæren, da felttoget startede – i modsætning til Giøe i 1667 – så hans muligheder for at udføre noget væsentligt var stærkt begrænsede.

Otto Rantzau var som mange andre forbavset over så hurtigt, Nederlandene brød sammen, men pegede meget korrekt på, at det skyldtes for ringe bemanning og forsømmelse af fæstningerne, der i anden halvdel af 1600-tallet var nøglen til at standse eller forsinke fjendens fremmarch. Han advarede imod, at en knusende fred for Nederlandene kunne blive ”hel præjudicerlig for andre potentater.”⁴⁷⁶ En temmelig unødvendig advarsel: det var man i København og alle andre lande som nævnt fuldt ud klar over. Alligevel lykønskede han Ludvig 14. med sejrene, da denne vendte tilbage til Paris, og den tilsyneladende ubetvingelige konge kvitterede med endnu engang at bedyre Frankrigs venskab.⁴⁷⁷ Traktaten i Braunschweig gjorde imidlertid ikke Ludvig 14. mildere stemt overfor Danmark. Terlon erfarede først om den fra Verjus i Wien, og selvom Griffenfeld og Rantzau bedyrede – for så vidt helt korrekt – at traktaten var rent defensiv, og at Christian 5. dårligt kunne undslå sig for at garantere Den westfalske Fred, måtte selv Terlon erkende, at den var ”i det mindste et parti tilknyttet hollænderne.” Rantzau fornemmede da også, at franskmændene havde taget ”ombrage” af traktaten, og den franske konge afviste med henvisning til

⁴⁷³ Instruksen findes i kopi i DKUA indtil 1676, ”Franske Acta”, dateret, 4. januar 1671; GK, bind 1., 4./14. januar 1671; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 75-76

⁴⁷⁴ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 448-449

⁴⁷⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 18. december 1671

⁴⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 1. juli 1672

⁴⁷⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 23. september 1672

netop Braunschweig-traktaten et dansk tilbud om ligesom svenskerne at mægle i krigen.⁴⁷⁸

Den danske greve befandt sig tydeligvis ikke godt i Frankrig og bad flere gange om at komme hjem, men han blev i stedet sat til at fastholde det danske mæglingstilbud vinteren igennem, hvilket naturligvis var en del af det danske forsøg på at undgå at blive involveret direkte i krigen. Pomponne var imidlertid ikke nem at blive klog på for Rantzau: ”en minister lader sig ikke lettelig sondere, men udi sådan fald altid giver tvivlagtigt svar”, måtte han konstatere.⁴⁷⁹ Pomponne overbragte en tid lang angiveligt end ikke tilbuddet til Ludvig 14. med den noget arrogante begrundelse, at udenrigsministeren havde for travlt med sine depecher. Han gjorde dog opmærksom på, at hvis Danmark skulle være mægler, kunne arbitragesagen ikke komme med i fredsforhandlingerne, hvilket må have kølnet den danske interesse noget, og desuden skulle både England og Sverige acceptere mæglingen. Braunschweig-traktaten blev dog også nævnt som hindring fra fransk side.⁴⁸⁰ Igen var hovedproblemet imidlertid, at Sverige ikke var interesseret i at dele mæglerrollen med Danmark, idet det blot ville komplicere processen, og Danmark var generelt for venligt stemt overfor Nederlandene.⁴⁸¹ Hertil kan man roligt lægge den sædvanlige mistro og jalousi mellem de to nordiske magter. Så på trods af mange venlige ord om det danske tilbud trak sagen ud til foråret 1674 uden resultat⁴⁸².

Fakta var da også, at Frankrig reelt havde afskrevet Danmark som aktiv allieret under den igangværende krig, hvilket instruksen fra oktober 1672 for den nye franske ambassadør i Stockholm, markis Isaac Pas de Feuquières, viser fuldstændig klart. Undervejs til Stockholm var han ganske vist få dage i Danmark og i audiens hos Christian 5., hvor han overrakte denne et venligt brev fra Ludvig 14. Men instruksen til den svenske ambassade var mere præcis: Frankrig kunne ikke opretholde et stærkt forbund med begge nordiske lande samtidig, for Danmark ville ikke tillade franske subsidier til oprustning til Sverige og omvendt. På den anden side ønskede Ludvig 14. fortsat et venskabeligt forhold til Danmark. Feuquières skulle dog ikke forsømme

⁴⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 25. november, 2. december 1672; C.P., Danmark XVIII, Terlon til Ludvig 14., 1. oktober 1672; Bohr (1933), pp. 52, 54

⁴⁷⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 30. september, 11. november, 9. december 1672

⁴⁸⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 6. og 13. januar 1673; C.P., Danmark XVIII, Terlon til Ludvig 14., 1. oktober 1672, Ludvig 14. til Terlon, 21. oktober 1672; Bohr (1933), pp. 82-84

⁴⁸¹ C.P., Danmark XVIII, Pomponne til Terlon, 10. marts 1673; Bohr (1933), pp. 84-87

⁴⁸² C.P., Danmark XX, Pomponne til Terlon, 9. marts 1674

nogen lejlighed til at udnytte hadet mellem Sverige og Danmark til at gøre svenskerne nervøse for, at Frankrig alligevel ville foretrække Danmark, hvorved svenskerne ville være mere føjelige i forhold til Frankrig. Dog måtte det forhindres, at det kom til direkte krig mellem de to lande, dermed ville de danske og svenske tropper opveje hinanden, og de franske subsidiepenge ville være spildt.⁴⁸³ Mere præcist – og kynisk – kunne den franske strategi næppe udtrykkes. En strategi, der holdt i knap tre år, dels på grund af dygtigt fransk diplomati, dels på grund af de to nordiske regeringers uvilje til at blive indblandet i en europæisk storkrig.

Selvom Nederlandene med nød og næppe havde klaret den første krigssommer, var faren langt fra overstået, og de forsøgte derfor at vinde eller rettere købe allierede, hvor det var muligt, heriblandt i Danmark. I Geheimekonseillet var man ikke afvisende, men stillede så store betingelser, at forhandlingerne trak ud fra august 1672 til maj 1673, inden man nåede frem til en traktat, der dog indebar, at Danmark først skulle gå aktivt ind i krigen, når Sverige blev krigsdeltager. Imidlertid fandt Generalstaterne traktaten alt for gunstig for Danmark i forhold til, hvad de fik ud af den, så den blev aldrig ratificeret af andre end Christian 5.⁴⁸⁴ Mens svenskerne tog rygterne om denne traktat roligt, blev Terlon meget opskræmt. Han troede tilsyneladende sikkert på, at Danmark ville forblive helt uden for krigen – det var i hvert fald dét, han skrev hjem til Paris så sent som sidst i april 1673, og så var det mindste tegn på noget andet naturligvis ikke kun til skade for Frankrig men også for hans eget omdømme. Men Christian 5. afviste under en audiens franskmandens beklagelser blankt og tilsyneladende fornærmet.⁴⁸⁵ Tilmed fik de danske udsendinge i Frankrig, Sverige og England besked på at benægte, at der overhovedet fandtes en traktat, og når det ikke længere kunne holdes hemmeligt, skulle de bedyre det neutralistiske i den. Derimod skulle Brandenburg og Spanien have sandheden at vide for at få ”Spanien til at drage pungen”, altså endnu engang bevidst dobbeltspil.⁴⁸⁶ Ludvig 14. var naturligvis heller ikke overbevist om det oprigtige i den danske kollegas forsikringer, heller ikke selvom Griffenfeld angiveligt skal have sagt til

⁴⁸³ Bohrn (1933), pp. 74, 80-81

⁴⁸⁴ GK, bind 1, 20./30. august 1672; Wegener (udg.) (1876-82), p. 88; Askgaard og Stade (red.), pp. 35-36. Forhandlingerne med de nederlandske udsendinge er skildret i: Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 554-574. Selve traktaten er trykt sammesteds, pp. 494-507

⁴⁸⁵ C.P., Danmark XIX, Terlon til Ludvig 14., 25. april 1673; Bohrn (1934), pp. 104-105; Olden-Jørgensen (1999), p. 232

⁴⁸⁶ GK, bind 1, 7./17. maj 1673; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 99-100

Terlon, at traktaten ikke var til fordel for Nederlandene, men for Frankrig, fordi den skulle afholde tyske fyrster fra krig med Frankrig.⁴⁸⁷

På dette tidspunkt – forsommeren 1673 – så det imidlertid ud til, at der måske kunne opnås en snarlig fred. Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg sluttede fred med Ludvig 14., og en fredskonference åbnede endelig i Köln under svensk mægling efter de nærmest rituelle debatter om konferencens placering. Den danske mægling var som nævnt blevet afvist, og Danmark var jo heller ikke krigsdeltager, men sendte alligevel en observatør til Köln, nemlig den kun 27-årige Henning Meyer. Han var som søn af hofapotekeren fra det bedre københavnske borgerskab og havde været på studieophold i blandt andet Frankrig, men dette var hans første diplomatiske mission. Han tilhørte Griffenfelds klienter og blev i 1674 gift med hans kusine, hvilket naturligvis fremmede karrieren på et tidspunkt, hvor Griffenfelds indflydelse var stadigt stigende, men hans diplomatiske evner var uomtvistelige, og han blev efter Den skånske Krig i resten af århundredet det faste bindeled mellem København og Paris.⁴⁸⁸

Instruksen for Henning Meyer viser, at hans primære opgave i Köln var at følge de franske forhandlere og især Honoré de Courtin tæt. Ud over som sædvanlig at forsikre om Danmarks venskab og Braunschweigtraktatens harmløshed, skulle han undersøge, om Ludvig 14.s mål var ”Hollands mortifikation...og muligt til kejserdømmet aspirere.” Han skulle søge at få arbitragesagen med i fredstraktaten, men dog ikke hvis det forhalede ”den almindelige Europa fred.” Det var ikke så storsindet, som det lød, idet en ikke-krigsførende part naturligvis ikke kunne kræve noget sådant. Endelig skulle Meyer holde øje med, om den faste svenske mægler grev Tott reelt ikke bare forhalede freden for ”des bedre at kunne fiske i vandet...når det vel udi Tyskland rørt er.”⁴⁸⁹

Henning Meyer fik i begyndelsen for så vidt gode tilsagn om, at Frankrig ville medtage arbitragesagen i fredsforhandlingerne, men han måtte dog forstå, sagde Courtin, at der var andre stridspunkter, der skulle ryddes af vejen først.⁴⁹⁰ Snart blev svarene dog mere henholdende, og Meyer blev hurtigt overbevist om, at Frankrig ikke ville gøre denne sag til et kardinalpunkt, hvilket strengt taget også ville have været

⁴⁸⁷ C.P., Danemark XIX, Ludvig 14. til Terlon, 20. juli 1673; Terlon til Ludvig 14., 4. juli 1673

⁴⁸⁸ Bech (red.) (1979-84), bind 9, p. 561; Helk (1991), bind II, p. 192

⁴⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 152, instruktion for Meyer, 14./24. juni 1673; Bohrn (1933), pp. 125-126

⁴⁹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Christian 5., 8. juli 1673

mærkeligt. Allerede i september betragtede Meyer arbitragesagen som i praksis ”suspenderet”; et af problemerne var, at også en række andre fyrster havde krav på Nederlandene, som de søgte fremmet. Men den største hindring var naturligvis, at Frankrig og Nederlandene stod meget langt fra hinanden med hensyn til hovedproblemerne, hvilket Meyer havde et klart blik for: fredsviljen manglede simpelthen, så det var ren skinforhandling for at give indtryk af at ville fred.⁴⁹¹ I stedet foreslog Meyer på et tidligt tidspunkt, at Danmark forhandlede sagen på plads direkte i Paris uafhængigt af fredsforhandlingerne, så Frankrig på den måde købte dansk neutralitet, ligesom det havde købt Sverige.⁴⁹² Dette forslag har dog tilsyneladende end ikke været drøftet i Geheimekonseillet, og det forekommer da også ret urealistisk, at der skulle være kommet noget ud af det.

I stedet foretog Henning Meyer sonderinger omkring en fornyelse af det dansk-franske forbund af 1663, der udløb i sommeren 1673, selvom tidspunktet ikke kan siges at have været gunstigt. Men den ene af de franske forhandlere, hertugen af Chaulnes, mente, at noget sådant sagtens kunne lykkes, hvis blot begge parter gav sig, og det var i hvert fald ikke sværere end et dansk forbund med Nederlandene. Fordelen for Danmark var, at Frankrig kunne støtte Danmarks krav på overhøjhed over Hamburg – noget sådant ville Kejseren eller Nederlandene aldrig tillade. Meyer svarede noget dristigt, at den eneste grund til at foretrække Sverige fremfor Danmark var, at svenskerne havde positioner i Det Tyske Rige, og at man havde kunnet trække dem ud af tripelalliancen. På alle (!) andre områder var Danmark ”mere betydeligt”. Den danske flåde var bedre og ved hjælp af subsidier kunne Danmark stille lige så mange soldater som Sverige. Dertil kom, at Danmarks og Frankrigs regeringsformer var ens, mens Sverige var ”halvt republikansk”! Angiveligt skal Chaulnes have svaret, at sådan havde han også altid set på det, og han var sikker på, at Ludvig 14. ville betale godt, hvis Danmark gik ind i ”et eller andet engagement” med ham.⁴⁹³

I Danmark var man forståeligt nok noget skeptisk overfor denne optimisme fra Meyer og Chaulnes’ side. Terlon var ikke kommet med nogen ”ouverturer” til et fornyet forbund, så iveren var nok reelt ikke så stor, som Meyer havde fået indtryk af i Köln.

⁴⁹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 25. juli, 12. og 29. august, 12. september 1673, til Christian 5., 9. og 19. august 1673; C 152, Meyer til Bierman, 31. oktober 1673; André (1950), pp. 158-159

⁴⁹² TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 25. juli; memoire til Christian 5., u.d.

⁴⁹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 19. og 23. september 1673, til Griffenfeld, 26. september 1673

Christian 5. var dog glad for Frankrigs venskab, og den danske observatør skulle naturligvis være lige høflig overfor dem af den grund.⁴⁹⁴

Dét svar lod Henning Meyer sig imidlertid ikke slå ud af, men kom med et voldsomt udfald mod Terlon såvel som indirekte til egne landsmænd i Paris: Terlon havde ingen ”kredit” ved det franske hof, hvor hans eneste støtte angiveligt var Madame de Colbert og tildels Pomponne. Så snart et nærmere forbund skulle i stand, ville Frankrig sende en anden til Danmark. I øvrigt havde Chaulnes, ifølge Meyer, sagt at en årsag til den manglende fornyelse af forbundet var den ”ringe disposition”, residenterne ved de to hoffer havde for noget sådant. Disse, i det mindste for diplomater, ganske direkte anklager om manglende evne og vilje hos såvel Terlon som Rantzau skal dog ses i lyset af den efterfølgende sætning: den franske hertug skal angiveligt have afsluttet angrebet på de to landes udsendinge med at ”give mig [Meyer] en fransk kompliment, hvilken jeg lader passere i stilhed for ikke at overskride grænserne for beskedenhed.”⁴⁹⁵ Med risiko for at overfortolke nogle få linier, kan dette ses som et udtryk for, at Meyer havde fået så meget smag for – måske især det franske – diplomati, at han nærede et brændende ønske om at spille en større rolle end ”blot” at være observatør, hvilket han da også skulle komme til.

Henning Meyer var imidlertid for optimistisk med hensyn til Frankrigs ønske om at forny traktaten. Terlon fik ordre til at ignorere sonderinger fra Griffenfeld herom, hvor han dog forlangte forbundet udvidet, så Danmark fik det samme som Sverige – et noget urealistisk forslag på dette tidspunkt. Lignende sonderinger fra Rantzaus side i Paris blev negligeret af Le Tellier og Pomponne, og i november 1673 meddelte Chaulnes Meyer, at Frankrig ikke ville risikere at miste Sverige på grund af nogle forhandlinger med Danmark, som måske alligevel ikke førte til noget. I stedet burde Danmark erklære sig neutralt, hvilket ville være bedst for Danmark, da Nederlandenes ruin allerede var afværget. Trods Griffenfelds beklagelser over, at Danmark havde været en trofast allieret siden 1663 uden at få noget igen, mens Sverige havde deltaget i tripelalliancen og fået penge af Spanien og nu alligevel fik store summer af Frankrig,

⁴⁹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 152, Bierman til Meyer, 19. september 1673, Griffenfeld til Meyer, 4. oktober 1673

⁴⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 10. oktober 1673; Bohrn (1933), p. 170

konstaterede Terlon nøgternt, at det måtte vente til efter krigen.⁴⁹⁶ Der var ikke plads til millimeterretfærdighed i fransk udenrigspolitik!

Dermed måtte Meyer konstatere, at han ikke havde mere at gøre i Köln, og han bad i en depeche til Bierman om at blive hjemkaldt, hvis Christian 5. ”fandt det for godt, og det var efter Griffenfelds mening”.⁴⁹⁷ Det sidste et lille, men klart vidnesbyrd om Meyers mæcens stadig stigende indflydelse – en lignende formulering havde næppe været tænkelig i Frederik 3.s tid, endsi i Frankrig. Kort efter blev Griffenfeld da også til Meyers store glæde udnævnt til rigskansler, greve og ridder af elefanten, hvorved Christian 5. havde fået den premierminister, som Ludvig 14. tolv år før havde afslået at ville have.⁴⁹⁸ Meyer blev dog først hjemkaldt i januar 1674, da den danske regering mente, at han skaffede nyttige informationer fra de spanske, engelske og nederlandske ambassadører. På grund af den for diplomater nærmest kroniske pengemangel, is på Rhinen og tandpine (!) kom han dog først afsted sidst i februar. En måned senere brød den udsigtsløse konference i Köln endeligt sammen.⁴⁹⁹

På vej mod krig

På det tidspunkt var den storpolitiske situation igen skiftet. I januar 1674 indgik Danmark en defensiv alliance med Kejseren til sikring af Den westfalske Fred, i februar sluttede England fred med Nederlandene efterfulgt af flere af Frankrigs mindre tyske allierede, og i maj erklærede den tyske Rigsdag Frankrig krig. Frankrig var naturligvis skeptiske overfor Danmarks alliance med Kejseren, men den altid dansk-venlige Terlon forsikrede først sin regering, at den slet ikke blev til noget, og da den så gjorde, at den ikke var til skade for Frankrig, hvilket må siges at være for optimistisk en vurdering, i realiteten var den endnu et skridt på vejen mod krigsdeltagelse på den anti-franske side. Terlon fik da også ordre til at sige, at Griffenfeld ikke havde været oprigtig, og at dette var meget langt fra mægling og god

⁴⁹⁶ C.P., Danmark XIX, Terlon til Pomponne, 23. december 1673; TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 14. november 1673

⁴⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 11. august, til Bierman 31. [sic!] november 1673; B 45, Meyer til Griffenfeld, 7. november 1673; C. P., Danmark XIX, Terlon til Pomponne, 21. oktober 1673; Bohrn (1933), p. 168

⁴⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 19. december 1673; Olden-Jørgensen (1999), pp. 204-206

⁴⁹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 45, Meyer til Bierman, 13., 18, 21. og 25. februar; C 152, 3. og 17. januar 1674; André (1950), p. 160

vilje.⁵⁰⁰ Traktaten blev fuldt op den 30. juni/10. juli 1674, da Just Høg i Haag undertegnede en traktat, hvorved Danmark tilsluttede sig ”den store alliance” mellem Kejseren, Spanien, Nederlandene og hertugerne af Braunschweig-Lüneburg. Traktaten forpligtede Danmark til at gå ind i krigen, hvis en ny magt (det vil reelt sige Sverige) gik ind i krigen mod forbundet. Til gengæld fik Danmark 168.000 rigsdaler om året, så længe krigen varede til at holde 16.000 mand under våben og forøgede subsidier i tilfælde af krig, betalt af Spanien og Nederlandene.⁵⁰¹

Dermed var det langt om længe lykkedes at opnå en slags ”fredstidssubsidier,” men traktaten var langt mindre fordelagtig end den aldrig ratificerede med Nederlandene fra året før, endsige end den, Sverige havde med Frankrig. Desuden var det forudsigeligt, at fredsperioden ville blive kort, da Brandenburg havde forpligtet sig til at gå aktivt ind i krigen, hvorved Sveriges traktatlige pligt til at støtte Ludvig 14. trådte i kraft. På baggrund af traktaten var det derfor rent spil for galleriet, når Christian 5. og Griffenfeld angiveligt overfor Terlon endnu i juli 1674 viste stor ”genegenhed” til et forbund med Frankrig, og Ludvig 14. udtrykte det samme, da Otto Rantzau den 20. juli havde afskedsaudiens i Versailles.⁵⁰² Ligesom Rantzau ikke havde følt sig tilpas ved det franske hof, var franskmændene tilsyneladende heller ikke tilfredse med ham. I hvert fald angav Henning Meyercrone senere, at Pomponne var utilfreds med, at Danmark i så lang tid ikke havde haft en udsending, der ”åbnede munden”, og at han ikke havde set Rantzau mere end 2-3 gange.⁵⁰³ Det sidste er dog ikke korrekt, jævnfør Rantzaus depecher til Danmark, tværtimod mødtes de næsten ugentligt. Med hjemkaldelsen slap den danske greve endelig af med en post, der tydeligvis ikke passede til ham, og hvor han havde kunnet udrette såre lidt, om end han ved flere lejligheder havde hjulpet med at få frigivet danske handelsskibe, der ulovligt var blevet opbragt af franske kapere. En dannebrogssorden fik Rantzau dog ud af sine år i ”eksil”.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 31. [sic!] november 1673, 23. februar 1674; C.P., Danemark XX, Ludvig 14. til Terlon, 5. januar 1674; Terlon til Pomponne, 20. januar 1674; Bohrn (1933), pp. 196-197; Askgaard og Stade (red.) (1983), pp. 37-38. Forhandlingerne, der førte til traktaten med Kejseren, er refereret hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 522-545. Traktatteksten er trykt sammesteds, pp. 545-554

⁵⁰¹ Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 39; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 114. Forhandlingerne er beskrevet hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VI, pp. 571-585. Traktatteksten er trykt sammesteds, pp. 586-600

⁵⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 5. og 28. juli 1674

⁵⁰³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 15. februar 1675

⁵⁰⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 44, Rantzau til Christian 5., 9. december 1672, 10. februar, 23. juni 1673, 19. juli 1674

Dannelsen af den store alliance betød altså ikke øjeblikkelig dansk krigsdeltagelse og dermed heller ikke stop i den diplomatiske aktivitet, nærmest tværtimod. For i hvert fald Griffenfeld var krigen ikke nødvendigvis uundgåelig. Den erfarne diplomat Jens Juel havde siden april 1673 været i Stockholm, officielt med det hovedformål at forhandle om et dansk-svensk forbund, der skulle komme nederlænderne til hjælp og beskytte søfarten. Men Terlon havde naturligvis set rigtigt, da han allerede i juli 1673 kunne melde hjem, at der ingen fare var for, at de nordiske lande skulle agere sammen på grund af den gensidige mistænksomhed. Reelt var opgaven at trække tiden ud, forsøge at finde ud af svenskernes hensigter samt opvække ”tjenlig jalousi” hos Danmarks allierede, der hidtil havde ”negligeret” Danmark.⁵⁰⁵ Det er ikke opgaven her at følge Juels langstrakte og vanskelige, men resultatløse forhandlinger – det er desuden gjort i flere afhandlinger⁵⁰⁶ – kun at konstatere, at den franske ambassadør Feuquières gjorde sit til, at det kom til en nordisk forståelse, dels ved overtalelse, dels ved forsøg på bestikkelse af ledende svenske politikere, ligesom Terlon i København havde ordre til at støtte de senere forhandlinger med Nils Brahe.⁵⁰⁷ Igen var formålet naturligvis at undgå en krig mellem Danmark og Sverige, der ville betyde, at de franske subsidiepenge stort set var spildt.

Derimod skal den anden gren af Danmarks, eller rettere Griffenfelds, ”afværgepolitik” i denne periode følges, nemlig i forholdet til Sveriges allierede, Frankrig. Ludvig 14. var som nævnt ivrig for at undgå krig mellem Sverige og Danmark og eventuelt få dem til at lave et forbund eller i det mindste udvirke en neutralitetserklæring fra Danmark. Derfor fremsatte Frankrig i april 1674 via Terlon et tilbud om, at Danmark mod at stille 8.000 mand på fransk side kunne få 300.000 écus om året i løbet af krigen. Men pengene skulle først ydes, når de danske tropper var i aktion, da Ludvig 14. ”kun har prøvet for godt med Sverige hvordan det jeg giver på forhånd er unyttigt”. Beløbet svarede til, hvad Sverige fik pr. mand, de stillede. Alternativt kunne Danmark få 100.000 écus om året i tre år mod streng neutralitet. Der var dog til

⁵⁰⁵ C.P., Danemark XIX, 4. juli 1673; GK, bind 1, 19. februar/1. marts, 6./16. oktober 1674; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 108, 112; Vaupell (1880-82), Bind I, Breve og Aktstykker, pp. 24-27; Fridericia (1883-84), pp. 463-464; Olden-Jørgensen (1999), pp. 234-235

⁵⁰⁶ Blandt andet i: Vaupell (1880-82), Bind I, pp. 81-105, 153-166; Bohrn (1933), p. 93 et al.; Landberg (1935), pp. 78-96; Olden-Jørgensen (1999), pp. 234-236

⁵⁰⁷ C.P., Danemark XXI, Ludvig 14. til Terlon, 8. marts 1675, Terlon til Ludvig 14., 23. marts 1675; Bohrn (1933), pp. 178-180, 215, 231-232

forslaget knyttet den vigtige betingelse, at Sverige og Danmark skulle nå til en overenskomst, inden det kunne realiseres.⁵⁰⁸

Det var for så vidt det, Danmark hele tiden havde ønsket, nemlig fredstidssubsidier, men forslaget blev afvist af regeringen med den begrundelse, at subsidierne var for lave, og at Sverige jo fik det dobbelte i penge. Fra fransk side fortsatte man dog med at forsøge at betale Danmark til neutralitet, også efter Haag-traktaten var indgået. Terlon mente – næppe helt fejlagtigt – at hvis danskerne kunne få Ludvig 14. ”til at væmmes” ved alliancen med Sverige, så Danmark kom i deres plads, ville de risikere en del og ville ikke være bange for en krig med Sverige.⁵⁰⁹ Han anbefalede, at man gav Danmark et betydeligt beløb for neutralitet, og i august 1674 tilbød Ludvig 14. da også 200.000 écus om året herfor, lovede ny traktat efter krigen, og så skulle Haagtraktatens artikel om hjælp ved angreb fra tredjepart ikke gælde Sverige og Hannover, med den lidt subtile begrundelse, at Frankrigs traktater med dem var indgået før krigsudbruddet.⁵¹⁰ Men forhandlingerne førte ikke til noget, heller ikke selvom Terlon fik tilladelse til at stille Griffenfeld en ”present” i udsigt ved dansk neutralitet, og flere gentagne forsøg i efteråret 1674 fra den vedholdende Terlons side førte ikke videre.⁵¹¹

Dette var en ret naturlig og forudsigelig reaktion: Danmark kunne ikke både modtage subsidier fra Spanien og Nederlandene for at opruste og fra Frankrig for at holde sig neutralt. Desuden har Olden-Jørgensen formentlig ret i, at Christian 5. næppe ville holde sig fra krig uden en mere konkret gevinst for eksempel i forholdet til Gottorp.⁵¹² Ud over Terlons manglende situationsfornemmelse skyldtes de fortsatte franske tilnærmelsesforsøg formentlig også den meget dobbelttydige danske politik. Det lykkedes Griffenfeld at lægge så meget røgslør ud over de danske hensigter, at ingen, inklusiv Danmarks allierede, kunne blive klog på, hvilken retning, man egentlig ville følge. For eksempel sagde Jens Juel til svenskerne, at hans forhandlinger med Sverige først kunne ventes at nå et resultat, når Terlon havde kommet med tilfredsstillende tilbud, mens Griffenfeld sagde, at forhandlingerne med Terlon tidligst kunne føre til

⁵⁰⁸ C.P., Danemark XX, Ludvig 14. til Terlon, 6. april, 15. maj 1674; memoire fra Terlon til Christian 5., 17. april 1674; Bohrn (1933), pp. 224-225

⁵⁰⁹ C.P., Danemark XX, Terlon til Ludvig 14., 28. april, 9. juni 1674

⁵¹⁰ C.P., Danemark XX, Terlon til Pomponne, 7. august 1674, Ludvig 14. til Terlon, 17. august 1674

⁵¹¹ C.P., Danemark XXI, Ludvig 14. til Terlon, 30. november, 21. december 1674; GK, bind 1., 25. oktober/4. november, 12./22. november 1674; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 113-114; Bohrn (1933), pp. 227-228, 244-246, 260-62

⁵¹² Olden-Jørgensen (1999), p. 241

noget, når Juel havde nået et resultat med Sverige!⁵¹³ En sådan tvetydighed kunne naturligvis i værste fald føre til isolation, men Griffenfeld kalkulerede korrekt med, at Danmark for alle nuværende og kommende parter i krigen var så vigtig en brik, at de alle måtte stryge det med hårene. Dermed overbød de hinanden i at gøre Danmark tilfreds og, hvad der, i hvert fald for Griffenfeld, var nok så vigtigt: man vandt tid til at udnytte subsidierne til at stille landet på tilstrækkelig krigsfod og holdt alle døre åbne. I dette blev Griffenfeld hjulpet af, at den svenske regering langt fra var ivrig for at opfylde sine forpligtelser overfor Frankrig. De fortsatte forhandlinger med Danmark blev brugt som undskyldning til at trække tidspunktet for angreb på Brandenburg ud hele efteråret 1674, naturligvis til Frankrigs store utilfredshed.⁵¹⁴

Som et led i dobbeltspillet og tidsudtrækningen besluttede den danske regering at sende en ny repræsentant til Paris, hvilket under alle omstændigheder var ret naturligt efter Rantzaus hjemkaldelse i sommeren 1674. Som *envoyé extraordinaire* blev Henning Meyer udpeget. Dels havde han gjort det godt i Köln, dels og måske især havde han knyttet sig endnu tættere til Griffenfeld ved at ægte dennes kusine. Inden afrejsen blev han, som tidligere nævnt (side xxx) passende ophøjet i adelsstanden under navnet Meyercrone.

Formålet med sendelsen var ifølge instruksens ikke mindst at nedgøre Sverige i franskmændenes øjne og fremhæve Danmark. Mens Danmark siden alliancen af 1663 havde været loyal overfor Frankrig trods fransk kølighed, havde Sverige deltaget i tripelalliancen og modtaget store subsidier uden reelt at yde noget for pengene. Bortset fra denne, for så vidt korrekte, selvros, skulle Meyercrone antage det franske tilbud om, at Danmark kunne blive mægler i krigen, men helst mod subsidier fra Frankrig. Det sidste et lidt mærkeligt ønske, da subsidier fra den ene af de krigsførende parter ikke kunne være i overensstemmelse med en upartisk mæglerrolle. Med hensyn til Terlons alliancetilbud skulle han meddele, at Danmark var meget villig til dette men af hensyn til Danmarks allierede først efter krigens afslutning. Bemærkelsesværdigt nok måtte han ikke sige, hvad Danmark ville gøre, hvis Sverige gik aktivt med i krigen på Frankrigs side – det stod ellers klart nok i Haag-traktaten –

⁵¹³ Bohrn (1933), p. 263

⁵¹⁴ Bohrn (1933), pp. 267, 292, 311

men derimod under hånden antyde, at Danmark nok kunne finde ”hundrede udflugter” for at forblive neutralt.⁵¹⁵

Olden-Jørgensen mener i sin Griffenfeld-biografi, at hovedformålet med Meyercrones sendelse var at få Frankrig til at presse Sverige til at indstille støtten til Gottorp, hvor mæglingstilbuddet skulle bruges som undskyldning til at holde sig ude af krigen, alt imens man undertvang hertugen med indirekte fransk accept.⁵¹⁶ Der er ingen tvivl om, at en løsning af det gottorpske problem var et kernepunkt for den danske regering og ikke mindst for Christian 5., men der er ikke direkte belæg for denne tolkning i instruksen eller den senere korrespondance mellem Meyerchrone og den danske regering. I forhandlingerne med Sverige spillede et forsøg på at få opløst det svensk-gottorpske forbund en hovedrolle, men den danske envoyé i Paris skulle blot som led i tilsværtningen af Sverige nævne dets utidige indblanding i sagen omkring Oldenburg og Delmenhorst. Det nærmeste man kommer, er, at han forsøgte at forklare Pomponne, at hertugen nok var uafhængig af Christian 5., men hvis han indgik traktater imod kongens interesser (det vil sige med Sverige), havde han ret til at modsætte sig det, idet han modsat hertugen var ”absolut, suveræn og uafhængig”.⁵¹⁷ Gottorp dukker først for alvor op i Meyercrones depecher efter ”forliget” i Rendsborg i sommeren 1675. Ganske vist forsøgte Meyerchrone under forhandlingerne med Pomponne at få en fransk garanti mod svensk angreb, mens Danmark havde mæglerrollen, men sådanne garantier var et fast kernepunkt i alle danske forhandlinger efter 1660, uanset om den storpolitiske situation var forholdsvis rolig som i 1663 eller som i 1674/75 højspændt.⁵¹⁸ På det tidspunkt, hvor Meyerchrone kom til Paris (februar 1675) havde den svenske *riksmarsk*, Karl Gustav Wrangel, delvis uden fornøden ordre invaderet Brandenburg, og Geheimekonseillet havde besluttet at sende Klingenberg til Haag for at skaffe de nødvendige subsidier til, at Danmark kunne ”føre Sverige krigen ret ind i hjertet.” Indtil sådanne kunne skaffes til veje ville Danmark under dække af mægling fortsætte oprustningen.⁵¹⁹ I denne prekære situation, hvor krigen reelt var besluttet men ikke indledt, ville en garanti eller blot

⁵¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 154, instruks for Meyer, 25. oktober/4. november 1674; GK, bind 1., 25. oktober/4. november 1674; Wegener (udg.) (1876-82), p. 113; Fabricius (1910), p. 236; Bohrn (1933), pp. 277-278

⁵¹⁶ Olden-Jørgensen (1999), pp. 241-242

⁵¹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyerchrone til Bierman, 12. april 1675; Fabricius (1909-10), pp. 50-51

⁵¹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyerchrone til Bierman, 22. februar 1675

⁵¹⁹ GK, bind 1, 14./24. januar 1675; Wegener (udg.) (1876-82), p. 117; Askgaard og Stade (red.) (1983), pp. 42, 45

velvilje fra Frankrig være særdeles velkommen uanset Gottorp. Henning Meyercrone anså det da også selv som sit eneste formål i Frankrig at miskreditere svenskerne og vise deres unytte for Frankrig.⁵²⁰

Denne opgave gjorde Meyercrone da også meget ud af og med betydelig succes. Han fremhævede korrekt, at Frankrig nu havde betalt svenskerne i tre år uden at få noget igen, svenskernes forhandlinger med Danmark var kun for at give dem en undskyldning for at angribe Danmark efter et sammenbrud, og han sagde, angiveligt til Pomponnes forbløffelse, at Sverige kun var gået ind i krigen for egen skyld og ikke for Frankrigs. Det sidste var mindre korrekt, da Sverige havde trukket krigsdeltagelsen længst muligt, men var kommet ind i 1600-tallets evige dilemma: man kunne ikke ernære tropperne på egen grund længere og måtte derfor enten hjemsende dem eller angribe ind på fjendens territorium, hvor de så kunne ”leve af landet”. Meyercrone brugte også det gamle – og noget søgte – argument med, at Danmark var en bedre allieret for Frankrig end England og Sverige, da deres konger modsat den danske var afhængig af et parlament. Den svenske *riksråd* Nils Brahe, der i december 1674 var kommet til København for at forsøge at sikre Danmarks neutralitet, blev ligeledes bagtalt kraftigt af Meyercrone, der blev holdt orienteret om forhandlingernes fremskridt eller rettere mangel på samme i København. De svenske forslag var ifølge Bierman ensidigt til gavn for Sverige og derfor ubrugelige, men ikke desto mindre lykkedes det Griffenfeld, Jens Juel og de øvrige danske kommissarier at trække forhandlingerne ud i et halvt år.⁵²¹

I Frankrig var der betydelig lydørhed for Meyercrones angreb på Sverige. Man var forståeligt nok utilfreds med og mistænksom overfor, at svenskerne trak angrebet på Brandenburg ud så længe, når man nu betalte store summer til dem, og der var som tidligere nævnt tvivl om svenskernes militære formåen.⁵²² Den danske udsending var dog ikke tryk ved Pomponne – ”alt er mig suspekt ved denne minister”, som han skrev – og han frygtede, at svenskerne kunne bearbejde franskmanden, så den bebudede erstatning af Terlon med Robert Gravel kun var et påskud for at bryde med Danmark.⁵²³

⁵²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 29. marts 1675; Fabricius (1909-10), p. 41

⁵²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 22., 29. marts, 5. april 1675; C 153, Bierman til Meyercrone, 19./29. januar, 27. februar/9. marts 1675; Askgaard og Stade (red.), pp. 42, 44

⁵²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 12. april 1675; Fabricius (1909-10), p. 44

⁵²³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 24. maj 1675

Forhandlingerne med netop Pomponne om fornyelse af det dansk-franske forbund og eventuel dansk neutralitet førte trods betydelig og forståelig fransk velvilje og et vist pres fra Meyercrone på den danske regering ikke til noget. Danmark ville ikke forpligte sig til skriftlige erklæringer, der kunne støde de allierede væk. I så fald ville de ikke acceptere Danmark som mægler, og desuden kunne Danmark ikke gøre noget for Frankrig uden at vække deres jalousi. I øvrigt insisterede den danske regering på, at de egentlige forhandlinger skulle foregå i København, angiveligt for at Terlon ikke skulle miste æren herfor, reelt nok snarere for, at Griffenfeld kunne have fuld kontrol med dem.⁵²⁴ Efter instruksen foreslog Meyercrone, at man kunne lave en ny forbundstraktat, der så kunne ligge klar til underskrift, når der igen var blevet fred, hvilket dog ikke var uden problemer.⁵²⁵ Den danske udsending opfordrede gang på gang den danske regering til at holde venskab med Frankrig og en dør åben for fremtiden, hvilket var til Griffenfelds store tilfredshed, idet han kunne bruge dette i argumentationen overfor kongen. Meyercrone fremhævede, at kun Frankrig ville betale subsidier bare for neutralitet, og det var en ”fornøjelse at være i Frankrigs interesser”, da de var generøse, betalte til tiden og havde store midler. Således brugte Frankrig ifølge danskeren flere penge alene på proviant til hæren end den kejserlige øverstkommanderende Montecuccoli havde til alle udgifter til hele sin hær. Derfor mente han, at man burde bevare deres venskab nu og så senere forbinde sig nærmere ”når man det for godt agte kunne” og derved svække svenskernes ”kredit” hos Frankrig. Han erkendte dog, at det sidste blev svært, da franskmændene havde ”ringe impression” om Danmarks magt, især på grund af svenske ”rodomontader”.⁵²⁶ Imidlertid spidsede situationen til, så tiden løb fra sådanne nærmere aftaler. Ganske vist besluttede Geheimekonseillet endnu 15. april 1675 at holde forhandlingerne med Sverige og Frankrig hen ”endnu det længste muligt” for frit at kunne vælge side ”efter konjunkturernes beskaffenhed.”⁵²⁷ De allierede rekvirerede imidlertid efter Haag-traktaten militær hjælp fra Danmark på baggrund af Sveriges indfald i Brandenburg, men Griffenfeld kunne dog trække tiden ud, da subsidierne først skulle betales, og her var især Spanien – som sædvanlig, fristes man til at sige – bagud. De danske forhandlinger med Sverige og Frankrig om dansk mægling kunne tjene samme

⁵²⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 8. februar, 1., 22. marts, 10. maj, til Christian 5., 15. marts; C 153 Bierman til Meyercrone, 20. februar/2. marts, 27. februar/9. marts 1675

⁵²⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 22. februar, 29. marts 1675

⁵²⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Christian 5., 15. februar 1675, til Bierman, 26. april, 3. maj 1675; C 153, Griffenfeld til Meyercrone, 30. marts/9. april 1675

⁵²⁷ GK, bind 1, 15./25. april 1675; Wegener (udg.) (1876-82), p. 120

formål, men den udtalte hovedårsag til Danmarks tøven var mistillid til, at de allierede og især Brandenburg overhovedet selv ville gå i aktion. Kurfyrst Frederik Vilhelm var kendt for sin selv for 1600-tallet udprægede upålidelighed, og Danmark måtte for alt i verden undgå isolation. I maj nåede man imidlertid frem til aftaler om krigens førelse og finansiering ved møder i Haag.⁵²⁸ Alligevel vedblev franskmændene med at fremkomme med forslag. Den 9. maj fik Terlon mulighed for i yderste nødsfald at gå op til 300.000 écus om året for neutralitet, men Danmark forlangte derudover at få 300.000 i engangsbeløb som medgift for prinsesse Ulrikke Eleonora, der efter planen skulle forloves med Karl 11. af Sverige.⁵²⁹

Meyercrone havde over for alle i Paris benægtet, at Haag-aftalen var under opsejling, og han kom dermed til at fremstå som utroværdig, da det alligevel blev tilfældet – han havde sågar benægtet, at Danmark ønskede at generobre Skåne, Halland og Blekinge. Han prøvede dog fortsat at negligere det skete og forsøgte endog at overbevise Gravel om, at Danmark kun søgte en lejlighed til at bryde med de allierede, hvilket den svenske konges forlovelse i juni med prinsesse Ulrikke Eleonora angiveligt var et bevis på. Men ingen troede ham, forhandlingerne med Nils Brahe var brudt sammen, da denne insisterede på at Gottorps suverænitet skulle garanteres. Colbert vidste endda, at den 5./15. juni var fastsat som dagen for Danmarks krigserklæring, hvilket var helt korrekt, om end den ikke blev udstedt alligevel.⁵³⁰ Meyercrone troede tydeligvis heller ikke selv på sine egne ord, og da Klingenberg skrev fra Haag, at Danmark ville bryde på en så ”høflig” måde, at det ikke forhindrede den gode forbindelse til Frankrig, måtte han naturligt nok erkende, at han ikke forstod meningen, eftersom ”en krig vil altid være en krig”.⁵³¹

Krig med Sverige og Griffenfalds fald

Da kurfyrsten endelig gik i aktion og slog svenskerne i det militært set ikke særligt store men i politisk forstand afgørende slag ved Fehrbellin 18./28. juni 1675, anbefalede selv den fransk-venlige Henning Meyercrone, at det var tiden at ”hæve neutralitetens maske”. I Frankrig var man overbevist om, at Danmark ville benytte

⁵²⁸ GK, bind 1, 14./24. maj, 24. maj/3. juni 1675; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 121-122; Askgaard og Stade (red.) (1983), pp. 45-46; Olden-Jørgensen (1999), p. 244

⁵²⁹ C.P., Danemark XII, Ludvig 14. til Terlon, 9. maj 1675, memoire fra Christian 5. til Ludvig 14. u.d.; GK, bind 1, 9./19. juni 1675; Wegener (udg.) (1876-82), p. 125

⁵³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 31. maj, 7., 14., 21., 28. juni 1675; C.P., Danemark XXI, Griffenfeld til Terlon, 23. maj 1675; C.P., Danemark XXII, Pomponne til Terlon, 3. og 21. juni 1675

⁵³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 5. juli 1675

lejligheden til at ”ruinere” svenskerne i Det Tyske Rige.⁵³² På det tidspunkt var det første skridt hertil allerede nær ved at blive taget med det hertugen af Gottorp påtvungne Rendsborgforlig af 10./20. juli, hvorved han blandt andet måtte opgive traktaten med Sverige og sin suverænitet i Slesvig.⁵³³ I Frankrig var der angiveligt delte meninger om denne sag. Sveriges venner (Meyercrone angav ikke præcist, hvem det var) mente helt korrekt, at det var et brud på Roskildefreden, andre at det gav Christian 5. stor ”reputation”. Pomponne var godt tilfreds med denne ”overenskomst”, og både han og Ludvig 14. mente, at det var en intern dansk tvist, der ikke angik Frankrig. Den franske ambassadør i Stockholm, Feuquieres, fik besked på, at forsøge på at få svenskerne til ikke at intervenere til fordel for Gottorp, da de så ville sprede de styrker, de så rigeligt havde brug for mod Brandenburg.⁵³⁴ Det må siges at være udtryk for en særdeles pragmatisk og kynisk holdning, idet Frankrig gentagne gange siden 1660, inklusiv ved den seneste traktat med Sverige fra 1672, havde bekræftet Gottorps suverænitet og i forhandlingerne med Danmark nægtet at ændre herpå. Men dels var der ikke noget konkret, Frankrig nu og her kunne gøre for hertugen, dels håbede man måske på, at ved en tilsyneladende accept af dette *fait accompli* kunne man stille Christian 5. tilfreds og måske undgå en egentlig krig i Norden.

Det var i så fald forgæves, men Meyercrone forsøgte fortsat at overbevise franskmændene om Danmarks fredelige hensigter. Således bedyrede han på regeringens ordre, at Rendsborgforliget var frivilligt, og at en dansk-nederlandsk flådeforening i august kun tjente til at beskytte handelen i Østersøen.⁵³⁵ Noget overraskende mente Meyercrone ikke, at Frankrig ville yde aktiv støtte til Sverige mod Danmark trods svensk pres herfor. Tværtimod mente han, at danske sejre kunne få Ludvig 14. til at skifte side og støtte Danmark mod Sverige for at redde både Danmarks og Frankrigs interesser i Tyskland. Det må siges at være ren ønsketænkning, som man næppe heller har lagt stor vægt på i København. Tværtimod var Frankrigs holdning den, som Meyercrone også refererede, at Ludvig 14. ”hellere ville risikere sin krone end at opgive svenskerne.”⁵³⁶

⁵³² TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 19. juli 1675

⁵³³ Olden-Jørgensen (1999), pp. 247-248; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 115

⁵³⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 26. juli, 2., 9., 23. august 1675; C.P., Danmark XXII, Ludvig 14. til Terlon, 2. august 1675; Vaupell (1880-82), Bind II, Breve og Aktstykker, p. 35

⁵³⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 6. september, 4. og 11. oktober 1675; C 153, Bierman til Meyercrone, 27. juli/6. august, 31. august/10. september, 6./16. september 1675; Askgaard og Stade (red.) (1983), p. 46

⁵³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 9., 23., 30. august, 13. september 1675

Efter at de allieredes subsidier var begyndt at komme til Danmark og efter en langvarig militær opbygning, indledte Christian 5. i begyndelsen af september 1675 krigen i Sveriges nordtyske besiddelser. Det skete – modsat for eksempel i 1657 – uden en formel krigserklæring. Griffenfeld forsvarede overfor Terlon krigen med, at man ganske vist ikke ønskede den, men Frankrig havde negligeret Danmark, mens det havde givet Sverige ”millioner” og intet til Danmark, end ikke en majestætstitel til Christian 5. Danmark måtte sikre sig mod ”Sveriges måde at agere på efter at have prøvet den ved tabet af adskillige provinser.” Noget søgt skal han have sagt, at ved at forene de danske og brandenburgske tropper kunne krigen afsluttes hurtigt, og Danmark blive mægler; ”det er alene for Frankrigs skyld”, skal han have udtalt. Ludvig 14. så dog klart, at det var rene undskyldninger, ligesom Griffenfeld og Meyercrones forsikringer om, at der slet ikke var krig, men at det var en ”auxiliær” aktion fra dansk side for at hjælpe sine allierede ikke vandt nogen genklang.⁵³⁷

Uanset betegnelsen fortsatte Griffenfeld en nær kontakt til Frankrig – *for* nær, skulle det vise sig. Frankrig erklærede ikke Danmark krig med det samme, Meyercrone blev i første omgang i Paris, og Terlon fulgte med Christian 5., den øvrige regering og hæren til hertugdømmerne. Den franske diplomat opholdt sig dog mest i fristaden Hamburg og i Glückstadt i Holsten hos den danske dronning. Griffenfeld ønskede uanset krigen at holde en åbning til Frankrig og i hvert fald undgå egentlig krig med det. Da Frankrig ingen interesse havde i at komme i direkte krig med yderligere magter, var der basis for fortsat diplomatisk aktivitet. Ludvig 14. afviste dog naturligt nok en egentlig alliance, fordi Sveriges interesser lå Frankrig så nær.⁵³⁸

På mindre åbenlyse områder kunne den franske regering og ”en af de største ministre i verden”, som Ludvig 14. skal have kaldt ham overfor Meyercrone⁵³⁹, imidlertid vise, at det endnu var langt fra krigstilstand mellem Danmark og Frankrig. I den mere kuriøse afdeling stillede Ludvig 14. et ægteskab i udsigt mellem Griffenfeld og prinsesse Charlotte Amélie de la Trémouille af Tarent, en fjern slægtning af Ludvig 14., som han imidlertid var værge for, og som var hofdame hos dronning Charlotte Amalie. Ægteskabsplaner mellem den borgerlige Griffenfeld og prinsessen var tidligere mislykkedes på grund af hendes modvilje, men Ludvig 14. gav i august 1675

⁵³⁷ C.P., Danmark XXII, Terlon til Pomponne, 3., 13. og 20. august 1675, Ludvig 14. til Terlon, 13. september 1675; TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 20. september 1675

⁵³⁸ C.P., Danmark XXII, Ludvig 14. til Terlon, 20. september, 11. oktober, 22. november 1675

⁵³⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Christian 5., 15. marts 1675; Jørgensen (1893-94), bind II, p. 215

Terlon ordre til at prøve at ”købe” Griffenfelds velvilje ved at stille det i udsigt, hvilket han da også forsøgte.⁵⁴⁰ Det blev dog – til prinsessens store held – ikke til noget, men har vel nok kunnet smigre den ærekære greve.

Af større, og for Griffenfeld personligt meget afgørende betydning, var ”postsagen”. Efter krigsudbruddet opsnappede danskerne så vidt muligt al post til og fra Sverige, inklusiv den franske. Derfor begyndte den franske regering allerede i september 1675 at klage over, at man ingen post fik fra ambassadøren i Stockholm, Feuquières. Meyerchrone mente først, det var en fejl, men det var det naturligvis ikke, og Ludvig 14. forlangte postfrihed, ikke mindst fordi han lod danske breve til Madrid komme via Frankrig uåbnet. Han anså det som et tegn på, at Danmark ville bryde med Frankrig og truede med også at stoppe den danske post. Griffenfeld fandt da på det kompromis, at franskmændene sendte brevene til ham personligt, hvorefter han uåbnet omadresserede dem og videresendte dem til rette modtager.⁵⁴¹

Det blev ved processen mod ham året efter en vigtig del af anklagerne for højforræderi, hvilket dog som så meget andet i anklagerne virker voldsomt overdrevet. Nok kan man tale om et vist dobbeltspil: samtidig med at Danmark var i krig med Frankrigs nærmeste allierede, hjalp han korrespondancen mellem de to lande. Men Frankrig gjorde netop det samme, nemlig lod den danske post komme – i hvert fald formelt set – uhindret til for eksempel Spanien. Snarere kan man vel se det som et led i udviklingen af den diplomatiske immunitet. I hvert fald opfattede Griffenfeld det på ingen måde som noget forkert: minimum Meyerchrone og Bierman var fra dansk side fuldt informeret og sandsynligvis også andre. Terlon refererede således fra et møde med Griffenfeld, hvor franskmændene gav denne en brevpakke fra Paris til videresendelse til Stockholm, og hvor rigskansleren forsikrede, at han ikke åbnede den, dertil havde han for stor ”veneration” for Ludvig 14.s pakker. Han gav derimod i franskmændens nærvær ordre til at sende pakken til ”le grand amiral” (her må menes rigsadmiral Henrik Bielke) for at denne kunne lade den bringe til Skåne.⁵⁴² Det virker helt usandsynligt, at ikke også Bielke har kendt til eller anet sagens

⁵⁴⁰ C.P., Danmark XXII, Ludvig 14. til Terlon, 23. august 1675, Terlon til Ludvig 14., 15. september 1675; Olden-Jørgensen (1999), pp. 217-218, 243

⁵⁴¹ C.P., Danmark XXII, Ludvig 14. til Terlon, 20. september, 4. og 25. oktober 1675, kopier af breve fra Griffenfeld til Terlon, 17. oktober, 7. november 1675. Brevet af 17. oktober er trykt hos Bruun (udg.) (1873-74), pp. 20-21. TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyerchrone til Bierman, 13. september, 18. og 25. oktober; C 153, kopi af brev fra Griffenfeld til Terlon, 6./16. oktober 1675, Bierman til Meyerchrone, 25. oktober/4. november 1675; Jørgensen (1893-94), bind II, pp. 317-318; Fabricius (1909-10), pp. 126-133; Olden-Jørgensen (1999), pp. 252-253

⁵⁴² C.P., Danmark XXIII, Terlon til Ludvig 14., 25. januar 1676

sammenhæng, hvilket bekræftes af et brev fra Feuquières til Terlon efter Griffenfelds fald.⁵⁴³ Hertil kommer naturligvis (mindst) de tjenere eller sekretærer, der udførte hvervet. Endelig er flere af de breve, der blev udvekslet om sagen – heriblandt det, der omtaler denne situation – ikke chifreret, som det var sædvane med politisk betændte spørgsmål.

Uanset Griffenfeld og Pomponnes forsøg på at holde gode forbindelser mellem Danmark og Frankrig, betød efteråret 1675 en langsom nedkøling i disse. Den danske fremgang på slagmarken og den tilsvarende tydelige svenske svaghed, gav ”officerspartiet” ved det danske hof fremgang hos den krigsglade Christian 5., der som sit forbillede i Frankrig udsatte sig for farerne i forreste frontlinje. Inkarnerede civilister som Griffenfeld (og Pomponne) havde stadig stor betydning, men ikke i samme omfang som før. Danskerne undlod ikke at hovere over, hvor stærk en hær Danmark trods ringe midler havde kunnet stille, mens svenskerne uagtet de mange franske penge ikke kunne klare sig. ”Frankrig kan selv dømme deraf, hvad vi kunne have gjort, hvis det havde givet os dem[pengene]”, skrev den ellers så forsigtige Bierman til Meyercrone.⁵⁴⁴ Sidstnævnte besluttede regeringen kort efter krigsudbruddet at sende til Haag, om end han dog ikke kom afsted før i begyndelsen af december. Årsagen var først og fremmest, at Griffenfeld ville have en fortrolig til at forhandle freden, men Meyercrone skulle fortsat holde god kontakt til de franske udsendinge.⁵⁴⁵ Men franskmændene så det – vel næppe med urette – også som et tegn på, at Danmark reelt var på vej til at opgive nære forbindelser til Frankrig, så længe krigen med Sverige varede, hvorfor den franskvenlige Meyercrone da også anbefalede at sende en anden hurtigt eller i hvert fald have en kyndig korrespondent, der kunne tjene som ”honnet spion.”⁵⁴⁶ Ifølge ham var der dog ingen kølighed ved afskedsaudiensen sidst i november, tværtimod roste Ludvig 14. ham så højt, at ”rødmen steg mig til ansigtet”, og kongen stillede et fremtidigt forbund i udsigt.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Vaupell (1880-82), Bind II, Breve og Aktstykker, p. 68

⁵⁴⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 153, Bierman til Meyercrone, 23. september 1675; C 154, Christian 5. til Meyercrone, 7. oktober 1675; C.P., Danmark XXII, kopi af brev fra Griffenfeld til Terlon, 17. oktober 1675

⁵⁴⁵ C.P., Danmark XXII, Christian 5. til Ludvig 14., 6./16. oktober 1675, kopi af brev fra Gerhard Schrøder (Griffenfelds fætter) til Terlon, 29. oktober 1675; GK, bind 1, 13./23. januar 1676; Wegener (udg.) (1876-82), p. 126

⁵⁴⁶ C.P., Danmark XXII, Ludvig 14. til Terlon, 7. november 1675; TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 1. og 8. november 1675

⁵⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 29. november 1675; Fabricius (1909-10), pp. 139-140

Det er tydeligt, at Meyercrone befandt sig bedre end nogen af de andre danske diplomater i Paris i denne periode. Hans bønner om hjemkaldelse er meget sjældne, og i en af de sidste depecher fra Paris rådede han til, at en fremtidig traktat burde forhandles i Paris af én, der kunne indrette sig ved hoffet, havde midler og håndlag til at introducere sig og som ikke blev nedslået af nogle varme ord. Han fik her lige føjet ind, at le Tellier havde sagt, at Hannibal Sehested var for ”stolt og hovmodig”.⁵⁴⁸ Man kan næppe indenfor diplomatiets rammer tænke sig en mere direkte ansøgning – og sådan blev det da også.

Henning Meyercrone fik imidlertid ikke sit ønske opfyldt om at der straks blev sendt en ny diplomat til Paris, og der var heller ikke en egentlig korrespondent fra slutningen af 1675 til juli 1678. Meyercrone vedligeholdte dog på Griffenfelds ordre i dybeste hemmelighed kontakt til en unavngiven korrespondent i Paris, og den danske diplomat fik tilladelse til at give denne et hesteforspand som tak for ulejligheden. Årsagen til den beskedne kontakt var ifølge Bierman, at Frankrig kunne udnytte en mere åben forbindelse til at sætte Danmark i et dårligt lys hos de allierede.⁵⁴⁹ Hertil kommer formentlig, at der ganske enkelt intet var at forhandle om, så længe det gik de allierede tropper relativt godt på slagmarken overfor svenskerne, og Frankrig holdt helt fast ved forbundet med Sverige. Desuden forblev Terlon nær det danske hof, selvom det flere gange i 1675 var blevet nævnt, at han skulle hjemkaldes, blandt andet havde han allerede i maj fået tilladelse til at rejse hjem, hvorefter han skulle erstattes af Robert de Gravel, men det var altså ikke sket.⁵⁵⁰

Terlon kunne dog blot følge krigsbegivenhederne, mens Griffenfeld og Bierman på deres side vedblivende fastholdt det retfærdige i krigen og forsikrede, at Danmark intet ønske havde om at bryde med Frankrig, tværtimod ønskede man et nyt forbund med det. Dette var også for, som Meyercrone skrev, at holde ”en dør åben” og ikke være helt afhængig af Kejseren og Nederlandene. I den forbindelse anså man hurtige sejre på slagmarken som et vigtigt middel til at få Frankrig til at indse, at forbundet med Sverige ikke alene var dyrt, men også unyttigt.⁵⁵¹ Ludvig 14. og Pomponne mente naturligt nok ikke, at tiden var til et nyt forbund, og sagde, at de ikke ville

⁵⁴⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 22. november 1675

⁵⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 153, Bierman til Meyercrone, 30. november/10. december 1675. Det ser ikke ud til, at denne korrespondance er bevaret.

⁵⁵⁰ C.P., Danmark XXI, Ludvig 14. til Terlon, 17. maj 1675; TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 10. maj 1675

⁵⁵¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyercrone til Bierman, 30. august, 1. november, 2. december 1675; C.P., Danmark, Terlon til Ludvig 14., 30. december 1675

svigte Sverige til fordel for nogen, der støttede Østrig. Meyerchrone så her helt korrekt, at det var ”sagens kerne”. Omvendt havde Frankrig heller intet ønske om åben krig, sådan som svenskerne ellers naturligt nok pressede på for efter traktaten af 1672, og man ville holde muligheden åben for et nyt forbund efter krigen.⁵⁵²

Wismars fald i december 1675 var naturligvis til Ludvig 14.s store ærgrelse; endnu engang havde det vist sig, at svenskerne, subsidier eller ej, kunne besejres. Terlon skulle derfor søge at undgå at omtale hændelsen og i det hele taget være meget forsigtig for ikke at støde svenskerne. Han skulle nøjes med at sikre den fortsatte frihed for breve og personer og sondere, om ikke gennemførelse af det planlagte ægteskab mellem prinsesse Ulrikke Eleonora og kong Karl 11. kunne skabe et forlig i Norden.⁵⁵³ Den 7. februar 1676 afsendte Ludvig 14. imidlertid den officielle rappel af Terlon. Ludvig 14. måtte med beklagelse konstatere, at selvom han ønskede fred i Norden, måtte han hjælpe Sverige i den betrængte situation.⁵⁵⁴ Som så ofte i 1600-tallet gik der dog adskillige måneder, inden en sådan tilbagekaldelse blev omsat i praksis.

Dermed blev Terlon øjenvidne på første række til Griffenfelds dramatiske og pludselige fald i marts 1676, der tilmed som udløsende faktor havde direkte forbindelse til Terlon selv. Det var nemlig et brev fra Meyerchrone til Terlon, som den spanske gesandt i Danmark, Fuenmayor, opsnappede, der blev brugt som bevis på, at Griffenfeld spillede et forræderisk dobbeltspil. Brevet fra februar var holdt i meget elskværdige toner og udtrykte ønske om et fremtidigt nært forhold mellem Danmark og Frankrig.⁵⁵⁵ Det er for så vidt mindre direkte i den retning end flere af Meyerchrones depecher til regeringen, så – som Griffenfeld-forskningen har vist – må det først og fremmest betegnes som netop en udløsende faktor på et tidspunkt, hvor tiden ikke længere var til dobbeltspil, hvor kongen var blevet træt af Griffenfelds dominans, og hvor denne havde skaffet sig *for* mange fjender.⁵⁵⁶ Disse forhold forstod Terlon da også udmærket: Griffenfeld var blevet for ”konsiderabel”, han ønskede fred, netop som man skulle til at angribe Skåne, han havde taget mod bestikkelse, og hans fjende, hertugen af Pløn, var kommet i konseillet. Kort sagt: ”jeg tror, at nævnte

⁵⁵² TKUA Speciel Del, Frankrig B 46, Meyerchrone til Bierman, 15. og 22. november 1675

⁵⁵³ C.P., Danemark XXIII, Ludvig 14. til Terlon, 10. og 24. januar 1676

⁵⁵⁴ C.P., Danemark XXIII, Ludvig 14. til Christian 5., 7. februar 1676, til Terlon s.d.

⁵⁵⁵ Brevet er trykt i dansk oversættelse hos Fabricius (1909-10), pp. 150-151

⁵⁵⁶ Fabricius (1909-10), pp. 152-158; Olden-Jørgensen (1999), pp. 265-266

greves ambitioner har været overdrevne.”⁵⁵⁷ Disse dybere liggende faktorer forstod Pomponne dog tilsyneladende ikke. Han skrev til Terlon, at han mente det var en skam, hvis den eneste grund til rigskanslerens fald var ”nogen forståelse” med Frankrig.⁵⁵⁸ Men det var det altså heller ikke.

Griffenfelds fald medførte straks et forværret forhold mellem Danmark og Frankrig og igen med brevene som direkte årsag. Ved arrestationen af rigskansleren fandt man en række breve fra Frankrig, og Christian 5. klagede direkte til Ludvig 14. over, at de franske diplomater misbrugte brevfriheden til at sende korrespondance, der var direkte skadelig for Danmarks interesser. Ludvig 14. nægtede ganske enkelt at besvare den danske konges brev. Herefter blev franske breve i en periode igen systematisk gennemløst og indholdet heraf kommunikeret videre til Kejseren, Spanien, Nederlandene og Brandenburg. Terlon klagede naturligvis herover. Frederik Ahlefeldt, der nu forestod udenrigspolitikken, forsikrede, at brevfriheden bestod, men det troede Terlon ikke på, hvorfor han begyndte at sende de væsentlige breve ad en anden vej, samtidig med, at han sendte nogle ligegyldige breve ad sædvanlig vej for at danskerne ikke skulle fatte mistanke.⁵⁵⁹ Med hensyn til Griffenfelds skæbne var der imidlertid ingen sentimentalitet. Selvom både Ludvig 14. og Pomponne kort forinden havde rost ham i høje toner og havde lagt vægt på en god forbindelse til ham til gavn for Frankrig, fik Terlon kort efter rigskanslerens fald besked på at holde gode forbindelser til hertugen af Pløn og til Frederik Ahlefeldt og på ikke at vise ”hverken smerte eller glæde over hans [Griffenfelds] unåde”.⁵⁶⁰ Der var utvivlsomt en vis fyrstelig solidaritet med Christian 5., der i lighed med Ludvig 14. i 1661 erklærede, at han nu ville være sin egen førsteminister, og ligheden mellem Fouquets fald i 1661 og Griffenfelds i 1676 er da også slående.

I krig med Frankrig

Ludvig 14. måtte erkende, at der ikke var udsigt til fred, når Danmark i februar 1676 konfiskerede alt svensk gods og forberedte sig på invasion af Skåne, hvilken den franske konge dog ikke troede på ville kunne lykkes, ligesom Terlon heller ikke troede på, at Ulrik Frederik Gyldenløves invasion fra Norge ville have succes ”med

⁵⁵⁷ C.P., Danemark XXIII, Terlon til Ludvig 14., 24. og 28. marts 1676

⁵⁵⁸ C.P., Danemark XXIII, Pomponne til Terlon, 23. april 1676

⁵⁵⁹ C.P., Danemark XXIII, Christian 5. til Ludvig 14., 31. marts 1676, Terlon til Ludvig 14., 4. og 7. april 1676, Pomponne til Terlon, 16. april 1676; GK, bind 1, 25. marts/ 4. april 1676; Wegener (udg.) (1876-82), p. 136

⁵⁶⁰ C.P., Danemark XXIII, Ludvig 14. til Terlon, 10. april 1676

mindre svenskerne sover”.⁵⁶¹ Ikke desto mindre blev begge invasioner til realiteter i juni 1676. Da havde Frankrig endelig gjort alvor af at hjemkalde Terlon fra Danmark. Han rejste i maj med Ahlefeldts forsikringer om Danmarks venskab med Frankrig, som ”konjunkturerne kunne have forringet lidt på grund af forskellige interesser.”⁵⁶² Det var noget af en underdrivelse: al direkte og officiel diplomatisk forbindelse var nu afbrudt mellem Danmark og Frankrig, og den 18./28. august 1676 erklærede Frankrig Danmark krig, selvom Terlon havde bedyret, at hans hjemkaldelse ikke havde noget med det at gøre.⁵⁶³

Den ganske kortfattede krigserklæring nævnte, at da Danmark ved at angribe Sverige havde overtrådt Freden i København, som Frankrig havde garanteret og alle franske forsøg på at forhindre den var mislykkedes, kunne Ludvig 14.s *gloire* ikke tillade ”en sådan forseelse mod nævnte traktat” uden at reagere. Derfor erklærede Ludvig 14. hermed krig til lands og til vands, og al forbindelse mellem hans og Christian 5.s undersætter var forbudt, hvilket skulle kundgøres overalt.⁵⁶⁴

Selvom der i substansen intet kan indvendes mod Frankrigs argumenter, leverede den danske regering alligevel et forsvarsskrift. Man bedyrede naturligvis Danmarks fredsvilje, men Sverige havde misbrugt toldfriheden ved det ”sædvanlige lurendrejeri”, søgt at ”opvige” Gottorp mod Danmark og blandet sig i den oldenborgske sag. Christian 5. havde indgået Haagtraktaten for at ikke andre ”skulle træde udi spillet og gyde olie til ilden”, men da Sverige angreb Brandenburg uden grund og på Frankrigs ”andrift”, havde han angrebet Sverige – også fordi Brandenburg modsat Frankrig havde hjulpet Danmark i 1658. Med påtaget naivitet tilføjes det, at Christian 5. ikke troede, nogen ville have noget imod det, og slet ikke Frankrig, der havde opretholdt venskabet et år efter krigsudbruddet. Endelig skulle alt fransk gods konfiskeres, og man ville nu Frankrig ”fjendtligent traktere og al mulig afbræk at gøre.”⁵⁶⁵ Heller ikke i denne erklæring er der formelt noget ukorrekt, selvom de danske fredsforsikringer er noget søgte. Ikke desto mindre var den

⁵⁶¹ C.P., Danemark XXIII, deklARATION fra Christian 5., 28. februar 1676, Ludvig 14. til Terlon, 6. marts, Terlon til Pomponne, 3. juli 1676

⁵⁶² C.P., Danemark XXIII, Terlon til Pomponne, 19. maj 1676

⁵⁶³ C.P., Danemark XXIII, Terlon til Ludvig 14., 18. april 1676

⁵⁶⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig A II 10, Krigserklæring fra Ludvig 14., 18./28. august 1676

⁵⁶⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig A II 10, koncept til dansk svar på krigserklæringen u.d. Den fremsendte original har ikke kunnet findes, så måske er den aldrig blevet sendt. I hvert fald fik de danske udsendinge i udlandet besked på at gendrive franskmændenes påstand om, at Danmark havde brudt freden i København, jf. GK, bind 1, 7./17. oktober 1676

storpoltiske situation i Europa nu kørt så langt ud, at en krig mellem to magter, der kun havde meget begrænsede direkte udeståender med hinanden en realitet.

Sammenfatning

Med krigserklæringen i august 1676 var Danmark og Frankrig for første og eneste gang i nyere historie officielt i krig med hinanden. Det skete selvom ingen af parterne reelt havde noget ønske derom. Det ses både af de mange danske forsøg, og ikke kun fra Griffenfelds side, på at holde gode forbindelser til Frankrig, og af, at Frankrig ventede næsten et år efter det egentlige krigsudbrud med at skride til handling. Og så skred man alligevel ikke til handling: direkte fransk hjælp til Sverige kom først efter freden i Nijmegen i 1678, som det kan ses nedenfor. Når det ikke blev til mere, skyldtes det naturligvis, at Frankrig ikke havde vitale interesser omkring Øresund, og at Danmark havde endnu mindre interesser i De Spanske Nederlande. Hovedkamppladsen i Skåne var kun af indirekte betydning for Frankrig, nemlig den betydning besiddelsen heraf havde for Sverige og sømagterne.

Når det alligevel kom til krigstilstand, skyldtes det Frankrigs interesser i Nordtyskland og det umulige i dansk-svensk enighed. I nedbrydningen af tripelalliancen og isoleringen af Nederlandene frem til 1672 havde Frankrig brug for de nordtyske fyrster som allierede eller neutrale, hvilket også i vid udstrækning lykkedes. Da både den svenske og den danske konge også var ”tyske” fyrster, var de også særdeles interessante i den sammenhæng. Der er ingen tvivl om, at Ludvig 14. helst havde set begge de nordiske konger i sit alliancesystem, hvilket der da også blev arbejdet på helt frem til 1675. Det var blot ikke muligt at forene dem, først og fremmest på grund af en grundlæggende mistillid, hvortil kom en række konkrete tvistigheder, herunder naturligvis først og fremmest fredsbetingelserne fra 1660. Derfor måtte den franske regering vælge – og den valgte Sverige i 1672. Dermed fik Frankrig slået to fluer med ét smæk: tripelalliancen var endeligt nedbrudt, og man havde sikret sig svensk militær støtte i Nordtyskland til at pacificere Brandenburg og andre, der kunne tænkes at ville hjælpe Nederlandene. Til gengæld mistede man reelt en militært svagere, men langt mere trofast allieret i Danmark. Alene Frankrigs fornyede garanti for Gottorp gjorde det utænkeligt for Christian 5. at søge andre steder hen end til Frankrigs fjender, hvilket da også gradvis og tøvende skete, mens man vel at mærke hele tiden søgte at holde så godt et forhold til Frankrig som muligt og forhandlede forskellige løsningsmodeller, der kunne holde Danmark neutralt.

Centralt i dette spegede spil stod i de første seks år af Christian 5.s regeringstid Griffenfeld. Det er næppe for meget sagt, at han var en af de få, hvis ikke den eneste, af de danske politikere i tidsperioden for denne afhandling, der kunne hamle op med og endda overgå de franske hvad angår diplomatiske og politiske evner. Han havde et nært forhold til Terlon, men aldrig så nært, at den ellers meget erfarne franske diplomat blev helt klar over, hvad Griffenfeld ville, og han troede til det sidste, at Danmark ville holde sig neutralt. Til gengæld levner korrespondancen ingen tvivl om, at Terlon havde ret i, at Griffenfeld oprigtigt ønskede at opretholde venskabet med Frankrig – hvad da også al senere Griffenfeld-forskning har påpeget. Det lykkedes da også helt frem til Griffenfelds arrestation og endda lidt længere at undgå, at Frankrig opfyldte traktaten med Sverige. Til stor hjælp i den forbindelse var hans slægtning Henning Meyercrone, der modsat forgængeren Otto Rantzau forstod at begå sig ved det sofistikerede franske hof, gennemskue de værste intriger og holde sig på god fod med udenrigsminister Pomponne og tilsyneladende også med Ludvig 14. selv. Efter Griffenfelds fald og invasionen af Skåne var dobbeltspillet imidlertid ikke længere politisk muligt; tretten års nært samarbejde var afløst af krig. Men da var forberedelserne til en fredskongres i Nijmegen allerede i fuld gang, og det havde ikke skortet på dansk-franske venskabsforsikringer lige til det sidste.

7. Fredsdiktat, forsoning og ny alliance 1676-1682

Freden i Fontainebleau

Fredskongressen i Nijmegen var et forsøg på at afslutte en europæisk storkonflikt efter samme model som blev brugt i forbindelse med Den westfalske Fred 1648: alle involverede parter sendte repræsentanter til såvel fælles som separate forhandlinger. Danmark sendte i november 1676 de erfarne diplomater Just Høg og Simon de Petkum samt grev Anton af Aldenburg som officiel *chef de mission*, mens Frankrig sendte den mangeårige ambassadør i Haag, d'Estrades, den senere udenrigsminister Colbert de Croissy og grev d'Avaux.⁵⁶⁶ Det blev imidlertid ligesom ved afslutningen af Trediveårskrigen en langstrakt affære, hvor parterne stod meget langt fra hinanden. Ikke mindst i forholdet mellem Frankrig/Sverige og Danmark syntes vanskelighederne uoverstigelige. Danskerne forlangte restitution af alt, hvad Sverige havde erobret fra Danmark siden før Brömsebrofreden i 1645, Rügen skulle tilfalde Danmark, Forpommern Brandenburg og Bremen-Verden skulle deles mellem de allierede. Gottorp og Hamburg skulle slet ikke nævnes, da det var rent danske anliggender. Heroverfor stod de svenske krav om fuldstændig genoprettelse af Freden i København og Den westfalske Fred samt at Danmark skulle betale krigsskadeserstatning. Ludvig 14. antydede i starten, at Sverige burde være villig til nogle afståelser, men med fornyet fremgang på krigsskuepladsen i 1677 blev den fuldstændige restitution til Sverige et *sine qua non* for både Frankrig og Sverige.⁵⁶⁷ Værre for Danmark var det, at koalitionen mod Frankrig lige så lidt som de senere koalitioner var fasttømret og enig. Ludvig 14. forsøgte ihærdigt at slutte separatfred med de enkelte stater i koalitionen og især med de krigstrætte nederlændere, og da han i april 1678 redegjorde for sine fredsbetingelser, var fuld restitution af Sverige og Gottorp en af dem, hvilket Nederlandene accepterede.⁵⁶⁸ Det hang naturligvis sammen med, at Nederlandene ikke var interesseret i, at ét land, det vil her sige Danmark, igen fik hele kontrollen med Øresund eller, at Brandenburg fik for stor magt i Nordtyskland.

I denne situation, hvor Danmark risikerede at få absolut ingenting ud af krigens anstrengelser, besluttede den danske regering at gøre som de andre: sondere terrænet

⁵⁶⁶ Laursen (red.) (1907-33), Bind VII, p. 249; André (1950), p. 180

⁵⁶⁷ Laursen (red.) (1907-33), Bind VII, pp. 249-250; Landberg (1952), p. 198

⁵⁶⁸ André (1950), p. 182

for separatfred, selvom det strengt taget stred imod, hvad man havde skrevet under på i alliancetraktaterne. Derfor blev det besluttet, at Marcus Giøe, der skulle til Madrid som gesandt, på vejen skulle tage et kort ophold i Paris under påskud af, at han var med almindelig postvogn til Spanien. Han var velkendt med franske forhold fra tiden som *ambassadeur extraordinaire* i 1660erne, om end hans popularitet dengang som nævnt ikke havde været overvældende. I Frankrig skulle han ikke have nogen formel titel for ikke at støde de allierede og derfor heller ikke i audiens hos Ludvig 14., men andre prinser af blodet som Condé og Orléans måtte han gerne opsøge foruden naturligvis udenrigsminister Pomponne.⁵⁶⁹

Ifølge instruksen skulle han forsvare Danmarks deltagelse i krigen, der kun var sket som en præventiv foranstaltning, fordi Wrangel var gået ind i Pommern. Han skulle nedgøre Sveriges venskab med Frankrig, der aldrig havde været ægte og her igen bruge tripelalliancen som eksempel. Endvidere skulle han gøre det klart for Pomponne, at så længe Sverige havde Skåne, kunne der aldrig blive ”ægte fortrolighed” mellem de to nordiske lande, fordi svenskerne var så tæt på den danske residensstad, at Danmark aldrig kunne vide sig sikker og derfor måtte have en stor permanent hær ligesom Sverige, der følgelig ikke kunne blive rigtig nyttig for Frankrig. Danmark ville gerne genskabe det gode forhold til Frankrig, men måtte have det tilbage, der rettelig hørte Danmark til, det vil formentlig igen sige status fra før 1645. Frederik Ahlefeldt tilføjede som et ganske væsentligt argument, at hvis Sverige fik alt tilbage, måtte naboerne altid være Sveriges modstandere, hvilket også ville gøre Sverige unyttig for Frankrig – en situation, der reelt blev resultatet.⁵⁷⁰

Nok så interessant som disse vidtgående krav er det imidlertid, at det også tydeligt fremgår af instruksen, at den danske regering havde opgivet ethvert håb om bare tilnærmelsesvis at få dem opfyldt. Såfremt Pomponne protesterede over de optimale krav – underforstået: det vidste man, han gjorde – havde Giøe fuldmagt til at foreslå, at Danmark kunne ”nøjes” med Skåne, Halland, Bohus Len, ophævelse af den svenske toldfrihed i Øresund samt bekræftelse af Rendsborgtraktaten. Hvis det også var for meget, skulle han høre, om Frankrig foretrak, at Danmark fik land i Skåne eller Jämtland. I yderste nødsfald kunne man nøjes med det, der var erobret inden ratifikationen af fredstraktaten. Og hvis heller ikke det gik, måtte han spørge, hvad

⁵⁶⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 155, ”Kgl. Reskriptum”, 11./21. juni 1678

⁵⁷⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 155, instruks for Giøe, 1./11. juni 1678, Ahlefeldt til Giøe, 1./11. juni 1678

Frankrig så kunne acceptere af afståelser. Endelig kunne han stille Pomponne 40.000 rigsdaler og Terlon 10.000 i udsigt efter freden som gratifikation.⁵⁷¹ Det er usædvanligt for 1600-tallet med et så åbent forhandlingsmandat, men det viser, at man i Danmark allerede i 1678 havde opgivet håbet om store territoriale gevinster og til gengæld indset, at nøglen til en bare nogenlunde rimelig fred hverken lå på slagmarken eller hos de allierede, men i Frankrig.

Marcus Giøe ankom dog først til Paris i slutningen af juli 1678, fordi han manglede et pas til at rejse fra London, hvor han havde været *ambassadeur extraordinaire* siden 1672. De første samtaler med Pomponne forekom Giøe forholdsvis positive, selvom udenrigsministeren kaldte Danmarks intervention i krigen for en ”aggression.” Men det var danskerens fornemmelse, at franskmændene var meget utilfredse med svenskerne, og at Ludvig 14. ”kun søger en dør ad hvilken han kan slippe ud med ære eller rettere sagt med udseende af ære”.⁵⁷² Det var for så vidt korrekt, men Ludvig 14.s ære strakte sig længere end Giøe formentlig forestillede sig.

Imidlertid gik det hurtigt op for Giøe, at han ikke kunne opnå noget gennembrud, og han fik besked fra København på alligevel ikke at slække på de danske krav, hvis Frankrig insisterede på fuld restitution, og der kunne næppe heller blive tale om et nyt dansk-fransk forbund efter ”en så elendig fred”. Ahlefeldt skrev sarkastisk, at det var mærkeligt at se, at mens Frankrig var villig til frivilligt at give noget af det tilbage, det havde erobret under krigen, ville det bevare eller tilbagelevere alt det, Sverige så uretfærdigt tidligere havde taget.⁵⁷³

Den 10. august 1678 sluttede Nederlandene separatfred med Frankrig, hvorved det allierede sammenhold var brudt sammen; det var jo oprindeligt for at støtte netop Nederlandene, at alliancen var skabt. Det vakte naturligvis vrede blandt de øvrige allierede, og Giøe skulle nu antyde, at det var det rette tidspunkt at vinde Danmark for Frankrigs interesser, da det var bedre at have så ”generøse” fjender som Ludvig 14. end så ”utaknemmelige og troløse” venner som Nederlandene. Christian 5. ville hellere ”dø med kården i hånden end acceptere så infame betingelser” (det vil sige fuld restitution).⁵⁷⁴ Det var imidlertid ikke det rigtige tidspunkt for en sådan nærmere forbindelse, og da både svenskerne og Danmarks allierede var urolige over Giøes

⁵⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 155, instruks for Giøe, 1./11. juni 1678

⁵⁷² TKUA Speciel Del, Frankrig B 47, Giøe til Christian 5., 25. og 29. juli 1678

⁵⁷³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 47, Giøe til Christian 5., 5. august 1678; C 155, Christian 5. til Giøe, 29. juni/9. juli 1678, Ahlefeldt til Giøe, 30. juli/9. august 1678; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, p. 257

⁵⁷⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 155, Ahlefeldt til Giøe, 23. august/2. september 1678

tilstedeværelse i Paris, fik han klar besked både fra Danmark og fra Pomponne om at rejse videre til Spanien. Efter at have forsikret om, at Frankrig om end ugerne ville holde fast ved svenskernes krav, men omvendt næppe ville gå i åben krig for dem, rejste han midt i september videre til Madrid uden at have opnået konkrete resultater. Da havde han forinden forsikret franskmændene, at Christian 5. var ”besluttet på at dø med kården i hånden, hellere end at underkaste sig skændige fredsbetingelser”.⁵⁷⁵

En indirekte forbindelse blev dog opretholdt ved, at Danmark betalte to franske korrespondenter for at meddele nyt fra det franske hof. Det drejede sig om Nicolas Formont og Chassan, hvor især sidstnævnte havde forbindelser til fremtrædende personer ved hoffet, mens Formont havde været engageret i dannelsen af Colberts Nordkompagni og havde handlet med de nordiske lande. Alligevel er det klart, at man må tage deres oplysninger med en vis reservation, da de ikke selv tilhørte en inderkreds. Formont skrev i marts 1679, at Chassan ikke var velset af Pomponne, og Giøe mente, at man kun kunne stole på.⁵⁷⁶ Chassan arbejdede for, at Frankrig ville sende en repræsentant til Danmark og gerne veteranen Terlon, selvom denne af Giøe var blevet betegnet som uegnet til at forhandle fred, da han ikke kunne holde på hemmeligheder, og han var uden indflydelse i Paris overhovedet. Frankrig ville imidlertid slet ikke sende nogen til Danmark før fredsslutningen, så det blev ikke aktuelt.⁵⁷⁷

Det blev til gengæld de franske trusler om at tvinge Danmark og Brandenburg til fred. I december gik det op for Chassan, at Giøe havde taget fejl, da han ikke troede på, at Frankrig ville sætte magt bag kravet om fuld restitution af Sverige, og han rådede Danmark til at moderere sine krav for at undgå, at Ludvig 14. sendte en hær til Holsten og eventuelt en flåde til Østersøen.⁵⁷⁸ Det gjorde Danmark da også i vinterens løb via Henning Meyercrone, der i Haag forhandlede med den franske ambassadør, d’Avaux, og altså ikke via Just Høg ved selve fredskongressen i Nijmegen. Den danske position blev stadig dårligere, idet både Kejseren, Braunschweig-Lüneburg og

⁵⁷⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 47, Giøe til Ahlefeldt, 12. august 1678, til Christian 5., 12. september 1678; B 48, Chassan til Bierman, 16. september 1678; C 155, kopier af breve fra Tourmont til Formont, 3. og 7. september 1678, Ahlefeldt til Giøe, 24. august/3. august 1678

⁵⁷⁶ Muligvis havde de fungeret som korrespondenter også i tiden før, i hvert fald skrev Chassan i oktober 1678, at han da havde været i dansk tjeneste et år. I så fald er korrespondancen herfra dog ikke bevaret. TKUA Speciel Del, Frankrig B 47, Giøe til Christian 5., 1. september 1678; B 48, Chassan til Bierman, 14. oktober 1678, Formont til Bierman, 25. marts 1679; Rystad (ed.) (1983), p. 174

⁵⁷⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 47, Giøe til Ahlefeldt, 22. august 1678; B 48, Chassan til Bierman, 11. og 18. november, 23. december 1678

⁵⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 48, Chassan til Bierman, 16., 23. og 30. december 1678, 6. januar, 16. marts 1679, Formont til Bierman, 14. februar 1679

Münster sluttede fred med Frankrig. I marts 1679 var den danske regering nået dertil, at den i yderste nødsfald ville afstå fra territoriale gevinster mod en form for satisfaktion, som Frankrig kunne bestemme omfanget af. Dog var anerkendelse af Rendsborgtraktaten og ophævelsen af den svenske toldfrihed ultimative krav. Til gengæld ville Danmark indgå forbund med Frankrig straks efter freden.⁵⁷⁹

Da hverken forhandlingerne i Haag eller Nijmegen førte til resultater, besluttede den danske regering at sende Henning Meyercrone til Paris for at forhandle direkte med Pomponne. Beslutningen skyldtes ikke mindst uro over, at kurfyrsten af Brandenburg havde sendt Frantz Meinders dertil, og trods alle gensidige løfter om ikke at slutte separatfred, stolede man med god grund ikke på, at Frederik Vilhelm ville holde dem. Ifølge Formont sagde Meinders i en audiens hos Ludvig 14., at det ikke var rimeligt at tilbagegive ”det som man havde erobret i en gyldig krig.” Hertil skal kongen have svaret, at kurfyrsten ”havde opnået så meget *gloire* i denne krig at det kunne indtage plads for satisfaktion.”⁵⁸⁰ Uanset fyrsternes evige stræben efter *la gloire*, kunne det blotte ry som en dygtig feltherre naturligvis ikke tilfredsstille hverken Frederik Vilhelm eller Christian 5.

Med nogen besvær fik Meyercrone et pas og ankom i slutningen af april 1679 til Paris som *ambassadeur extraordinaire*, hvor han straks trådte i forhandling med Pomponne – hvis man kan bruge det udtryk, for den franske udenrigsminister gjorde med det samme klart, at Sverige og Frankrig var at regne som ét parti, og hvis Sverige ikke ville gå med til territoriale tab, ville Frankrig heller ikke. Uden held påpegede Meyercrone, at den argumentation var bagvendt, idet Sverige netop ikke ville give indrømmelser, når Frankrig støttede så bastant. Han måtte konstatere, at selvom Frankrig var utilfreds med Sverige, og Ludvig 14. udtrykte stor beundring for Christian 5.s ”meritter og heroiske aktioner”, talte ”*la gloire et l’honneur*” mest. Meyercrone var derfor fra starten opgivende og troede højst noget kunne nås i forhold til Gottorp, da Frankrig ingen interesser havde dér. Men Pomponne gjorde ham det snart klart, at der kun kunne blive tale om fuld genetablering af Freden i København, inklusiv hertugen af Gottorp, ellers ville Frankrig angribe Danmark.⁵⁸¹

⁵⁷⁹ De gradvise danske afslag på fredsbetingelserne er indgående skildret hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 260-268

⁵⁸⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 48, Formont til Bierman, 18. februar 1679

⁵⁸¹ GK, bind 1, 18./28. februar 1679; TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 29. april, 6., 13. og 27. maj 1679

På foranledning af markis de Feuquières begyndte imidlertid direkte dansk-svenske fredsforhandlinger i Lund, hvilket stoppede Meyercrones bestræbelser i Paris for en tid. Pomponne var utilfreds med disse forhandlinger, han mente angiveligt, at alt burde forhandles i Paris.⁵⁸² En lidt besynderlig udtalelse i betragtning af Feuquières' fremtrædende rolle i Lund, men den franske regering ville altså have direkte og fuld kontrol med forhandlingerne. Under alle omstændigheder kom der i første omgang heller ikke noget ud af forhandlingerne i Skåne, til gengæld fik danskerne et chok, da Brandenburg i juni sluttede fred med Frankrig mod nogle meget små landafståelser i de svenske besiddelser i Tyskland. Den franske hær under marskal Créqui var på march mod kurfyrstens westfalske besiddelser, og det pres kunne eller ville Frederik Vilhelm ikke modstå.⁵⁸³ Dermed var Danmark alene mod både Sverige og Frankrig, og da der ingen udsigt var til hjælp fra England eller de krigstrætte nederlændere og kejserlige, var situationen umulig. Créqui fortsatte mod Oldenburg, mens Pomponne nægtede våbenhvile og blev stadig mere truende: Danmark kunne få fred nu på de tilbudte betingelser, hvormed han antydede, at ved fortsat krig blev de værre. Derfor bad Meyerchrone om at få *carte blanche* til at slutte fred, hvilket han da også fik efter at de franske tropper havde invaderet Oldenburg, dog skulle han især med hensyn til Gottorp kun give efter med meget små skridt ad gangen, men ellers lade det komme an på Ludvig 14.s beslutning.⁵⁸⁴

Det kom Meyerchrone så til at gøre, for Pomponne var ubøjelig. Han sagde ligeud, at der reelt kun var brug for to artikler: 1. alt det skete er glemt, og 2. alt restitueres efter fredsslutningerne i Westfalen og København! Hvis ikke danskerne gik med til det, ville de blive tvunget til at betale krigsskadeserstatning til Sverige, og senere meddelte han, at hvis ikke det skete inden udgangen af august, skulle de også betale til Frankrig.⁵⁸⁵ I et desperat forsøg på dog at få en territorial gevinst foreslog Meyerchrone på den danske regerings ordre, at Sverige skulle afstå øerne Hven i Øresund og Krautsand ved Elbens munding over for Glückstadt og beliggende i bispedømmet Bremen. Nok havde de begge en vis strategisk betydning, men de ville

⁵⁸² TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyerchrone til Bierman, 10. juni, til Christian 5., 16. juni 1679

⁵⁸³ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 271-273; Landberg (1952), p. 202; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 121-122

⁵⁸⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyerchrone til Christian 5., 16. og 30. juni, 1. juli 1679; C.P., Danmark XXIV, memoire fra Meyerchrone til Ludvig 14., 31. juli 1679; GK, bind 1, 7./17. juli, 1./11. august 1679; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 274-277

⁵⁸⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyerchrone til Ahlefeldt, 12. juli 1679, til Christian 5., 4. august 1679. Det gradvise danske tilbagetog er ligeledes skildret hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 276-286

dog være et nærmest pinligt ringe udbytte af en lang krig. Men selv dette blev pure afvist af Pomponne.⁵⁸⁶

Meyercrone var dybt ulykkelig over den situation, han var bragt i og mente noget bagklogt, at hvis Danmark havde givet efter noget før, kunne man have opnået bedre betingelser end nu, hvor Danmark stod alene. Han blev syg, formentlig af stress, og bad om at få en ekstra mand sendt som medhjælper, men fik det ikke, og forsøg på at bearbejde andre end Pomponne til gavn for Danmark, lykkedes heller ikke. Han var endog rede til at underskrive traktaten uden specifik ordre, for Christian 5. kunne jo bare lade være med at ratificere den, hvis han ønskede krig – et noget usædvanligt skridt fra en diplomats side.⁵⁸⁷

Til det sidste var Gottorp hovedproblemet. Pomponne insisterede på fuld restitution efter Freden i København, men det lykkedes trods alt Meyercrone, mod Sveriges og Gottorps vilje, at få restitutionen anbragt i en særlig artikel, således at Sverige ikke skulle ratificere den. Nok så væsentligt var det, at Pomponne flere gange sagde, at når de forlangte restitutionen nu, var det som del af løftet til Sverige, men efter restitutionen ville Frankrig ikke længere intervenere til fordel for hertugen ved fremtidige stridigheder med den danske konge, uanset hvad Sverige forlangte. Herefter underskrev Arnauld de Pomponne og Henning Meyercrone den 23. august/2. september 1679 Freden i Fontainebleau; Pomponne skrev også under på Sveriges vegne.⁵⁸⁸

Med ”fredsdiktatet” i Fontainebleau – om forhandlinger kan man dårligt tale – havde Ludvig 14. mere end nogensinde demonstreret, at han var *l'arbitre d'Europe*, som allerede samtiden kaldte ham. Først havde han, eller rettere det franske diplomati, udspillet den ene efter den anden i ”den store alliance” imod ham, og dernæst havde han allernådigst hjulpet sin nødstedte allierede til en langt bedre fred, end den kunne have forventet at opnå på slagmarken. Men om nogen taknemlighed fra nordisk side var der langt fra tale. Svenskerne var stærkt utilfredse med, at de ikke fik nogen krigsskadeserstatning, at de sidste franske subsidier var blevet betalt direkte til svenske officerer uden om kongen, og at Gottorp var blevet taget ud af

⁵⁸⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Ahlefeldt, 12. juli 1679, til ukendt, 4. august 1679, til Christian 5., 17. august 1679; C 161, Christian 5. til Meyercrone, 7./17. juli 1679

⁵⁸⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Ahlefeldt, 12. juli, 17. og 25. august 1679, til Christian 5., 14. juli, 4. og 30. august 1679, til ukendt, 4. august 1679

⁵⁸⁸ TKUA Speciel Del; Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 4., 11. og 17. august 1679; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 283-285. Traktaten er trykt sammesteds, pp. 286-294; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 122

hovedtraktaten.⁵⁸⁹ Men det værste var naturligvis, at freden var blevet sluttet hen over hovedet på dem og dermed sort på hvidt beviste, at den svenske stormagt var en kolos på lerbødder: De svenske hære havde kun delvist kunnet klare sig mod Danmark og Brandenburg, de tyske besiddelser kunne ikke holdes, flåden led store nederlag, og storpolitisk havde man altså heller intet at skulle have sagt. Uanset Karl 12.s senere bedrifter kan man måske lidt dristigt hævde, at Sveriges stormagtstid reelt sluttede i Fontainebleau.

Fra dansk side var utilfredsheden ikke mindre. Ganske vist havde man ”siddet med ved bordet”, men udbyttet havde været mindre end beskedent. End ikke det for Frankrig forholdsvis ligegyldige, men for Danmark meget vigtige spørgsmål om Gottorp, havde man kunnet få andet end vage fremtidsklæringer om. De ca. 15 millioner rigsdaler, der under krigen var blevet anvendt på hær og flåde, var der ikke kommet noget synligt udbytte af, om end både Sverige og Gottorp var blevet betydeligt svækket. Det var derfor ikke uden grund, at præsten ved Helligåndskirken i København kaldte det for en ”skiden og skammelig fred”.⁵⁹⁰

Nordisk intermezzo og tilnærmelse til Frankrig

Som direkte konsekvens af de nordiske staters utilfredshed med Freden i Fontainebleau forhandlede de sig i 1679 frem til noget så usædvanligt som et nordisk forbund. Et forbund, der kun skulle blive en kortvarig parentes i Nordens historie, men én af den slags parenteser, der siden er blevet diskuteret meget, og især i skandinavismens storhedstid hyldet som en visionær og fremtidsrettet idé. En alliance havde som tidligere nævnt været forhandlet før udbruddet af Skånske Krig, og nu genoptog den svenske kansler Johan Gyllenstierna planerne med det formål at gøre de nordiske lande uafhængige af Frankrig og Nederlandene gennem samarbejde, således at man ikke kunne spille de nordiske stater ud mod hinanden som hidtil. Den danske regering var noget skeptisk, men i slutningen af september 1679 lykkedes det ikke alene at undertegne en fredstraktat i Lund, der bekræftede Fontainebleau, men også at danne en defensiv alliancetraktat på 10 år, hvortil kom, at det planlagte ægteskab mellem prinsesse Ulrikke Eleonora og Karl 11. endelig blev aftalt.⁵⁹¹ Den franske

⁵⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 4. august, 8. og 14. september 1679; til Ahlefeldt, 25. august 1679; Upton (1998), pp. 27-28

⁵⁹⁰ Jespersen (1989), pp. 112, 252

⁵⁹¹ Forhandlingerne er bl.a. behandlet i: Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 297-326 (traktatteksterne er trykt sammesteds, pp. 327-360); Landberg (1935), pp. 109-148; samme (1952), pp. 203-212

repræsentant i Lund, Feuquières, blev ikke informeret om de sidste stadier af forhandlingerne, og han fik ikke meddelt de hemmelige artikler i alliancetraktaten. Selvom Pomponne overfor Meyercrone bedyrede sin glæde over forbundet, fornemmede danskeren tydeligt, at Frankrig nærrede stor jalousi over det.⁵⁹²

Franskmændene havde imidlertid ingen grund til bekymring. Det nordiske forbund havde en række indbyggede svagheder, der gav det en meget kort reel levetid. Spørgsmålet om Gottorps fremtid var ikke afgjort, selvom Sverige ligesom Frankrig havde antydnet ikke at ville blande sig i det fremover, og heller ikke handelsstridighederne i forhold til Nederlandene var bragt til en løsning. Desuden var det hverken Gyllenstiernas eller andre svenskeres mening, at forbundet skulle være jævnbyrdigt; ligesom ved forhandlingerne i 1660erne var der lagt op til, at Sverige skulle være "seniorpartner" i forholdt til Danmark. Endelig kan man heller ikke se bort fra, at mange årtiers blodigt fjendskab ikke lod sig erstatte af nært venskab i løbet af et par måneders forhandling, selv ikke i 1600-tallets omskiftelige alliancebillede. Allerede inden Johan Gyllenstiernas pludselige død i juni 1680 og erstatning som leder af udenrigspolitikken med den dansk-fjendtlige Bengt Oxenstierna var det nordiske forbund på vej til at blive en kortvarig parentes i historien. Det er mere end tvivlsomt, om nogen i de to regeringer på noget tidspunkt anså det som mere end en endog meget kortvarig nødvendighed.⁵⁹³

Forbundet tjente dog til, at Frankrig fik forøget interesse for en ny alliance med Danmark. Det var da også planlagt, at det svensk-danske forbund skulle udvides med Frankrig til en tripelalliance. Ludvig 14. stolede imidlertid ikke på, at der ikke var hemmelige artikler i forbundet, og han ønskede tripelalliancen forhandlet og sluttet i Paris, mens Gyllenstierna ønskede det udført i Lund – begge naturligvis for at have størst mulig kontrol med forhandlingerne. Den franske regering besluttede sig for at genoptage de fulde diplomatiske forbindelser med Danmark; en naturlig konsekvens af fredsslutningen og den uafklarede situation omkring alliancerne. Det blev derfor bestemt først at sende Feuquières' søn, grev de Rébenac til København på en uofficiel mission for at få hertugen af Gottorp restitueret, hvorefter han skulle afløses af Foullé de Martangis som *ambassadeur ordinaire*. Rébenac nåede dog kun under sit ophold fra slutningen af november 1679 til midten af januar 1680 at konstatere, at den danske

⁵⁹² TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 27. oktober, 3. november 1679; Landberg (1935), pp. 129-132

⁵⁹³ Landberg (1935), pp. 128-129, 149, 160; samme (1952), p. 204; Upton (1998), pp. 29-30

modvilje mod Sverige og Gottorp var uændret, og at den danske hær og flåde var i særdeles god stand. Noget indiskret spurgte Rébenac direkte til de hemmelige artikler i den svensk-danske traktat, men fik af Frederik Ahlefeldt det – ukorrekte – svar, at der blot var to sådanne artikler, der kun omhandlede handelsspørgsmål.⁵⁹⁴

Henning Meyercrone vurderede den nye ambassadør Martangis til at have ”passende kvaliteter”, selvom han ikke tidligere havde deltaget i udenrigspolitikken. Han var *maître de requêtes*, var velanskrevet ved hoffet og støttet af le Tellier, men nok så vigtigt: hans hustru var beslægtet med Pomponne, hvis ”værk og kreatur” han var. Terlon ville gerne have været vendt tilbage til Danmark, men Ludvig 14. var utilfreds med ham, hans ”geskæftige konduite” havde ødelagt det for ham.⁵⁹⁵ Her tænkes formentlig på, at Terlon ved gentagne lejligheder havde været alt for optimistisk og ivrig omkring mulighederne for at vinde Danmark for Frankrigs sag.

Martangis fik dog i første omgang et beskedent opdrag. Han skulle være opmærksom på, at Sverige og Danmark næsten altid havde været fjender, at Sverige var imod dansk-franske alliancer, og at Nederlandene altid havde lukreret på handelen til skade for Norden. Han måtte ikke gå ind i direkte forhandlinger om en tripelalliance, da enhver alliance skulle forhandles i Paris. Til gengæld skulle han med eller uden svensk støtte insistere på hertugen af Gottorps fulde restitution, men skulle dog også få hertugen til at udnævne kommissærer til at forhandle de resterende stridspunkter. Frankrigs mål var at ”desarmere” de to nordiske kroner, så de fremover kun stillede hære på benene, når ”det passer i Hans Majestæts [Ludvig 14.s] tjeneste.” Derudover skulle Martangis observere Danmarks militære og økonomiske styrke, hvilke planer det havde i forhold til Nederlandene, hvordan de ledende personer i Danmark var og så, ganske bemærkelsesværdigt, skulle han undersøge, hvilken magt Christian 5. havde over sit folk, og om dets samtykke var nødvendigt i for eksempel en stænderforsamling.⁵⁹⁶ Bortset fra, at det sidste afslører en forbausende uvidenhed – ja, nærmest ignorance om den danske enevælde, er instruksen et typisk eksempel på Ludvig 14.s nærmest grænseløse selvtillid i årene efter Freden i Nijmegen: Gottorp skulle restitueres uanset hvad Sverige, Danmark eller Gottorp mente, og de to nordiske lande skulle være franske satellitter i militær henseende.

⁵⁹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 15. december 1679; C.P., Danmark XXIV, Rébenac til Ludvig 14., 18. og 23. december 1679; Landberg (1935), pp. 156-157

⁵⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Ahlefeldt, 29. september 1679. Terlon var ikke på yderligere diplomatiske missioner, jf. Bittner og Gross (1936)

⁵⁹⁶ C.P., Danmark XXIV, Instruks for Martangis, 24. november 1679. Instruksen er trykt i: Geffroy (1895), pp. 23-27

I øvrigt var det ikke Pomponne, der deltog i den endelige udfærdigelse af instruksen, hvilket måske forklarer noget af denne uvidenhed, idet udenrigsministeren var blevet afskediget den 18. november 1679. Årsagen er noget uklar. Meyercrone gættede på, at det var på grund af Pomponnes tilknytning til jansenitterne, eller måske fordi han havde været for langsom med sagerne. Andre bud har været, at Ludvig 14. på trods af, hvad han gav udtryk for udadtil, ikke var tilfreds med resultaterne i Nijmegen, hvor Pomponne havde været for eftergivende.⁵⁹⁷ Ingen af disse forklaringer virker dog overbevisende. Som Meyercrone angav, var han ikke i total unåde, idet han fik en kompensation for ministerposten på ikke mindre end 700.000 écus, en årlig gage samt ret til at beholde titlen som *Ministre d'État*. I 1691 blev han endog hentet tilbage til *Conseil d'en Haut* som medhjælper i udenrigspolitikken på et tidspunkt, hvor Ludvig 14. var blevet endnu mere doktrinær i sin religiøsitet. Alt tyder også på, at Ludvig 14. i 1679 følte sig mægtigere end nogensinde, fontænerne i Paris sprang med vin, og året efter gav samme by ham titlen ”*Louis le Grand*”.⁵⁹⁸ Mest sandsynligt er det, at der var tale om intriger, drevet af Pomponnes fjender, Colbert og især den militante Louvois, som nærede afsky for Pomponnes moderate politik. Det understøttes af, at Pomponne blev hentet tilbage den samme dag, som Louvois døde i 1691.⁵⁹⁹ Under alle omstændigheder blev Pomponne afløst af Colberts bror, Colbert de Croissy, der var betydeligt mere hidsig og umedgørlig end Pomponne og Lionne og ligesom Louvois mere tilbøjelig til at bruge militær magt som middel. Til gengæld var han en fremragende jurist og havde stor diplomatisk erfaring fra missioner som forhandler i Aachen og Nijmegen samt som ambassadør i London 1668-74. Men der er næppe tvivl om, at Pomponnes fald betød en om muligt endnu mere selvbevidst og aggressiv fransk politik.⁶⁰⁰

Inden Martangis kom til København, havde den danske regering ligeledes besluttet at øge kontakten med Paris. Henning Meyercrone havde allerede i september 1679 fået besked på forsigtigt at sondere ”en nærmere forståelse og forbindelse med Frankrig.” Men han var fortsat syg og ville gerne til Haag, hvor hans hustru var.⁶⁰¹ Det blev da

⁵⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 24. november 1679; Rowen (1956), pp. 544-545; Wolf (1986), pp. 402-403

⁵⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Christian 5., 29. november 1679; Wolf (1968), p. 265; Bluche (1986), pp. 383-385

⁵⁹⁹ Rowen (1956), p. 546; Wolf (1968), p. 403

⁶⁰⁰ Wolf (1968), p. 403; Bluche (1986), p. 422

⁶⁰¹ GK, bind 1, 22. september/2. oktober 1679; TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyercrone til Ahlefeldt, 29. september, 20. oktober 1679, til Christian 5., 27. oktober, 8. december 1679; C 161, Christian 5. til Meyercrone, 22. september/2. oktober 1679

besluttet at sende den erfarne Just Høg til Paris som *ambassadeur extraordinaire*. Han havde været envoyé i Haag og som sådan forhandlet alliancetraktaten med Kejseren, Spanien og Nederlandene af 1674 på plads. Desuden havde han været udstationeret i Berlin og været leder af forhandlingerne fra dansk side i Nijmegen. Inden han rejste, var han dog ubeskeden nok til at bede om Elefantordenen, da den ville øge hans respekt ved det franske hof. Han pegede ligefrem på, at da flere af ordensbærerne står ”med foden allerede, som man plejer at sige, udi graven”, kunne han få en af deres! I første omgang blev det dog afslået, men i januar 1680 døde gehejmeråd Vincents Hahn, og dermed kunne Høg få dennes elefantorden og tilfredsstillet sin ærgerrighed.⁶⁰² Martangis gav på Ludvig 14.s ordre en kort karakteristik af Høg, der var alt andet end positiv: Høg tilhørte modsat Christian 5.s øvrige rådgivere den gamle danske adel og var ikke særligt agtet af kongen. Han var ikke særligt rig, og hans ”evner er meget jævne”.⁶⁰³ Hvordan Martangis kunne sige det så sikkert efter kun en måned i Danmark og muligvis uden at have mødt Just Høg, er så mere tvivlsomt.

Just Høgs instruks af 16./26. december 1679 drejede sig mest om økonomiske spørgsmål samt om Gottorp. Han skulle forsvare danske rettigheder i forhold til Sverige og få fransk hjælp til at tvinge diverse tyske fyrster til at betale deres gæld samt få fransk accept af, at Danmark om nødvendigt anvendte ”andre midler”, det vil sige militær magt. Han skulle arbejde for fransk accept af, at Danmark opkrævede told på Elben og sondere, om Frankrig eventuelt ville overtage den gæld, Spanien havde til Danmark i form af den førnævnte gamle gæld og subsidier fra krigen. Det sidste et noget dristigt ønske, da subsidierne jo skulle have været anvendt til at føre krig mod Frankrig og Sverige! Med hensyn til Gottorp skulle han gøre det klart, at det var hertugens egen skyld, at de danske tropper endnu stod der. Hvad angik et nærmere forbund, skulle han under hånden forsigtigt sondere, om Frankrig helst ville forhandle med Sverige og Danmark sammen eller hver for sig, og hvad indholdet af en traktat kunne være. Danmark så dog helst, det blev forhandlet i København.⁶⁰⁴ Alene åbningen for separatforhandlinger var et brud på det mindre end tre måneder gamle

⁶⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 21. februar, 22. marts 1680; C 156, Høg til Christian 5., 6. december 1679; C 158, Høg til Ahlefeldt, Gyldenløve og greven af Aldenburg, 23. februar 1681

⁶⁰³ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 27. januar 1680

⁶⁰⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 156, instruks for Høg, 16. december 1679

dansk-svenske samarbejde og lige, hvad Frankrig ønskede, nemlig at få mulighed for at drive en kile ind mellem de to nordiske magter igen.

Inden det kunne komme til realitetsforhandlinger om en alliance, måtte Gottorp-sagen dog bringes ud af verden eller i det mindste dæmpes ned. Pomponne pressede efter Gottorps ønske Meyererone for at få danskerne til at restituere hertugen, og Danmark trak da også tropperne ud af hertugens besiddelser, men truede samtidig med at sende dem ind igen, hvis han ikke betalte de kontributioner, Danmark hævdede, han skyldte. Martangis fik til opgave at overbevise gottorperne om, at de burde betale, men først efter en reel forhandling med Danmark, og de burde have rimelig tid til at skaffe pengene.⁶⁰⁵ Den danske regering ønskede imidlertid slet ikke Martangis som mægler; med tilbagetrækningen af tropperne var fredskravene opfyldt, og resten var dermed en intern dansk sag, som Frankrig ikke skulle blande sig i, hvilket Høg forklarede Croissy meget tydeligt. Sverige forholdt sig også passivt i spørgsmålet, hvilket fik franskmændene til i endnu højere grad at tro, at der var hemmelige artikler om Gottorp i det dansk-svenske forbund, hvilket der da også var. Martangis lovede da også, at Frankrig fremover ikke ville blande sig i spørgsmål, der kun berørte ”familieunionen” mellem kongehuset og hertugen.⁶⁰⁶

Imens forhandlingerne om Gottorp stod i stampe og allianceforhandlingerne ikke var kommet i gang, fulgte Martangis ordren fra instruksen om at fremkomme med en vurdering af Danmark, der på en række punkter ikke lader englænderen Molesworth’ berømte ”An Account of Denmark” fra 1692 noget tilbage i kritik. Kongen kunne lægge alle de skatter, han ville på alt, adelen blev beskattet og måtte yde ekstraordinært og holdes nede, da den var imod enevælden. Hvis nogen blev rige, optog kongen lån hos dem og betalte tilbage med land, der var overvurderet, så kongen ”fik penge for ingenting”. Derfor var der ingen i Danmark, der turde virke rige. Med hensyn til det sidste modsagde han dog sig selv, idet han også angav, at de rige på landet brugte pengene på luksus i stedet for investeringer i handel, som der i øvrigt ikke var meget af, da købmænd og udlændinge ikke ville etablere sig på grund af de høje skatter. ”Alt er meget dyrere end i Paris”.⁶⁰⁷ Heller ikke de ledende folk i

⁶⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 49, Meyererone til Christian 5., 10. november, 8. december 1679; C.P., Danemark XXIV, Martangis til Ludvig 14., 23. december 1679; XXV, Ludvig 14. til Martangis, 5. januar 1680; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 466-467, 470

⁶⁰⁶ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 6. og 23. januar, 10. februar, 30. april 1680; TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 29. marts 1680; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 471, 473-474, 477-478

⁶⁰⁷ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 27. januar, 10. februar 1680; Mayo (2000), p. 354

regeringen fik særligt gode karakterer. Christian 5. havde ikke ”evner i stor udstrækning”, han var lidt genert og brød sig ikke om offentlige forlystelser, men elskede derimod heste og at opholde sig i sine hestestalde. Han befandt sig desuden bedre blandt tjenere end ”folk af kvalitet”. Senere roste han ham dog for et utrætteligt flid. Kansler Frederik Ahlefeldt havde gode evner, men havde mange misundere, hvorimod Gyldenløve ikke havde ”stor kapacitet”, elskede meget at drikke og havde inklinations for England. Heller ikke grev Anton af Aldenburg eller prins Jørgen blev vurderet særlig højt i modsætning til Jens Juel, der imidlertid ikke nød megen tiltro ved hoffet. Den eneste ros Martangis reelt havde til Danmark, var til den danske hær, fordi den og officerskorpset mest bestod af udlændinge, hvilket dog også kunne være en svaghed, fordi man vanskeligt kunne erstatte større tab under krig.⁶⁰⁸

Selvom der er rigtige elementer i Martangis’ vurderinger, for eksempel med hensyn til skattetryk og personkarakteristikker, svækker han dog sin troværdighed ved flere gange at takke Gud for at være født som undersåt af Ludvig 14., hvor man kunne nyde ”friheden og sikkerheden” modsat under Christian 5.⁶⁰⁹ Skattetrykket eksploderede også i Frankrig på grund af Ludvig 14.s krige, og med jævne mellemrum udbrød der større uroligheder rundt om i Frankrig, hvilket i det mindste ikke skete i Danmark. Typisk er det også, at de fransk-venlige ved hoffet som Jens Juel fik gode karakterer, mens engelskvenlige som Gyldenløve fik dårlige. Der var således – ligesom med Molesworth – en god portion smiger og national selvtilfredshed i de hårde vurderinger.

Uanset Martangis’ modvilje mod det land, hvor han var ambassadør, skulle han forsøge at knytte det tættere til Frankrig, men Ludvig 14. insisterede dog på, at forhandlingerne skulle foregå i Paris. Han regnede med, at når danskerne tøvede med at komme med et projektforslag, var det fordi de først ville se, hvad Kejseren, England og Nederlandene ville tilbyde, men han trøstede sig med, at Christian 5. ”kommer tilbage til mig snart for at finde en mere fast og mere sikker støtte i mit venskab”.⁶¹⁰ Just Høg og den svenske resident, Nils Bielke, fik da også ordre om at forhandle i et tæt samarbejde, men de havde samtidig som nævnt også besked på at forhandle hver for sig. Der var derfor en betydelig grad af mistillid imellem dem, og forhandlingerne trak ud, hvilket Frankrig ikke gjorde noget for at hindre. Høg bestak

⁶⁰⁸ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 9. og 16. marts, 6. april, 28. juni, 10. august 1680

⁶⁰⁹ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 27. januar, 17. september 1680

⁶¹⁰ C.P., Danemark XXV, Ludvig 14. til Martangis, 5. april, 23. maj 1680; TKUA Speciel Del, Frankrig C 156, Christian 5. til Høg, 17./27. januar, 13./23. april 1680

sågar flere gange en ikke navngiven person for at fjerne Bielkes ordrer og relationer i et stykke tid, så Høg kunne skrive dem af. Således kunne Høg på et tidspunkt læse i Bielkes depecher, at svenskeren var begyndt at stole mere på Høg, men altså uden grund!⁶¹¹

Vigtigere end den gensidige nordiske mistillid og taktiske finesser var imidlertid den storpolitiske kontekst, hvori forhandlingerne foregik. Umiddelbart efter Freden i Nijmegen indledte Ludvig 14. sin såkaldte ”*politique des réunions*”. Baseret på uklare formuleringer i Den westfalske Fred og Freden i Nijmegen samt en række komplicerede og oftest særdeles dubiøse retskrav forlangte han indlemmelsen af en række byer langs Frankrigs grænser og især i Alsace og Lorraine. Disse blev da presset eller direkte tvunget ind under den franske konges suverænitet. Denne fremfærd blev af Nederlandene, Spanien, mange tyske fyrster og naturligvis især Kejseren set som en uhørt provokerende og aggressiv politik, der kun kunne bestyrke dem i, at Ludvig 14.s endemål var intet mindre end kejsertitlen.⁶¹² Imidlertid var det i første omgang begrænset, hvad de kunne stille op, idet Nederlandene og Spanien var svækket af krigen, og Kejseren var på ny truet af tyrkerne, mens England var splittet internt af en magtkamp mellem konge og parlament. Mange historikere – og ikke kun franske – har siden benægtet, at Ludvig 14. havde så store planer; réunionerne var et naturligt forsøg på at skabe sikre grænser med stærkt befæstede byer beliggende i en ”jernring [ceinture de fer]” omkring Frankrig. Og i øvrigt var Ludvig 14. hverken mere aggressiv eller brutal end samtidige fyrster.⁶¹³ Om end dette kan have ganske meget på sig, var samtidens realiteter ikke desto mindre, at store dele af Europa var opskræmte over den franske konges fremfærd, og alene i kraft af Frankrigs store militære og økonomiske potentiale måtte han virke som en latent trussel.

La politique des réunions berørte ikke Danmark direkte, men naturligvis indirekte i form af den modvilje, andre stater fik mod Frankrig herover. Derimod var Sverige direkte berørt, idet et af de områder, Frankrig gjorde krav på og annekterede, var det lille hertugdømme Zweibrücken i Pfalz, som Karl 11. var arving til, og som han også

⁶¹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 19., 22. og 26. april, 31. maj, 17. juni 1680; C 156, Christian 5. til Høg, 17./27. januar, 2./12. marts, 13./23. og 17./27. april, 4./14. maj, 22. maj/1. juni 1680

⁶¹² André (1950), pp. 187-193; Landberg (1953), p. 213; Black (1999), pp. 45-46

⁶¹³ André (1950), p. 196; Hatton (ed.) (1976), pp. 30-34; Bluche (1986), pp. 413-424

arvede allerede i 1681. Bielke vurderede ifølge Høg, at så længe Frankrig gjorde Sverige ”al den fortræd den kunne”, blev der ingen alliance.⁶¹⁴

Den danske regering så korrekt, at franskmændene helst ville lave en traktat med Sverige og Danmark hver for sig, da de så kunne få bedre betingelser. Omvendt trak Danmark tiden ud fordi, som Høg skrev, ”man aldrig sælger sine varer højere og bedre, end når man dertil tillige finder på én tid mange købere, som samtlige varer nødvendig behøver”.⁶¹⁵ En klassisk anstødssten var, at Danmark og Sverige ønskede fredstidssubsidier, da de ikke stod overfor krig, og derfor ikke behøvede en stor hær. Derimod kunne Frankrig hurtigt blive viklet ind i krig på grund af réunionskravene, hvortil kom en for tiden typisk strid med Spanien om titler, hvor den spanske konge nægtede at give afkald på titlen som hertug af Bourgogne, selvom han ingen overhøjhed havde over området. Faktisk var Høg i sommeren 1680 overbevist om, at det ville føre til krig meget snart. Hvis Danmark skulle holde en stående hær for Frankrigs skyld, måtte der subsidier til. ”Men her fik piben en anden lyd”, som Høg skrev. Croissy afviste det pure, og sagde at traktaten af 1663 måtte være modellen.⁶¹⁶

Ludvig 14. forsøgte at anvende det udestående kontributionsspørgsmål mellem Danmark og Gottorp til at fremme allianceforhandlingerne ved at tilbyde mægling. Det ønskede Danmark imidlertid ikke, da dette ikke var et spørgsmål, der direkte vedrørte freden, men var en intern sag mellem hertugen og den danske konge. Ludvig 14. ønskede ikke at presse for meget på, da det kunne støde Danmark væk, og i efteråret 1680 mente han lige modsat i foråret, at det ville være taktisk gavnligt, om spørgsmålet blev holdt åbent til afslutningen af en dansk-fransk traktat. Derfor blev Martangis' rolle i den sag en noget usikker skiften mellem forsøg på at lægge tryk på Danmark og Gottorp og at forholde sig passivt. 12./22. november 1680 kom det endelig til et forlig uden direkte fransk medvirken i slutfasen, hvor Gottorp forpligtede sig til at betale 300.000 rigsdaler; indtil pengene blev betalt, fik Christian 5. Fehmarn som pant. Ludvig 14. afviste at ville med i forliget som garant på grund af forhandlingerne om en dansk-fransk traktat, hvilket kun kan betragtes som endnu et af

⁶¹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 28. november 1680; Landberg (1953), p. 214

⁶¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 17. maj 1680; C 156, Christian 5. til Høg, 23. juni/3. juli 1680

⁶¹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 10. maj, 9. juni 1680; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, p. 549

mange franske tilsagn om ikke fremover at blande sig i dansk-gottorpske mellemværender.⁶¹⁷

Først i september 1680 overleverede Croissy to noget forskellige projekter til henholdsvis Høg og Bielke. Da var Johan Gyllenstierna som nævnt død – ifølge Martangis til glæde for både danskere, franskmænd og de fleste svenskere. Bengt Oxenstierna indledte nu en udenrigspolitik, der lagde op til tilbageholdenhed i forhold til Frankrig og en nærmere tilknytning til Nederlandene uden at konsultere Danmark, hvilket var imod forbundet i Lund og naturligvis vakte vrede i Danmark. Allianceforslaget til Danmark var rent defensivt og til bevarelse af venskab og fredsslutningerne i Nijmegen og Fontainebleau. I tilfælde af angreb fra tredje part var der blot foreslået, at man i givet fald skulle forhandle om, hvilken støtte man kunne yde hinanden. Forslaget til Sverige var derimod først og fremmest en handelstraktat, bygget på den svensk-franske traktat af 1661.⁶¹⁸

Den danske regering var langt fra tilfreds med det franske udspil. Danmark ønskede ikke at garantere Freden i Nijmegen, som Danmark ingen andel havde i, og da slet ikke Freden i Fontainebleau, hvor Danmark ifølge Frederik Ahlefeldt var blevet ”ekstremt maltrakteret.” Hvad værre var: der var intet om subsidier i fredstid, hvilke var et ”fundament” for alliancen.⁶¹⁹ Det nægtede Croissy dog i starten at yde, men da forhandlingerne med Sverige så endnu mere udsigtsløse ud, antydede han snart muligheden af at yde et årligt beløb som for eksempel 100.000 rigsdaler. Frankrigs krav om at Danmark til gengæld skulle garantere alle Frankrigs besiddelser, inklusiv réunionerne, afviste Høg dog. Kravene kunne hurtigt føre til krig, og han sagde lige ud og ganske korrekt, at fornuften i de franske krav vil ”bestå udi de længste piker og de bedste musketter”. Da Danmark forlangte 400.000 rigsdaler årligt i fredstidssubsidier og midler til at kunne stille 16.000 mand og 20 orlogsskibe, var et forbund langt fra nært forestående, og fra fransk side tvivlede man stærkt på oprigtigheden i de danske allianceønsker.⁶²⁰

⁶¹⁷ C.P. Danemark XXV, Ludvig 14. til Martangis, 30. januar, 22. marts, 17. september, 14. november 1680; Laursen (red.) (1907-33), Bind VII, pp. 473-485; Hoffmann, Reumann og Kellenbenz (1986), p. 221

⁶¹⁸ C.P. Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 28. juni, 9. november 1680; TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 19. juli, 20., 23. og 30. september 1680; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 550-552; Rudelius (1942), p. 16

⁶¹⁹ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 8. oktober 1680; TKUA Speciel Del, Frankrig C 156, Christian 5. til Høg, 23. oktober/2. november 1680

⁶²⁰ C.P., Danemark XXV, Martangis til Ludvig 14., 7. november 1680; GK, bind 1, 22. november/1. december 1680; TKUA Speciel Del, Frankrig B 51, Høg til Christian 5., 22. november, 20. december

Imidlertid førte réunionspolitikken til en række reaktioner fra andre magter, således at forhandlingerne mellem Danmark og Frankrig alligevel efter yderligere 15 måneder førte til en alliance. Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg havde for så vidt lige så god grund til at være utilfreds med fredsslutningen efter Skånske Krig som Danmark, men ligesom Christian 5. sendte han kort efter freden følere til Ludvig 14. om nærmere forbund. Derfor dukkede Brandenburg op som en fjerde part i de i forvejen komplicerede forhandlinger. Men som så ofte før spillede kurfyrsten med fordækte kort: samtidig med, at hans udsending i Paris, Spanheim, arbejdede for at få skubbet Sverige ud til fordel for Brandenburg, blev der i Berlin i januar 1681 indgået en hemmelig traktat med Frankrig, der blandt andet gav Brandenburg 100.000 rigsdaler årligt mod støtte til Frankrigs krav. Begge parter forpligtede sig til venskab med Danmark, hvorimod Sverige ikke blev nævnt, idet kurfyrsten langt fra havde opgivet ønsket om at kunne erobre Sveriges tyske besiddelser.⁶²¹

Denne alliance førte som nævnt ikke umiddelbart til et forbund mellem Danmark og Frankrig, hvilket Just Høg mente, var meget godt, idet jo nærmere Frankrig kom en krig, ”jo dyrere vil vennerne blive”. Omvendt var han utilfreds med, at Croissy sjældent svarede på tingene før tredje gang man nævnte dem.⁶²² Således gik foråret og sommeren 1681 med resultatløse forhandlinger om subsidier og troppers omfang.

I september 1681 bemægtigede Frankrig sig imidlertid Strasbourg med den vigtige bro over Rhinen samt grænsefæstningen Casale i Savoyen. Just Høg så, ikke helt urealistisk, i det et skrækscenarium, hvor Frankrig herefter erobrede De Spanske Nederlande og genåbnede Schelde, hvilket ville føre til Nederlandenes ruin og Frankrigs opkomst som sømagt, hvorved ”oversvømmingen går over alt.”⁶²³ Frankrigs ekspansion fik straks Sverige og Nederlandene til at afslutte forhandlingerne om en garanti for fredsslutningerne i Westfalen og Nijmegen. Dermed stod det klart, at Sverige havde distanceret sig helt fra Frankrig og at forbundet mellem Danmark og Sverige ikke længere havde nogen værdi. Som Croissy angiveligt udtrykte det overfor Høg: han ”så vel, det [svenskerne] var folk som hinkede på begge benene, for med alle tillige at slutte, for intet at holde og de fleste at bedrage”. Den danske regering tøvede dog med at beslutte sig. Ahlefeldt fremhævede overfor Martangis, at

1680; B 52, Høg til Christian 5., 10. januar 1681; C 156, Christian 5. til Høg, 20./30. november 1680, 28. december 1680/7. januar 1681

⁶²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 3. februar 1681; C 156, Christian 5. til Høg, 7./17. december 1680, 5./15. og 18./28. januar 1681; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 558-559

⁶²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 4. april, 15. maj 1681

⁶²³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 6. oktober 1681

besættelsen af Strasbourg formentlig ville føre til en storkrig i Europa, hvorfor det var nødvendigt med meget store subsidier. Martangis anførte helt korrekt, at svenskerne frygtede, at Danmark og Brandenburg ville benytte lejligheden til at smide svenskerne ud af deres nordtyske besiddelser og af Skåne, ”som kongen af Danmark altid ser på med stor misundelse”⁶²⁴

Tvivlen gjorde, at Christian 5. i slutningen af oktober 1681 gav geheimeråderne ordre til at fremkomme med en betænkning om hele den storpolitiske situation. Man kunne enten tiltræde den svensk-nederlandske garantipagt, sådan som Kejseren allerede havde gjort eller indgå forbund med Frankrig. Det sidste kunne give subsidier og mulighed for erobringer. Omvendt var det farligt, fordi Frankrig lå langt væk og derfor næppe kunne sende tropper, og man ville komme i krig med måske både England, Nederlandene og Sverige til stor skade for toldindtægter og handel. Med undtagelse af Jens Juel, der ønskede en tilslutning til Frankrig, var Geheimekonseillet enig om, at man fortsat skulle forhandle til begge sider, men hvis et brud ikke kunne undgås, burde man tilslutte sig Nederlandene og deres allierede på betingelse af, at man kunne få afdrag på de subsidier, Nederlandene og Spanien fortsat skyldte fra Den skånske Krig samt få afdrag på Nederlandenes gæld fra arbitragesagen. Endvidere skulle man have sikkerhed for, at Sverige ikke angreb Danmark under krigen, hvorfor der skulle dannes en alliance med Brandenburg og andre nordtyske fyrster. Endelig skulle Kejseren bevilge Christian 5. Elbtolden og støtte med soldater. Hvis ikke alt dette kunne opnås, skulle man søge at få subsidier af Frankrig mod neutralitet.⁶²⁵

Christian 5.s ordre til Geheimekonseillet og ikke mindst dettes svar viser tydeligt det danske dilemma: man ville gerne have en mulighed for at generobre det tabte, men det kunne realistisk set kun ske med fransk hjælp, hvilket var yderst risikabelt på dette tidspunkt. Omvendt var man absolut ikke interesseret i krig imod Frankrig, da det næppe kunne give nogen gevinster af betydning og måske kunne medføre krig med Sverige. Derfor opfordrede man til den dobbelttydige politik, der i øvrigt stort set er identisk med den, Sverige og Brandenburg førte i disse år af tilsvarende årsager. De meget høje krav til at gå imod Frankrig var helt urealistiske i betragtning af, hvad Danmark reelt kunne bidrage med mod Frankrig, men det var netop også meningen;

⁶²⁴ C.P., Danemark XXVI, Ludvig 14. til Martangis, 24. juli 1681, Martangis til Ludvig 14., 28. oktober 1681

⁶²⁵ Gehejmerådsprotokol 31. oktober/10. november 1681; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 571-573

forhandlingerne skulle reelt ikke føre til noget, før situationen i Europa var mere afklaret.

I overensstemmelse med betænkningen forhandlede Danmark da videre til alle sider.⁶²⁶ Det fremmede næppe heller forhandlingerne med Frankrig, at den danske regering besluttede at erstatte Just Høg med Henning Meyercrone. Høg havde selv bedt om at komme hjem, ikke mindst på grund af de store udgifter, tolv års ”ruinerlige udenlands ophold” havde påført ham, og fordi han havde været alvorligt syg i efteråret 1681. Et ambassadørskifte gav dog altid et vist afbræk i forhandlingerne blandt andet på grund af næsten kroniske problemer med pengemangel samt praktiske problemer med rejser og bagage. Desuden ønskede Croissy, at Høg blev i Paris, indtil en traktat var indgået, men det afviste Christian 5., da Frankrig ikke var kommet med nye tilbud. Derfor skulle Meyercrone overtage med den lidt lavere status af *envoyé extraordinaire*.⁶²⁷

Ny alliance

Det blev imidlertid ikke Meyercrone, der kom til at føre de overordnede forhandlinger til ende, selvom han naturligvis spillede en væsentlig rolle som den danske regerings ”forlængede arm” i Frankrig. Ifølge Colbert de Croissy havde Just Høg nemlig været for langsom, og derfor fik Martangis den 4. december 1681 instruks og fuldmagt til at slutte traktaten i København.⁶²⁸ Hovedpunkterne i instruksen var, at da Sverige havde sluttet sig til Frankrigs fjender, ville Frankrig alliere sig med Danmark til bevarelse af den almindelige fred. Mod en defensiv alliance kunne Danmark få 150.000 rigsdaler årligt i fredstid og 500.000 – i nødsfald op til 600.000 rigsdaler i krigstid til at holde en hær i beredskab. Ludvig 14. ville ikke forny garantien for de tidligere fredstraktater mellem Danmark og Sverige på grund af Sveriges ”dårlige konduite”, hvilket betød, at Danmark stod frit for ved lejlighed at tilbageerobre det, der var tabt til Sverige og undertvinge Gottorp. Endvidere kunne Danmark få sine krav på Elbtolden og Hamburg opfyldt, foruden at en alliance med Frankrig var den eneste reelle måde at få de subsidier, Spanien skyldte. Endelig kunne Danmark få overherredømmet over

⁶²⁶ De dobbelte forhandlinger i efteråret og vinteren 1681-82 er beskrevet i Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 573-575

⁶²⁷ C.P., Danemark XXVI, Martangis til Ludvig 14., 8. april 1681; TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 7. og 28. august, 18. og 25. november 1681; C 156, Christian 5. til Høg, 1./10. oktober, 3./13. december 1681; C 157, Bierman til Høg, 10./20. juli 1681; GK, bind 1, 27. september/7. oktober 1681. Høg anførte, at han alene for ambassaden i Frankrig havde 19.440 rigsdaler til gode; jf. TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 31. oktober 1681

⁶²⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 9. januar 1682

herskabet Jevern i Nordtyskland. Derimod ville Frankrig under ingen omstændigheder yde subsidier til flåden, og Danmark måtte ikke slutte traktater med nogen af Frankrigs fjender endstige tiltræde Haagtraktaten. I øvrigt kunne Martangis anvende 15.000 écus til traktatens ”avancement” ved at give de vigtigste ministre passende andele i disse penge.⁶²⁹

Instruksen viser, at Ludvig 14. på dette tidspunkt var villig til at gå ganske langt for at sikre sig Danmark som allieret: Danmark fik de eftertragtede fredstidssubsidier og praktisk taget frie hænder overfor Sverige, Gottorp og Hamburg. Årsagen var, at Sverige syntes tabt som allieret i Norden og en bred alliance tegnede sig imod ham i Europa. Sammen med Brandenburg kunne Danmark sikre ”nordflanken” såvel mod Sverige som mod fjendtlige fyrster i Det Tyske Rige. Ludvig 14. erklærede storsindet, at Danmark kunne få Sveriges plads ”i min estime.”⁶³⁰ Når den danske regering trods de gunstige vilkår alligevel ikke slog til med det samme, skyldtes det utvivlsomt, at situationen fortsat var meget usikker: kunne man for eksempel stole på Brandenburg, og ville Kejseren blive afledt af et tyrkisk angreb eller ej, kunne alliancen overhovedet enes om at angribe Frankrig? Det store problem ved en alliance med Frankrig var også uløst: Ludvig 14. kunne i en krig med Nederlandene og måske England næppe levere megen hjælp til søs, og over land var afstanden stadig et problem; marskal Créqui var ganske vist marcheret frem til Elben i 1679, men det var efter fredsslutningen i Nijmegen og dermed en march gennem fredelige områder.

Alligevel var der nu på begge sider en vilje til at få sagen afsluttet, hvilken utvivlsomt blev næret af en vis gensidig mistillid: Danmark frygtede, at Frankrig underhånden forhandlede med Sverige, Frankrig omvendt, at Danmark forhandlede med Kejseren. Fra begge sider var der dog mest tale om forhandlinger, der netop skulle tjene til at forhøje egen gevinst ved en fransk-dansk traktat.⁶³¹ Det var naturligt nok også det, der skete; langsomt gav begge parter sig. Ludvig 14. ville for eksempel stadig officielt ikke give subsidier til flåden, men han tillod, at Christian 5. kunne bruge krigstidssubsidierne efter behov, altså også til flåden, og han forhøjede ikke alene disse til 600.000 rigsdaler, men forhøjede også dem i fredstid til 200.000 mod at

⁶²⁹ C.P., Danemark XXVI, Instruks for Martangis, 4. december 1681. Instruksen er trykt hos: Geffroy (1895), pp. 28-34

⁶³⁰ C.P., Danemark XXVI, Ludvig 14. til Martangis, 1. januar 1682

⁶³¹ C.P., Danemark XXVI, Martangis til Croissy, 3. og 24. januar 1682

Danmark stillede 16.000 mand i krigstid.⁶³² Omvendt forsøgte den danske regering naturligvis at få gevinsterne mest muligt i vejret ved at fremhæve den store gavn, Danmark kunne gøre for Frankrig blandt andet ved at tiltrække tyske fyrster, men også den fare, det bragte Danmark i.⁶³³

Det fremmede traktatens endelige afslutning, at både Danmark og Frankrig hver for sig i begyndelsen af 1682 sluttede defensive alliancer med Brandenburg; dermed ville den nære og militært stærke kurfyrste være i samme alliancesystem som Danmark.⁶³⁴ Afgørende var det dog, at Frankrig fik Danmark til at frafalde kravet om, at Ludvig 14. skulle garantere Danmarks fordringer i forhold til Gottorp, Hamburg, Lübeck, Elbtolden samt pengefordringerne overfor Nederlandene og Spanien. Alliancen skulle være defensiv, men en sådan garanti ville gøre den offensiv, da Frankrig så måtte gå i aktion, fordi i hvert fald kravene på Hamburg og Elbtolden ikke kunne opfyldes uden krig, og det erklærede Ludvig 14. ligeud, at han ikke ville gå i krig for. I overensstemmelse med instruksen fremhævede Martangis, at Ludvig 14. intet ville gøre for at *hindre* Danmark i at gennemtrumfe kravene om nødvendigt med magt; Danmark kunne beholde det, det erobrede i krig – underforstået inklusiv Skåne. Med hensyn til Gottorp kunne Christian 5. gerne anvende fredstidssubsidierne til tropper, og såfremt Danmark blev angrebet på grund af dette, ville Frankrig støtte med mindre der var tale om overgreb i forhold til traktaterne i Münster, Nijmegen eller Fontainebleau.⁶³⁵

Den 26. marts 1682 kunne Martangis da endelig skrive hjem, at han kl. 8 om aftenen den 25. havde underskrevet en defensiv alliancetraktat på ti år mellem Danmark og Frankrig. Ludvig 14. viste sig dog ikke at være tilfreds med alle enkeltheder, og han mente, at den franske ambassadør var gået for langt, blandt andet skulle varigheden nedsættes. Efter yderligere nogle ugers tovtrækkeri med nedsættelse til otte år blev traktaten dog ratificeret af begge monarker.⁶³⁶ Udover de nævnte subsidier og gensidig hjælp ved angreb af en tredje magt, lovede Danmark at støtte de franske krav

⁶³² C.P., Danemark XXVI, Supplémenter til instruks for Martangis, 22. og 25. januar 1682. Disse er trykt hos Geffroy (1895), pp. 37-40

⁶³³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 16. januar 1682; C 162, Christian 5. til Meyercrone, 7./17. januar, 4./14. februar 1682. Detaljerne i disse forhandlinger er skildret i Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 579-598

⁶³⁴ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 534-535, 579

⁶³⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 23. og 30. januar, 6. marts; C.P., Danemark XXVI, Ludvig 14. til Martangis, 26. februar 1682

⁶³⁶ C.P., Danemark XXVI, Martangis til Ludvig 14., 26. marts 1682; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 594-596

ved den kongres i Frankfurt, der året før var begyndt for at løse problemerne efter reunionerne, det vil sige støtte Frankrigs krav på disse områder. Til gengæld var Danmark ikke forpligtet til at støtte yderligere franske krav i Det Tyske Rige.⁶³⁷

Umiddelbart før undertegnelsen foreslog Martangis efter instruksen, at han burde give de fire kommissærer, som han havde forhandlet med gaver på 4.000 écus til hver af Gyldenløve, Frederik Ahlefeldt og Conrad Reventlow, mens den fjerde, Conrad Bierman – siden 1681 med navnet Ehrenschild – kun burde have 2-3.000, selvom han var ”meget over de tre andre i værdighed og kvalitet.”⁶³⁸ Enevælde eller ej: den borgerligt fødte Bierman stod stadig under de andre i rang. I juli sendte Ludvig 14. da også gavebreve til Martangis, som han kunne videregive til de danske ministre. Han ventede dog nogen tid med at gøre det, fordi den kejserlige udsending i Danmark, grev Berka, hævdede, at Martangis havde ”korrumperet” de danske ministre for at få traktaten i stand, hvilket der for så vidt var noget om, men dog var en stærk forenkling af sagen.⁶³⁹

1682-traktaten i historieforskningen

I det beskedne omfang, den dansk-franske alliance er blevet omtalt i fransk forskning, er den – meget korrekt synes det, som ovenfor nævnt – blevet betragtet som en del af Frankrigs modtræk mod den alliance, som Nederlandene, Sverige, Kejseren og Spanien byggede op, og hvor flere tyske fyrster inklusiv Brandenburg og indirekte også tyrkerne og de ungarske oprørere mod Wien spillede en rolle.⁶⁴⁰

Den svenske historiker Karl-Elof Rudelius bedømte alliancen mere negativt: ganske vist var Frankrig, Danmark og Brandenburg nærmere forbundne qua subsidierne end de, der kun var bundet af garantitraktaten i Haag, men målene var vidt forskellige. Ludvig 14. var, jævnfør Rudelius, for øjeblikket ”mæt” og ønskede status quo sikret ad fredens vej, mens de to nordlige magter var ekspansive og ønskede gevinster om nødvendigt gennem krig. Det ønskede franskmændene imidlertid ikke, da det kunne forhindre succes ved de overordnede forhandlinger i Frankfurt, og de derved ville miste Sverige, ”den hjælper på kontinentet, som man endnu satte størst værdi på.”⁶⁴¹

⁶³⁷ Traktaten er trykt hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 598-613

⁶³⁸ C.P., Danemark XXVI, Martangis til Ludvig 14., 15. marts 1682

⁶³⁹ C.P., Danemark XXVII, Martangis til Croissy, 14. juli, 1. september 1682

⁶⁴⁰ André (1950), pp. 212-213; Bluche (1986), p. 427. Det er i øvrigt ikke korrekt, som André anfører (p. 212), at alliancens formål var at holde en dansk flåde i Østersøen med franske midler; tværtimod, som ovenfor vist, skulle pengene helst bruges til landtropper.

⁶⁴¹ Rudelius (1942), pp. 66-67

Fra dansk side gav I. A. Fridericia Rudelius ret så langt, at ”Ludvig XIV ville i virkeligheden hverken Brandenburgs eller Danmarks udvidelse, kun binde dem til sig for at gennemføre sine reunioner,” men bedømmer ikke alliancen som negativ i øvrigt. På lignende vis mente L. Laursen, at Ludvig 14. blot betragtede Danmark og Brandenburg som ”skakbrikker” i sit politiske spil. De skulle støtte hans reunioner og opveje Sveriges og diverse tyske fyrsters magt, men han ønskede ikke krig og heller ikke, at Sverige blev fordrevet fra Tyskland. Fridericia og langt senere Knud J. V. Jespersen er enige i, at det var spørgsmålet om Gottorp, der var afgørende for skiftet i dansk udenrigspolitik i årene efter Skånske Krig.⁶⁴² Ind imellem disse to bedømte Knud Fabricius alliancen som en entydig fejl: ”snart skulle det da også vise sig, at vi først havde fået Frankrig til ven, da dette land var i tilbagegang, og vi altså havde holdt på den forkerte hest.”⁶⁴³ I det nyeste værk om emnet, ”Dansk udenrigspolitik historie”, giver Knud J. V. Jespersen traktaten en anderledes positiv bedømmelse, idet den medførte alliance med Europas stærkeste magt, et bedre forhold til Brandenburg, subsidier samt ikke mindst et brud på det svensk-franske venskab.⁶⁴⁴

Især Rudelius’ tolkning virker noget ved siden af i denne forbindelse, særligt at Ludvig 14. skulle være ”mæt”, og at dette medførte en stor forskel internt i alliancen. Ludvig 14.s handlinger viser noget ganske andet. Blot to dage før, Danmark og Frankrig underskrev alliancen i København, hævdede han en yderst brutal belejring af Luxembourg, og i vinterens løb var blandt andet egnen omkring Courtrai blevet hærget af franske tropper. Tilbagetrækningen fra Luxembourg skete angiveligt, fordi det ikke skulle hedde sig, at den franske konge udnyttede, at Kejseren var truet af tyrkerne. Men meget tyder på, som blandt andre Ludvig 14.-biografen Wolf har nævnt, at den franske konge netop i 1682-83 gik efter at få enten sig selv eller sin søn anbragt på kejsertronen efter, at Kejser Leopold 1. eventuelt havde tabt til tyrkerne. Dermed ville *le Roi Très Chrétien* kunne stå i spidsen for kampen mod tyrkerne og som tak for sejren og redningen af kristenheden få kejserkronen. Det var da også en tanke, der fandtes i samtiden; Meyercrone nævnte for eksempel i et brev til den danske gesandt i London, Christian Lente, at hvis Wien faldt, ville Frankrig alliere sig med de tyske fyrster og reducere Kejseren til sine arvelande (som der i så fald ikke ville være meget tilbage af!) Hvor kynisk en sådan strategi end lyder, viser Frankrigs

⁶⁴² Fridericia (1896-1902), p. 648; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 25-26; Jespersen (1989), pp. 254-255

⁶⁴³ Fabricius (1942), pp. 434-435

⁶⁴⁴ Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 125-126

eget diplomatiske samarbejde med tyrkerne i disse år og ikke mindst det faktum, at de traktater, man i begyndelsen af 1680erne indgik med kurfyrsterne af Brandenburg, Bayern, Sachsen og Köln, indeholdt en klausul om, at de skulle stemme for Frankrigs kandidat ved næste kejservalg, at det i hvert fald ikke lå uden for Ludvig 14.s tankegang.⁶⁴⁵ I modsat fald ville sådanne klausuler have været meningsløse. Dermed kunne alliancen med Christian 5., som hertug i Holsten også blive en om end lille brik i det spil. På den baggrund er det vanskeligt at se, at Frankrig var mindre ekspansivt end Danmark og Brandenburg, der dog gik efter mere begrænsede territoriale gevinster, ikke en omvæltning af hele Det westfalske System, som en Bourbon på kejsertronen ville være.

Det er ligeledes tvivlsomt, om Frankrig reelt ikke ønskede, at Brandenburg og Danmark udvidede deres magt på Sveriges og Gottorps bekostning. I hvert fald er der mange – og også flere end de ovenfor nævnte – eksempler på, at Pomponne, Croissy og Martangis med flere direkte har nævnt overfor danske diplomater og regeringsfolk, at man ikke ville blande sig i dansk ekspansion, når blot det ikke gav Frankrig for mange problemer i forhold til deres garanti for diverse fredstraktater. Det kunne kun blive og blev også fortolket som et *carte blanche*, men var heller ikke nogen garanti for fransk hjælp, hvis det førte til en større krig, hvor Danmark var angriber. Der foreligger i de her gennemgåede kilder ingen tegn på, at Ludvig 14. skulle have været direkte modstander af, at Sverige blev fordrevet fra Det Tyske Rige, nærmest tværtimod – når blot det tjente hans interesser.

Knud Fabricius' vurdering har karakter af efterrationalisering: vi ved nu, at Frankrig ikke ydede hjælp til at undertvinge Gottorp, og at Ludvig 14. ikke nåede længere med sine ambitioner end med reunionerne. Men i 1682 så situationen helt anderledes ud. Alle – inklusiv franskmændene selv – betragtede da Frankrig som Europas ubestridt stærkeste magt og nærmest uovervindeligt, hvorfor en alliance med det blev anset for at være en stor politisk gevinst. Der er intet særligt ved, at Ludvig 14. betragtede Danmark og Brandenburg som ”skakbrikker” i spillet; i disse år opfattede han alle, med habsburgerne som en mulig undtagelse på denne måde, inklusiv for eksempel England, Sverige og Nederlandene. Meyercrone havde naturligvis ret i, at alliancerne med Danmark og Brandenburg først og fremmest tjente til at sikre franske gevinster i

⁶⁴⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Ehrenschild, 25. marts 1682; B 54, Meyercrone til Lente, u.d., men fra begyndelsen af september 1683; Wolf (1968), pp. 412-415; Bluche (1986), p. 427

forhold til Kejseren og Spanien, men vurderede formentlig også rigtigt ved at mene, at når det var sket, ville Frankrig tillade og måske støtte, at Danmark og Brandenburg ordnede deres udeståender med Sverige.⁶⁴⁶ Fra dansk side er der dog ingen tvivl om, at det her i første række var problemet med Gottorp, der skulle løses; først derefter kunne man gå videre med Hamburg og om alt gik vel skånelandene.

Sammenfatning

Alliancen af 1682 var kulminationen på en udvikling, der var begyndt i slutningen af Den skånske Krig, og som fik stor betydning for dansk udenrigspolitik de følgende år, om end ikke nær den betydning, den danske regering håbede. For Frankrig betød den, at man for en årrække havde erstattet Sverige med Danmark i Ludvig 14.s ”estime” for at bruge det nævnte citat. Omdrejningspunktet i denne udvikling var naturligt nok fredsslutningerne i Fontainebleau og Lund 1679, hvor Danmark ved førstnævnte sluttede fred uden svensk deltagelse, hvilket udstillede for alle, at ikke kun Sveriges militære storhed, men også dets diplomatiske indflydelse havde lidt et stort knæk under krigen. Til gengæld opnåede Danmark (og Brandenburg) praktisk taget intet af det, man ønskede bortset fra netop dette knæk af Sverige. Skuffelserne førte til en kortvarig men reelt selv på kort sigt urealistisk tilnærmelse mellem de to nordiske kongeriger. Vigtigere var det, at Fontainebleau fik Sverige til ganske hurtigt at vende sig mod andre magter end Frankrig, det vil, som situationen i Europa var, reelt sige til Ludvig 14.s fjender. Det øgede sidstnævntes interesse for at genoptage den nære alliance med Danmark, der havde været 1663-72 - ja, i en vis grad til 1675. Det gavnede uden tvivl Danmark, at det under krigen havde bevist, at det var langt stærkere nu end i 1663. For den danske regering måtte det stå klart, at skulle målene om Gottorps undertvingelse, generobring af Skåne samt de forskellige mindre krav opnås, kunne det kun ske med fransk støtte, det vil i første række sige i form af penge og garantier ved angreb. En sådan alliance kom i stand efter 1600-tallets sædvanligt langtrukne forhandlinger, der dog i det store hele var præget af en stor vilje til at nå et resultat.

Umiddelbart set var traktaten en succes for begge parter, om end noget dyr for Frankrig. Men dels havde Frankrig brug for allierede i det nordiske område, hvilket det efter Sveriges frafald fik i Danmark og Brandenburg, dels var subsidiering af allierede som ofte nævnt en fast og naturlig del af Ludvig 14.s (og også andre

⁶⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 27. november 1682

magters) udenrigspolitik. Danmark havde ud over omtrent det samme som Hannibal Sehested i form af sikkerhedsgarantier og subsidier i krigstid også fået betydelige subsidier i fredstid - et fast mål siden 1660. Frankrig var tilmed kendt for at være en langt mere pålidelig betaler end for eksempel Spanien og Kejseren. På denne meget bagvendte måde kan fredsdiktatet i Fontainebleau siges at have været en slags katalysator for væsentlige danske udenrigspolitiske mål, om end det næppe var sådan, Christian 5. og hans rådgivere så det.

8. Offensiv dansk udenrigspolitik 1682-1684

Planer mod Sverige

Frankrigs mere eller mindre erklærede fjender reagerede naturligt nok med modvilje mod den dansk-franske traktat og antog, at den var til ”præjudits” for dem. De danske diplomater, inklusiv Henning Meyercrone, fik derfor den utaknemlige opgave at forklare alle vegne, at det forholdt sig lige modsat. Colbert de Croissy ville dog ikke gå med til, at traktatens indhold blev offentliggjort blandt andet på grund af Nederlandene, hvilket naturligvis ikke øgede mulighederne for at berolige andre magter. Meyercrone fik også besked på at høre i Frankrig, hvad de to lande nu kunne gøre sammen, da deres interesser var så tæt forbundet, og hvorledes Christian 5. efter evne kunne ”gå til hånd” for Ludvig 14.⁶⁴⁷ Denne ydmyge holdning viser med al tydelighed, at den danske regering var fuldt ud klar over, at der ikke var tale om et forbund mellem jævnbyrdige stater, men at Danmark om ikke som direkte vasal, så dog som absolut juniorpartner i meget vid udstrækning måtte følge Frankrigs politik. Det forhindrede naturligvis ikke, at Danmark søgte at fremme egne sager med fransk støtte. Med indgåelsen af den dansk-franske traktat indledte Danmark således en offensiv udenrigspolitik, der er enestående for den her behandlede periode. Den danske regering regnede med, at med Frankrig i ryggen og Kejseren optaget af faren fra tyrkerne og de ungarske oprørere, var der spillerum til at opnå de mål, der ikke var lykkedes under Den skånske Krig. Denne opfattelse blev forstærket af, at Nederlandene var svækket af overlevelseskampen mod Frankrig, og England var splittet af interne stridigheder. Der blev derfor uden tøven styret direkte mod en ny konfrontation med Gottorp og Sverige. For at have det optimale udgangspunkt til denne konflikt forfulgte man to spor: for det første måtte de nordtyske fyrster gøres til allierede, subsidiært neutraliseres; for det andet måtte hær og flåde sættes i tilstrækkelig god stand, hvortil som altid penge var problemet. Som en første beskeden prøve på den mere offensive linie, blev nogle handelsskibe fra Lübeck i slutningen af marts 1682 opbragt i Øresund, fordi byen skyldte penge til indkvartering af danske soldater under Skånske Krig, som var den pålagt af Kejseren. I denne sag var der dog ingen hjælp at hente fra Frankrig. Ludvig 14. ville ikke risikere større problemer for så lille en sag, og aktionen skadede også mulighederne for at udvide

⁶⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 18./28. marts, 18./28. april 1682; B 53, Meyercrone til Christian 5., 15. maj 1682

alliancen med de nordtyske fyrster. Han rådede derfor til at løslade skibene, hvilket da også skete i maj.⁶⁴⁸

Det viste sig hurtigt vanskeligt at skaffe allierede blandt de nordtyske fyrster. Især hertugerne af Braunschweig-Lüneburg, Hannover, Celle og Wolfenbüttel, var interessante på grund af deres nære beliggenhed ved de danske, svenske og brandenburgske besiddelser, men de stillede sig afvisende overfor deltagelse i en alliance med Danmark og Brandenburg. Croissy roste ellers det danske initiativ, hvor han mente, Christian 5. kunne være den ”ledende kraft” og Ludvig 14. ”chefen”. Han gav derfor de franske diplomater i Tyskland besked på at støtte de danske udsendinge, men han advarede imod at lave en egentlig kontraliga mod Kejseren og dennes allierede, da det meget vel kunne medføre en storkrig.⁶⁴⁹ Der kom da også kun udbytte af anstrengelserne i form af en defensiv alliance på tre år mellem Danmark, Brandenburg og biskop Ferdinand af Münster, indgået i september 1682. Den kunne ikke støtte i et angreb på Sverige, og biskoppen kunne endog holde sig neutral, hvis en af de to andre magter blev angrebet på grund af deres traktat med Frankrig, men traktaten hindrede dog, at Münster direkte sluttede sig til Sverige eller Lüneburg, hvilket den danske regering da også overfor Frankrig angav som dens hovedformål.⁶⁵⁰ Frankrig havde selv opfordret til denne traktat, og overfor Meyercrone roste Croissy den da også, men man ville ikke give subsidier til Münster eller andre blot for løfter om neutralitet.⁶⁵¹ Danmark og Brandenburg forsøgte at få også kurfyrsterne af Mainz, Trier, Köln og Pfalz med, men Frankrig var ikke særligt tilfreds med alle disse særtaftaler. Kurfyrsten af Kölns nærmeste rådgiver, biskoppen i Strasbourg Wilhelm Egon von Fürstenberg, der var nært knyttet til Frankrig, fik dog Ludvig 14. til at se det nyttige heri, så Köln i februar 1683 ligeledes tiltrådte alliancen, mens de øvrige kurfyrster holdt sig ude.⁶⁵²

Frankrig påbegyndte i sommeren 1682 helt efter planen betalingen af fredstidssubsidier til Danmark i rater af 50.000 rigsdaler per kvartal, og i årene

⁶⁴⁸ GK, bind 1, 4./14. april, 2./12. maj 1682; C. P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 30. april 1682; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 67-69. Først i marts 1683 nåede Danmark og Lübeck frem til et forlig om betaling af 20.000 rigsdaler, jf. Laursen, p. 73

⁶⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 1. og 8. maj, 5. juni 1682; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 621-622; Bind VIII, pp. 1-4

⁶⁵⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 29. august/8. september 1682; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, p. 630

⁶⁵¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 17. april, 12. juni, 30. september 1682

⁶⁵² Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 1-10

fremover indløb pengene regelmæssigt, selvom danskerne af og til klagede over forsinkelser. Croissy svarede lettere fornærmet, at Frankrig aldrig havde betalt subsidier så nøjagtigt som til Danmark, og at en måneds forsinkelse måtte regnes som en bagatel.⁶⁵³ I hvert fald kan det konstateres, at i forhold til de årelange forsinkelser, kontroverser og udeladelser, der var med Nederlandene og især Spanien om subsidiebetalinger, var Frankrig en meget pålidelig betaler. I perioden juni 1682 til februar 1689 modtog Danmark således 1.601.199 rigsdaler af Frankrig, hvilket kun var 582 rigsdaler mindre end det fastsatte beløb. Dermed modtog Danmark betydeligt flere penge i disse fredsår end i krigsårene 1676-79.⁶⁵⁴ Hvad det rent økonomiske angår, var traktaten med Frankrig af 1682 altså særdeles givtig og pålidelig.

Alligevel var den danske regering ikke tilfreds, idet den ønskede at få langt højere beløb til militæret straks og helst krigstidssubsidier, altså 600.000 rigsdaler om året. Ligesom i 1660erne udmalede danskerne en række skrækscenarier for franskmændene, og ligesom dengang forsøgte disse at berolige den danske regering. Meyercrone fik besked på at foreholde Croissy, at da man måtte forvente et snarligt angreb på Frankrig fra Kejseren og Spanien, måtte Danmark og Brandenburg være beredte på krig. Uanset faren fra tyrkerne mente den danske regering ikke, at Kejseren ville acceptere de franske krav på reunionerne og Strasbourg, men hellere ville slutte forlig med sultanen og ungarene for at kunne marchere mod Rhinen.⁶⁵⁵ Som forebyggelse burde Danmark og Brandenburg således have forhøjede subsidier, men det blev gang på gang afvist af Croissy og Martangis, der ikke mente, at der var nogen akut fare for krig, fordi forhandlingerne i Regensburg nok skulle føre til et resultat, og tyrkerne under alle omstændigheder ville angribe Østrig.⁶⁵⁶

Et andet hovedargument, som Danmark anvendte for at overbevise Frankrig om det nødvendige i forhøjede subsidier, var naturligvis, fristes man til at sige, Sverige. De danske ministre udmalede gang på gang overfor Martangis og Meyercrone overfor Croissy nødvendigheden af at forhindre en svensk overførsel af tropper til Tyskland og af at have en tilstrækkelig stor styrke klar til at imødegå noget sådant. Ligesom i

⁶⁵³ C. P., Danemark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 8. juni 1682, Kvittering for første rate fra Christian 5., 12./22. juni 1682, Ludvig 14. til Martangis, 28. august 1682; TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 15. maj, 4. december 1682

⁶⁵⁴ Christiansen (1908-22), Bind II, pp. 787-788, 798-800

⁶⁵⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 13./23. maj, 15./25. august, 3./13. oktober 1682

⁶⁵⁶ C.P., Danemark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 4. og 23. juli 1682; TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Ahlefeldt, 14. juni 1682, til Christian 5., 26. juni, 3. juli 1682

1660erne fik franskmændene forklaret, at al erfaring viste, at man ved at bruge nogle hundredtusinde écus nu kunne gøre det, som ellers ville kunne koste flere millioner senere, det vil sige fordrive svenskerne igen. Svaret var dog kun, som Meyercrone skrev, ”dilatorisk”. Frankrig led af pengemangel, da Ludvig 14. hele tiden fandt på nye udgifter ”efter sit humør” og mente i øvrigt ikke, at der var fare for nogen troppeoverførsel ud over, hvad der var nødvendigt til garnisonerne. Croissy mente, at Danmark og Brandenburg reelt blot ville have penge til at kunne starte en krig mod Sverige.⁶⁵⁷ Det var naturligvis ikke helt forkert, men bekymringen for Sveriges hensigter var dog ikke kun skuespil. Efter et personligt møde mellem kurfyrst Frederik Vilhelm og kong Christian 5. i Itzehoe i begyndelsen af juni 1682, forstærkedes forbundet mellem de to fyrster, mest konkret ved, at de hver forpligtede sig til at stille 10.000 mand i Holsten henholdsvis Kurmark og til sammen at søge at få forhøjet de franske subsidier og i tilfælde af krig samarbejde med Frankrig om aktioner. Men man ville altså ikke gøre noget uden Frankrig, der ikke umiddelbart ville tiltræde aftalen.⁶⁵⁸

Begivenhederne greb imidlertid på grund af den spændte storpolitiske situation og den indbyrdes mistro ind i hinanden. Indgåelsen af den dansk-franske traktat i marts 1682 fik sat gang i forhandlingerne mellem Sverige og Kejseren, hvilket i oktober samme år førte til en defensiv alliance på 10 år, hvor begge parter forpligtede sig til at stille troppehjælp ved angreb fra tredje part samt garanterede fredsslutningerne i Westfalen og Nijmegen, herunder udtrykkeligt Holsten og – interessant nok – også Slesvig. De kejserlige tropper skulle også kunne anvendes i Skåne.⁶⁵⁹ Denne traktat vakte naturligvis uro i København og Berlin, da et angreb på Sverige dermed ville betyde krig med Kejseren, hvorfor presset for yderligere subsidier fra Frankrig blev øget og ikke uden en vis effekt. Dertil kom, at Frankrig i august 1682 satte en frist til udgangen af november for opfyldelse af de franske krav om reunionerne, hvilket gjorde risikoen for en storkrig stor, hvis Det Tyske Rige ikke ville gå ind herpå. Den franske regering var enig med den danske i, at større svenske troppeoverførsler til

⁶⁵⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 8. maj, 19. juni, 3. juli 1682; C 162, Christian 5. til Meyercrone, 8./18. august 1682; C.P. Danmark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 1. september 1682

⁶⁵⁸ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VII, pp. 618-621; Rudelius (1942), pp. 71-72

⁶⁵⁹ Rudelius (1942), pp. 103-104, 110-112

Tyskland måtte hindres, og den franske ambassadør i Sverige, Bazin, skulle søge at forpurre den svensk-kejserslige traktat; det sidste altså uden held.⁶⁶⁰

Croissy og Martangis søgte at berolige danskerne med, at Sverige næppe var klar til at føre tropper over, at de intet ville gøre uden subsidier, og at årstiden var så fremskreden, at der under ingen omstændigheder kunne ske noget før til maj.⁶⁶¹ Vigtigere var det dog, at svenskerne utvetydigt fik besked af franskmændene om, at en troppeoverførsel på 5-6.000 mand eller mere ville blive regnet som et ”krigssignal”. Hertil svarede den svenske envoyé i Paris ifølge Meyerchrone undvigende, at det bedste middel til at undgå krig var, at Frankrig afholdt Danmark og Brandenburg fra at indlede én. Meyerchrone selvtillidsfulde gensvar var, at Christian 5. ganske vist ikke ønskede krig, men han ”frygter den heller ikke.”⁶⁶² Ved årsskiftet 1682-83 var det Meyerchrone opfattelse, at Frankrig gerne så, at Danmark og Brandenburg gik til angreb, så snart der var tegn på svensk troppeoverførsel, og på at Croissy pressede sin bror, den påholdende finansminister Colbert, for ekstra subsidier. Det var dog noget optimistisk: Martangis fik ved samme tid klar besked om, at Ludvig 14. ikke ønskede en krig med Sverige, og derfor skulle svenskerne overtales til ikke at overføre tropper, men den franske ambassadør skulle dog også indlede forhandlinger om, hvad der kunne gøres for at hindre overførslen af svenske tropper til foråret.⁶⁶³

I overensstemmelse med denne holdning gik den franske politik i begyndelsen af 1683 ud på at trække tiden ud. De utålmodige danskere blev beroliget med, at Kejseren næppe ville gøre noget, når hans arvelande var truet af tyrkerne, og Croissy sagde til Meyerchrone, at Ludvig 14. ikke plejede at bestemme sig endeligt før i sidste øjeblik, og at ”indtil nu har han ikke klaret sig dårligt med denne metode.”⁶⁶⁴ Martangis fremkom til den danske regerings utilfredshed ikke med konkrete forslag, og danske ønsker om at få direkte fransk flådehjælp blev afvist med, at Danmark sagtens kunne forhindre den svenske troppeoverførsel alene, især fordi Nederlandene

⁶⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyerchrone til Christian 5., 4. september 1682; C 162, Christian 5. til Meyerchrone, 28. november/8. december 1682; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 30-31

⁶⁶¹ C. P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 1. og 23. september, 19. november, 10. december 1682; TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyerchrone til Christian 5., 20. november, 4. og 11. december 1682

⁶⁶² TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyerchrone til Christian 5., 11. december 1682, til Bierman, 19. december 1682; C.P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 24. december 1682

⁶⁶³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyerchrone til Christian 5., 25. december 1682; C.P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 24. og 31. december 1682

⁶⁶⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyerchrone til Christian 5., 1., 8. og 22. januar 1683

næppe ville sende en flåde til svenskernes hjælp. Derfor var de lovede krigstidssubsidier tilstrækkeligt ved overførslen af tropper. Franskmændene afviste ligeledes et dansk ønske om at sende en fransk hær til Nedre Rhin som sikkerhed, da det ville genere for mange tyske fyrster.⁶⁶⁵

Alligevel underskrev Martangis i begyndelsen af marts 1683 en subsidietraktat med Danmark. Medvirkende til dette tilsyneladende franske holdningsskift var en grundliggende mistro til Brandenburg. Kurfyrst Frederik Vilhelms skiftende kurs var velkendt, og Frankrig frygtede ydermere, at hans frafald også ville medføre en dansk kursændring.⁶⁶⁶ Derfor fik Martangis i København og grev Rébenac i Berlin ordre til at imødekomme ønskerne om en offensiv udenrigspolitik. Selvom Ludvig 14. ønskede fred i det Tyske Rige, var han klar over, at ”den retfærdige grund, den svenske krone har givet mig [Ludvig 14.] til fuldstændig at opgive dens interesser”, havde givet Danmark og Brandenburg håb om at erobre Sveriges tyske provinser. Det kunne de så gøre, og Frankrig ville hertil yde ekstra subsidier efter en ny traktat; Danmark kunne få penge fra 1. juni eller eventuelt allerede 1. maj. Hertugen af Hannover kunne eventuelt lokkes med udsigt til en deling af bispedømmet Bremen mellem ham og Christian 5. Til Meyercrone sagde Croissy endog for egen regning og uden at danskeren måtte sige det videre (hvad han straks gjorde!), at Danmark kunne kaste svenskerne ”fuldstændig ud af Tyskland selv om de ikke betjente sig af transporten”. Rébenac og Martangis blev dog stadig pålagt at trække tiden mest muligt og at samarbejde tæt om sagen, men Martangis fik alligevel en fuldmagt til at slutte en traktat med Danmark om nødvendigt.⁶⁶⁷ Trods dobbeltheden i disse instrukser viser de dog, at Frankrig var villig til om nødvendigt at gå langt for at beholde de to nordlige allierede på bekostning af svensk territorium og franske subsidier.

Martangis benyttede sig af fuldmagten til allerede den 4. marts 1683 at underskrive en traktat, der lovede Danmark krigstidssubsidier fra 1. juni, altså 600.000 rigsdaler årligt, så man kunne hindre den svenske troppeoverførsel uanset dens størrelse og

⁶⁶⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 12. og 19. februar 1683; C 163, Christian 5. til Meyercrone, 9./19. januar, 23. januar/2. februar, 18./28. marts 1683; C.P. Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 28. januar, 18. og 25. februar 1683

⁶⁶⁶ C.P., Danmark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 29. december 1682; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 12. februar, 5. marts 1683; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 42-44

⁶⁶⁷ C. P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 4. februar 1683, fuldmagt til Martangis, s.d.; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 29. januar 1683; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 44-45

angribe svenskerne hvor som helst, såfremt de forsøgte.⁶⁶⁸ Traktaten var set fra et dansk synspunkt overordentlig gunstig, og Henning Meyercrone fik da også ordre til at presse på for den franske ratifikation, idet en overførsel af 12.000 svenske tropper kunne forventes når som helst, og da Frederik Vilhelm var syg og måske ville skifte side, og Braunschweig-Lüneburg ikke var til at regne med, måtte der handles straks.⁶⁶⁹

Sådan blev det imidlertid ikke. Ludvig 14. blev rasende, da han erfarede, at Martangis havde underskrevet traktaten; det var ”forhastet og for overilet.” Han havde nemlig i tiden mellem ordrerne af 4. februar og undertegnelsen 4. marts sendt flere ordrer, der blandt andet indskrænkede tilbuddet til kun at gælde, såfremt Sverige rent faktisk indledte troppeoverførslen, da han ikke ønskede en åben krig. Frankrig ville ikke risikere at skulle betale forhøjede subsidier i flere år, hvor hverken Sverige eller Braunschweig-Lüneburg foretog sig noget fjendtligt. Desuden havde den franske ambassadør været alt for hurtig til at give efter, og han havde ikke afventet, hvad Rébenac kunne opnå i Berlin. Endvidere var det bedre, om Danmark angreb Hannover end Sverige, hvorfra man næppe kunne vente nogen øjeblikkelig fare længere, idet de uden subsidier ikke var klar til krig, og nederlænderne ville næppe risikere en storkrig ved at sende skibe. Martangis skulle nu udskyde ratifikationen med den undskyldning, at man først måtte kende Brandenburgs intentioner.⁶⁷⁰ Det franske holdningsskift var altså ikke så markant, som det først så ud til.

Dermed blev de væsentligste forhandlinger flyttet til Berlin, hvor Frederik Gabel forhandlede på dansk side. Imens forsøgte Martangis at overbevise den danske regering om, at den burde angribe Hannover nu for at fratage dem deres stærke hær, såfremt hertugen ikke frivilligt opgav sine alliancer med Kejseren, Spanien og Nederlandene. Til gengæld skulle Danmark og Brandenburg have krigstidssubsidier.⁶⁷¹ I Danmark var der imidlertid ikke begejstring over dette forslag. Tværtimod rejste det nyudnævnte medlem af Geheimekonseillet Conrad Bierman von Ehrenschild i marts rundt til de tre braunschweig-lüneburgske hertuger for at overtalte dem til at støtte Frankrigs krav i Det Tyske Rige og forene sig med Danmark og

⁶⁶⁸ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 45-47. Traktaten er trykt sammesteds, pp. 60-62

⁶⁶⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 13. marts 1683

⁶⁷⁰ C. P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 25. februar, 11., 18. og 25. marts, 1. april 1683; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 5. og 26. marts, 9. april 1683

⁶⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig A II, allianceprojekt, overgivet 17. april 1683; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 51-52

Brandenburg i et angreb på de svenske besiddelser såvel i Tyskland som i Skåne. Det havde hertugerne intet ønske om, hvorfor Ehrenschild rejste videre til Berlin.⁶⁷²

Det var imidlertid utvetydigt Sverige, der var målet, og netop i foråret 1683 lagde danskerne planer for at sende brændende skibe ind i Karlskrona havn for at ødelægge den svenske flåde. Det frarådede Frankrig dog kraftigt, da det naturligvis ville udstille Danmark som aggressor og dermed medføre krig med alle Sveriges allierede. Christian 5. selv indvendte overfor Martangis, at hvis den svenske flåde én gang var ”slået ned og ruineret”, behøvede Danmark ikke bruge så mange penge på flåden, men kunne i stedet anvende dem på hæren til gavn for Frankrig. Hertil mente Martangis – hvilket han naturligvis ikke nævnte i Danmark – at dermed ville Danmark blot blive ”mindre fjæligt”, hvorfor det var i Frankrigs interesse at holde ”balancen så godt som lige.” Den dristige plan blev da også opgivet, ifølge Martangis dog mest fordi den var praktisk meget vanskelig at udføre, men Danmarks primære mål var fortsat at angribe svenskerne i Bremen eller Skåne, eftersom Danmark og Sverige ifølge Martangis aldrig ville kunne enes. Faktisk udstrålede Christian 5. størst glæde, når han talte om at ”svække og slå Sverige.”⁶⁷³

I april forhandlede Ehrenschild og Frederik Gabel i Berlin med Rébenac og de brandenburgske ministre Fuchs og Meinders om en fransk-dansk-brandenburgsk ”koncert”, der da også kom i stand den 20./30. april 1683. Der var tale om en regulær angrebsplan, hvor Danmark og Brandenburg for at sikre freden (!) skulle forekomme svenskernes planer om troppeoverførsel ved at erobre de svenske besiddelser i Tyskland. Hertugerne af Braunschweig-Lüneburg skulle tilbydes at deltage mod at få en del af Bremen-Verden, men hvis de nægtede dette, skulle de angribes af Danmark og Brandenburg samt af en fransk hær på 30.000 mand for at sikre angrebet på Sverige i ryggen. Frankrig skulle også hjælpe aktivt mod alle, der ville støtte Sverige eller Braunschweig-Lüneburg, for eksempel Nederlandene. Erobringerne skulle deles, så Danmark fik Bremen og Verden (eventuelt en del heraf) samt Wismar, mens kurfyrsten fik Forpommern. Hvis Sverige ikke ville acceptere dette, skulle Danmark have troppehjælp fra Brandenburg til at fortsætte krigen i Skånelandene og Bohus Len

⁶⁷² Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 77-81

⁶⁷³ C.P., Danemark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 23. februar, 28. marts, 6. og 13. og 20. april, Ludvig 14. til Martangis, 22. april 1683

og sikre sig erobringer dér. I overensstemmelse med denne krigsplan oprustede Danmark da også både hæren og flåden kraftigt i foråret 1683.⁶⁷⁴

Planen var af et sådant omfang, at den næppe kunne undgå at føre til en storkrig, uanset at Kejseren var alvorligt truet af tyrkerne. Sverige var da også ved denne tid i gang med at forberede sig diplomatisk og militært til en krig med Danmark og Brandenburg. Blandt andet indgik Sverige i april en forsvarsalliance med Braunschweig-Lüneburg, hvis ratifikation var betinget af, at Sverige inden 1. august 1683 skulle overføre 10-12.000 mand til Tyskland. Den svenske regering havde tidligere været splittet på spørgsmålet om overførsel af tropper, således havde kansler Bengt Oxenstierna været tilhænger heraf, mens Karl 11. var modstander. I maj besluttede *riksrådet* imidlertid at overføre tropperne, såfremt nederlænderne ville støtte med en flåde, hvilket der var gode udsigter til.⁶⁷⁵ Dermed syntes krigen under alle omstændigheder uundgåelig.

Ludvig 14. ønskede imidlertid ikke at risikere en storkrig, der ikke kunne forventes at bringe ham gevinster af betydning blot for at tilfredsstille sine allieredes erobringstrang. Han afviste pure at ratificere koncerten i Berlin, da mange af punkterne var helt uantagelige, blandt andet var det alt for risikabelt at sende en hær til Lüneburg med stærke spanske og nederlandske fæstninger i ryggen, han ville ikke forpligte sig til krig mod alle Sveriges allierede, og i øvrigt var det angrebet på Braunschweig-Lüneburg, der under alle omstændigheder havde første prioritet. Danmark kunne ikke forvente anden hjælp af Frankrig end krigstidssubsidier, med mindre Sverige sendte tropper over Østersøen. Rébenac blev derfor, ligesom to måneder før Martangis, kraftigt bebrejdet sine handlinger; Croissy ville angiveligt hellere have ”hugget hænderne af i et lignende tilfælde end tilbyde at signere.”⁶⁷⁶

Den danske regering, der havde håbet på en hurtig fransk ratificering undrede sig over de stærke franske indvendinger, da Rébenac havde haft fuldmagt til at slutte traktaten. Desuden var det – som sandt var – ikke Danmark, men Frankrig der var ivrig for et angreb på Braunschweig-Lüneburg, hvorfor fransk hjælp var nødvendig, da et sådant angreb straks ville medføre krig med Sverige, der for eksempel kunne lave en diversion i Norge. Man havde sikker viden fra Sverige om, at de ville oversende

⁶⁷⁴ Forhandlingerne er skildret hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 86-96. Koncerten er trykt sammesteds, pp. 104-117; Christiansen (1908-22), Bind II, pp. 895, 924

⁶⁷⁵ Rudelius (1942), pp. 118, 203-205, 221

⁶⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 21. maj, 2. juni 1683; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 97-99

tropper i små kontingenter, hvilket måtte hindres med blokade af svenske havne og visitation af skibe. Det ville føre til krig, og så var subsidier alene ikke nok, da de først ville få effekt på længere sigt.⁶⁷⁷ De danske indvendinger var for så vidt korrekte nok, men det var Danmark, der i langt højere grad end Brandenburg endsige Frankrig havde presset på for en aggressiv politik, og så snart kurfyrst Frederik Vilhelm fik kendskab til de franske protester, trak han sig hastigt tilbage og nægtede ligeledes at ratificere koncerten. Alle danske forsøg på at overtale ham var forgæves, og ganske karakteristisk for kurfyrstens udenrigspolitik indledte han igen en tilnærmelse til Kejseren og Nederlandene. Dermed var en dansk aktion mod Sverige foreløbig udskudt, da en isoleret dansk krig mod både Sverige og Braunschweig-Lüneburg langt oversteg landets kræfter.⁶⁷⁸

Den franske regerings utilfredshed med Martangis' indsats omkring den aldrig ratificerede traktat af 4. marts var så stor, at den i slutningen af april hjemkaldte ham. Begrundelsen var officielt, at den ordinære tid for en ambassadørs tjenestetid nu var udløbet, og da Ludvig 14. havde været tilfreds med Martangis' indsats, blev han nu hjemkaldt.⁶⁷⁹ Denne forklaring var der naturligvis ingen, der troede på, dels var der ingen faste regler for, hvor længe ambassadører var på de enkelte poster, dels var det selvmodsigende at hjemkalde Martangis, hvis han havde gjort det godt. Meyercrone var fuldt ud klar over, at det var på grund af den uheldige rolle omkring traktaten, og Martangis selv var "fortvivlet" over hjemkaldelsen, idet han troede, det var på grund af Croissys ringe tilfredshed med hans ydelser.⁶⁸⁰ Normalt blandede de enkelte regeringer sig ikke i, hvem andre lande sendte som diplomater, men i dette tilfælde tog den danske regering det usædvanlige skridt at opfordre Frankrig til at lade Martangis blive i København lidt endnu, da det var skadeligt i krisetider at skifte ambassadør. Det tog tid, inden en ny lærte om "Vore stater og affærsers tilstand", og derfor burde Martangis i hvert fald blive, indtil hans afløser var kommet og blevet sat ind i tingene. Det blev der imidlertid ikke tale om. Ludvig 14. fastholdt hjemkaldelsen, og den 3. juni 1683 forlod Martangis København.⁶⁸¹ At utilfredsheden

⁶⁷⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. maj, 22. maj/1. juni 1683

⁶⁷⁸ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 99-103; Rudelius (1942), pp. 222-226

⁶⁷⁹ C.P., Danmark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 29. april 1683. Hjemkaldelsen er delvist trykt i: Geffroy (1895), p. 40

⁶⁸⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 15. maj 1683; C.P., Danmark XXVII, Martangis til Croissy, 11. maj 1683

⁶⁸¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. maj 1683; C.P., Danmark XXVII, Martangis til Ludvig 14., 25. maj 1683

med Martangis var stor, ses alene af, at han aldrig siden blev sendt i diplomatiske missioner; desuden var hans oprindelige velynder, Pomponne ude af billedet. Ganske vist var Martangis hurtig til at afslutte forhandlingerne efter modtagelsen af fuldmagten af 4. februar, og han havde umuligt kunnet nå at konferere med Rébenac i Berlin som foreskrevet i ordren af samme dag, men ordlyden heri levner ingen tvivl om, at Ludvig 14. på det tidspunkt ønskede en hurtig afslutning, hvilket blev bekræftet af Meyercrone i de samme dage.⁶⁸² De følgende ordrer viser derimod en betydelig vaklen. Martangis blev dermed offer for denne slingrekurs; Ludvig 14. kunne per definition ikke være tøvende, endsige tage fejl.

Ludvig 14. havde udset sig Pierre, marquis de Villars til at afløse Martangis hurtigst muligt. Han havde stor diplomatisk erfaring som udsending i blandt andet Spanien, hvor han havde været *ambassadeur ordinaire* flere gange, senest 1679-82. Ifølge Meyercrone passede det ham dog ikke at komme til Danmark, men Ludvig 14. havde sagt, at posten i Danmark var ”det mest betydelige hverv for hans interesser, da han hverken havde noget sted i verden med vigtigere affærer end med Deres Majestæt [Christian 5.], eller som han søgte at vedligeholde stærkere.” Mere overbevisende for den modvillige Villars end denne overvurdering af Danmark var dog nok, at han beholdt den høje titel af *ambassadeur ordinaire* og fik fordoblet den normale gage til 4.000 écus om året samt naturligvis den enevældige konges ordre.⁶⁸³ Villars mødte undervejs Martangis og Rébenac i Hamburg, som Ludvig 14. havde befalet. De informerede ham om situationen, men var begge pessimistiske med hensyn til at opnå resultater af de forskellige forhandlinger, hvilket ikke var så mærkeligt i betragtning af, at de begge var blevet desavoueret af Ludvig 14. på grund af deres hidtidige handlinger. Den 20. juni 1683 ankom Villars til København.⁶⁸⁴

Villars' vigtigste opgave var ifølge instruksen at forhale en dansk aktion mod Sverige på grund af de problemer, det ville give Frankrig i forhold til Det Tyske Rige og Nederlandene. Derfor skulle Villars foreholde Christian 5., at selvom han var ivrig efter krig mod Sverige, var såvel en aktion mod den svenske flåde som mod besiddelserne i Tyskland for risikabel, hvad enten den blev udført af Danmark alene eller sammen med Brandenburg. Alle Sveriges allierede ville støtte det og kunne meget vel gøre stor skade på angriberne, inden fransk hjælp kunne nå frem til lands

⁶⁸² TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 5. februar 1683

⁶⁸³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 7. og 14. maj 1683; Bittner og Gross (1936), pp. 213, 233, 239-240

⁶⁸⁴ C.P., Danemark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 11. og 22. juni 1683; Geffroy (1895), pp. 43-44

eller vands. Inden en aktion kunne begynde, måtte denne fare mindskes, hvilket bedst kunne ske ved at angribe Braunschweig-Lüneburg først. Det var ”en stor simplificering”, når danskerne troede, at hertugen af Hannover havde ”gode intentioner”, da han havde tætte bånd til Sverige, Nederlandene og Kejseren, havde forpligtet sig til at forsvare Bremen for Sverige og var imod Frankrigs krav på reunionerne. Denne fare måtte således først elimineres. Danmark kunne dog få ekstraordinære subsidier til dækning af de store omkostninger det havde haft for at holde sig klar mod Sverige.

Specielt i instruksen er et afsnit om Sverige. Den svenske envoyé i Paris, Nils Lillieroot, havde angiveligt sagt til Croissy, at hvis Frankrig ville sikre Sveriges besiddelser i Tyskland, ville Sverige til gengæld gå med i Frankrigs alliance med Danmark og Brandenburg og dermed altså opgive Kejseren og Nederlandene. Ludvig 14. ville dog intet gøre i den retning uden sine allieredes samtykke, hvorfor Villars forsigtigt skulle sondere Danmarks holdning hertil uanset, om det var et svensk forsøg på at så mistillid mellem Frankrig og dets allierede, eller det var alvorligt ment. Han kunne antyde, at da en sådan alliance ville forhindre dansk erobring af Bremen, kunne Danmark få fordele andre steder såsom besiddelse af Hamburg. Endelig fik Villars besked på, at den store fare ved at Sverige blev kastet ud af Tyskland var, at Danmark og Brandenburg i så fald meget vel kunne føle sig fristet til at søge Kejsers accept af erobringerne, hvorved man kunne risikere, at alle de franske udgifter blot gik til at genforene de to magter med det østrigske hus.⁶⁸⁵

Hovedparten af instruksen var en fortsættelse af den hidtil førte franske politik: angreb på Sverige skulle forsinkes for ikke at inddrage Frankrig i en storkrig, idet Ludvig 14. fortsat håbede på at nå den ønskede anerkendelse af reunionerne med en kombination af militært pres og diplomati, men ikke ved hjælp af åben krig. Dertil kom den spændte situation i Østrig, hvor tyrkerne i foråret 1683 samlede en hær på 300.000 mand ved Beograd for at angribe de østrigske arvelande. I en situation, hvor Ludvig 14. trods alle udsagn om det modsatte utvivlsomt håbede på et ødelæggende nederlag for Kejseren, var det uklogt for *le Roi Très Chrétien* at lægge sig ud med de tyske fyrster, der var i færd med at samle en hær til kamp for kristenhedens redning, mens han selv kun tænkte på egne gevinster.

⁶⁸⁵ C.P., Danmark XXVIII, Instruks for Villars, 6. maj 1683. Instruksen er trykt hos: Geffroy (1895), pp. 43-55

Mere besynderlig er ideen om at få Sverige med i alliancen. Reelt var forslaget udgået fra Croissy, mens Lillieroot på den svenske regerings ordre havde svaret forsigtigt, da den troede, det franske forslag var ment for at splitte Sverige fra dets allierede, altså den samme mistanke, som Frankrig nærede overfor svenskernes velvilje. Om franskmændene virkelig troede på en sådan alliance, må siges at være tvivlsomt, hvad også de meget løse løfter i instruksens vidner om, men det kan – som Rudelius foreslår – have været en idé til at erstatte Brandenburg med Sverige ved kurfyrstens mulige frafald, eller måske snarere et indirekte middel til at få ham til at blive ved Frankrigs alliance. Under alle omstændigheder var det helt urealistisk på dette tidspunkt, når man tager den krigeriske stemning i Danmark i betragtning, og der blev da heller aldrig fulgt op på ideen.⁶⁸⁶

Forsøg på sidegevinster af alliancen

I instruksens blev Villars også pålagt at fremhæve for den danske regering, hvorledes Frankrig søgte at skaffe Danmark et godt forhold til Nederlandene, hvilket kunne være med til at afholde disse fra at sende en flåde til Sverige. Det konkrete tiltag var et forslag fra Croissy til Meyercrone i februar 1683 om et ægteskab mellem Christian 5.s yngre bror, prins Jørgen og Anna, datter af hertugen af York, den senere Jakob 2. Croissy fremhævede, at det ville trække England væk fra Sverige til stor gavn for dansk udenrigspolitik og handel. Desuden kunne tronen med tiden tilfalde Jørgen, da hverken Jakob eller Annas ældre søster, Marie, gift med Vilhelm af Oranje, havde arvinger, og Vilhelm desuden angiveligt var hadet i det engelske folk. Både Frankrigs ambassadør i London, Paul de Barillon, og Martangis fik ordre til at arbejde for sagen.⁶⁸⁷ Der viste sig at være stor villighed for forslaget både i Danmark og England, og Barillon medvirkede aktivt til at få en ægteskabskontrakt i stand. Hovedproblemet her var dog spørgsmålet om arvefølgen. Christian 5. ønskede, at Jørgen og Anna skulle arve tronen efter hertugen af York, mens Vilhelm og Marie skulle udelukkes. Croissy frarådede dog at gribe ind i den naturlige arvefølge, men sagde til Meyercrone, at da Marie givetvis var steril (at det i stedet kunne være Vilhelm, var åbenbart utænkeligt!), kunne trone alligevel med tiden tilfalde Jørgen. I den

⁶⁸⁶ Rudelius (1942), pp. 235-236, 241

⁶⁸⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Ahlefeldt, 5. marts. 1683; C.P., Danemark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 11. marts 1683

ægteskabskontrakt, der kom i stand den 17./27. juli 1683, var der da heller ikke ændret på arvefølgen.⁶⁸⁸

Grunden til, at Frankrig lagde så stor iver i at få ægteskabet i stand, var at knytte Danmark og England tættere til Frankrig og svække Vilhelm af Oranjes parti i England. Det lykkedes imidlertid langt fra. Anna blev ganske vist dronning i 1701, men Jørgen (George) blev aldrig konge, de fik ingen levedygtige børn, og hvad værre var set fra et fransk synspunkt: allerede i 1688 opgav de støtten til Jakob 2., da Vilhelm invaderede England og sluttede sig til denne. Dermed endte den franske støtte til ægteskabet paradoksalt nok med reelt at blive en form for støtte til Frankrigs hovedfjende i de store arvefølgekrige.

Også mod øst forsøgte Danmark at drage nytte af forbundet med Frankrig, nemlig i forhold til Rusland. Den danske regering søgte at inddrage denne anden ”naturlige” fjende imod Sverige. Russiske tropper ville kunne angribe Sveriges besiddelser i Baltikum, hvorved Sverige ville komme under angreb fra to sider, hvilket måtte formodes at overstige dets formåen. Croissy foreslog i april 1682 Meyercrone, at Danmark og Brandenburg skulle få et sådant forbund i stand for at modvirke Sveriges oprustning, og på dansk opfordring besluttede franskmændene at sende La Picquetière fra Stockholm til København for at aftale nærmere om, hvordan noget sådant kunne udføres for at hindre de svenske ”intriger”. Nok så vigtigt skulle han dog erfare fra Danmark, hvordan ceremoniel, rangfølge og andet var i Moskva, da Frankrig ikke var ”vant til at sende nogen til den store zar.”⁶⁸⁹ Picquetière ankom da også i juni 1682 til København, men han kom aldrig videre til Moskva. Zar Fjodor 3. var død i april 1682 og efterlod et splittet og kaotisk hof med de mindreårige halvbrødre Peter (den Store) og Ivan som formelle zarere. I den situation valgte Frankrig at afvente, hvad den danske envoyé Hildebrand Horn kunne oplyse om magtforholdene i Rusland.⁶⁹⁰ Alene rejsetiden Moskva-København-Paris betød, at sagen dermed var stillet i bero. I efteråret 1683 forsøgte Christian 5. på ny at overbevise den franske konge om det nyttige i et forbund med Rusland, om ikke andet så for at hindre en mulig alliance

⁶⁸⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 2. og 16. april 1683; Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 18./28. marts 1683; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 127-145. Traktaten med biakter er trykt sammesteds, pp. 145-158

⁶⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 31. marts/10. april, 2./12. maj 1682; B 53, Meyercrone til Christian 5., 24. april, 1. maj 1682

⁶⁹⁰ C.P., Danemark XXVII, Ludvig 14. til Martangis, 30. april, 9. juli 1682, Martangis til Ludvig 14., 23. juni 1682; TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 31. juli 1682; C 162, Christian 5. til Meyercrone, 12./22. juni 1682; Bagger og Nørretranders (1992), pp. 9-10

mellem Sverige, Rusland og måske Polen og Kejseren, og Frederik Gabel, der havde været *envoyé extraordinaire* i Moskva 1676-77, sendte meget detaljerede beskrivelser af rangorden, indflydelse og ceremoniel ved hoffet til Paris.⁶⁹¹ Frankrig ønskede imidlertid fortsat ikke at sende en repræsentant til Moskva. Forhandlinger dér ville ifølge Ludvig 14. være ”helt nyttesløse”, Rusland var splittet og russerne upålidelige på grund af deres ”vankelmodighed og uærligheden, der er helt naturlig for moskovitterne.” Hertil føjede han paradoksalt nok, at han intet kendte til Rusland.⁶⁹²

Den franske modvilje mod at optage direkte forbindelser med Rusland er ganske karakteristisk. Frankrig havde modsat Danmark og Sverige aldrig haft faste forbindelser med russerne, og først fra 1702 kom en fransk *envoyé* til Moskva. Den strategiske logik i det danske forslag om at udnytte Ruslands fjendskab mod Sverige var klar nok. Som Meyercrone fik besked om, handlede det om at beskæftige svenskerne så kraftigt mod russerne, at de ikke kunne udføre deres ”skadelige hensigter” andetsteds, det vil sige mod Danmark og Brandenburg. Men franskmændene anså ganske enkelt ikke Rusland som en del af deres interessesfære – ja, vel næppe som tilhørende den civiliserede verden, hvorimod Frankrig havde nære forbindelser i 1680erne med tyrkerne. Omvendt var den russiske udenrigspolitik fortsat primært vendt mod netop tyrkerne, så den påtænkte alliance hørte under alle omstændigheder en dog ikke så fjern fremtid til.⁶⁹³

Det nære politiske samarbejde udmøntede sig også i et praktisk militært. Den voksende danske hær manglede erfarne officerer, og her kunne man passende se til Frankrig, der også på det område blev anset som foregangsland. Derfor ønskede Christian 5. at få en ledende fransk feltherre samt andre franske officerer i sin tjeneste. Den danske konge tilbød derfor huguenotten Frédéric Charles de la Rochefoucauld, greve de Roye (1633-90), som var generalløjtnant og veteran fra krigen mod Spanien i slutningen af 1650erne, Devolutionskrigen og krigen mod Nederlandene 1672-78, at han kunne blive generalfeltmarskal med en årlig gage på 10-12.000 rigsdaler. Derudover skulle han medbringe yderligere nogle officerer.⁶⁹⁴ Ved at vælge

⁶⁹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 30. august/10. september, 16./26. oktober, 13./23. november 1683

⁶⁹² C. P., Danemark XXVIII, Ludvig 14. til Villars, 18. november, 9. december 1683

⁶⁹³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 12./22.. juni 1682; André (1950), pp. 197-200; Christensen og Rasmussen (1992), p. 230

⁶⁹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 2./12. august 1682; C 163, Christian 5. til Meyercrone, 17./27. april 1683; GK, bind 1, 2./12. august 1682; Haag (1966), pp. 354-355

huguenotter undgik man større konfessionelle problemer og gav samtidig huguenotter nye muligheder for en karriere på et tidspunkt, hvor restriktionerne mod og presset på dem var stadig stigende i Frankrig (se side xxx). Martangis rådede til at sende en ledende officer, da man ellers kunne risikere, at Danmark valgte en kejserligt sindet tysker. Roye var dog øjensynlig ikke særlig begejstret for at komme i dansk tjeneste og trak tiden ud med henvisning til praktiske problemer og en gammel krigsskade i armen. Meyerchrone mente dog, at den reelle årsag var, at Ludvig 14. ikke var begejstret for at give huguenotter nye embeder, og at Roye var fjende af Louvois, og andre af Royes ligesindede frygtede yderligere problemer med kongen.⁶⁹⁵ I april 1683 fik han dog tilladelse til at rejse, hvilket fik en række andre reformerte officerer til at søge dansk tjeneste. Det førte til en del misundelse blandt danske officerer, vel også fordi Roye var øverstkommanderende for hæren i Danmark og dermed ligestillet med Gyldenløve for hæren i Norge. Roye organiserede den voksende hær effektivt og nød Christian 5.s tillid indtil 1686, hvor greven blev holdt uden for rådslagningen forud for angrebet på Hamburg, hvorfor han tog sin afsked og rejste til Tyskland og siden England.⁶⁹⁶

Også på det sømilitære område kom der i 1683 et meget konkret samarbejde i stand. Danmark havde som nævnt længe presset på for, at Frankrig skulle holde en flåde klar til at sejle til Østersøen og sammen med den danske forhindre Nederlandene i at støtte Sverige ved en troppeoverførsel til Tyskland. Det afviste franskmændene nødvendigheden af, men fra slutningen af april 1683 åbnede de dog op for alligevel at sende en sikringsstyrke, utvivlsomt for at berolige danskerne. Croissy trak dog forhandlingerne noget ud, og i den forbindelse kom udskiftningen af Martangis med Villars meget belejligt, præcis som den danske regering havde frygtet. Croissy hævdede endda i modstrid med sandheden, at Villars havde fuldmagt til at aftale flådeforeningen.⁶⁹⁷ I slutningen af juni afsejlede dog 14 orlogsskibe fra Frankrig. Man undgik en del af tidens store kontroverser om kommando, forrang, saluttering med videre ved, at flåden blev stillet under ren dansk overkommando, mens den franske

⁶⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyerchrone til Christian 5., 11. september, 21. november, 11. december 1682, Roye til Meyerchrone, 11. december 1682; B 54, Meyerchrone til Christian 5., 19. februar, 9. april 1683, Meyerchrone til Ehrenschild, 19. februar, 5. marts 1683; C 177, Ehrenschild til Meyerchrone, 20. februar/2. marts 1683

⁶⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyerchrone til Christian 5., 16. og 30. april 1683, Roye til Christian 5. u.d.; C 177, Ehrenschild til Meyerchrone, 30. september/10. oktober 1686; Bricka (1887-1905), Bind XIV, pp. 136-137

⁶⁹⁷ GK, bind 1, 20./30. april 1683; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyerchrone til Christian 5., 23. april, 26. maj, 14. juni 1683

eskadre ”kun” blev ført af en viceadmiral, de Preuilly. Croissy havde ellers spurgt, om Danmark ville låne en fransk admiral, men Meyercrone svarede, at Danmark havde nok i Niels Juel! Det vakte ifølge Villars stor glæde i Danmark, at den franske flåde i juli ankom til Øresund. Med danskerne var det nemlig sådan, at man ikke kunne ”berolige disse folk her med andet end med de penge, som Deres Majestæt [Ludvig 14.] har lovet dem.”⁶⁹⁸

Hensigten med at sende den franske flåde var kun – udover at berolige danskerne – at hindre den svenske troppeoverførsel, ikke en offensiv aktion mod Sverige. Men svenskerne frygtede, at den tværtimod skulle bruges for eksempel til at angribe den svenske flåde i Karlskrona, hvilket danskerne som nævnt da også havde haft planer om. Derfor blev den svenske flåde i juli trukket tilbage til Kalmar, hvor den var i større sikkerhed for angreb. Den danske frygt for Sverige og Nederlandene var imidlertid ikke så ubegrundet, som Frankrig hævdede. I juni havde den svenske regering forsøgt at overtale Nederlandene, Brandenburg og Kejseren til at gå sammen om en ”præventiv” aktion mod Danmark. Det var de ikke villige til, slet ikke efter franskmændenes ankomst, men Nederlandene sendte dog en flåde ud i Nordsøen til at krydse mellem England og Sydnorge, så at sige i venteposition.⁶⁹⁹ Den truende situation blev imidlertid afblæst, da Preuilly i oktober fik ordre til at vende hjem til Frankrig med eskadren. Danmark havde ellers forsøgt at overtale franskmændene til at lade flåden overvintre i København, naturligvis for at have den ved hånden ved forårets begyndelse og dermed undgå nye langstrakte forhandlinger herom, men forgæves.⁷⁰⁰ Årsagen var utvivlsomt, at man netop ikke ville risikere, der kom noget permanent over den danske flådetilstedeværelse i Øresund. Den nederlandske flåde på 29 skibe sejlede ganske vist i oktober ind til Gøteborg, men de havde lige så lidt ordre til at hjælpe svenskerne med troppeoverførsel, som franskmændene havde haft til at assistere i et angreb på Sverige.⁷⁰¹ Dermed var troppeoverførslen – og en dansk-svensk konfrontation – dette år forhindret, mere på grund af Frankrig og Nederlandenes modvilje mod en sådan end på grund af manglende svensk henholdsvis dansk vilje hertil.

⁶⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, 26. maj, 29. juni, 17. juli 1683; C.P., Danemark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 22. og 29. juni 1683; Laursen (red.) (1907-33), Bind VIII, pp. 118-123

⁶⁹⁹ Rudelius (1942), pp. 243-249

⁷⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 26. juni/6. juli 1683; B 54, Meyercrone til Christian 5., 23. september 1683; GK, bind 1, 2./12. september 1683

⁷⁰¹ Rudelius (1942), pp. 256-258

Aktivistisk dansk politik i Nordtyskland

På dette tidspunkt, sensommeren og efteråret 1683, greb de storpolitiske begivenheder imidlertid igen ind i forholdet mellem Danmark og Frankrig. Siden juli var Wien blevet belejret af tyrkerne, og den flygtede kejser Leopold 1. og pave Innocens 11. opfordrede hele kristenheden til hjælp mod de ”vantro”. Ludvig 14. afslog imidlertid som tidligere at sende tropper med henvisning til, at han viste sin gode vilje ved ikke at kræve sin ret i Det Tyske Rige. Tværtimod forsikrede han i foråret 1683 sultan Muhammed 4., at han intet ville gøre mod tyrkerne, og han forsøgte forgæves at overtale den polske konge Johan Sobieski til ikke at støtte Kejseren. Det samme gjorde han ifølge Meyercrone i forhold til kurfyrsten af Brandenburg med den begrundelse, at det ville blotlægge dennes lande for angreb fra andre, desuden regnede Frankrig med snarlig fred mellem kejseren og sultanen. Endvidere var Ludvig 14. fornærmet over, at paven havde bedt små italienske fyrster om hjælp før ham. Ingen – og heller ikke Meyercrone – regnede dog dette som andet end undskyldninger.⁷⁰² Ikke uden grund blev ”den mest kristne konge” af satirikere omdøbt til ”den mest kristne tyrk”. I slaget ved Kahlenberg uden for Wien den 2./12. september 1683 besejrede en forenet tysk/polsk hær tyrkerne, hvorved Ludvig 14.s (formodede) drøm om at skulle blive kristenhedens frelser og – måske - Kejser brast, tværtimod var Leopolds position nu styrket i de tyske fyrsters øjne. Ludvig 14. ville imidlertid under alle omstændigheder benytte sig af lejligheden, hvor en række stærke tyske fyrster var optaget i Østrig til at sikre reunionerne samt Strasbourg, så da et fransk ultimatum om anerkendelse af disse og en 30 årig våbenhvile udløb i slutningen af august, invaderede franske tropper De spanske Nederlande med stor brutalitet og genoptog belejringen af Luxembourg. I Spanien troede man, at Wiens redning betød snarlig hjælp fra Det Tyske Rige og erklærede Frankrig krig 26. oktober.⁷⁰³

Disse begivenheder gav ny næring til de dansk-franske forhandlinger, der havde været sat i bero siden Ludvig 14. og derefter Frederik Vilhelm nægtede at ratificere traktaten af 4. marts. Villars frarådede Conrad Reventlow, at Danmark angreb Braunschweig-Lüneburg uden brandenburgsk hjælp at skride til handling, og da Reventlow hertil svarede, at man så ville angribe Sverige, konstaterede Villars, at i så fald ville

⁷⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 30. juli, 6. august, 2. september 1683

⁷⁰³ Rudelius (1942), pp. 252-255; Wolf (1968), pp. 415-418; McKay og Scott (1983), pp. 38-39

Danmark være alene med både Sverige og Braunschweig-Lüneburg.⁷⁰⁴ Forhandlinger mellem Danmark, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg førte ikke til noget, og på grund af Brandenburgs vaklen foreslog Croissy, at Danmark og Frankrig kunne lave en traktat alene. I første omgang var tilbuddet dog kun 60.000 écus som engangserstatning for de udgifter, Danmark havde haft til oprustning, hvilket blankt blev afvist af den danske regering som helt utilstrækkeligt. Løfter om fransk støtte til danske krav i Tyskland og en udtalelse om, at Ludvig 14. aldrig havde været imod, at Danmark ”udvider sine egne og forøger sig i nabolaget”, var også for luftige til at gøre den danske regering mere villig.⁷⁰⁵

Slaget ved Wien og den franske invasion i De spanske Nederlande gjorde imidlertid Frankrig mere ivrig for en traktat. Villars fik ordre til at forklare den danske regering, at med Wiens redning ville Kejseren samle alle mod Frankrig, hvilket også var en trussel mod Danmark på grund af udeståenderne med Gottorp, Hamburg og Lübeck. Derfor burde Danmark angribe Braunschweig-Lüneburg straks, alene eller sammen med Brandenburg, inden de tyske tropper kom tilbage fra Wien, og Danmark ville så modtage subsidier efter, hvor mange soldater, man stillede, og op til 7-800.000 écus om året for 18.000 mand. Dog måtte han ikke love fransk garanti for gjorte erobringer.⁷⁰⁶ Den danske regering var langt fra afvisende, men forsøgte naturligvis at forhøje beløbet mest muligt, mens Villars gjorde det modsatte. Franskmændene fremhævede, hvor generøs, Ludvig 14. havde været ved at sende en flåde til Danmark, selvom han ikke var traktatligt forpligtet til det, og hvor fordelagtigt det var at have Frankrig med dets stærke økonomi, hær, flåde og fæstninger. Meyercrone lod sig dog ikke smigre, han sagde blot til Croissy, at i stedet for at tale om deres styrke, skulle han hellere fortælle, hvor meget de ville yde.⁷⁰⁷

Det nåede forhandlerne da også den 6./16. november 1683 til enighed om. Hovedpunkterne i denne udvidelse af traktaten fra 1682 var, at fredstidssubsidierne blev fordoblet fra 200.000 til 400.000 rigsdaler om året til hær og flåde, hvortil kom et engangsbeløb på 100.000 for allerede afholdte udgifter. Ved fredsslutning i Det Tyske Rige skulle man dog igen vende tilbage til bestemmelserne i 1682-traktaten. Hvis

⁷⁰⁴ C. P., Danemark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 22. juli 1683; Ludvig 14. til Villars, 29. juli, 1683;

⁷⁰⁵ C. P., Danemark XXVIII, Ludvig 14. til Villars, 5. august 1683, Villars til Ludvig 14., 20. august 1683; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 2. og 16. september 1683

⁷⁰⁶ C. P., Danemark XXVIII, Ludvig 14. til Villars, 23. september 1683

⁷⁰⁷ C. P., Danemark XXVIII, Ludvig 14. til Villars, 19. august 1683; TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 22. oktober 1683. De forskellige forhandlingsudspils indhold er refereret i Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 171-179

Sverige forsøgte at sætte 6.000 mand eller mere over til Tyskland, ville Danmark få 600.000 rigsdaler om året for at hindre det. Samme beløb fik man for at angribe Braunschweig-Lüneburg såfremt hertugerne søgte at støtte Frankrigs fjender, forhøjet til 800.000, hvis man stillede 24.000 mand. Dog blev beløbene nedsat, såfremt Brandenburg støttede Danmark. Det udvidede beløb gjaldt også, hvis Sverige lavede en diversion mod Danmark på grund af angrebet på Braunschweig.⁷⁰⁸

Den danske regering forsøgte at få indsat i en hemmelig artikel, at Danmark skulle have de i traktaten nævnte beløb, hvis nogen magt forsøgte at hindre Christian 5. i at udøve sine rettigheder over Gottorp efter Rendsborgtraktaten. Meyercrones forsøg på at få dette igennem blev dog afvist. Danmark havde ifølge Croissy sikkerhed nok, som sagen stod i hovedtraktaten, men den danske envoyé havde utvivlsomt ret i, at hovedårsagen til afslaget var, at Frankrig ikke ville risikere at skulle yde op til 800.000 rigsdaler for en sag, der ikke interesserede dem synderligt, og som de regnede som et privat mellemværende mellem Christian 5. og hertugen.⁷⁰⁹ Men Croissy sagde til Meyercrone, at uanset, hvordan det gik i forholdet til Spanien, skulle Christian 5. ”forblive i besiddelse af tingene hvad enten det angår Gottorp, Jever eller på anden måde afrunde sin kage, for at benytte mig [Meyercrone] af hans udtryk,” og det med ”al assistance fra Frankrig”, hvis Danmark blev angrebet på grund af det.⁷¹⁰ Såfremt udtalelsen, hvad man må formode i en så vigtig sag, er faldet på denne måde, kunne det kun blive opfattet i Danmark som et fornyet og forstærket *carte blanche* i forhold til i hvert fald Gottorp, men udtrykket ”at afrunde sin kage” var unægtelig åbent for fortolkninger.

Lige som Martangis året før, fik Villars bemyndigelse til, naturligvis uden om traktaten, at give et beløb til fordeling mellem de ledende danske forhandlere. Ifølge Villars fremmede udsigten hertil forhandlingerne meget, om end Ahlefeldt havde sagt, at de danske ministre ikke kunne modtage gaver, hvilket han dog ifølge Villars kun sagde for at irritere den langt fattigere Reventlow. Gyldenløve, Ahlefeldt og Reventlow modtog imidlertid hver 5.000 écus, ”for at hindre jalousi”, som Villars skrev, Michael Wibe fik 2.000, mens sekretæren i Geheimekonseillet, Thomas Balthazar von Jessen måtte nøjes med 1.000 écus. De var dog angiveligt alle tilfredse

⁷⁰⁸ Traktaten er trykt hos Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 181-186

⁷⁰⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 2. og 10. december 1683; C.P., Danmark XXVIII, Ludvig 14. til Villars, 6. december 1683

⁷¹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 54, Meyercrone til Christian 5., 12. november 1683

hermed ”og vel sindet, efter hvad de siger, for Deres Majestæts [Ludvig 14.s] interesser.”⁷¹¹

Selvom Frankrig stadig veg uden om at afgive en skriftlig garanti for Danmarks rettigheder over Gottorp, var traktaten dog en styrkelse af Danmarks position på et tidspunkt, hvor det var sandsynligt, at en europæisk storkrig ville bryde ud meget snart. De fordoblede subsidier i fredstid satte Danmark i stand til at opretholde store stående styrker og en stærk flåde. Danmark var ganske vist konkret forpligtet til at angribe Braunschweig-Lüneburg, hvis hertugerne gik imod Frankrig, men et sådant angreb lå i forvejen ikke fjernt fra de danske tanker, om ikke andet som en forberedelse til et angreb på Sverige. Frankrig forhøjede subsidierne kraftigt, fordi det ikke stolede på Brandenburgs loyalitet og derfor havde brug for en ekstra stærk magt i Nordtyskland til at bekæmpe eller i det mindste neutralisere for eksempel Hannover, hvis det kom til en storkrig i Det Tyske Rige. Også Sverige kunne man formode ellers ville støtte Spanien, ligesom Nederlandenes søfart kunne skades alvorligt af Danmark ved lukning af Øresund. Endvidere var traktaten naturligvis et forsøg på at fastholde relativt trofaste allierede i en periode, hvor stadig flere stater og ikke mindst tyske fyrster viste modvilje mod Ludvig 14.s selvbevidste udvidelsespolitik.

Gottorp i centrum

I 1684 rykkede det gottorpske spørgsmål for alvor i fokus i dansk udenrigspolitik. Christian 5. og hans rådgivere mente, at med alliancen med Frankrig, den stadige usikkerhed omkring Det Tyske Rige og den tildels af Frankrig betalte stærke militærmagt, var det nu tiden for en dansk ”reunion”, i det mindste med indlemmelse af Gottorps slesvigske besiddelser og nedbrydning af hertugens suverænitet og dermed muligheden for at agere som Sveriges vasal. Lige fra 1680 havde der været strid mellem Christian 5. og Christian Albrecht om, hvem der skulle udskrive og oppebære penge til det fælles forsvar af hertugdømmerne. Mens kongen ville opkræve det hele selv, insisterede hertugen på at opkræve halvdelen og indgik i 1681 en traktat med hertug Georg Vilhelm af Celle, der forpligtede sig til at stille Gottorps andel af tropper, idet han frygtede for dansk magtudbredelse. Christian 5. påbegyndte til gengæld opkrævning af kontributioner i de gottorpske områder, idet han hævdede, at Rendsborgforliget kun gjaldt selve det formelle spørgsmål om suverænitet, mens det

⁷¹¹ C. P., Danmark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 6. oktober, 16. november 1683, 18. og 25. januar 1684

var Danmarks ret at opkræve kontributionerne. Dermed søgte Danmark reelt at undergrave netop suveræniteten.⁷¹²

Frankrigs position i sagen var tvetydig. På den ene side gentog man gang på gang, at Gottorp var en ”domestik” dansk sag, på den anden side advarede man imod en for voldsom ageren i den nuværende situation. Både Gottorp og Celle blev advaret mod at gøre noget imod Danmarks interesser, Celle især at sende tropper til Gottorp, men Henning Meyercrone fik samtidig at vide, at Frankrig gerne så, at Danmark ventede med at gennemføre kravene overfor Gottorp, så det ikke gav andre et påskud for krig. Hvis det derimod kom til en større krig, var det intet problem at gennemtvinge kravene.⁷¹³ Martangis forsøgte at overbevise den danske regering om dette, men måtte indse, at det var svært, da der var splid om spørgsmålet blandt de ledende danske politikere. Frederik Ahlefeldt var efter eget udsagn imod udskrivning af kontributioner, men blev modarbejdet af især kongens favorit, den stærkt Gottorpfjendtlige Conrad Reventlow, der i øvrigt var udstyret med ”meget ringe åndsevner” og en ”utrolig uvidenhed” ifølge franskmanden. Martangis fik at vide, at tidspunktet for aktion netop nu var ideelt, fordi Kejseren var optaget, og Sverige ikke modtog subsidier. Forslaget om udskydelse var Christian 5. derfor stærkt utilfreds med, når Frankrig ikke fastsatte noget tidspunkt for, hvornår det var passende at løse sagen.⁷¹⁴

På grund af især fransk og brandenburgsk modvilje kom det som nævnt ikke i 1683 til et angreb på Braunschweig-Lüneburg, som Danmark ønskede, hvor inddragelsen af Gottorps besiddelser var en ”naturlig” del. Det ændrede dog ikke på, at målet for Christian 5. var at sætte Gottorp på ”en rigtig og bestandig fod efter det rendsborgske forlig”, hvortil han stolede på Ludvig 14.s ”generøsitet og *gloire*”, som han skrev til Meyercrone, men denne fik fortsat kun mundtlige forsikringer om Frankrigs gode vilje.⁷¹⁵ Braunschweig-Lüneburg udgjorde fortsat en hindring for besættelsen af Gottorp, men ved en hemmelig artikel i traktaten af 1683 garanterede Frankrig, at såfremt Christian 5. søgte at inddrive skyldige kvarterpenge fra Skånske Krig ved at lægge tropper ind i nordtyske områder, og hertugerne derfor angreb ham, svarede det

⁷¹² TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 14./24. november 1682; Fridericia (1896-1902), pp. 645-646; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 440-442

⁷¹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 53, Meyercrone til Christian 5., 31. juli, 30. september, 29. oktober, 5. november 1682

⁷¹⁴ C. P., Danmark XVII, Ludvig 14. til Martangis, den 2. juli 1682, Martangis til Ludvig 14., 1., 15. og 29. september, 13. oktober 1682, 13. april 1683; TKUA Speciel Del, Frankrig C 162, Christian 5. til Meyercrone, 10./20. oktober 1682

⁷¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 163, Christian 5. til Meyercrone, 5./15. august 1683

til et angreb som udtrykt i hovedtraktaten, hvorfor udbetalingen af traktatens krigssubsidier og øvrige bestemmelser desangående trådte i kraft.

Dermed var der ikke mere at betænke sig på for danskerne, og i marts 1684 rykkede danske tropper ind i hertugdømmerne Mecklenburg-Schwerin og Sachsen-Lauenburg samt bispedømmet Lübeck. Samtidig besatte kurfyrsten af Köln under lignende påskud byen Höxter ved Weser.⁷¹⁶ Markis de Villars rådede den krigeriske Reventlow til, at Danmark tog mere rimelige forholdsregler end dette, da det var en risikabel aktion. Han nævnte for Ludvig 14., at de danske tropper ikke havde ry for ”at vide at tage et godt parti”, og desuden mente han kun, at de danske tropper skulle være udstationeret i et par måneder for at kunne forlange krigstidssubsidier. Her blev Villars dog sat på plads af Ludvig 14. I overensstemmelse med traktaten fik han besked på ikke fremover at fraråde lignende danske projekter, men snarere tilskynde til dem. Danmark kunne ved sådanne aktioner ernære nogle tropper udenfor rigets grænser, og kom det til krig med Braunschweig-Lüneburg, var deres tropper dermed hindret i at støtte Spanien, og desuden ville Köln og Brandenburg hjælpe Danmark. Netop problemet med at ernære en stor stående hær blev i april omtalt i det danske Geheimekonseil som en årsag til at man måtte gå i aktion.⁷¹⁷ I overensstemmelse hermed blev Braunschweig-Lüneburgs klager i Paris over indkvarteringerne blankt afvist, da hertugerne modarbejdede Frankrig, mens Danmark var dets tro allierede; dette på trods af, at Frankrig ved en traktat med hertugerne fra 1679 havde forpligtet sig til, at bidrage til, at netop dette spørgsmål blev afgjort i mindelighed. Et tilbud fra Braunschweig om at ville stemme for franskmændenes forslag til en våbenstilstand i Det Tyske Rige, hvis de til gengæld ville presse Danmark til at trække tropperne tilbage, blev afvist med, at Ludvig 14. under ingen omstændigheder ville ofre Danmarks interesser, hvilket Christian 5. naturligvis var glad for at erfare.⁷¹⁸

Danmark forsøgte i april 1684 at gå endnu et skridt videre i opmarchen og provokationerne mod Braunschweig-Lüneburg. Den danske regering mente, at hertugerne som modtræk mod den danske opmarch ville besætte fæstningen Dömitz, der udgjorde et vigtigt overgangssted ved Elben. Derfor fik Meyercrone besked på at søge fransk støtte til at Danmark skulle overtage bevogtningen af fæstningen. Den

⁷¹⁶ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 186, 224-226

⁷¹⁷ C. P., Danmark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 14. og 21. marts 1684, Ludvig 14. til Villars, 6. april 1684; GK, bind 1, 15./25. april 1684

⁷¹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 21. april, 9. maj 1684; C 164, Christian 5. til Meyercrone, 15./25. maj 1684; Fehling (udg.) (1911), p. 880

tilhørte nemlig hertug Christian Ludvig af Mecklenburg-Schwerin, der var fransk gift og næsten permanent opholdt sig i Paris.⁷¹⁹ Croissy lovede da også Meyercrone at tage sagen op, om end han næppe har anset den for særlig vigtig; i hvert fald skrev den danske envoyé, at Croissy skrev det ned på en tavle ”af frygt for at glemme det”.⁷²⁰ Det kom han dog ikke til. Hertugen gav hurtigt efter for presset fra Frankrig og skrev en ordre til kommandanten i Dömitz om at overlade fæstningen til danske tropper, men ordren var længe undervejs, og Braunschweig-Lüneburg fik nys om den, efter franskmændenes mening, fordi Christian Ludvig spillede dobbeltspil. Ludvig 14. lod ham da ganske enkelt arrestere og indespærre i borgtårnet i Vincennes, et ganske usædvanligt skridt overfor en – om end i dette tilfælde meget svag – suveræn fyrste. Det var imidlertid for sent, idet braunschweigerne fik mecklenburgsk accept til at lægge nogle tropper ind i Dömitz. Frankrig, der formentlig har følt det som en lille skår i selvbevidstheden ikke at kunne styre denne beskedne sag, anbefalede Danmark og Brandenburg at benytte sagen til øjeblikkeligt at angribe Braunschweigerne.⁷²¹ Brandenburgs deltagelse i angrebet kunne man imidlertid ikke stole så sikkert på, som Frankrig mente. Den aldrende kurfyrst Frederik Vilhelm forhandlede ganske vist igen med Danmark og Köln om en ”koncert”, der skulle føre til et angreb fra tre sider på Braunschweig-Lüneburg, hvis hertugerne ikke handlede på samme måde som de tre andre og blandede sig uden om deres ”domestikke” sager (for Danmarks vedkommende Gottorp og Hamburg), men han var bange for, at den offensive danske fremfærd var for farlig. Han forhandlede derfor sideløbende med hertugerne om at holde sig neutrale, såfremt forhandlingerne om fred i Det Tyske Rige ikke lykkedes. Disse dobbeltforhandlinger var både Danmark og Frankrig naturligvis stærkt utilfredse med.⁷²² Fra fransk side var man ikke begejstret for Kölns deltagelse, da man mente at have brug for deres tropper mod Nederlandene, men Meyercrone fik – med støtte fra Villars og Rébenacs indberetninger – overbevist Frankrig om, at kun med

⁷¹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 15./25. april, 3./13. maj 1684

⁷²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 9. maj 1684

⁷²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 20. maj, 3. og 30. juni 1684; C.P. Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 22. juni 1684; Hirsch (udg.) (1906), pp. 510-512; Fehling (udg.) (1911), p. 900

⁷²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 6. maj 1684; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 227-229. Kurfyrst Maximilian Henrik af Köln var i 1683 tillige blevet biskop af Münster, hvilket gjorde ham endnu mere interessant i en offensiv aktion.

Kölns direkte deltagelse kunne man regne med Brandenburgs medvirken.⁷²³ Det lykkedes da den 20./30. maj at nå frem til en aftale mellem Danmark, Brandenburg og Köln om fælles angreb mod Braunschweig-Lüneburg, hvis de ikke støttede det franske fredsforslag og afholdt sig fra indblanding i indre anliggender. Frankrig lovede at yde krigstidssubsidier fra aktionens start og sende tropper til Kölns støtte.⁷²⁴ Fire dage efter, at Christian 5. ratificerede denne koncert, 30. maj (gammel stil), blev det afgørende skridt taget mod hertug Christian Albrecht af Gottorp. En måned før havde hertugen fået et ultimatum, hvis opfyldelse reelt fratog ham al suverænitet og endog gik videre end Rendsborgforliget. Da dette naturligvis blev afslået, udstedtes et patent, der slog den gottorpske del af Slesvig sammen med kongens del, Slesvig blev besat af danske tropper, embedsmændene udskiftet med kongetro, og selv kongens søster, hertuginde Frederikke Amalie, blev bortvist fra Gottorp Slot. Holsten blev ikke inddraget, selvom det ifølge Christian 5.s ”velmente erindringer” fra 1683 var målet på længere sigt, formentlig fordi man derved direkte krænkede en fyrste i Det Tyske Rige.⁷²⁵

Aktionen mod Gottorp var en klar overtrædelse af fredsslutningerne i København og Fontainebleau, selvom Christian 5. naturligvis hævdede noget andet. Meyercrone fik besked på at forklare Croissy, at kongen havde måttet tage ”andre midler” i brug på grund af hertugens ”fjendtlige gemyt”, og den svenske og franske garanti var desuden lavet uden Danmark. Endvidere havde Sverige med associationstraktaten i Haag og andre gange ”hundredfold handlet imod” traktaterne.⁷²⁶ Der var selvsagt ikke meget hold i disse (bort-)forklaringer, men det var for alle fyrster i 1600-tallet magtpåliggende at forsvare alle traktatbrud og aggressioner som retfærdige og i virkeligheden til beskyttelse af freden.

Hertug Christian Albrecht forsøgte naturligvis fra sin ”landflygtighed” i Hamburg at samle støtte imod Danmark. Frankrig var her et naturligt sted at forsøge sig, da det var garant for traktaterne, men det var fuldstændig forgæves. Som nævnt havde Frankrig allerede i flere år stillet Danmark i udsigt frit at kunne gøre op med hertugen ved

⁷²³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 25. marts/4. april 1684; B 55, Meyercrone til Christian 5., 27. maj 1684; C. P., Danmark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 11. april 1684; Fehling (udg.) (1911), pp. 880, 895-896, 900

⁷²⁴ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 15. juni 1684; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 234-236; Fuhrmann (1990), p. 106

⁷²⁵ Worsaae (udg.) (1860), p. 33; Fridericia (1896-1902), pp. 649-650; Hoffmann, Reumann og Kellenbenz (1986), pp. 223-224; Fuhrmann (1990), pp. 123-124; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 128

⁷²⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 26. maj/5. juni, 1./11. juli 1684; GK, bind 1, 26. maj/5. juni 1684

lejlighed, og tonen ændrede sig ikke, da aktionen først fandt sted. Sidst i juni forsikrede Croissy igen Meyercrone, at hvis Christian 5. ”blev angrebet af denne grund, vil han [Ludvig 14.] assistere ham i henhold til traktaterne”, og den svenske resident Lillieroth fik at vide, at Frankrig aldrig ville blande sig i sagen.⁷²⁷ Netop Sverige var naturligvis et andet og formodentlig endnu væsentligere sted, Gottorp kunne vende sig til. Sverige havde afslået et dansk tilbud om at acceptere ultimatummet til Gottorp for at fjerne denne hindring for dansk-svensk forståelse. Men selvom Sverige overfor alle stormagter gjorde klart, at Danmarks handlinger berettigede til at angribe det med hjælp fra sine allierede, afstod man derfra og overlod sagen til de store forhandlinger om generel europæisk fred.⁷²⁸

Heller ikke fra de nærmeste naboer, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg var der væsentlig hjælp at hente for Gottorp. De nøjedes ligesom Sverige med at love at støtte hertugen i forbindelse med de generelle forhandlinger og opfordrede ham til at finde en mindelig løsning med Christian 5. For Gottorp blev problemerne kun større af, at den planlagte aktion mod Braunschweig-Lüneburg ikke blev til noget. De tre parter var internt uenige om flere ting, og især var kurfyrst Frederik Vilhelm vred over, at Christian 5. ikke havde informeret ham om planerne omkring Dömitz, der lå tæt ved Brandenburgs grænse. Tilmed skiftede Braunschweig-Lüneburg totalt kurs efter indgåelsen af angrebsaftalen og foreslog Brandenburg og Danmark en fælles aktion mod og efterfølgende deling af de svenske besiddelser i Tyskland, samtidig med at hertugerne ville støtte Frankrigs krav i Det Tyske Rige. I de forslag, der sommeren over blev diskuteret, lå også at hertugen ikke kunne blive restitueret i Slesvig, højst få en form for kompensation.⁷²⁹ Kurfyrst Frederik Vilhelm mente endog, at man skulle benytte lejligheden til sammen med Hessen-Kassel at danne et ”tredje parti” i Tyskland, der skulle dæmme op for Frankrigs magtudvidelse; derfor skulle Frankrig ikke informeres om forhandlingerne. Det var Danmark dog skarpt imod, man ville ikke støde Frankrig væk, da det var nødvendigt med fransk garanti for erobringerne fra Sverige, hvorfor Danmark fra starten pålagde Meyercrone at informere Croissy om forhandlingerne. Den danske envoyé skulle forklare, hvor nyttigt det var for Frankrig, hvis det støttede med at kaste Sverige ud af Tyskland. Det ville ”overfor hele verden” give Ludvig 14. en ”udødelig *gloire*”, at man på den måde kunne se, hvor frugtbart

⁷²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 30. juni 1684

⁷²⁸ Rudelius (1942), pp. 303-307

⁷²⁹ Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 237-239; Rudelius (1942), pp. 305-306

det var at være allieret med ham, og hvor dårligt det kunne gå Sverige på grund af deres ”utaknemlighed” i forhold til Frankrig.⁷³⁰

Den umiddelbare reaktion fra Frankrig var positiv set med danske øjne. Franskmændene ønskede dog fortsat et angreb på Braunschweig, men ”derefter ofrede de let Sverige til de allieredes forgodtbefindende”, konstaterede Meyercrone. De ville dog ikke garantere erobringerne direkte, men traktatens bestemmelse om ikke at slutte fred uden fælles enighed gjaldt også her – en slags garanti imod et nyt ”Fontainebleau-diktat”. Desuden ville Frankrig yde støtte mod angreb fra tredje part som Nederlandene eller Kejseren. Derimod var Frankrig imod dannelsen af et ”tredje parti”, da det reelt ville være rettet mod Frankrig, hvad der som nævnt også var Frederik Vilhelms mening med det.⁷³¹ I et mere uformelt brev end de ugentlige depecher til kongen anførte Meyercrone overfor Frederik Ahlefeldt, at Frankrig hverken ville presse eller forhindre Danmark i at angribe Sverige og gøre erobringer på dets bekostning, dog måtte man have Braunschweig-Lüneburgs accept, da det var imod Den westfalske Fred. I så fald mente envoyéen, at med fransk bistand, engelsk passivitet, Nederlandene ”tøjlet”, Spanien for svagt og en splittelse blandt de tyske fyrster, som man kunne oparbejde, var der gode muligheder for at beholde erobringerne.⁷³²

Henning Meyercrones analyse var optimistisk, men i juni 1684 synes den ikke at have været *for* optimistisk. Som situationen i Europa var, så det ud til, at Danmarks udenrigspolitiske hovedmål om at undertvinge Gottorp og ramme et afgørende revancheslag mod Sverige, var inden for nær rækkevidde, og at det havde været det helt rigtige tidspunkt at skride hårdt ind over for hertugen. Imidlertid lå der i Meyercrones analyse også kimen til det, der blev hovedforklaringen på, at det gik helt anderledes, nemlig det, at Nederlandene var blevet ”tøjlet.” Det var netop sket ved at Nederlandene efter langvarige forhandlinger i Haag undertegnede en traktat med Frankrig, hvor alle Frankrigs erhvervelser før august 1683 samt erobringen af Luxembourg, der var sket i begyndelsen af juni 1684, blev anerkendt. Dermed var de i forvejen dystre udsigter for Spanien blevet yderligere forværret, og det måtte formodes, at det kun ville være et spørgsmål om tid, før de forhandlinger, der siden august 1683 var ført i Regensburg om en fred eller våbenstilstand, blev afsluttet.

⁷³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 26. maj/5. juni 1684; GK, bind 1., 26. maj/5. juni 1684

⁷³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 23. juni, 4. juli 1684

⁷³² TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Ahlefeldt, 30. juni 1684

Andre stridsspørgsmål end de, der direkte berørte Frankrig som for eksempel Gottorp, var det til Danmarks store tilfredshed lykkedes Frankrig at holde ude af forhandlingerne. Hvis situationen også for Danmarks vedkommende skulle føres tilbage til status per august 1683, gik Gottorp igen tabt, og som Christian 5. højtideligt erklærede: han kunne aldrig trække sig tilbage ”uden beskadigelse af Vores reputation og højeste fare for Vore stater.”⁷³³

Men med udsigten til snarlig våbenstilstand eller fred i Regensburg forsvandt Ludvig 14.s støtte til et angreb på Sverige øjeblikkeligt. Der var ikke længere brug for at binde braunschweigske eller svenske tropper; i stedet kunne Frankrig blive inddraget i en langvarig krig i Nordeuropa, hvor Kejseren og en række tyske fyrster formentlig ville deltage, og som Frankrig ingen egennytte havde af. Den 25. juni fik Ludvig 14. underretning fra Haag om, at nederlænderne havde accepteret vilkårene, og samme dag som traktaten i Haag blev undertegnet, den 29. juni, udgik der ordrer til Rébenac i Berlin, hvor forhandlingerne om aktionen mod Sverige foregik, og Villars i København om at ændre kurs. En aktion mod Sverige kunne let risikere at afholde Kejseren og Spanien fra at slutte fred, så de franske ambassadører måtte ikke gøre ”nogen som helst bevægelse for at udjævne de vanskeligheder, der forsinker dem” i aktion, tværtimod skulle de søge at hindre den, dog ikke i Ludvig 14.s navn, da man stadig kunne få brug for et angreb på Braunschweig, såfremt Spanien og Kejseren alligevel ikke sluttede fred. Han afviste også at give nogen subsidier overhovedet eller anden assistance til Danmark eller Brandenburg, hvis de angreb Sverige.⁷³⁴ Ludvig 14. strøede salt i såret på de utvivlsomt skuffede danskere ved at give Villars ordre til at sige, at for tre måneder siden havde et angreb på Sverige været godt, men nu var det for sent, især hvis Sverige godkendte en våbenstilstand i Regensburg. Han fandt det mærkeligt, at Danmark og Brandenburg ikke var gået til aktion, dengang han selv var det i De spanske Nederlande. Da Meyercrone fik samme melding fra Croissy, sagde danskeren – påtaget naivt – at han var overrasket over, at da først Ludvig 14. havde opnået, hvad han ville med hjælp fra sine allierede, ville han ikke længere vise

⁷³³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 5./15. juni 1684; Rudelius (1942), p. 302

⁷³⁴ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 29. juni, 6. juli 1684; Fehling (udg.) (1911), pp. 922-925, 929, 931-932

mere hensyn til dem. Hertil forsikrede Croissy blot generelt om Frankrigs fortsatte støtte, hvilket ikke kunne bruges til noget i den konkrete sag.⁷³⁵

Dermed var det mere end antydnet, at lejligheden til aktion var forpasset, men Danmark forsøgte fortsat at få Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg med til en aktion med fransk billigelse. Men Frankrig insisterede på, at det kun måtte ske, hvis Sverige afslog våbenstilstanden i Regensburg eller stod som aggressor, og Brandenburg var meget tøvende, hvilket ikke blev bedre af, at Frankrig i juli uden at informere sine allierede på forhånd sendte en hær ind i Alsace for at lægge pres på Kejseren og Spanien. Desuden kunne Danmark og Braunschweig-Lüneburg ikke enes om, hvor meget af Gottorps besiddelser, Danmark skulle have.⁷³⁶

Den 5./15. august 1684 blev der i Regensburg sluttet en våbenstilstand på 20 år mellem Frankrig, Spanien og Kejseren, hvorved førstnævnte beholdt alt erhvervet siden august 1681 samt Luxembourg og flere mindre byer i De spanske Nederlande. Fredsslutningerne i Westfalen og Nijmegen blev igen fastslået som grundlaget for traktaterne. Andre forhold som Gottorp blev ligesom i Haag holdt udenfor.⁷³⁷ Croissy takkede varmt for den danske støtte forud for våbenstilstanden, men fremkom ikke med forslag til mere håndgribelig tak, selvom Meyerchrone flere gange tidligere havde sagt, at støtten kostede millioner af rigsdaler til militæret uden at Danmark fik noget ud af, at de franske krav blev opfyldt, hvorfor Frankrig måtte støtte de danske krav i Det Tyske Rige og i forhold til Sverige. Meyerchrone fik blot at vide, at Danmark kunne blive omfattet af den fredsslutning, der skulle følge efter våbenstilstanden – en fred, som imidlertid ingen regnede med blev en realitet.⁷³⁸

Braunschweig-Lüneburg gjorde også efter våbenstilstanden forsøg på at få Danmark og Brandenburg med i et angreb på Sverige, men Danmark betingede sin deltagelse heri, at Frankrig godkendte det. Meyerchrone forsøgte at overbevise Croissy om, at alene det, at svenskerne kom med trusler på grund af Gottorp og oprustedede, var nok til at benævne dem aggressorer, men den franske udenrigsminister konstaterede tørt, at det ikke kun var de allierede, men alle parter, der skulle kunne se, at Sverige var den aggressive part. Brandenburgs envoyé i Paris, Ezechiel von Spanheim mente, at man

⁷³⁵ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 20. juli 1684; TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyerchrone til Christian 5., 21. juli 1684

⁷³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyerchrone til Christian 5., 4. og 21. juli 1684; Rudelius (1942), pp. 323-324

⁷³⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyerchrone til Christian 5., 25. august 1684; Bluche (1986), p. 430

⁷³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyerchrone til Christian 5., 25. februar, 7. juli, 25. august 1684

nok kunne få fransk støtte, hvis man til gengæld bakkede op om den 20-årige våbenstilstand, men hans danske kollega havde et noget mere nøgternt – og realistisk syn herpå. Franskmændene mente, at når først Danmark og Brandenburg havde gjort, hvad de ville med Sverige, ville de ”sætte sig på en fod, hvor de ikke længere havde brug for Frankrig.” Derfor brugte Ludvig 14. ”sagen om Sverige som en fordring til at få de allierede til at gå derhen, hvor han vil.”⁷³⁹ Ludvig 14. lod da også meddele Rébenac, at da han med stilstanden havde garanteret ikke at ville ændre på noget i 20 år, og Sverige var meddeltager, kunne han ikke handle imod dem, der ville støtte Sverige uanset Sveriges ”dårlige konduite” imod ham. Det var ikke i hans interesse, at Sverige blev jaget ud af Tyskland ved denne alliance, og han ville hverken støtte det med penge eller tropper, da han ville holde traktaten fra Regensburg. En aktion skulle derfor som minimum trækkes ud, så der ikke skete noget i 1684. Forhandlingerne om et angreb løb da også ud i sandet i september 1684.⁷⁴⁰

Sammenfatning

Med våbenstilstanden i Regensburg i 1684 afsluttede Ludvig 14. med stor succes den politik, han siden 1681 havde ført for at styrke Frankrigs øst- og nordgrænse mod invasion, og fæstningseksperter Vauban gik da også straks i gang med at befæste de nyvundne byer og ikke mindst nøglefæstningen Strasbourg ved Rhinen, der fra at have været en port for Kejseren ind til Frankrig, nu blev en port for Frankrig ind i Det Tyske Rige. Målet var nået med en kombination af trusler, en forholdsvis begrænset magtanvendelse, effektivt diplomati samt ikke mindst udnyttelse af, at Kejser Leopold og de fleste tyske fyrster prioriterede kampen mod tyrkerne over kampen mod Frankrig. Som kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg udtrykte det: han ville gerne lade sine tropper kæmpe ved Donau, men ikke ved Rhinen. Dermed blev Spanien ladt i stikken og fik end ikke hjælp af Nederlandene, hvor et ”fredsparti” vandt over Vilhelm af Oranjes ønske om krig med Frankrig.⁷⁴¹

Danmark, Brandenburg og Köln fungerede for Frankrig i dette forløb som en modvægt mod magter, der måtte ønske at komme Spanien til hjælp, først og fremmest Braunschweig-Lüneburg, Nederlandene og Sverige, der alle kunne ventes at ville sende tropper til Flandern. Dette lykkedes mod den kontante pris af høje subsidier og en permanent trussel om krig i Nordtyskland, en krig, der meget hurtigt kunne gribe

⁷³⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 1. september 1684

⁷⁴⁰ Fehling (udg.) (1911), pp. 947-948, 953-955; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 250-256

⁷⁴¹ Wolf (1968), pp. 419-420; McKay og Scott (1983), p. 39

om sig, og også mere end Frankrig ønskede. Den danske konge og de to kurfyrster havde ingen egeninteresse i forhold til Frankrigs reunioner, og deres ubetingede støtte måtte derfor købes, ikke kun med penge, men også med udsigten til territoriale gevinster. I 1682-83 drev Danmark hårdest på for et angreb på de svenske besiddelser i Det Tyske Rige. Problemet var blot, at Frankrigs hovedinteresse var et angreb på Braunschweig-Lüneburg, der først og fremmest måtte regnes som mulig leverandør af tropper, og at Brandenburg som sædvanlig fulgte en meget slingrende kurs. De vedtagne angreb på og deling af de svenske besiddelser kom derfor ikke til udførelse, men det kom dog til et praktisk militært samarbejde mellem Danmark og Frankrig med en fransk flådeeskadre til Øresund i 1683 og udlån af franske officerer. Dertil kom udvidelsen af den dansk-franske traktat med fordobling af subsidierne. Heller ikke et forsøg på at forene sig mod Braunschweig-Lüneburg i 1684 kom til udførelse, lige så lidt som sidstnævntes energiske forsøg på at få Danmark og Brandenburg med mod Sverige. For Danmarks vedkommende var den afgørende faktor, at Frankrig efter traktaten med Nederlandene og stilstanden i Regensburg ikke længere ville støtte en aktion af frygt for en deraf følgende storkrig, som Frankrig intet kunne vinde ved.

I ly af de dramatiske begivenheder i De Spanske Nederlande og i Østrig fik Danmark dog den gevinst at undertvinge Gottorp, hvilket Frankrig havde sanktioneret ved mange lejligheder, men dog også havde rådet til forsigtighed. Det råd fulgte Christian 5. altså ikke, ligesom den danske politik i årene 1682-84 i det hele taget var usædvanligt konfrontationssøgende, mens Ludvig 14. derimod søgte fredelig anerkendelse af sine nyerhvervelser og førte en til tider noget usikker politik i forhold til blandt andre Danmark. ”Kongen elsker krigen”, som Villars skrev om Christian 5. og havde ”en ekstrem passion for at træde i aktion.” Conrad Reventlow lod den franske ambassadør vide, at det ikke var til gavn for kongens *gloire* at være passiv, når alle andre fyrster var i spidsen for deres hære.⁷⁴² Der er ingen tvivl om, at Christian 5., bakket op af folk som Reventlow og Gyldenløve, fandt tidspunktet velegnet for at nå de udenrigspolitiske mål, hvilket det da også syntes at være både i 1683 og 1684.

Der var dog også en ekstra faktor end hævntrang og aggression, nemlig det gammelkendte problem med oprustningens egen ”dynamik.” Det var ingen overdrivelse, når Meyercrone sagde, at udgifterne til hæren kostede millioner. I 1683

⁷⁴² C.P., Danemark XXVIII, Villars til Ludvig 14., 15. juli, 12. oktober 1683, 22. februar 1684

var cirka 25.000 mand under våben i Danmark, hvilket kostede omkring 1 million rigsdaler. Men i 1684 var hæren på fuld krigsstyrke med cirka 38.000 mand i Danmark til en udgift af næsten 2 millioner rigsdaler. Hertil kommer hæren i Norge og naturligvis flåden.⁷⁴³ De franske subsidier var altså langt fra tilstrækkelige, om end naturligvis en kærkommen hjælp. I det lange løb kunne en så stor militærmagt ikke holdes på fode, altså måtte den enten skæres ned, eller også måtte den føres ind på en anden magts territorium for at kunne leve af landet dér. Villars havde derfor utvivlsomt ret, da han i 1684 mente, at et hovedmotiv for Danmark, Brandenburg og Braunschweig til at angribe de svenske besiddelser var at kunne ernære deres tropper der.⁷⁴⁴ Selvom der ikke er tvivl om oprigtigheden i Christian 5.s ønske om krig, var det finansielle argument ikke mindre betydningsfuldt.

I første omgang måtte Christian 5. dog ”nøjes” med den fredelige besættelse af Gottorp. Problemet med den var imidlertid, at det umiddelbart kun var Frankrig, der anerkendte den, og det endda kun mundtligt. Andre magter som Sverige, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg gjorde ganske vist ikke umiddelbart noget reelt til hjælp for hertugen, men der måtte nødvendigvis en bredere accept til, hvis ordningen skulle blive permanent og eventuelt udvidet til Holsten. Hertil håbede danskerne på fortsat fransk støtte.

⁷⁴³ Christiansen (1922), p. 901

⁷⁴⁴ C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 9. juni 1684

9. I ly af våbenstilstanden 1684-1687

Fransk ønske om status quo

Der var ingen, der gjorde sig illusioner om, at våbenstilstanden i Regensburg ville komme til at vare de berammede 20 år. Kejseren så det som en våbenhvile, mens han fik tyrkerne trængt tilstrækkeligt langt tilbage. Derefter skulle opmærksomheden igen vendes mod vest, og Frankrig drives tilbage. Ludvig 14. havde omvendt fået ro til at befæste øst- og nordgrænsen, og inkorporere gevinsterne i Frankrig juridisk, administrativt og religiøst, hvorved de reelt ville være en fasttømret del af Frankrig, når en egentlig fred kunne forhandles færdig. Der var nu også fred til at beskæftige sig med det stadig mere aktuelle spørgsmål om den spanske arvefølge. Karl 2. var nærmest kronisk syg, og ingen troede på, at han ville få arvinger, selv ikke da hans dronning Marie-Louise i 1685 egenhændigt skrev til familien i Frankrig, at hun mente, hun nu var gravid. Det var hun da heller ikke.⁷⁴⁵

Da angrebet på de svenske besiddelser i Det Tyske Rige reelt blev opgivet efter våbenstilstandens underskrivelse, blev Danmarks hovedmål i forhold til Frankrig at sikre opbakning i forhold til Gottorp og fortsat betaling af subsidierne. Med hensyn til sidstnævnte fremgik det af traktaten af 1683, at de fordoblede subsidier skulle standse ved en fredsslutning. Frankrig mente dog, at den situation var indtrådt med våbenstilstanden, hvorfor man ville gå tilbage til betalingen af de ordinære fredstidssubsidier på 200.000 rigsdaler om året. Meyercrone argumenterede på kongens ordre med, at det netop kun var en stilstand, og at de allierede fortsat var stærkt oprustet. Herimod indvendte Croissy, at Danmark var sikret i hvert fald indtil Kejseren sluttede fred med tyrkerne og nu også havde indtægter fra de gottorpske dele af Slesvig. Han tilføjede det mere formalistiske end realistiske argument, at våbenstilstanden kunne vare 20 år, hvor Danmark så skulle have 400.000 rigsdaler om året, mens den dansk-franske alliance kun var for otte år, så Frankrig kunne komme til at give subsidier i mange år, uden at Danmark var forpligtet til noget. Realiteterne var dog, som Meyercrone længe inden havde indset, at Frankrig ville skære ned på udgifterne til subsidier i en periode, hvor krigstruslen var forholdsvis lille, så danske indvendinger om at indtægterne fra Slesvig ikke var nær så store, som Frankrig forestillede sig, hjalp ikke noget. Subsidierne blev således nedsat, men efter dansk

⁷⁴⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 15. juni 1685; Wolf (1968), pp. 419-420; McKay og Scott (1983), p. 39

pres dog først fra ratifikationen af våbenstilstanden, 15. september, og ikke, som franskmændene først ønskede det, fra undertegnelsen 15. august.⁷⁴⁶

Med hensyn til opbakning overfor Gottorp fik Danmark fortsat gode løfter fra Frankrig, der fremhævede over for Meyercrone, hvordan de konsekvent afviste alle klager fra hertugen. Da Meyercrone antydede en vis skuffelse over, at Frankrig ikke havde støttet noget mere op om angrebet på Sverige, fik han at vide, at Frankrig var glad for, at det ikke var blevet til noget, da det ville have medført en storkrig og givet det østrigskvenlige Braunschweig-Lüneburg urimeligt store gevinster. Danmark burde i stedet have hovedparten af gevinsten ved et angreb, da det var en fast allieret for Frankrig (underforstået: modsat Brandenburg), og Christian 5. var ”absolut herre i sine stater.” Han forsikrede igen, at Frankrig ville assistere med ”alle sine kræfter”, hvis Sverige eller andre ville forstyrre Christian 5. i besiddelsen af noget, men han afviste fortsat at give en skriftlig garanti.⁷⁴⁷ Han troede endvidere ikke på, at nogen ville støtte Gottorp uden fransk accept, men sammenlignede situationen med Lorraine, som Ludvig 14. aldrig ville restituere til hertugen, men nok lave et forlig med. Meyercrone var enig men forklarede senere, at det drejede sig om mere, idet hertugen af Gottorp kun ønskede restitution for at kunne fortsætte sine ”praktikker” med Sverige, hvilket ville føre til, at Christian 5. altid ville have ”en skjult fjende ved sine staters bryst”. Derfor var en restitution umulig, meddelte han på ordre fra Danmark.⁷⁴⁸ Et dansk forslag om, at Frankrig skulle offentliggøre, at de anså et angreb på Danmark på grund af Gottorp som krigsårsag efter traktaten, blev afvist, og det samme gjorde et dansk forsøg på at få Gottorp koblet sammen med Regensburg ved at de to stater garanterede hinandens besiddelser, så længe traktaten af 1682 varede, det vil sige til 1689. Meyercrone fik derfor i december 1684 ordre til at standse forsøgene på at fremskaffe en skriftlig garanti.⁷⁴⁹

Ludvig 14. håbede, at Danmark ville finde en ordening med Gottorp, fordi hertugen blev støttet af de fleste tyske fyrster, og det derfor meget let kunne komme til en storkrig på grund af sagen. Det ville medføre, at Frankrig måtte støtte Danmark,

⁷⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 1. og 30. september, 4. oktober 1684, til Jessen, 30. september 1684; C 164, Christian 5. til Meyercrone, 19./29. august, 7./17. oktober 1684; C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 1. oktober 1684

⁷⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 1. september, 4. og 19. oktober 1684

⁷⁴⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 24. november, 1. og 22. december 1684; C 164, Christian 5. til Meyercrone, 21./31. oktober 1684

⁷⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 30. september/10. oktober, 4./14. november, 9./19. december 1684; B 55, Meyercrone til Christian 5., 1. december 1684; C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 30. december 1684

hvilket Villars fik besked på, man da også ville gøre, men Ludvig 14. tilføjede ganske interessant, at han ikke ville ”engagere mig i at fastholde Kongen af Danmark i alt det, som han kan have usurperet”. Da den franske konge ikke ville blande sig officielt i sagen, skulle Villars dog kun som på egen hånd antyde disse ting.⁷⁵⁰ Det fremgår ikke, hvad Ludvig 14. mente, Christian 5. kunne have usurperet, men netop derfor var der åbnet op for en bred fortolkning af, hvornår Frankrig ville støtte Danmark aktivt. Den franske repræsentant ved Rigsdagen i Regensburg, Verjus de Crécy, fik dog ordre til at støtte Danmark i sagen om Gottorp, men man afviste som nævnt at give nogen officiel garanti for besiddelsen, da Frankrig ikke var bundet af nogen traktat i denne forbindelse, selvom Danmark mente, at en sådan garanti kunne presse hertugen til at gå ind på en ordning. Den danske regering måtte nøjes med endnu en forsikring om fransk hjælp, såfremt det blev påkrævet, men Villars omtalte tilsyneladende ikke den nævnte reservation.⁷⁵¹ En officiel garanti ville strengt taget også have været ulogisk, idet Danmark med fransk støtte hævdede, at sagen var ”domestik”, eller som Ludvig 14. skrev ”en familieaffære.” Når Danmark insisterede på, at for eksempel Sverige og Kejseren ikke måtte blande sig, ville det være ulogisk, hvis Frankrig gjorde. Problemet var dog, som Reventlow forklarede Villars, at hertugen af Gottorp ikke uden grund følte sig beskyttet af Sverige, Kejseren og Braunschweig-Lüneburg.⁷⁵² Selvom selve stridspunkterne mellem Christian 5. og Christian Albrecht var meget lokale og af indenrigspolitisk karakter, var sagens kerne alt andet end ”domestik”: skulle Sverige og dermed allierede magter have et støttepunkt ved Danmarks sydgrænse, der uundgåeligt svækkede den danske konges handlefrihed, eller skulle Danmark have fjernet denne torn i øjet og dermed få fuld handlefrihed i Nordtyskland og i sidste ende måske i Skåne?

Villars havde dog også en noget mere prosaisk forklaring på den danske iver for at beholde Gottorps slesvigske besiddelser, nemlig de danske ministres egeninteresser. De tjente stort på inddragelsen og ville derfor kæmpe for, at Slesvig forblev på danske hænder så længe som muligt.⁷⁵³ Rigtigt er det, at en række af kongens nærmest medarbejdere som Conrad og Frederik Reventlow, Michael Wibe og Thomas Balthazar von Jessen fik indbringende embeder i Slesvig, men det ændrede naturligvis

⁷⁵⁰ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 19. oktober 1684

⁷⁵¹ C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 7. og 21. november 1684, Ludvig 14. til Villars, 23. november, 7. og 21. december 1684

⁷⁵² C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 25. maj 1684, Villars til Ludvig 14., 7. november 1684

⁷⁵³ C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 31. oktober, 21. november 1684

ikke på, at hovedmotivet for alle i den danske regering var den overordnede sikkerhedspolitiske dimension.

Henning Meyercrone advarede sin regering mod at stole for fast på Frankrigs forsikringer om støtte i sagen. ”Det er notorisk”, skrev han i begyndelsen af december 1684, ”hvor mange fortolkninger og udflugter mundtlige erklæringer er blevet genstand for på det ene eller andet tidspunkt; hvoraf Frankrig ved andre lejligheder selv tilstrækkeligt har vist eksempler hvor langt man kunne støtte sig til ovennævnte hvis der indtrådte nogen kølighed mellem de to kroner.” Han troede ganske enkelt ikke, Frankrig ville gå i krig alene på grund af Gottorp, men i stedet ville anvende de tre måneders frist, de ifølge traktaten havde, inden de skulle gå til aktiv hjælp, til at fremskaffe en ordning. En ordning, der så næppe ville blive helt så god som den nuværende for Danmark.⁷⁵⁴ Meyercrones nøgterne og, skulle det vise sig, ganske realistiske vurdering lå imidlertid meget langt fra, hvad Christian 5. tænkte sig. Omtrent samtidig med Meyercrones vurdering skrev kongen til sine efterfølgere i en slags testamente, at han havde handlet, som det var sket, fordi hertugen ”ved sine intriger, hemmelige praktikker og skadelige alliancer med fremmede potentater imod Os, har været som en slange udi Vores barm”, og han formanede efterkommerne aldrig igen at dele Slesvig.⁷⁵⁵

Henning Meyercrones pessimistiske vurdering med hensyn til den franske støtte stemte overens med, hvad Ludvig 14.s kommende ambassadør i Danmark, Louis de Clermont-Gallerande, greve af Cheverny, fik besked om var kongens hensigter. Villars, der som nævnt ikke havde været særlig ivrig for at komme til Danmark, bad allerede i juli 1684 om at blive hjemkaldt.⁷⁵⁶ Christian 5. så ellers gerne, at Villars blev på grund af hans ”gode intention og iver” for de fælles interesser, men Meyercrone fik ordre til i stedet at søge at påvirke franskmændene til at sende ”et vel intentioneret og akkrediteret subjektum” i stedet som grev de Bazin, der i 1682 havde været på et kort ophold i Sverige og til at modvirke, at Rébenac blev sendt fra Berlin til Danmark. Heller ikke denne gang fik Danmark dog nogen indflydelse på udnævnelsen. Villars ville gerne hjem, ifølge Croissy for at bringe sine egne besiddelser i orden, og i stedet blev Cheverny altså udnævnt.⁷⁵⁷ Den omkring 40-årige

⁷⁵⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Christian 5., 1. december 1684

⁷⁵⁵ Worsaae (udg.) (1860), p. 44

⁷⁵⁶ C. P., Danemark XXIX, Villars til Ludvig 14., 24. juli 1684

⁷⁵⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 164, Christian 5. til Meyercrone, 13./23. september, 25. november/5. december, 16./26. december 1684; B 55, Meyercrone til Christian 5., 26. oktober 1684

greve kom fra sin hidtil eneste diplomatiske post, der til gengæld havde været nok så betydningsfuld, nemlig som *envoyé extraordinaire* ved kejserhoffet i Wien under de afsluttende forhandlinger frem til våbenstilstanden i Regensburg.

Chevernys instruks af 13. januar 1685 som *ambassadeur extraordinaire* drejede sig hovedsageligt om Gottorp og Danmarks forhold til Braunschweig-Lüneburg og Brandenburg. Våbenstilstanden i Regensburg havde ”skabt en ny lov mellem alle de fyrster, der havde frembragt den”, så Ludvig 14. nu kun kunne garantere besiddelser erhvervet før 1. august 1681. Han måtte dog ikke nævne det som noget definitivt eller direkte i kongens navn, og han skulle forsikre, at Frankrig alle steder nævnte, at Frankrig ikke tillod, at Danmark blev angrebet i nogen af dets områder. Men Cheverny fik til eget brug at vide, at Frankrig aldrig havde haft til hensigt at yde Danmark nogen assistance for at hindre hertugens restitution. Frankrig havde ad diplomatisk vej hindret, at andre tyske fyrster havde grebet ind, og det meste Ludvig 14. kunne gøre for Danmark i sagen var ikke at blande sig i den. Da Sverige ikke kunne tillade, at erhvervelsen af hertugens ejendom betød større sikkerhed for Danmark, og Frankrig ikke ville have krig i Norden, måtte Cheverny forsigtigt styrke de gode intentioner, der måtte være i Danmark for en mindelig ordening. Han kunne i det hele taget tale om Gottorp i overensstemmelse med Martangis’ instruks af 4. december 1681. Med hensyn til Brandenburg og Braunschweig, der planlagde at lægge tropper ind i naboerområder for at ernære dem, skulle Cheverny blot få Danmark til at komme med første udspil til, hvad man kunne gøre herimod. Endelig skulle ambassadøren skaffe sig oplysninger om de danske finansers og militære styrkers tilstand, og hvordan Frederik 3. var blevet suveræn fyrste og havde undertrykt stænderne – en noget gammel information at bede om! Blandt de danske ministre skulle han særlig holde sig på god fod med Michael Wibe, der skulle være kongens særligt fortrolige.⁷⁵⁸

Instruksen er et klart udtryk for Ludvig 14.s tilfredshed med status quo og inderlige modvilje mod at blive inddraget i nye, komplicerede problemer, som han ingen direkte interesse havde i. Derfor fraveg den franske konge alle hidtidige løfter om militær hjælp til Danmark i Gottorp-sagen. Det måtte blot ikke siges direkte, hvorfor den danske regering altså fortsat skulle holdes i uvidenhed om sagens rette sammenhæng. Denne noget besynderlige måde at takke sin ”mest trofaste allierede”

⁷⁵⁸ C. P., Danmark XXXI, Instruks for Cheverny, 17. januar 1685. Instruksens er trykt hos: Geffroy (1895), pp. 57-65

på, havde altså i hvert fald Meyercrone fornemmet, men det førte ikke til ændringer i den stejle danske politik overfor Gottorp. Ludvig 14. ville i instruksen gerne give indtryk af, at den franske politik i forhold til Gottorp havde været konsistent siden 1681, men det var der næppe andre, der kunne se. Martangis havde netop i den nævnte instruks (se side xxx) fået tilladelse til at give Danmark frie hænder i forhold til hertugen, og siden var fulgt et utal af mundtlige forsikringer om fuld fransk militær støtte mod alle angreb i den forbindelse. Efter stilstanden i Regensburg var Danmarks støtte imidlertid ikke længere denne pris værd. Når Danmark ikke fik klar besked herom, skyldtes det utvivlsomt, at Frankrig frygtede, formentlig med god grund, at den danske regering i så fald straks ville søge tilnærmelse til Nederlandene og Kejseren og ad den vej opnå en orden omkring Gottorp. Men Meyercrone havde altså mere ret, end han formentlig brød sig om, da han antog, at mundtlige garantier ikke var noget værd. Man kan tilføje, at det var skriftlige også sjældent i 1600-tallet! Endnu inden Cheverny kom til Danmark blev det franske dobbeltspil omkring Gottorp markeret tydeligt. Brandenburgs gesandt i Paris, Ezechiel von Spanheim, havde overfor sin regering givet udtryk for, at Frankrig ønskede hertugen genindsat i sin suverænitet i Slesvig, hvilket kom den danske gesandt i Berlin, Frederik Gabel, for øre. Det opskræmte straks den danske regering, der gav Henning Meyercrone besked på at sige til Croissy, at man ikke kunne tro noget sådant, da Frankrig hele tiden havde lovet at støtte Danmark i sagen. En sådan restitution af hertugen var umulig, da denne havde udøvet så meget skadeligt mod Danmark.⁷⁵⁹ Croissy benægtede helt i overensstemmelse med den nævnte politik, at han skulle have sagt noget sådant til Spanheim, nærmest tværtimod. Han sagde, at Frankrig ganske vist ønskede en mindelig løsning, men ikke ved restitution af suveræniteten. Han foreslog, at Christian Albrecht kunne få en erstatning, for eksempel i form af en del af de svenske besiddelser, når de var erobret. Meyercrone svarede hertil, at alt var muligt, blot ikke genindsættelse i Slesvig. Den danske regering erklærede sig tilfreds med Croissys svar, men alene den forskrækkede danske reaktion på de løse rygter fra Spanheim viser, at man næppe var fuldt overbevist.⁷⁶⁰ Overfor Villars erklærede Ludvig 14. sig meget tilfreds med, at Brandenburg ville mægle i sagen, så han selv kunne holde sig

⁷⁵⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyercrone, 3./13. marts 1685

⁷⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 30. marts 1685; C 165, Christian 5. til Meyercrone, 7./17. april 1685

ude fra denne sag, som han noget overdrevent betegnede som ”den eneste uoverensstemmelse, der kunne forstyrre roen i Europa.”⁷⁶¹

Danmark, Braunschweig-Lüneburg og Brandenburg opererede fortsat med planer om at erobre de svenske besiddelser, som hertugen af Gottorp i givet fald kunne få erstatning i. Men der var stadig uenighed mellem de tre parter om en række en ting, og Frankrig var stadig mere end skeptisk overfor sagen. Meyercrone fik igen besked på at forklare Sveriges onde hensigter og planer om at sende tropper til Tyskland og få klar besked fra Frankrig, om det billigede dette.⁷⁶² Spanheim fremkom med lignende udtalelser på kurfyrstens vegne, men Frankrig ønskede ikke at deltage i noget nu og beroligede med, at Sverige manglede penge til en stor hær. Croissy afviste at give Braunschweig-Lüneburg subsidier, men sagde også, at Frankrig aldrig ville modsætte sig erobringer fra Sverige, dog ”var der tidspunkter og tidspunkter”, og det skulle hverken være ”i dag eller i morgen.” Derfor mente han dog godt, man kunne lave en koncert om angrebet.⁷⁶³ Meyercrone forsøgte at forklare, at Braunschweig-Lüneburg netop kun kunne vindes, hvis hertugerne var overbevist om fransk støtte, og at formålet var ”svenskernes fordrivelse fra Tyskland”. Croissy svarede blot, at det alt sammen var godt, når blot det ikke brød våbenstilstanden, hvilket var selvmodsigende, da denne blandt andet garanterede Den westfalske Fred og dermed de svenske besiddelser.⁷⁶⁴

Meyercrone var da tydeligvis også noget i tvivl om franskmændenes reelle hensigter. På den ene side mente han nok et fransk samtykke til aktion og garanti for erobringer kunne fås, hvis blot man ikke forlangte subsidier, på den anden side troede han ikke, at Frankrig ville støtte de allierede, før de kunne se ”en betimelighed” deri, og ”konjunkturernes nødvendighed medvirker dertil.”⁷⁶⁵ Kort efter frarådede han dog helt en fast koncert nu, hvis angrebet alligevel ikke kunne udføres før i 1686. En aftale burde først færdiggøres lige før angrebet, da Sverige ellers kunne nå at danne en kontraliga. Hvordan en sådan hurtig aftale skulle komme i stand, når man ikke i et år havde kunnet blive enige, fremgår dog ikke. Meyercrone mente også, der var et problem med Köln og selve Frankrig. Skulle kurfyrsten af Köln med i aktionen, skulle

⁷⁶¹ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 15. februar 1685

⁷⁶² TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyercrone, 13./23. januar, 14./24. marts, 13./23. april 1685

⁷⁶³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 19. januar, 23. februar, 2. marts 1685

⁷⁶⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 2. og 9. marts 1685

⁷⁶⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 23. februar, 9. marts 1685

han have en del af det, der ellers tilfaldt hertugerne, hvilket de næppe ville gå med til. Og man kunne ikke påregne at holde planerne hemmelige for Köln, for hvis dennes rådgiver, biskoppen af Strasbourg kom til Paris, ville han få nys om sagen. Danskeren konstaterede tørt, at ”dette hofs ministre er meget hemmelighedsfulde, når det drejer sig om Frankrigs affærer og foretagender”, men når det ikke direkte vedgik Frankrig ”er de, jeg vil ikke sige mere svage, men mindre omhyggelige med at passe på deres tale.” Meyerocrone mente, at franskmændene gerne så forhandlingerne med Braunschweig trukket ud, fordi de ønskede fred i 1685 og blot arbejdede på at hindre modalliancer.⁷⁶⁶

Den danske regering gav dog Meyerocrone ordre til fortsat at søge at overbevise Frankrig om Braunschweig-Lüneburgs ønske om deltagelse i en aktion og bad om, at Villars kunne besøge hertugerne på hjemrejsen for at overbevise dem.⁷⁶⁷ Det er imidlertid tydeligt, at regeringen reelt var enig med Meyerocrone i, at en aktion ikke ville blive til noget i den nærmeste fremtid, idet kong Christian 5. i slutningen af maj rejste til Norge i to måneder midt i den bedste tid for et felttog og overlod de udenrigske sager til Frederik Ahlefeldt, Conrad Bierman von Ehrenschild og Michael Wibe.⁷⁶⁸

Frankrig forsøgte imidlertid alligevel at danne en alliance med Braunschweig-Lüneburg ifølge beskeden til Villars for at understøtte planerne om et angreb på Sverige – reelt dog snarere for, som Meyerocrone vurderede, at modvirke en begyndende dannelse af en koalition imod Frankrig. Den danske regering blev dog ikke holdt særligt godt informeret om forhandlingerne, og et betingelsesløst krav om, at hertugerne ved traktaten skulle anerkende status quo med hensyn til Gottorp og løse andre udeståender med Danmark for at undgå fremtidig splid mellem de allierede, sagde Croissy ganske vist var taget med, men det dukkede reelt ikke op i traktatforslagene.⁷⁶⁹ Hovedproblemet var dog, at Braunschweig forlangte betydelige subsidier. Meyerocrone forsøgte at presse på ved at sige, at hertugerne til sammen var omtrent lige så stærke som Brandenburg, og at det ”ikke afhang af andre end Frankrig

⁷⁶⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyerocrone til Christian 5., 6. april, 11. maj 1685

⁷⁶⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyerocrone, 14./24. april 1685, Ahlefeldt, Ehrenschild og Wibe til Meyerocrone, 26. maj/5. juni 1685

⁷⁶⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyerocrone, 2./12. maj 1685, C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 29. maj 1685

⁷⁶⁹ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 3. maj, 1685; TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyerocrone, 21./31. juli, 26. september/6. oktober, 17./27. november 1685; B 56, Meyerocrone til Christian 5., 24. august, 11. november 1685

at døbe barnet”, men det var ifølge Croissy ”tåbeligt” at forlange 20.000 écus om måneden, og man vidste reelt ikke, hvor man havde hertugerne, der ikke ville binde sig.⁷⁷⁰ Et forslag fra Frederik Ahlefeldt om at splitte de tre hertuger ved at indgå forbund kun med hertugen af Wolfenbüttel blev afvist fra fransk side og var næppe heller realistisk, hvilket det til gengæld snarere var, at Frankrig stillede en ophøjelse af Braunschweig-Lüneburg til kurfyrstestatus i udsigt.⁷⁷¹

Det samme måtte man konstatere med Brandenburg, der i foråret 1685 endnu engang søgte tilnærmelse til Nederlandene og i august også sluttede en defensiv alliancetraktat med disse. Hverken Frankrig eller Danmark troede på, at traktaten var så uskyldig, som brandenburgerne hævdede, og Frankrig forlangte at vide, om kurfyrsten ”ville være en god ven eller ej” ved en skriftlig deklARATION fra ham om, at han ville overholde alle traktater med Frankrig og dets allierede.⁷⁷² Det frarådede den danske regering dog kraftigt. Den var nervøs for at Brandenburg ville skifte side til stor fare for Danmark og ikke mindst besiddelsen af Gottorp. Ahlefeldt forklarede Villars, at mens Frankrig kunne klare sig mod alle tyske fyrster, var Danmark i en helt anden position. Det beroligede ikke danskerne, at Ludvig 14. fremkom med lettere overlegne forsikringer om, at hvis Frankrig mistede allierede, fandt det andre ”nok så mægtige til at erstatte dem.” Cheverny følte sig derfor ikke fuldt ud overbevist om, at danskerne ikke ville følge Brandenburg til det andet parti ”af ren nødvendighed”, især fordi kongens favorit, Adam Levin Knuth (i fransk bogstavering ”Quenout”), ville holde fast i Mecklenburg og Brandenburg for enhver pris på grund af sine besiddelser i førstnævnte.⁷⁷³ Kurfyrsten afslog i første omgang en skriftlig erklæring, da det ville stride imod hans ære at forsikre traktater, han allerede havde underskrevet. Selvom det ikke mindst i Frederik Vilhelms tilfælde nok kunne være nødvendigt med ekstra forsikringer, rådede Danmark dog til at man frafaldt kravet for ikke at risikere at miste ham som allieret. Rébenac beskyldte Danmark for ikke at presse Brandenburg hårdt nok i spørgsmålet, men det havde altså sine årsager. Da kurfyrsten alligevel i

⁷⁷⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 1. og 29. juni, 6. og 27. juli, 24. august 1685

⁷⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 19. september 1685; C.P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 9. oktober 1685; XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 25. oktober 1685

⁷⁷² TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 13. juli, 19. september, 5. og 11. oktober 1685; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 408-409

⁷⁷³ C.P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 11. december 1685; XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 4. oktober 1685,

november 1685 afgav en vag erklæring, bad Danmark Frankrig lade sig nøje hermed, selvom franskmændene ikke var fuldt tilfredse.⁷⁷⁴

Den danske regering forsøgte sideløbende hermed at nå til en bedre forståelse med Nederlandene, hvor en lang række økonomiske stridspunkter fortsat hindrede gode forbindelser. Brandenburgs dobbelttydige politik øgede yderligere ønsket herom, hvortil kom, at den for Danmark ufordelagtige Christianopol-traktat af 1645 udløb i 1685. Baron Jens Juel blev derfor i begyndelsen af 1684 sendt til Haag, og han fik da også i september samme år udvirket en traktat, der bedre forholdene for Danmark.⁷⁷⁵ Den blev imidlertid aldrig ratificeret fra nederlandsk side, især på grund af indvendinger fra Amsterdam. Fra fransk side var man ikke begejstret for Danmarks forhandlinger med Nederlandene og frarådede at gå længere end til en handelstraktat på grund af Nederlandenes alliance med Sverige og Vilhelm af Oranjes betydelige magt i Nederlandene. Henning Meyercrone kunne dog berolige med, at der ingen planer var i den retning og bad den franske ambassadør i Haag, grev d' Avaux, om at støtte nederlændernes ratifikation af handelstraktaten, men altså uden held.⁷⁷⁶

I de følgende år fortsatte forhandlingerne om en ny handelstraktat mellem Nederlandene og Danmark, som oftest i en særdeles anspændt atmosfære.⁷⁷⁷ Danmark søgte naturligvis at få mere gunstige betingelser end de tidligere traktater og forsøgte i den forbindelse at få Frankrigs støtte, ikke mindst efter, at Sverige i januar 1686 fornyede dets gamle traktater med Nederlandene, hvilke var til betydelig skade for Danmark. Henning Meyercrone fik besked på at foreholde Colbert de Croissy, der ellers mente traktaten var ret uskadelig for Danmark, at den kunne bruges storpolitisk til under et handelspåskud at angribe Danmark.⁷⁷⁸ Den franske regering var dog i første omgang tilbageholdende.

Omtrent samtidig med, at Danmark planlagde en aktion mod Hamburg (se side xxx), besluttede regeringen at sætte hårdt mod hårdt og udstede en ny toldrulle med ikrafttræden 1. januar 1687 (gl. stil), der kraftigt formindskede Nederlandenes

⁷⁷⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyercrone, 3./13. november, 24. november/4. december, 1./11., 8./18. december 1685, 26. december 1685/5. januar 1686; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 410-413

⁷⁷⁵ For forhandlingerne herom, se Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 297-319; Becker-Christensen (1988), pp. 142-144

⁷⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 2. februar 1685; C 165, Christian 5. til Meyercrone, 10./20. februar, 7./17. april, 15./25. august 1685; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 319-332

⁷⁷⁷ For detaljer i forhandlingerne, se Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII., pp. 366-401

⁷⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyercrone, 19./29. januar, 2./12. marts 1686; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, p. 370

privilegier. Som svar standsede nederlænderne al sejlads på Norge med store danske tab i toldindtægter til følge.⁷⁷⁹ Danmark søgte i denne vanskelige situation støtte hos Frankrig, blandt andet ved at formå Frankrig til via ambassadøren i Haag, d’Avaux, at presse nederlænderne til en favorabel aftale, dels ved at foreslå, at franskmændene selv hentede det norske træ, man skulle bruge primært til flåden, i stedet som hidtil at indføre det på nederlandske skibe. D’Avaux fik da også ordre til at støtte den danske ambassadør Frederik Krag, men gentagne danske ordrer til Meyercrone om at indskærpe overfor Croissy, at dette blev gjort med større eftertryk, antyder, at hjælpen tilsyneladende har været beskedne og i hvert fald virkningsløs.⁷⁸⁰ Problemet set med danske øjne var, som Meyercrone havde konstateret efter et møde med Croissy og d’Avaux i Luxembourg, at Frankrig ikke ville risikere en åben konflikt, hvorfor de opfordrede Danmark til at udvise moderation. Det blev således ikke Frankrig, men Brandenburg, der kom til at mægle i striden, der førte til en præliminær told- og handelstraktat i sommeren 1688, der igen gav Nederlandene store begunstigelser og var et klart told-politisk nederlag for Danmark.⁷⁸¹ Trods den beskedne franske støtte undlod Frankrig ikke at gøre opmærksom på, at den indgåede traktat var dårligere for Danmark end det, d’Avaux havde foreslået, hvilket naturligvis var let nok at sige, da der aldrig havde været realitetsforhandlinger herom.⁷⁸²

Forslaget om at Frankrig skulle erstatte Nederlandene i handelen på Norge blev positivt modtaget i Paris, markant merkantilistisk som det var. Men *le Grand Colbert* var for længst død, og den franske politik kredsede mere om sikkerhed og militære forhold end om handel. Croissy mente, det var for vanskeligt at sikre de franske skibe, så danske forslag om stabelhandel i Norge med træ til Frankrig og den modsatte vej i Danmark med vin og brændevin til Danmark blev ikke til noget, lige så lidt som andre følere om en øget dansk-fransk samhandel i disse år.⁷⁸³ Som hidtil var den reelle årsag til den beskedne samhandel, at de to lande havde meget lidt at tilbyde hinanden, bortset fra træ og fisk fra Norge samt luksusvarer fra Frankrig.

⁷⁷⁹ Becker-Christensen (1988), pp. 146-150, 154-155

⁷⁸⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyercrone, 19./29. og 31. [sic!] april, 21./31. maj, 31. maj/10. juni, 19./29. juli 1687; C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 17. april, 22. maj 1687; Laursen (red.) (1907-33), bind VIII, pp. 375-376;

⁷⁸¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 25. maj, 13. juni 1687; Becker-Christensen (1988), pp. 155-156

⁷⁸² C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 12. august 1688

⁷⁸³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 18. og 25. april 1687; C 166, Christian 5. til Meyercrone, 23. januar/2. februar 1686; C 167, Christian 5. til Meyercrone, 8./18. november 1687

Gensidige æresbevisninger

Over 20 år tidligere havde Ludvig 14. været meget villig til at hjælpe med at fange Corfitz Ulfeldt, der imidlertid var død, inden han blev fanget (se side xxx). Hans hustru og Christian 5.s ”halvfaster”, Leonora Christine sad imidlertid fortsat som fange i Blåtårn. Sønnen, der også hed Corfitz, opholdt sig i slutningen af 1684 ved hoffet i Versailles, og han fik Henning Meyercrone til via generalfeltmarskal de la Roye at gå i forbøn for løsladelsen af moderen.⁷⁸⁴ Enkedronning Sophie Amalies død i februar 1685 satte for alvor tingene i skred. Villars forespurgte forsigtigt Frederik Ahlefeldt, om Ludvig 14.s forbøn kunne få Christian 5. til at frigive hende. Storkansleren lovede, at han ville ”bryde isen, når han fandt det betimeligt.” Det skete kort efter, hvor Villars personligt talte med både Christian 5. og dronning Charlotte Amalie, hvilket ikke forblev uden virkning. Christian 5. ”skænkede Ludvig 14. grevinde Ulfeldt friheden” kort før sin afrejse til Norge, som Villars skrev, hvorved løsladelsen i det mindste udadtil kom til at fremstå som en personlig gestus overfor Ludvig 14. og ikke en erkendelse af, at fangenskabets havde været urimeligt længe.⁷⁸⁵ Sophie Amalies død medførte – ud over Leonora Christines løsladelse – at den franske regering besluttede at vise det danske kongehus en særlig ære ved at sende en speciel udsending for at kondolere, noget franskmændene ellers kun gjorde, når det drejede sig om nære slægtninge til Bourbon. Ingen ringere end udenrigsminister Croissys egen søn, Jean-Baptiste Colbert de Croissy, marquis de Torcy, der i 1696 afløste sin fader som udenrigsminister, blev udpeget til dette hverv.⁷⁸⁶ Christian 5.s rejse til Norge medførte dog visse praktiske og ceremonielle problemer, men i august 1685 var han endelig i privat audiens hos kongen i Norge og blev rost stort ved det danske hof.⁷⁸⁷ Begge disse, i storpolitisk henseende, små sager viser, at forholdet mellem de to riger var ganske nært, men bag ved høfligheden lå der tydeligvis politiske overvejelser. Det gjaldt også omkring religionen.

⁷⁸⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Meyercrone til Jessen, 22. december 1684; Bobé (1940), p. 39

⁷⁸⁵ C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 6. marts, 10. april, 29. maj 1685, Ludvig 14. til Villars, 26. april 1685; Bobé (1940), pp. 40, 46.

⁷⁸⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 13. april 1685; GK, bind 2, 14./24. april 1685

⁷⁸⁷ C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 24. maj 1685; XXX, Torcy til Croissy, 7. august 1685; TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyercrone, 8./18. august, 26. september/6. oktober 1685

Danmark, Frankrig og huguenotterne

I 1680erne dukkede der i de dansk-franske relationer et tema op, der indtil da ikke havde udgjort noget væsentligt stridspunkt mellem de to lande, nemlig religion. Ved handelstraktaten af 1663 var det fastslået, at de to kongers undersåtter privat frit kunne udøve henholdsvis den katolske og den evangelisk-lutherske religion. Ludvig 14. havde ganske vist først krævet, at friheden kun skulle gælde franskmænd i Danmark, ikke omvendt, men Hannibal Sehested havde fået ændret dette.⁷⁸⁸ Således havde begge landes ambassadører deres egne legationspræster, der også betjente andre landsmænd i København og Paris. Enkelte diskussioner opstod dog i 1669 omkring katolikkers frihed til religionsudøvelse i Altona, hvor franskmændene ønskede deres eget kapel. Det blev pure afvist af Danmark, men man henviste til, at de kunne bruge det allerede eksisterende katolske kapel i Hamburg, der følge Frederik Gabel kun lå ”et musketskud” fra Altona. Lionne var efter eget udsagn uvidende om den nære beliggenhed af disse to væsentlige byer, og den franske regering stillede sig tilfreds med den foreslåede ordning. I 1671 fik Terlon udvirket, at der derimod i København måtte bygges en kirke til fri udøvelse af den katolske tro⁷⁸⁹

Imidlertid skærpede Ludvig 14. efter krigen mod Nederlandene kraftigt politikken for at skabe religiøs uniformitet i Frankrig. Målgruppen var først og fremmest de franske medlemmer af den reformerte kirke, eller som den franske regering konsekvent kaldte den: ”la Religion Prétendue Réformée”, ofte forkortet R.P.R. Kampagnen og lovgivningen mod disse ramte imidlertid efterhånden også andre protestantiske grupper inklusiv udlændinge som de evangelisk-lutherske. Gradvist fik de reformerte – huguenotterne – frataget diverse rettigheder og muligheder, såsom udelukkelse fra bestemte embeder og lukning af skoler samtidig med, at de blev tilbudt skattenedsættelser og andre goder, hvis de lod sig omvende. Dertil kom, at de blev pålagt meget byrdefulde indkvarteringer af soldater.⁷⁹⁰

Allerede i 1681 fik Just Høg problemer med huguenotter, der henvendte sig til ham ”med grædende tårer og en sten fast bevægelige klagemål” for at bede om at komme til Danmark for at kunne udøve deres religion frit. Den danske ambassadør fandt den franske fremfærd over for dem for hård og anbefalede, at de fik tilladelse til at komme

⁷⁸⁸ Bøggild-Andersen (1946b), p. 316

⁷⁸⁹ C. P., Danemark XV, des Arcis til Lionne, 11. august, 9. september 1670, Ludvig 14. til des Arcis, 3. januar 1670; XVII, Terlon til Ludvig 14., 10. oktober 1671; TKUA Speciel Del, Frankrig B 43, Gabel til Frederik 3., 27. december 1669; Rørdam (1881-82), pp. 145-146

⁷⁹⁰ Rothrock (1979), pp. 166-167; 172-173

til Danmark , hvor de kunne ”indføre mange skønne manufakturer” som klæde, silke og andet til ”en fast ubeskrivelig nytte og fordel” for Christian 5. såvel som for bønderne, der kunne sælge produkter til dem. Høg var dog klar over, at der var grænser for tolerancen i Danmark, så han foreslog, at man kunne tillade dem at slå sig ned i kolonier på Christianshavn eller Amager eller i Aalborg eller Norge. De kunne så få tilladelse til at bygge en kirke på et afsides sted i byen eller lidt udenfor.⁷⁹¹

Selvom den danske regering og ikke mindst den reformerte dronning Charlotte Amalie kunne se fordele – især merkantile – i at få reformerte til Danmark, blev det afslået i 1681, ligesom et lignende forslag fra Kommercekollegiet i 1672 var blevet det, fordi de ledende danske teologer med Københavns biskop, Hans Wandall, i spidsen skarpt frarådede indflydelse af nogen anden religion i Danmark. I 1684 fik de dog alligevel tilladelsen på en række betingelser, men også med fritagelse for personlige afgifter i 20 år og andre privilegier. Som omtalt fik også flere reformerte franske officerer som Roye mulighed for at komme i dansk tjeneste.⁷⁹²

I slutningen af 1684 ramte Ludvig 14.s restriktive politik også ikke-franske borgere. Den danske legationspræst i Paris, Hector Gottfried Masius, klagede til Frederik Ahlefeldt over, at ikke kun syge og fattige reformerte, men også lutheranere blev indlagt mod deres vilje på et katolsk hospital, hvor de enten måtte konvertere eller ”leve som hunde”. Iblandt disse var en dansker, men Masius var blevet korporligt smidt ud, da han forsøgte at besøge hospitalet, og danske klager til den franske regering var blevet afvist. Meyerchrone fik straks besked på at tage sagen op, da det stred mod traktaten og var modsat af, hvordan katolikker blev behandlet i Danmark. Det var imidlertid slut med den imødekommende tone i religiøse spørgsmål, som Frederik Gabel havde mødt 14 år tidligere. Croissy svarede kort og godt Meyerchrone, at alle i Frankrig måtte underkaste sig kongens bud og at han ikke ville tillade særlige velgørende institutioner for ikke-katolikker. Han foreslog den danske envoyé, at han bare kunne tage alle de syge med hjem, for så var de omfattet af den diplomatiske immunitet! Meyerchrone afviste naturligvis dette som praktisk umuligt, men han ville dog gerne tage den enlige dansker, en ”fattig dansk lutheraner født i Jylland og ved navn Lars Nielsen”, med hjem. Men det blev alligevel afvist, idet han havde

⁷⁹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 52, Høg til Christian 5., 14. februar, 18. og 25. juli 1681

⁷⁹² Schrøder (1959), pp. 394-395

konverteret af egen fri vilje efter franskmændenes udsagn, hvilket envoyéen selvsagt tvivlede på sandheden i.⁷⁹³

I løbet af 1685 blev kursen yderligere skærpet mod de reformerte, kulminerende med ophævelsen af Nantes-ediktet den 22. oktober ved det såkaldte Fontainebleau-edikt, hvorefter en regulær forfølgelse begyndte. Den danske regering forsøgte at beskytte de reformerte franskmænd i dansk tjeneste mod overgreb på deres familier og ejendom i Frankrig men med den noget mærkværdige begrundelse, at når Christian 5. havde gjort Ludvig 14. den tjeneste at løslade Leonora Christine Ulfeldt, burde den franske konge gøre den danske disse tjenester.⁷⁹⁴ Meyerchrone fik da også udvirket af Croissy, at de, der var i dansk tjeneste efter Ludvig 14.s ”ønske og samtykke,” blev undtaget fra paragraf 9 i Fontainebleau-ediktet, der påbød alle reformerte i fremmed tjeneste at vende hjem inden fire måneder, ellers ville al deres ejendom blive konfiskeret.⁷⁹⁵

Henning Meyerchrone var i efteråret 1685 tydeligvis chokeret over fremfærden mod protestanterne. ”Den strengthed, man anvender med hensyn til de nævnte reformerte er ekstrem”, skrev han og konstaterede, at med ediktet i oktober havde man ”frembragt det sidste kup mod den reformerte religion.”⁷⁹⁶ Først og fremmest måtte han dog forsøge at begrænse problemerne for danskere i Frankrig og franskmænd i dansk tjeneste. Men her mødte han en hidtil uset modvilje. Croissy slog fast, at ingen reformerte måtte rejse ud af landet, inklusiv for eksempel naturaliserede danskere. Meyerchrone sagde, at det var ”hårdt og uden for rimelighed”, da de var blevet naturaliseret i troen på, at alt vedrørende religion forblev som hidtil. Hertil konstaterede Croissy blot, at de nu var Ludvig 14.s undersåtter og måtte adlyde alt.⁷⁹⁷ Den danske envoyé kunne dog snart konstatere, at danske lutheranere i Frankrig ikke blev generet, men ”hvad angår pas, vil han [Croissy] ikke høre tale og endnu mindre for de, der er naturaliserede”. De udenlandske ikke-naturaliserede reformerte kunne dog rejse, men med den væsentlige begrænsning, at de skulle efterlade eventuelle

⁷⁹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 55, Masius til Ahlefeldt, 9. november 1684, Meyerchrone til Christian 5., 15. december 1684; C 164, Christian 5. til Meyerchrone, 18./28. november 1684; C. P., Danmark XXIX, Ludvig 14. til Villars, 14. december 1684

⁷⁹⁴ C. P., Danmark XXIX, Villars til Ludvig 14., 29. maj 1685; TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyerchrone, 8./18. september 1685

⁷⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyerchrone til Christian 5., 25. oktober, 11. november 1685. Et eksemplar af det trykte edikt er vedlagt førstnævnte depeche.

⁷⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyerchrone til Christian 5., 5. og 25. oktober 1685

⁷⁹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyerchrone til Christian 5., 25. oktober 1685

franske hustruer og børnene, fordi de var franske undersåtter.⁷⁹⁸ I antal personer var problemet dog ikke så stort for Danmarks vedkommende, kun fire personer henvendte sig til den danske envoyé og bad om at få mulighed for at rejse, men Croissy ville ikke give noget klart svar og var i det hele taget ”ekstremt umedgørlig”, når det drejede sig om religion. Udenrigsministeren konstaterede kort og kontant, at udlændinge ikke skulle ”blande sig i det som *le Roi Très Chrétien* vil gøre eller befale i sit kongerige.”⁷⁹⁹

For at undgå, at nogle franske protestanter fandt en udvej til fortsat at udøve deres religion, blev det sidst i november 1685 forbudt franske undersåtter at besøge de udenlandske diplomaters kirker. Desuden blev Henning Meyercrone opfordret til, at der kun blev prædikeret på dansk i hans kirke. Danskeren protesterede og gjorde opmærksom på, at der altid var blevet prædikeret på tysk i hans kirke, og at hans dør var åben. I øvrigt blev katolikkerne behandlet langt bedre i Danmark. Hertil konstaterede Croissy igen, at enhver fyrste måtte gøre, som han ville, men tilføjede – uvist om det var af arrogance eller uvidenhed – at ”hvad mig angår, er dansk eller tysk det samme.” Den danske regering pålagde dog Meyercrone at sige, at selvom der fortsat måtte prædikes på tysk, kunne han lade forrette gudstjeneste, som han ville ”efter alle folkeretter, i kraft af oprettede traktater.”⁸⁰⁰

Henning Meyercrone forsøgte at dæmpe den franske fremfærd mod protestanterne ved at anvende storpolitiske argumenter. Han gjorde opmærksom på, at ved for kraftig insistensen på ediktet risikerede man at skubbe kurfyrsten af Brandenburg, der var calvinist med lutheranske undersåtter, fra sig. Croissy afviste imidlertid også dette argument fuldstændig.⁸⁰¹ Her havde danskeren dog ret, idet Frederik Vilhelm straks svarede igen med et edikt i Potsdam af 8. november 1685, der inviterede alle huguenotter til at komme til Brandenburg. Det vakte stor vrede i Frankrig, ikke mindst da ediktet specifikt nævnte de franske reformerte, ifølge Meyercrone mente franskmændene, at man kunne have udstedt invitationen mere generelt. Det var i

⁷⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 8. og 23. november 1685

⁷⁹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 8. november 1685

⁸⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 29. november 1685; C 165, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. december 1685. Legationspræsten Masius var i øvrigt fra Mecklenburg.

⁸⁰¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 23. november 1685

øvrigt det, Danmark havde gjort året før ved blot at nævne, at ”de reformerte på en del steder lider stor forfølgning”, selvom der naturligvis ikke var tvivl om adressen.⁸⁰²

Meyercrone berettede, at forfølgelsen af huguenotterne ikke vakte udelt begejstring i Frankrig. Han erfarede, at kongen selv havde presset ediktet igennem i *Conseil d'en Haut*, hvor det ellers var holdningen, at sagen krævede flere år til gennemførelse. Selve udstedelsen af ediktet vakte ”bestyrtelse” i Paris, og man var snart ked af tabet af mange dygtige folk, der blev dræbt eller flygtede.⁸⁰³ Der har lige siden 1685 været diskussion om, hvem der primært arbejdede for den brutale fremfærd mod huguenotterne og naturligvis ikke mindst kongens rolle heri.⁸⁰⁴ Det er ikke her opgaven at gå ind på dette spørgsmål, der ikke mindst kompliceres af den ekstreme grad af hemmeligholdelse omkring beslutningstagningen. Men formentlig kom Henning Meyercrone sagens kerne nær, når han frem for alt fremhævede kongens ansvar: ”Men *le Roi très Chrétien* er her herren og vil sagen [Fontainebleau-ediktet], og det er denne fundamentale glød, hvorom de Croissy har villet tale med mig, for at tilråde mig at lade det passere.”⁸⁰⁵ Croissy sagde senere, hvilket formentlig er korrekt, at i religiøse sager ville kongen ikke lytte til ham. Kongens mål var at holde fred nu og ”udslukke den reformerte religion i sit kongerige”. Ludvig 14. mente, skrev danskeren til Christian Lente i London, at de tab, der var på kort sigt, ville blive mere end udlignet ved at Frankrig blev en religiøs enhed. *Le dauphin*, Ludvig, var angiveligt lykkelig for at hans søn (Ludvig, født 1682) nu kun ville komme til at lære af historiebøgerne, at der havde været huguenotter i Frankrig.⁸⁰⁶ I samtiden var der tilsyneladende ingen tvivl om, hvor den stærkt optrappede kurs mod religiøs uniformitet kom fra, nemlig fra Ludvig 14. selv.

Selvom 1600-tallet på ingen måde var præget af religiøs tolerance, overraskede den systematiske og brutale fremfærd mod de franske huguenotter alligevel omverdenen og naturligvis især de protestantiske lande. Udover som nævnt Brandenburg åbnede især Nederlandene og England op for flygtningene, mens et mindre antal benyttede sig af forordningen af 1684 og flygtede til Danmark. Fordømmelsen af Ludvig 14.s

⁸⁰² TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 23. november, 7. december 1685; Helveg (1857), Bind I, p. 504; André (1950), p. 221

⁸⁰³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 17. og 25. oktober 1685, Meyercrone til Lente, 15. december 1685

⁸⁰⁴ For en diskussion heraf, se for eksempel: Rothrock (1979), pp. 161-174; Goubert (1991), pp. 173-180

⁸⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 17. oktober 1685

⁸⁰⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 56, Meyercrone til Christian 5., 17. og 25. oktober, 14. december 1685, Meyercrone til Lente, 15. december 1685

handlemåde var skarp i flere af disse lande, skærpet af de i alt formentlig op mod 200.000 flygtninges rædselsberetninger om despoten i Versailles.⁸⁰⁷ Den danske regering var imidlertid særdeles tilbageholdende, bortset fra som nævnt, når det gjaldt om at beskytte danskere i Frankrig og franskmænd i dansk tjeneste. Meyercrone fik strenge ordrer på at holde sig til disse og understrege, som det blev nævnt allerede i september 1685, at Christian 5. ”på ingen måde har til hensigt at foreskrive kongen af Frankrig midler og mål, til hvilket denne i sine lande holder for godt at lave af forordninger”, hvilket blev gentaget efter tilbagekaldelsen af ediktet. Dronning Charlotte Amalie skrev dog selv til Meyercrone og bad ham udvirke udrejsetilladelse for en række navngivne reformerte uden at det dog ser ud til at have givet resultat.⁸⁰⁸ Der var heller ikke tale om repressalier mod i Danmark boende katolikker som gengæld mod den chikane, de – ganske vist få – danske lutheranere i Frankrig var udsat for. Tværtimod fik de ligesom de reformerte øget tilladelse – i 1685 – til at udøve deres religion, og i 1686 roste Ludvig 14., at danskerne lod katolikerne frit opsøge Chevernys kapel.⁸⁰⁹ Den franske ambassadør mente ligefrem, at mange danskere var sympatisk indstillet overfor at konvertere til katolicismen, en særdeles tvivlsom vurdering, han opretholdt under hele sin ambassade i Danmark. 1. april 1687 skrev han således, at ”hvis man havde haft en katolsk dronning her, havde mange folk helt sikkert fulgt hendes religion, men hende her [Charlotte Amalie] er kalvinist.” Han foreslog derfor, at kronprins Frederik (4.) fik en hustru af Ludvig 14.s blod.⁸¹⁰ Chevernys undervurdering af den lutherske ortodoksis greb om Danmark er et tydeligt, men langt fra enestående eksempel på, at de franske udsendinge i Danmark ofte fejlvurderede danske forhold, formentlig på grund af manglende kendskab til indre danske forhold og sproget samt den grænseløse beundring for alt fransk, de oplevede i de kredse, hvor de færdedes.

Franskmanden havde dog ret så langt, at det er et faktum, at der ingen synlige tegn er på en ændret dansk politik på grund af forfølgelsen af huguenotterne. Mens Nederlandene yderligere øgede deres modvilje mod Frankrig, Brandenburg forstærkede retningen væk fra Frankrig, og kredse i England så med stadig større skepsis på den katolske kong Jacob 2., holdt Danmark uden at slingre fast i det tætte

⁸⁰⁷ Wolf (1968), pp. 395-396; Goubert (1991), p. 178

⁸⁰⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 165, Christian 5. til Meyercrone, 8./18. september, 10./20. november 1685; C 180, Charlotte Amalie til Meyercrone, 13./23. oktober 1685

⁸⁰⁹ C. P., Danmark XXX, Ludvig 14. til Cheverny, 2. maj 1686; Rørdam (1881-82), p. 149

⁸¹⁰ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 25. september 1685; XXXII, Cheverny til Ludvig 14., 1. april 1687

bånd til Frankrig.⁸¹¹ Der findes ingen kilder, der entydigt forklarer hvorfor. Men blandt forklaringerne kan være den lutherske ortodoksi, der hævdede af de ledende danske teologer forsøgte at holde alt ikke-lutheransk ude, om end altså ikke med fuldstændigt held. Et andet aspekt er, at Christian 5. ikke kunne tillade sig at forsøge at blande sig i ”indre franske anliggender” som religionsspørgsmål. Han og Ludvig 14. havde netop til fælles, at de var fuldstændigt suveræne i deres riger, kun ansvarlige over for Gud. Hvis den danske konge så meget som antydede kritik af, hvad Ludvig 14. gjorde i forhold til sine egne borgere, ville det være legitimt for andre magter også at blande sig i danske forhold – for eksempel selve enevælden. Man måtte også af den grund fastholde princippet om, at fyrsten bestemte religionen. Størst rolle spillede dog nok det realpolitiske forhold, at Danmark fortsat havde alvorligt brug for Frankrig i stridsspørgsmålene omkring især Gottorp og Hamburg og de magter, der måtte formodes at støtte disse. Det er således ikke rigtigt, når den franske historiker Pierre Goubert skriver, at forfølgelsen af de reformerte medførte, at Frankrig mistede alle sine protestantiske allierede.⁸¹² Danmark var der fortsat!

Aktionen mod Hamburg og dens følger

Det store spørgsmål i Europa var fortsat, hvor længe våbenstilstanden fra 1684 ville holde, hvilket igen især afhang af, hvor længe krigen mellem Kejseren og dennes allierede og tyrkerne ville vare. Kejser Leopold 1. fortsatte ganske vist krigen mod tyrkerne men forsøgte samtidig at opbygge en koalition mod Frankrig i samarbejde med den stadig mere magtfulde Vilhelm af Oranje. Den danske regering frygtede konstant det værste, og opfordrede Frankrig til at søge flere allierede. I Frankrig tog man derimod tilsyneladende situationen med ophøjet ro; det var i hvert fald det, Colbert de Croissy fortalte Henning Meyercrone, og som Cheverny fik ordre til at meddele i Danmark. Ifølge franskmændene var der ikke fare for, at Kejseren og Tyrkiet sluttede fred, og desuden havde Kejseren brug for en fredsperiode. Karl 11. af Sverige havde brug for fred til at konsolidere den øgede magt, han havde vundet, og hverken England eller Nederlandene ønskede krig. Desuden var Danmark sikret med den franske alliance, og de to stater havde tilsammen stærke flåder, så det var ikke tiden nu at indgå bekostelige alliancer. Der var tid nok til at indgå yderligere alliancer

⁸¹¹ André (1950), pp. 220-226

⁸¹² Goubert (1991), p. 179

med tyske fyrster, når tyrkerkrigen sluttede.⁸¹³ Meyerchrone mente, utvivlsomt korrekt, at den franske regering havde brug for nogen tid for at få bedre orden på finanserne blandt andet på grund af tabet ved huguenoternes flugt og derfor satsede på fred i hvert fald i hele 1686. Den danske envoyé antydede det risikable heri, men Croissy mente, at en forsigtig fransk kurs ville få andre magter til at fremstå som dem, der ønskede at bryde våbenstilstanden.⁸¹⁴ Her undervurderede den franske udenrigsminister dog formentlig den stadig større mistro til og modvilje mod Ludvig 14. i stadig flere lande.

For Danmark var den relative franske passivitet ikke beroligende. Situationen især ved sydgrænsen var fortsat meget broget. Forhandlingerne omkring Gottorps fremtid var i 1686 stort set sat i stå, men den danske frygt for en svensk overførsel af tropper til provinserne i Tyskland, muligvis for at hjælpe hertugen, var fortsat stor. Baseret på skiftende rygter om svenske troppesamlinger i Skåne og nederlandske flåderustninger til at støtte overførslen, fik Meyerchrone i foråret 1686 gang på gang ordre til at forestille for Croissy, hvilken fare Danmark svævede i, og hvor nødvendigt det var, at Frankrig ligesom i 1683 sendte en hjælpeflåde til Østersøen om ikke andet så for at afskrække svenskerne og nederlænderne fra at gøre noget.⁸¹⁵ Den danske envoyé spurgte da også Croissy direkte, hvorledes Frankrig ville hindre en svensk troppeoverførsel, men ifølge danskerens referat undveg franskmanden spørgsmålet ved at negligere risikoen for, at en overførsel overhovedet skete. Sverige kunne ikke gøre noget uden subsidier, og nederlænderne ville næppe hjælpe. Desuden kunne man ikke angribe svenskerne, blot fordi de ville forstærke deres garnisoner i Tyskland med nogle få tusinde mand. Der skulle være tale om en større hærstyrke og endvidere måtte Brandenburg også bringes til at hjælpe. I øvrigt var det meste af den franske flåde sendt til Cadiz i anledning af en strid med Spanien. En desillusioneret Meyerchrone vurderede på den baggrund, at der i hvert fald intet skete, før flåden vendte hjem, og desuden mente han kun, Frankrig ville støtte, såfremt Nederlandene blandede sig, idet det anså Danmark for tilstrækkeligt stærkt til at hamle op med

⁸¹³ C. P., Danemark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 21. februar 1686; TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 22. og 29. marts 1686

⁸¹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 19. og 26. april 1686

⁸¹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyerchrone, 1./11., 4./14., 8./18., 11./21. maj, 22. maj/1. juni, 1./11. juni 1686

Sverige.⁸¹⁶ Det viste sig dog, at Frankrig fortsat havde ret i, at svenskerne ikke havde til sinds at sende tropper til Tyskland.

Endnu mere kompliceret var forholdet til de tre hertuger i Braunschweig-Lüneburg. Danmark ville fortsat gerne have en alliance i stand med disse, hvor også Frankrig og kurfyrsten af Köln deltog, selvom et angreb på de svenske besiddelser nu var ude af billedet. Forhandlingerne trak dog i langdrag, især fordi hertugerne ønskede subsidier af Frankrig, hvilket franskmændene som nævnt ikke ville. Imidlertid var Danmarks forhold til især hertug Georg Vilhelm af Celle anspændt, da denne på grund af uoverensstemmelser med Hamburg sendte tropper over Elben i januar 1686, hvorfor også Danmark lod tropper opmarchere. Dette støttede Frankrig, da det var udmærket at ”ydmyge denne fyrste [Georg Vilhelm] lidt.” Men Croissy gjorde det også klart for Meyercrone, at Frankrig ikke ville gå i krig for denne sag, der hverken foregik i den danske konge eller den brandenburgske kurfyrstes lande, hvilket den danske regering nok burde have noteret sig mere, end tilfældet øjensynligt var.⁸¹⁷

På trods af Brandenburgs forsikringer om det modsatte, stolede Frankrig på ingen måde på kurfyrstens loyalitet. Derfor indstillede Frankrig betalingen af fredstidssubsidier til Frederik Vilhelm, uanset Danmarks advarsler om, at det kunne kaste ham i armene på Nederlandene og Sverige. Som Croissy sarkastisk, men meget rammende udtalte til Meyercrone (ifølge dennes angiveligt ordrette referat): ”jeg ville gerne vide med hvem kurfyrsten ikke har traktater og ikke søger alliancer.”⁸¹⁸ Den franske kurs overfor Brandenburg var dog mindst ligeså slingrende som kurfyrstens egen. Ved flere lejligheder fik kurfyrsten alligevel mindre afdrag på subsidierne, ifølge franskmændene selv for at glæde Danmark, mens de i andre perioder holdt pengene tilbage trods danske opfordringer til det modsatte.⁸¹⁹ Croissy støttede efter eget udsagn betalingen, men hver gang man skulle til det, skete der noget nyt, der fik Ludvig 14. og resten af *Conseil d'en Haut* til at tøve, fordi de troede, at kurfyrsten under alle omstændigheder ville skifte side ved en krig. I slutningen af maj fik Croissy dog en udbetaling igennem ”imod rådet fra resten af konseillet” til Christian

⁸¹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 8. marts, 31. maj, 7., 14., 21. juni 1686; C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 6. juni 1686

⁸¹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 18. januar, 1. og 8. marts, 12. april 1686; C 166, Christian 5. til Meyercrone, 30. januar/9. februar, 16./26. marts, 6./16. april 1686; C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 11. april 1686; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 417-418

⁸¹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 18. januar 1686; C 166, Christian 5. til Meyercrone, 16./26. marts 1686

⁸¹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 25. januar, 15. marts, 19. april 1686

5.s store tilfredshed.⁸²⁰ Få uger efter blussede uenigheden imellem Frankrig og Brandenburg imidlertid igen op, og Frankrig indstillede på ny betalingerne. Den ledende brandenburgske minister, Paul Fuchs, mente ligefrem, at Frankrig ikke behandlede Brandenburg som en allieret, men som en slave. Danmark tilrådede fortsat Frankrig at holde en dør åben for kurfyrsten, men mente også, at man nu måtte skynde sig at få en alliance med Braunschweig-Lüneburg og til det formål yde tilstrækkelige subsidier.⁸²¹ Det hastede ekstra, fordi der netop i juni 1686 blev forhandlet i Augsburg om dannelsen af en liga til bevarelse af våbenstilstanden i Regensburg, der da også kom i stand den 9. juli, i første omgang med deltagelse af blandt andre Kejseren, Spanien, Sverige, Bayern og en række andre tyske fyrster. Ligaen havde en klar brod imod Frankrig, hvilket både Meyercrone og Croissy indså. Som Meyercrone sagde: ”Den augsburgske Liga har ikke andet mål end et krigsarrangement mod Frankrig uanset hvilken farve og påskud man giver den,” hvorfor man måtte forberede sig på krig nu. Croissy indså dog på sin side helt korrekt, at ligaen var et ”ufuldkomment dokument”, så der ville næppe blive krig endnu. Desuden var Kejseren svækket af store tab i krigen mod tyrkerne og pengemangel. På den anden side undervurderede Croissy tilsyneladende, at ligaen var et meget vigtigt skridt på vejen til en egentlig fælles front mod Frankrig og til et fornyet lederskab i Det Tyske Rige for Kejseren og tilsvarende nedgang i indflydelse for Frankrig blandt de tyske fyrster. Det viste sig ikke så let, som Croissy troede at vinde de tyske fyrster over, som det havde været i 1660erne og begyndelsen af 1670erne.⁸²²

Situationen ved det oldenborgske monarkis sydgrænse blev i efteråret 1686 kompliceret yderligere og Danmarks position forringet, tilmed alene på den danske regerings ansvar. Det var nemlig ikke kun Celle, der havde uoverensstemmelser med Hamburg. Blandt andet havde byen aldrig aflagt hyldningsed til Christian 5., sådan som kongen forlangte, hvortil kom en række handelsmæssige spørgsmål. Den danske regering vurderede i sommeren 1686, at tiden var velegnet til at undertvinge sig den gamle hansestad. Blandt andet var byen præget af intern splid, dens fæstningsværker i dårlig stand, og Hamburg kunne ikke forvente hjælp udefra, da Kejseren og en række tyske fyrster var optaget af krigen mod tyrkerne, Sverige manglede folk i Tyskland,

⁸²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 26. april, 3., 17. og 31. maj, 14. juni 1686; C 166, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. juni 1686

⁸²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 28. juni, 5. og 12. juli 1686; C 166, Christian 5. til Meyercrone, 5./15. og 12./22. juli 1686

⁸²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 2., 16., 25. og 30. august 1686; Black (1999), p. 49

og Nederlandene og Lüneburg var selv i strid med byen. Omvendt ville man pådrage sig Kejsers vrede og måske på et senere tidspunkt også hans væbnede modstand, og det var tvivlsomt, om Frankrig ville støtte sagen.⁸²³

Alligevel besluttede regeringen sig for at skride til handling. Den 12./22. august 1686 blev der udsendt næsten enslydende depecher til diplomaterne i de europæiske hovedstæder, herunder naturligvis Wien og Paris. Heri blev det forklaret, at Christian 5. så sig nødsaget til at skride til aktion mod den opsætsige by og om nødvendigt bombardere den. Det blev dog understreget – uden den store troværdighed – at det ikke var Danmarks hensigt at krænke byens privilegier eller handelen på Elben. Henning Meyercrone fik særlig besked på at sige til Croissy, at man fra dansk side gik ud fra, at såfremt Danmark blev angrebet af andre magter på grund af aktionen mod Hamburg, ville Frankrig støtte efter traktaten af 1682. En uge senere marcherede en dansk hær på cirka 14.000 mand ledet af Ulrik Frederik Gyldenløve op foran Hamburg, og den 21./31. august indledtes de første fjendtligheder.⁸²⁴

Da depechen til Meyercrone afgik, havde Cheverny dog allerede to uger før informeret den franske regering om, at en aktion mod Hamburg var nært forestående, men Ludvig 14. tvivlede i første omgang på, at Danmark ville kaste sig ud i et sådant foretagende.⁸²⁵ Her blev han altså hurtigt belært om noget andet, og i begyndelsen af september var Meyercrone i audiens for at forklare den danske handle måde og bede om fransk støtte. Ifølge den danske envoyés referat var Ludvig 14. dog mere end skeptisk. Han skal ordret have sagt: ”jeg har lovet kongen Deres herre at assistere ham når han bliver angrebet men det synes som om at det er ham der i dag angriber.” Denne nøgterne konstatering forsøgte Meyercrone at afvise ved at gøre opmærksom på, at Frankrig havde lovet at holde den danske konge i alle sine besiddelser, og kravene på Hamburg var indlysende. Ludvig udbad sig lidt betænkningstid, men sagde, at han intet ville gøre, ”der kunne give anledning til krig.” Altså den samme holdning, som Croissy havde givet udtryk for tidligere på året. Meyercrone konstaterede efter audiensen, at Frankrig gerne så sagen afværget, at Croissy var nervøs for at sagen gav de tyske fyrster anledning til at opruste mod Frankrig, at

⁸²³ Tuxen (1892-94), pp. 540, 542-544

⁸²⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyercrone, 12./22. august 1686; Tuxen (1892-94), pp. 552-553; Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, p. 419

⁸²⁵ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 8. august 1686; XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 22. august 1686

Frankrig ikke ønskede krig, og at Danmark ikke kunne regne for sikkert med fransk hjælp ved angreb på grund af Hamburg.⁸²⁶

Cheverny fik da også ordre om sammen med den franske resident i Hamburg, Bidal, at arbejde for succes for Danmark, men uden at det forstyrrede freden på nogen måde.⁸²⁷ Da både Kejseren, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg vendte sig langt kraftigere imod Danmarks handlinger, end den danske regering havde ventet, var situationen reelt uholdbar for Christian 5. Ludvig 14. beordrede den 16./26. september Cheverny til at hjælpe med, at Danmark kunne trække sig ”ordentligt” ud af affæren. Det var imidlertid allerede sket. Den 9./19. september kunne Cheverny meddele, at han havde fået Christian 5. til at trække tropperne tilbage, mens der blev forhandlet en løsning.⁸²⁸ Den franske ambassadør havde hele tiden været meget skeptisk overfor det danske foretagende; han mente, at hele affæren var ”dårligt tænkt og endnu dårligere ledet.” Og danskernes forklaring om, at den ville hjælpe på forholdet til Braunschweig-Lüneburg, var forståeligt nok ”over min fatteevne.”⁸²⁹ Alligevel forsøgte han altså at tage hele æren for, at det var lykkedes at få danskerne til at trække sig tilbage, hvilket da også delvist svarede til, hvad Meyercrone fik besked på at sige i Paris, hvor han skulle fremhæve, at det ud over forbønner fra England og de tyske fyrster, først og fremmest var fordi Cheverny og Rébenac havde talt for byens bevarelse og det skadelige for Frankrigs forhandlinger i Nordtyskland, man havde modereret sig.⁸³⁰ Det var naturligvis overdrevet, at det var franskmændene, der alene havde fået Danmark til at retirere, men der er næppe tvivl om, at den ret tydelige franske afvisning af at gøre Hamburg til en sag, der kunne udløse allianceforpligtelserne, var medvirkende til den hurtige danske retræte. Uden reel fransk hjælp var man ganske enkelt fuldstændig isoleret, hvilket må have givet bange anelser i forhold til det stadig uafklarede spørgsmål om Gottorp.

Affæren omkring Hamburg døde ud, uden der kom nogen afgørelse på uoverensstemmelserne, men den medførte megen utilfredshed mellem de involverede parter. Fra fransk side klagede man over, at Danmark ikke havde informeret Frankrig på forhånd og dermed uvidende var blevet involveret i en sag, der kunne have medført

⁸²⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 6. september 1686

⁸²⁷ C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 5. og 10. september 1686; TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 13. september 1686

⁸²⁸ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 19. september 1686; XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 26. september 1686

⁸²⁹ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 29. august, 13. september 1686

⁸³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyercrone, 3./13. og 5./15. september 1686

krig. Man støttede ganske vist de danske krav, men ville kun gøre det ad diplomatisk og ikke ad militær vej, og var man blevet informeret i tide, ville man have søgt at hindre situationen. Danmark burde have ventet med at gennemtrumfe sine krav overfor Hamburg indtil der var en krigssituation – i så fald kunne det gennemføres i ly af denne og konfirmeres ved en efterfølgende fred. Derudover kunne man risikere, at Braunschweig-Lüneburg nu begyndte at samarbejde med Hamburg og vendte sig til Kejseren i vrede over Danmark.⁸³¹ Heri fik Frankrig ret så langt, at de franske forhandlinger med hertugerne gik helt i stå. Hannover var ikke til at bevæge til noget, og Frankrig mente, at Wolfenbüttel var for lille og usikker en partner uden de to andre hertuger, selvom Danmark fortsat opfordrede til at skille Wolfenbüttel fra de andre hertuger. Ludvig 14. konstaterede, at største hindring for en traktat var, at hertugerne herved ville komme i forbund med Gottorps fjende, Danmark, og ved nytårstid 1687 blev forhandlingerne sat i bero.⁸³²

Omvendt var man fra dansk side skuffet over den beskedne franske støtte i sagen. Da man af storpolitiske hensyn ikke kunne kritisere Ludvig 14. og Croissy direkte, besværede Meyerchrone sig over manglende indsats fra Cheverny og Bidal. Croissy forsvarede dem, men mente dog, at Cheverny burde have opdaget planerne mod Hamburg noget før og handlet med ”større omtanke.”⁸³³ Meyerchrone måtte konstatere, at ”man handler her snarere efter sømmelighed end efter traktatlige forpligtelser.” Der var vel ikke noget nyt i, at Frankrig – og alle andre – først og fremmest fulgte *raison d’etat*, men det måtte være mere foruroligende, at Croissy nægtede at specificere nærmere, hvornår der var tale om et tilfælde, hvor alliancen trådte i kraft. Det var ifølge udenrigsministeren en hypotetisk situation, men det var dog et sådant grænsetilfælde, der netop havde været på tale.⁸³⁴

Angrebet på Hamburg var tydeligvis den forkerte handling på det forkerte tidspunkt og blev kun reddet ved en hurtig, men også ydmygende erkendelse heraf. Hvem – om nogen enkeltperson – der fik Christian 5. til at træffe den endelige beslutning, vides ikke, men ikke mindst set i forhold til Frankrig skete der i 1686 en delvis ændring i

⁸³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 20. og 27. september, 4. og 24. oktober 1686

⁸³² TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 7. november, 6. og 27. december 1686; C 166, Christian 5. til Meyerchrone, 11./21. og 21./31. december 1686; C. P., Danemark, XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 28. november 1686; XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 2. januar 1687

⁸³³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 27. september, 4. og 24. oktober 1686; Meyerchrone til Jessen, 4. oktober 1686

⁸³⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerchrone til Christian 5., 4. og 10. oktober 1686

udenrigspolitikken. Storkansler Frederik Ahlefeldt, der siden Griffenfelds tid havde haft betydelig, om end langt fra den eneste, indflydelse på forholdet til udlandet, blev i foråret 1686 alvorligt syg, hvilket gjorde Cheverny bekymret. Ved storkanslerens død ville der ske store ændringer, da resten af Geheimekonseillet var ”meget svagt”. Ahlefeldt var franskvenlig og den eneste ”man kunne regne med”. Derudover manglede Danmark dygtige folk, og især Conrad Bierman von Ehrenschild var et problem i forhold til Frankrig. I Danmark frygtede man endda, at Griffenfeld ville blive kaldt hjem fra Munkholm til ære og værdighed, og franskmanden mente at vide, at Christian 5. havde udtalt, at ”hvis Griffenfeld var her, ville det ikke være det samme.” Det kunne også tænkes, at Meyercrone blev kaldt hjem til en ledende post.⁸³⁵ Det blev dog ved rygterne. Den 17. juli 1686 døde Frederik Ahlefeldt, men ifølge Cheverny var det kun de udenlandske diplomater, der begræd det. Han mente, at det nu ville blive Michael Wibe, Ehrenschild, Gyldenløve og Conrad Reventlow, der kom til at styre politikken; de to første indenrigs, de to sidste udenrigs. Det blev dog endnu mere kompliceret, idet de alle fik andel i udenrigspolitikken, foruden Thomas Balthazar von Jessen og formentlig flere andre som kongens favorit, Adam Levin Knuth.⁸³⁶

Cheverny konstaterede hurtigt, at ministrene var ”betydeligt mindre habile end den afdøde kansler”.⁸³⁷ Som tidligere nævnt skal man tage diplomaternes vurderinger med en vis reservation, da de typisk roste dem, der var venlige over for den pågældende diplomats hjemland og omvendt bagtalte dem, der var fjendtligt indstillet. Men der blev ikke udnævnt nogen ny kansler, og politikken var derfor en evig magtkamp mellem en række langt fra ubestikkelige personer om kongens gunst. Det er nærliggende at se fraværet af den moderate storkansler og intensiveringen af denne magtkamp som en væsentlig del af baggrunden for angrebet på Hamburg og en større usikkerhed i udlandet, ikke mindst i Frankrig om, hvor Danmark egentlig stod udenrigspolitisk, selvom den danske regering naturligvis bedyrede, at Ahlefeldts død ingen betydning havde for forholdet til Frankrig.⁸³⁸

Tvivlen blev ikke mindre af, at der i efteråret 1686 kom forlydender om, at Kejseren søgte nærmere forbindelse med Danmark, blandt andet ved at få Christian 5. til at

⁸³⁵ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 7. og 14. maj, 27. juni, 14. juli 1686

⁸³⁶ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 25. juli 1686; Fridericia (1896-1902), pp. 656-657; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 147

⁸³⁷ C. P., Danmark XXX, Cheverny til Ludvig 14., 15. august 1686

⁸³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 177, Ehrenschild til Meyercrone, 30. oktober/9. november 1686; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 147

stille en troppestyrke til krigen mod tyrkerne. Det var han som hertug af Holsten rent faktisk også forpligtet til, men han havde hidtil udskudt dette politisk delikate problem, der da også straks vakte stor modvilje i Frankrig. Cheverny mente, at Kejseren ville presse Danmark over i sin lejr ved at true med Gottorps restitution, og ”man kan vente sig alt af de interesser og den svaghed, der regerer ved dette hof.” Den franske ambassadør fik straks ordre til at antyde, at selvom det ikke var Ludvig 14.s ønske, ville et danske skifte til Kejsersens side betyde, at Frankrig igen måtte søge Sverige. Han skulle endvidere sige til Christian 5., at han selv måtte vurdere, om ”det var klogt at tage sine ord tilbage og lade sine naboer se en bekvem lejlighed til at angribe ham”, formentlig med Gottorps restitution som resultat.⁸³⁹ Henning Meyercrone blev også kraftigt bebrejdet, hvis Danmark sendte nogle af de bedste tropper til hjælp for Kejseren, samtidig med at Frankrig forberedte sig på krig med ham. Meyercrone antydede forsigtigt, at man jo hurtigt kunne trække dem hjem igen, men det ”tjente snarere til at forværre hans sind som allerede var afvisende.” En tydeligt forskrækket Meyercrone advarede sin regering om, at dette radikalt kunne forværre det dansk-franske forhold og få Frankrig til at løse sine forpligtelser.⁸⁴⁰

Den danske regering forsøgte at negligere betydningen af at sende 4.000 mand til hjælp for Kejseren mod tyrkerne, men Frankrig meddelte klart, at det blot ville betyde, at der ville gå endnu kortere tid, inden Kejseren fik frigjort tropper til at angribe Frankrig, der betalte Danmark for at holde tropper til hjælp for franske interesser. Ludvig 14. lod kort og godt meddele, at ”mit venskab er uforeneligt med det østrigske hus’ venskab.”⁸⁴¹ Stillet overfor dette ultimatum var der for Danmark ikke andet at gøre, end at trække sig tilbage og forsøge at få fordele ud af Frankrig. Meyercrone fik besked på at sige, at man ikke sendte tropper til Kejseren, da han havde støttet Hamburg, og Frankrig var imod det. Men da Danmark befandt sig blandt så mange ”ondsindede” og stærke naboer, måtte Danmark have støtte, ikke mindst imod en svensk overførsel af tropper, som Kejseren utvivlsomt ville støtte nu. Den danske envoyé skulle endvidere i fortrolighed sige, at Danmark nok forhandlede med Kejseren om tropper, men at man trak forhandlingerne så længe ud, at de ikke førte

⁸³⁹ C. P., Danmark XXX Cheverny til Ludvig 14., 3. oktober; XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 17. og 31. oktober 1686

⁸⁴⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 22. november 1686

⁸⁴¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyercrone, 9./19. og 20./30. november 1686; C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 21. november 1686

til noget i 1687.⁸⁴² Frankrig var naturligvis godt tilfreds med den danske beslutning, men mente dog fortsat ikke, det endnu var nødvendigt at gøre noget i forhold til Sverige, da svenskerne ikke turde udføre noget alene, og Kejseren ville ikke angribe Danmark nu, da det ville være lig med et angreb på Frankrig. Meyerocrone mente formentlig korrekt, at Frankrig først og fremmest ville spare pengene indtil ”man anså krigen for uundgåelig.”⁸⁴³ Frankrig garanterede dog, at det ikke ”faldt i søvn”, og for Danmark nok så væsentligt i den givne situation: både Meyerocrone og Cheverny fik besked på, at Ludvig 14. personligt havde understreget i *Conseil d'en Haut*, at Frankrig ville støtte Danmark mod alle, der angreb det uanset af hvilken årsag, og herunder blev Gottorp specifikt nævnt. Kort efter fik Meyerocrone besked på at meddele Frankrig, at alle forslag, der indebar en restitution af Christian Albrecht i de slesvigske dele af hertugdømmerne var omsonste.⁸⁴⁴

Spørgsmålet omkring Gottorp vedblev med at være et hovedpunkt ikke bare i dansk udenrigspolitik, men også i Frankrigs forhold til Nordeuropa, idet hertugens fremtid var kædet sammen med forholdet til de nordtyske fyrster og Sverige. Frankrig forsøgte fortsat at få en alliance med Braunschweig-Lüneburg i stand, men hertugerne vægrede sig ved at slutte en traktat uden fredstidssubsidier. Dertil kom et anspændt forhold mellem Braunschweig og Brandenburg, hvor kurfyrsten nærrede stor mistro og jalousi over Braunschweigs forbindelse til Frankrig.⁸⁴⁵ Den franske politik i forhold til de nordtyske fyrster forekom den danske regering meget svingende. Snart betegnede den kurfyrsten som den vigtigste allierede i Tyskland, men forhandlede alligevel med Braunschweig-Lüneburg, snart nedtonede Frankrig Brandenburgs betydning. Forvirringen i København blev ikke mindre af, at Frankrig ikke kommunikerede noget entydigt om forhandlingernes forløb, så den danske regering ville gerne vide, hvad Frankrigs egentlige intention var.⁸⁴⁶

⁸⁴² TKUA Speciel Del, Frankrig C 166, Christian 5. til Meyerocrone, 20./30. november, 27. november/7. december 1686; C 167, Christian 5. til Meyerocrone, 29. januar/8. februar 1687

⁸⁴³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerocrone til Christian 5., 6., 13., 20. og 27. december 1686; C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 5. december 1686; XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 16. januar 1687

⁸⁴⁴ C. P., Danmark XXXI, Ludvig 14. til Cheverny, 7. november 1686; TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyerocrone til Christian 5., 15. november, 13. december 1686; C 166, Christian 5. til Meyerocrone, 18./28. december 1686

⁸⁴⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyerocrone, 25. januar/4. februar, 1./11. marts 1687

⁸⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyerocrone, 7./17. juni, 26. juli/5. august, 16./26. august 1687

Det kom der ikke noget klart svar på, men i sommeren 1687 så det dog ud til at en alliance skulle komme i stand, så Danmark fik nu travlt med at sikre sig, at en sådan ikke indeholdt garantier for Hamburgs rettigheder endsige Gottorps restitution. Med hensyn til førstnævnte måtte Danmark give sig, selvom Meyercrone meget korrekt anførte, at en sådan garanti betød, at byen aldrig ville bøje sig for de danske krav, men Croissy sagde, at en garanti ikke forhindrede, at Danmark i krigstid udvidede sin magt over byen.⁸⁴⁷ Garantien var altså åbenbart en ren formalitet uden reelt indhold fra fransk side.

Ifølge den franske regering blev alliancen med Braunschweig-Lüneburg imidlertid ikke til noget på grund af Gottorp. Ludvig 14., der endnu i februar 1687 mente, at sagerne omkring Hamburg og Gottorp gjorde den gavn, at de fastholdt Danmark i hans venskab, lod i juni Cheverny vide, at han gerne ville sikre Danmark ved hjælp af alliancer med tyske fyrster, men at Gottorp-sagen hindrede, at sådanne kom i stand. For eksempel kunne en alliance med Braunschweig-Lüneburg sikre Danmark troppehjælp, som Frankrig på grund af afstanden ellers vanskeligt kunne yde. Derfor burde Danmark finde en løsning med hertug Christian Albrecht for ikke at få alle de tyske fyrster som fjender. Den franske konge ville gerne hjælpe til en løsning, men Christian 5. måtte være ”ræsonnabel” og slække på sine krav, så han kunne nå en ordning, der om ikke gav ham fuld tilfredshed, så dog gav ham fordele og fjernede hans fjenders påskud til at angribe. Ludvig 14. gav endvidere Cheverny ordre til at fraråde, at Danmark fastholdt det, som man ikke var i besiddelse af, da traktaten af 1682 blev indgået, og som Frankrig som følge heraf ikke var omfattet af garantierne i traktaten.⁸⁴⁸ Såfremt den franske udsending ellers – hvad man må formode – har videregivet dette til den danske regering, må det siges at være et klart signal om, at der var klare grænser for, hvor meget Danmark kunne forvente sig af sin franske partner. Omvendt stred dette udsagn imod, hvad den franske konge som nævnt havde sagt i *Conseil d'en Haut* og ved flere andre lejligheder havde ladet Croissy sige, så det måtte være vanskeligt for den danske regering at vide, hvor man egentlig havde Frankrig i det for Danmark så vigtige, men for Frankrig ret perifere spørgsmål om Gottorp.

⁸⁴⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 15. og 29. august 1687; C 167, Christian 5. til Meyercrone, 16./26. august, 29. oktober/9. november 1687

⁸⁴⁸ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 13. og 20. februar, 10. april, 4. og 19. juni 1687

Mens Danmark fastholdt, at en restitution af Slesvig til hertugen af Gottorp ikke kom på tale, forsøgte Frankrig at overtale det til at moderere sine krav og undgå en krig om sagen, som for Frankrig ville være særdeles ubejlelig. I august 1687 fik Cheverny besked på, at det var nonsens, når Danmark hævdede, at traktaten af 1682 garanterede det, Danmark havde ”usurperet” i 1684, og desuden satte våbenstilstanden i Regensburg den 1. august 1681 som datoen for status quo i Det Tyske Rige.⁸⁴⁹

Konference i Altona og skiftende fransk kurs

Christian 5. måtte da i oktober 1687 gå med til, at der blev nedsat en konference i Altona med Kejseren, Brandenburg og Sachsen som mæglere, hvilket Ludvig 14. hilste velkommen. Cheverny og residenten i Hamburg, Bidal, fulgte konferencen nøje, men den danske regering frabad sig, at de deltog direkte, da der var mange ”partikulariteter og omstændigheder”, der måtte forhandles mellem de to parter alene, og desuden foregik de fleste forhandlinger under hånden og ikke i ”højtidelige konferencer”. Meyercrone og den danske regering blev dog gang på gang forsikret om, at franskmændene var instrueret om at gøre alt for Danmark i denne sag.⁸⁵⁰ Virkeligheden var imidlertid en anden. Cheverny fik tværtimod ordre om at fremme en løsning mest muligt og uden, at der blev nævnt noget specifikt om vilkårene. Desuden fik han besked på, at ved en krig ”vil det være umuligt at jeg [Ludvig 14.] vil kunne yde ham [Christian 5.] den sikkerhed til lands som han vil have behov for.”⁸⁵¹ Fra dansk side skortede det naturligvis ikke på forsøg på at udnytte alliancen med Frankrig til at skaffe de bedst mulige vilkår i Altona. Der var heller ikke andre muligheder, idet Danmark ikke havde andre egentlige alliancepartnere og med aktionerne mod Gottorp og Hamburg endog havde skubbet potentielle allierede nordtyske fyrster fra sig. Man forsøgte at få Frankrig til på skrift at garantere besiddelsen af Gottorp, men det blev afvist, ligesom en mundtlig garanti. Henning Meyercrone skulle så forsøge i det mindste at få Frankrig til skriftligt at erklære, at freden i Fontainebleau kun ophævede Rendsborgtraktaten i de punkter, hvor denne stred direkte imod Roskildefreden. Erklæringen skulle vel at mærke tilbagedateres til

⁸⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 13. juni 1687; C. P., Danmark XXXII, Cheverny til Ludvig 14., 1. juli 1687, XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 7. august 1687

⁸⁵⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 9. oktober, 21. og 28. november 1687; C 167, Christian 5. til Meyercrone, 28. juni/8. juni, 13./23. december 1687; C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 6. november 1687

⁸⁵¹ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 27. november 1687

før den dansk-franske traktat af 1682!⁸⁵² Formålet med denne suspekterede manøvre var naturligvis, at såfremt Christian Albrecht ikke ville godtage dette, og mæglerne samt eventuelt Sverige indledte en krig, trådte alliancens bestemmelser om fransk støtte i kraft. Ved en samtale mellem Croissy og Meyercrone medgav den franske udenrigsminister, at Rendsborgtraktaten ikke var specifikt nævnt i Fontainebleau-traktaten og dermed ikke var kasseret, men han fandt det ”upassende”, at omtale det nu. En tilbagedateret erklæring ville i øvrigt ikke være værdig for Ludvig 14., da det ikke var sandsynligt, at en sådan erklæring var blevet udstedt på det tidspunkt.⁸⁵³ Det var utvivlsomt rigtigt, men hovedårsagen til at Ludvig 14., der ellers ikke stod tilbage for uærlige diplomatiske metoder, afviste de danske ønsker, var naturligvis, at han ikke ville risikere en krig på dette spørgsmål, men tværtimod ønskede fred i Nordtyskland for at drage disse fyrster til sig imod Den augsburgske Liga. Derfor fik hertug Christian Albrecht heller aldrig, som Christian 5. efterspurgte, klar besked om, at Frankrig støttede Danmark på alle måder, hvilket ellers ifølge den danske regering, muligvis korrekt, kunne få Gottorp til at lave en ”ræsonnabel”, det vil sige en for Danmark gunstig, aftale.⁸⁵⁴

Selvom Sverige ikke var officiel mægler i Altona, havde det naturligvis en særdeles stor interesse i den skæbne, det lille men strategisk betydningsfulde hertugdømme fik. Den gensidige mistro mellem de to nordiske kongeriger var intakt, og Danmark var især fortsat bange for, at svenskerne ville sende store troppstyrker til deres tyske besiddelser med den dertil hørende trussel om et angreb på hertugdømmerne. I 1687 pressede den danske regering dog ikke helt så hårdt for en dansk-fransk koncert til imødegåelse af denne trussel som tidligere år. Frankrig mente ikke, at truslen var aktuel, og først hvis et større antal tropper blev overført, skulle man reagere. Croissy anførte, at Sverige ikke havde penge til en krig eller de fornødne allierede. Den danske regering mente, at Sverige overførte tropperne lidt efter lidt, og opgjorde i juli 1687 antallet af svenske tropper i Bremen og Pommern til 11.000. Det betvivlede Cheverny, og han fik – uvist ad hvilken vej – oplyst, at det reelle tal var 8.500. Danmark opgav at få franskmændene til at gøre noget, formentlig i erkendelse af, at truslen var minimal, og måske fordi man i årevis havde fremmanet et trusselsbillede,

⁸⁵² TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyercrone, 17./27. september 1687

⁸⁵³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 16. oktober 1687; C. P., Danmark, XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 16. oktober 1687

⁸⁵⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyercrone, 15./25. november 1687

der hidtil ikke havde været hold i.⁸⁵⁵ Men rent faktisk forsøgte Sverige efter affæren om Hamburg at forene Braunschweig-Lüneburg og Brandenburg til et angreb på Danmark, hvilket dog ikke lykkedes på grund af splid mellem de tyske fyrster og brandenburgsk modvilje mod at styrke Sveriges position i Tyskland.⁸⁵⁶

Derimod var Sveriges direkte indblanding i Gottorp-sagen kun alt for reel set med danske øjne. Sveriges udsending i Altona, Mauritz Vellingk, insisterede på hertugens fuldstændige restitution i alle besiddelser og rettigheder, ikke mindst fordi det ville medføre fortsat splid mellem Danmark og Gottorp. Men restitution var netop det, Danmark absolut ville undgå, det ville ikke alene være et sikkerhedspolitisk tilbageskridt, men også en stor ydmygelse af Christian 5.⁸⁵⁷ Derfor skulle Meyerchrone gøre franskmændene opmærksomme på, at Sverige, Kejseren og Nederlandene blot ville bruge Gottorp til at ”rejse en ny krigsflamme”, at Danmark ikke kunne opgive Slesvig, og at man regnede med fransk hjælp i tilfælde af et angreb og ønskede et klart tilsagn herom. Desuden skulle svenskerne slet ikke blande sig i denne sag, da de ikke havde deltaget ved fredsforhandlingerne i Fontainebleau.⁸⁵⁸ Dette tvivlsomme argument – Sverige havde jo efterfølgende bekræftet Fontainebleau-traktaten i Lund – ændrede naturligvis ikke på den politiske kendsgerning, at et forlig om Gottorp uden svensk accept var utænkeligt.

De øvrige nordtyske magter gjorde ikke sagen mindre kompliceret. Der skal ikke her opregnes detaljerne i Altona-forhandlingerne⁸⁵⁹, blot bemærkes Frankrigs position i forhold til situationen i Nordtyskland. Frankrigs forhold til den militært stærkeste magt i Nordtyskland, Brandenburg, var præget af konstante spændinger, først og fremmest på grund af en langt fra grundløs mistro til den aldrende kurfyrstes reelle hensigter. I foråret 1687 blev situationen så anspændt, at Frankrig suspendede betalingen af subsidier til Brandenburg på grund af åbenlyse tilnærmelser til Nederlandene og Sverige. Danmark ønskede imidlertid ikke et fuldstændigt brud, der ville stille Danmark i en ubehagelig situation som allieret med dem begge, og Henning Meyerchrone forsøgte at overbevise franskmændene om Brandenburgs nytte

⁸⁵⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyerchrone til Christian 5., 21. februar, 14. og 21. marts, 25. juli, 29. august 1687; C 167, Christian 5. til Meyerchrone, 8./18. januar, 22. februar/4. marts, 26. marts/5. april, 26. juli/5. august 1687; C. P., Danemark XXXII, Chevreny til Ludvig 14. 5. august, 2. september 1687

⁸⁵⁶ Landberg (1953), p. 235

⁸⁵⁷ C. P., Danemark XXXII, Chevreny til Ludvig 14., 18. november 1687; Landberg (1953), p. 237

⁸⁵⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyerchrone, 5./15. november, 20./30. december 1687

⁸⁵⁹ For disse, se især Laursen (udg.) (1907-33), Bind VIII, pp. 440-554

som allieret, men Frankrig ville være sikre på, at de fik noget for de penge, det sendte til kurfyrsten.⁸⁶⁰ Det gavnede imidlertid ikke sagen, at Cheverny i sine indberetninger gav den franske regering det indtryk, at Danmarks interesser var så tæt forbundet med Brandenburgs, at Frankrig ikke kunne regne med Danmark, hvis Brandenburg sluttede sig til modstandernes parti. Croissy viste stor forbløffelse herover, og sagde til Meyercrone, at han dog troede, Frankrig var mindst lige så nært forbundet med Danmark. Den danske envoyé afviste pure dette, han havde aldrig hørt om noget sådant og betegnede det som en misforståelse fra Chevernys side.⁸⁶¹ Meyercrones ordrer indeholder da heller ikke noget i den retning, og Cheverny blev flere gange kritiseret for sine indberetninger, men det ændrer ikke på, at Danmark endnu engang var i en ubehagelig klemme med defensive alliancer med både Brandenburg og Frankrig, hvilket franskmændene naturligvis også var klar over. Dette problem blev dog ikke umiddelbart aktuelt, da kurfyrst Frederik Vilhelm ikke ønskede at binde sig reelt til nogen side men som altid ville holde alle døre åbne.

Når Frankrig ikke mente at kunne stole på Brandenburg, forsøgte det i stedet at skaffe andre allierede i Nordtyskland. Her var en eller flere af hertugerne af Braunschweig-Lüneburg de mest indlysende bud, og det lykkedes da også i november 1687 at få et forbund i stand med Ernst August af Hannover, hvor Frankrig lovede at støtte hertugens prætensioner på kurfyrstetitlen. Danmarks stilling til dette forbund var dobbelt: på den ene side betød det en rimelig sikkerhed mod angreb fra de militært set ganske stærke hertuger, på den anden side var de ivrigste forkæmpere for en restitution af Christian Albrecht blandt andet fordi de havde brug for en bufferzone mod Danmark. Tilmed skulle traktaten med Frankrig ophæves, hvis der ikke inden et år var fundet en løsning i Altona, hvilket bestemt ikke var til Danmarks fordel.⁸⁶² Croissy hævdede ellers overfor Meyercrone, at Frankrig ikke søgte denne traktat for egen skyld, men for sine allieredes skyld, og at Frankrig ved at binde Hannover gavnede en løsning omkring Gottorp, men det havde både den danske og den brandenburgske regering selvsagt svært ved at se.⁸⁶³ Danmark havde da også forholdt sig skeptisk til forhandlingerne og havde naturligvis forsøgt at få Frankrig til at stille

⁸⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 28. marts, 18. april, 2. og 19. maj 1687; C 167, Christian 5. til Meyercrone, 5./15. april, 28. maj/7. juni, 9./19. august 1687

⁸⁶¹ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 26. august, 18. september 1687; TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 19. september 1687

⁸⁶² TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 11. juli 1687; Landberg (1953), pp. 235-236

⁸⁶³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 27. juni, 4., 11. og 18. juli 1687

som betingelse for en traktat, at Hannover tvang Christian Albrecht til at opgive Slesvig, men altså uden held. Da der opstod frygt for, at Braunschweig-Lüneburg i stedet ville slutte en traktat med Sverige og Kejseren, forsøgte Danmark tværtimod at presse på for en traktat med Frankrig, og i september godkendte Danmark en kommende traktat mellem Ernst August og Ludvig 14. uden danske krav omkring Gottorp.⁸⁶⁴

Frankrigs politik i forhold til Nordeuropa virkede ikke konsistent i disse år, hvilket frustrerede de udenlandske diplomater. Henning Meyercrone og Egon von Fürstenberg talte i februar 1687 om, at franskmændene ganske enkelt ikke vidste, hvad de præcist ville, og et halvt år senere noterede danskeren, at ”man skifter her ofte mening.”⁸⁶⁵ Det var ikke nogen helt forkert iagttagelse og gjaldt ikke kun de nordlige forhold. Frankrig befandt sig i en særdeles penibel situation. Kejseren var fortsat i krig med tyrkerne, men i 1686-87 vandt han store sejre og trængte langt ned på Balkan. Dermed nærmede det tidspunkt sig, hvor der enten kunne sluttet fred, eller Kejseren og hans tyske allierede i det mindste kunne frigøre tropper til at føre krig mod Frankrig, og Den augsburgske Liga dermed kunne få et langt mere konkret indhold end hidtil. Akut var et problem om, hvem der skulle overtage de vigtige kurfyrstendømmer Pfalz og Köln. Førstnævnte var i 1685 blevet overtaget af Kejser Leopolds svigersøn, Filip af Neuburg, men Ludvig 14. krævede en del af fyrstendømmet på vegne af sin svigerinde, Elisabeth Charlotte, datter af kurfyrst Karl Ludvig. Og også valget af kurfyrste i Köln så ud til hurtigt at kunne blive et stridspunkt. Sidst, men ikke mindst lå bagved hele det uafklarede spørgsmål om den spanske arvefølge, der kunne blive akut når som helst. Frankrig havde dertil det problem, at økonomien ikke var stærk nok til en lang krig som den i 1670erne. Selve krigen, de fortsatte store udgifter i fredstid til hær, flåde og fæstningsbyggeri (et for Danmark lige så velkendt problem), subsidier til allierede som Danmark og pragtbyggeriet i Versailles havde gjort, at udgifterne i alle årene efter Freden i Nijmegen langt havde oversteget indtægterne, i gennemsnit 1680-88 med 36,7 millioner livres. Skulle der føres krig, måtte det være en lynkrig som i 1683-84.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyercrone, 19./29. marts, 14./24. juni, 5./15. juli, 9./19. august 1687; C. P., Danmark XXXII, Cheverny til Ludvig 14., 16. september 1687

⁸⁶⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 28. februar, 8. august 1687

⁸⁶⁶ André (1950), pp. 238, 249-250; Wolf (1968), pp. 441-442; Guéry (1978), p. 237; McKay og Scott (1983), pp. 41-42

Ludvig 14. forsøgte dog først med fredelige midler at nå til en forståelse både med hensyn til kurfyrsterne og med Kejseren, hvor han ønskede at slutte en fred på basis af vilkårene ved våbenstilstanden i Regensburg, altså særdeles gunstig for Frankrig. Alternativt kunne man forlænge våbenstilstanden yderligere. Danmark forsøgte igen at komme med i en sådan ordning, naturligvis for at få garanteret besiddelsen af Gottorp ad den vej. Frankrig var for så vidt velvillig, men igen blev Gottorp problemet, det ville give for store ”vidtløftigheder” at forsøge at få Danmark med, og Christian 5. måtte igen lade sig nøje med vage franske tilsagn om støtte, om end Croissy dog lovede at beordre de franske diplomater til at sige overalt, at et angreb på Danmark var det samme som at starte krigen mod Frankrig ad en anden vej.⁸⁶⁷ Det fik dog ingen praktisk betydning, at Frankrig ikke ville påtage sig andre end egne anliggender i denne sag, idet Kejseren kun ville love at holde våbenstilstanden, men ikke at omdanne den til en egentlig fredstraktat, hvilket skyldtes hans langt stærkere position nu end for blot 3-4 år før.⁸⁶⁸ Situationen virkede både i det regionale nordeuropæiske område og på den storpolitiske scene dermed noget fastlåst ved indgangen til 1688. Det var derfor måske ikke kun for at berolige de altid nervøse danskere, at Croissy i oktober 1687 forsikrede Meyercrone, at der ikke var fare for en storkrig nu, eftersom Kejseren enten ville fortsætte krigen mod tyrkerne eller, hvis han sluttede fred, ville have brug for lang tid til at genopbygge økonomien efter den lange krig. ”Måske, sagde han til mig [Meyercrone], kan det alt sammen have andre følger om 20 år fra nu.” Men der var altså masser af tid til at forberede sig.⁸⁶⁹ Hvad enten den franske udenrigsminister mente dette eller ej, var det i hvert fald forkert; Den pfalziske Arvefølgekrig brød ud knapt et år senere.

Sammenfatning

Med våbenstilstanden i Regensburg havde Ludvig 14. opnået en stærkere position end nogensinde: reunionerne var i hvert fald foreløbigt sikret, Spanien var ydmyget, Kejseren optaget af krigen med tyrkerne og England beskæftiget med interne problemer. Derfor ønskede han ro, så han kunne koncentrere sig om opgøret med de reformerte. Denne ro måtte nødvendigvis også omfatte Nordeuropa, da selv mindre

⁸⁶⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 167, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. februar, 8./18. og 15./25. marts, 5./15. april 1687; B 58, Meyercrone til Christian 5., 14. februar, 7., 14. og 21. marts 1687; C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 8. marts 1687

⁸⁶⁸ Wolf (1968), pp. 439, 441

⁸⁶⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 58, Meyercrone til Christian 5., 9. oktober 1687

konflikter kunne trække langt større med sig. Danmark ønskede først og fremmest fransk støtte til en permanent anerkendelse af overhøjheden over den slesvigske del af Gottorp.

Disse to ønsker var ikke umiddelbart forenelige, idet modviljen fra Sverige og de nordtyske fyrster var betydelig. Det var derfor forgæves, at Danmark vedholdende arbejdede for en klar fransk garanti for alle besiddelser, selvom Frankrig fortsat kom med svævende løfter om bistand under alle omstændigheder. Henning Meyercrone tvivlede dog allerede tidligt (i slutningen af 1684) på, at Frankrig ville indlade sig i krig alene på grund af det gottorpske spørgsmål, hvilket var særdeles velbegrunder ifølge den del af Chevernys instruks, der skulle holdes hemmelig for den danske regering.

Som konsekvens af det franske ønske om status quo var Frankrigs politik i forhold til Nordtyskland stærkt svingende, ikke mindst i forhold til Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg, hvilket ikke gjorde det lettere for Danmark at manøvrere. Formentlig fremkaldt af ændringer i den danske regerings ledelse forsøgte den at gennemtvinge en overhøjhed over Nordtyskland ved et angreb på Hamburg i 1686, men Ludvig 14. ville ikke støtte Christian 5. aktivt i denne sag, hvorfor aktionen måtte opgives. Et forsøg på at gennemtvinge bedre handels- og toldpolitiske vilkår i forhold til Nederlandene strandede ligeledes, blandt andet på grund af beskeden fransk støtte. I stedet havde den danske konge i 1687 kun den omskiftelige kurfyrste af Brandenburg og kongen af Frankrig som allierede.

Uanset at sidstnævntes støtte først og fremmest, men bestemt ikke ligegyldigt, bestod af subsidierne, fulgte Danmark Frankrig tæt i udenrigspolitikken. Hvis den aktive politik i Nordtyskland skulle have en chance for at lykkes, var der næppe heller andet valg. På den baggrund – samt de indenrigske forhold i Danmark – kan man se årsagerne til den forholdsvis forsigtige danske støtte til huguenotterne. Ganske vist ville Frankrig ikke nu gå i krig for de danske krav på Gottorp og Hamburg, men der var grund til at tro, de kunne nås som en slags sideeffekt af en kommende storkrig i Europa.

10. Skuffelsernes tid 1688-1689

Manglende støtte mod Gottorp

1688 skulle vise sig at blive et markant år i europæisk historie, først og fremmest på grund af udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig, der skulle blive begyndelsen på Frankrigs tilbagegang fra positionen som Europas altdominerende magt, og ikke mindst Vilhelm af Oranjes kup i England, af englænderne ubeskedent kaldet *The Glorious Revolution*, der omvendt blev begyndelsen på Englands absolutte storhedstid. Disse begivenheder skulle også få stor betydning på både kort og langt sigt for Nordeuropa, inklusiv forholdet mellem Frankrig og Danmark og sidstnævntes udenrigspolitiske muligheder og handlinger.

Det kunne ingen naturligvis vide med sikkerhed ved årsskiftet, men allerede tidligt på året indløb efterretninger, der måtte være foruroligende for især Danmark. Endnu en gang blev den danske regering opskræmt af, at svenskerne øjensynligt ville sende større tropestyrker til Tyskland, men nu blev det værre af, at Nederlandene startede en kraftig flåderustning, hvilket gjorde det nærliggende at se en sammenhæng mellem disse ting samt den fortsatte strid om Gottorp. Meyercrone blev endnu en gang instrueret om at formå franskmændene til at gøre noget præventivt for at hjælpe Danmark. De måtte i hvert fald holde en flåde klar til at blive sendt til Østersøen som i 1683, Frankrig kunne sende landtropper via Köln og eventuelt rekvirere hjælp hos den franksindede og katolske Jacob 2. af England. Den danske envoyé blev endog befalet at betale en betroet person til at tage til Frankrigs vestkyst for at udspionere, hvorledes det egentlig stod til med flåderustningen.⁸⁷⁰

Frankrig ville imidlertid ikke gå med til de danske forslag og mente, at det var nødvendigt, at også andre gik med til en sådan koncert, ellers kunne Frankrig ikke sende den fornødne hjælp til lands eller vands. Derfor burde Danmark nå til en ordning med Gottorp, det vil sige give efter.⁸⁷¹ Som Frankrig sikkert havde forventet, afviste Christian 5. pure dette. Hvis han tillod restitution, ville både han og Ludvig 14. ”formindske deres *gloire* ganske.” I stedet vendte han argumentet på hovedet: Gottorp ville ikke give sig på grund af svensk støtte, men en dansk-fransk koncert som i 1683 kunne få hertugen til at opgive sine krav eller i det mindste skaffe en tilstand af status

⁸⁷⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 19./29. februar, 28. februar/9. marts, 24. marts/3. april 1688

⁸⁷¹ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 25. marts 1688

quo indtil videre.⁸⁷² Frankrig ville imidlertid kun assistere Danmark direkte, såfremt Sverige erklærede krig – der kunne altså ikke blive tale om en gentagelse af 1683-aktionen, ligesom ekstra subsidier blev afvist. Desuden mente Croissy, som det skulle vise sig helt korrekt, at nederlændernes flåde var bestemt til en konfrontation med England, hvorfor Danmark intet havde at frygte, men i Danmark mente man ikke, at Vilhelm af Oranje ville angribe England.⁸⁷³

I april forsøgte Danmark en sidste gang at få Frankrig til at hjælpe aktivt mod den formodede store trussel fra Nederlandene og Sverige, dels diplomatisk ved at hjælpe Danmark til alliancetraktater med Hannover og Köln, dels militært ved at konkretisere, hvad Frankrig ville sende af hjælp i tilfælde af krig, så Danmark selv kunne planlægge herefter. Men da Frankrig afviste både alene og sammen med England at sende en flåde til Østersøen, men kun ville gå med til diplomatisk støtte, hvilket reelt kunne betyde hvad som helst, fik Meyercrone besked på at indstille forsøgene på at få en flådekoncert i stand, men blot bede om, at Ludvig 14. ”holder et vågent øje” med situationen.⁸⁷⁴

På det tidspunkt var der, både via Meyercrone og Cheverny, fremkommet en række udsagn fra den franske regering, der må have været stærkt foruroligende for den danske, igen med Gottorp som omdrejningspunkt. I januar fik Cheverny ordre til at opfordre Danmark til at holde gang i Altona konferencen, selvom Ludvig 14. mente, at Christian Albrechts krav var urimelige. Problemet måtte løses, da Gottorps selvstændighed udtrykkeligt stod i traktaterne.⁸⁷⁵ Og selvom Croissy forsikrede Meyercrone om, at Frankrig støttede Danmark, troede den danske envoyé ikke på, at Frankrig ville gå i krig blot på grund af Gottorp, som Ludvig 14. ifølge Croissy var ”indifferent” overfor.⁸⁷⁶ I februar opfordrede Ludvig 14. til, at Danmark gav hertugen de slesvigske besiddelser tilbage ”med alle de nødvendige restriktioner for at gøre ham afhængig i fremtiden af Kongen af Danmark.” For når Christian Albrecht ikke ville acceptere Oldenburg og Delmenhorst som ækvivalent for Slesvig, ville Sverige sammen med mange andre gå i krig med Danmark, og ”det ville blive meget

⁸⁷² TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 24. marts/3. april, 27. marts/6. april 1688

⁸⁷³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 20. februar 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 28. april/ 8. maj 1688, til Lente, 24. april/4. maj 1688

⁸⁷⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 10./30.april, 28. april/8. maj, 22. maj/1. juni 1688; C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 1. og 29. april 1688

⁸⁷⁵ C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 22. og 29. januar 1688

⁸⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 189, Meyercrone til Christian 5., 16. og 23. januar, 17. september 1688

vanskeligt at sikre ham [Christian 5.].” Ydermere meddelte franskmændene, at de via Rébenac i Berlin havde erfaret, at Brandenburg ikke mente, der var noget i traktaterne, som forpligtede kurfyrsten til at hjælpe Danmark, hvis det blev angrebet på grund af Gottorp. I Paris var Meyercrone ganske vist blevet forsikret om det modsatte af Brandenburgs gesandt, Spanheim, men disse meldinger fra Paris og Berlin må eller burde have virket foruroligende i København.⁸⁷⁷

Henning Meyercrone beklagede sig over, at han ingen konkrete løfter kunne få ud af franskmændene, der skiftede holdninger efter de nyheder, de fik ”fra sort til hvid” og efter egen vilje, men de afviste dog blankt at udstede en særlig deklaration om Sveriges efter Danmarks mening forkerte fortolkning af Fontainebleau-traktaten, ligesom de var skeptiske overfor, at Danmark kunne komme med i den forlængelse af våbenstilstanden i Regensburg, som man stadig forhandlede på skrømt om. I hvert fald kunne det kun ske med udgangspunkt i status quo i 1681, altså uden dansk besiddelse af Gottorp.⁸⁷⁸

Den 12. marts kunne Meyercrone imidlertid sende en ganske klar, men for ham næppe tilfredsstillende besked hjem til København. Under en lang samtale med Colbert de Croissy udbredte denne sig om den komplicerede situation. Brandenburg kunne Danmark efter hans mening ikke regne med i tilfælde af krig, ja, ifølge Rébenac ville kurfyrsten måske endog slutte sig Sverige. Hvad der havde forbavset Frankrig, var dog, at der i England absolut ingen disposition var til at blande sig i en krig, selvom Frankrig havde foreslået, at England og Frankrig skulle forene henholdsvis 25 og 15 skibe i Den engelske Kanal for at hindre nederlænderne i at sende Sverige hjælp. Englænderne hævdede det princip, at en krig i udlandet ikke berørte deres ø, og de kunne endog drage fordel af den. Alle disse problemer samt dem, man mødte i Det Tyske Rige, fik Croissy til at sige, at Ludvig 14. ikke lod Christian 5. i stikken, men det var vanskeligt at hjælpe Danmark på grund af afstanden til lands, og manglen på retrætemulighed for flåden gjorde det nødvendigt at sende en stor styrke, hvilket imidlertid ville give England jalousi. Man havde i Frankrig efterretninger om, at Sverige og Vilhelm af Oranje havde planer om at angribe Danmark, hvilket Frankrig gjorde sit bedste for at de ikke skulle gøre ustraffet. Men Danmark burde på sin side ”udvise al mulig eftergivenhed for forliget”,

⁸⁷⁷ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 12. og 26. februar, 4. marts 1688; TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 27. februar 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 31. januar/10. februar 1688

⁸⁷⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 27. februar 1688

især når man så de store problemer og udgifter, fransk assistance ville medføre. Herimod var en aftale langt fordelagtigere, og hvis det ikke handlede om andet end sikkerhed kunne man nok binde hertugen stærkt. Kort og godt: ”krigen passer ikke Frankrig nu.” Frankrig ville dog stadig lade sine ambassadører sige, at Frankrig ville assistere Danmark under alle omstændigheder for at presse Danmarks modstandere.⁸⁷⁹ Denne samtale, eller som den fremstår i Meyercrones referat, enetale af Croissy, kan næppe ses som andet end et klart afslag på fransk hjælp til Danmark i Gottorp-sagen. Ugen efter gentog udenrigsministeren de samme argumenter, og tilføjede, at hvis Sverige og Brandenburg gik sammen, kunne Danmark ikke hjælpes, og han rådede til, at Danmark ”gjorde sig så imødekommende som det var muligt.”⁸⁸⁰ Med disse udsagn om Frankrig og Brandenburgs manglende evne og vilje til at støtte Danmarks krav på Gottorp, var Danmark i realiteten isoleret totalt i hvert fald i dette spørgsmål; Frankrig lovede fortsat assistance i andre tilfælde, hvor ikke alle var mere eller mindre fjendtligt indstillet overfor Danmark. Tilsyneladende – og overraskende nok – havde det åbenbart ikke den store effekt i København. Heller ikke selvom Cheverny sagde noget lignende, om end ifølge referatet i lidt mere forsigtige toner til blandt andre Conrad Reventlow.⁸⁸¹ I hvert fald fik Meyercrone fortsat ordrer om at få Frankrigs forsikringer om støtte ved angreb, hvilket franskmændene altså for så vidt også afgav til andre regeringer, men den danske vidste jo senest fra marts 1688, at det var ren taktik uden det nødvendige redskab til enhver effektiv udenrigspolitik bag, nemlig magt. Dermed var Gottorp i realiteten tabt, 15 måneder før Altonaforliget blev underskrevet.

I dansk historieforskning er tidspunktet for Frankrigs endelige afslag på at støtte Danmark traditionelt sat til foråret 1689, nærmere bestemt den 6. maj, da Ludvig 14. på en direkte dansk forespørgsel om han ville hjælpe, hvis Danmark blev angrebet på grund af et sammenbrud i forhandlingerne i Altona, svarede, at det kunne han ikke love.⁸⁸² Men de refererede udsagn over et år tidligere er faktisk endnu tydeligere i afvisningen og blev gentaget flere gange i løbet af sommeren i en ganske hård tone. Danmark burde lave en aftale nu, ellers ville Sverige sandsynligvis angribe i 1689, og hvis det kom til fred mellem Kejseren og tyrkerne, kunne Gottorp udnytte det til at få

⁸⁷⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 12. marts 1688

⁸⁸⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 19. marts 1688

⁸⁸¹ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 15. april 1688; XXXIV, Cheverny til Ludvig 14., 6. april 1688

⁸⁸² Laursen (red.) (1907-33), Bind VIII, pp. 528-529, 547-548

restitueret alt, for hvis både Sverige, Braunschweig-Lüneburg og Nederlandene ”blev forenet mod dem [danskerne], vil det være mig [Ludvig 14.] umuligt at yde dem nogen sikkerhed.” Desuden kunne Danmark ikke ”forvente, at jeg bryder freden i hele Europa for at sikre dem en indtægtsnydelse som ikke bliver anset som åbenlys andre steder end i København.”⁸⁸³ Tålmodigheden var tydeligvis ved at slippe op, og i Ludvig 14.s verdensbillede var der ikke plads til medfølelse med en kollega, der dybest set havde gjort det samme som han selv, nemlig lavet en reunion.

Men Christian 5. ville ikke give op. Han forsøgte fortsat at få Danmark inkluderet i våbenstilstanden i Regensburg med garanti for alle besiddelser, men det blev stadig afvist, blandt andet med henvisning til, at våbenstilstanden strakte sig langt ud over den tid, den dansk-franske traktat bestod. Meyercrone skulle dog fortsat presse på for en mundtlig garanti fra fransk side om besiddelsen af Gottorp, men beskeden var blot, at Ludvig 14. stod fast ved tidligere garantier, hvilket ingen andre magter betvivlede, hvorfor en ny garanti blot ville virke suspekt. Det hjalp naturligvis ikke noget, at Meyercrone forsøgte at forklare Croissy, at det ville være et brud på våbenstilstanden, hvis Danmark blev angrebet i sine besiddelser, fordi situationen ikke havde været anderledes i 1681 end i 1684. Underforstået: Rendsborgtraktaten var fortsat i kraft. Så sent som i august sagde Croissy, at det måtte være nok med en garanti for beskyttelse mod angreb i Christian 5.s ”stater”. Meyercrone svarede hertil: ”man må sige besiddelser”, hvilket han naturligvis nævnte, fordi med ”stater” kunne man i høj grad fortolke det som om, Gottorp ikke var medregnet i garantien. Croissy talte dog blot udenom og nøjedes med at love fortsat hjælp fra Bidal.⁸⁸⁴

Udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig

På dette tidspunkt, i slutningen af august 1688, stod Europa umiddelbart foran udbruddet af endnu en storkrig. I maj døde kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg, men i første omgang var det uklart, om hans søn og efterfølger, Frederik 3., ville føre en mere franskvenlig politik, og i forholdet til Danmark var Gottorp-sagen fortsat problemet.⁸⁸⁵ Endnu mere usikker var situationen med hensyn til Köln, hvor kurfyrst

⁸⁸³ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 20. maj, 8. og 22. juli, 5. august 1688

⁸⁸⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 6. februar, 2. juli, 6. og 20. august 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 1./11. og 8./18. maj, 2./12. juni, 24. juni/4. juli, 24. juli/3. august, 28. august/7. september 1688

⁸⁸⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 21. maj, 4. juni 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 8./18. maj 1688; C. P., Danmark, XXXIV, Cheverny til Ludvig 14., 8. juni, 6. juli 1688

Maximilian Henrik døde i begyndelsen af juni. Ludvig 14.s kandidat som afløser var den franskvenlige Vilhelm Egon von Fürstenberg, mens Kejseren støttede Josef Clemens, en bror til kurfyrsten af Bayern, Maximilian 2. Emanuel, der netop var ved at indlede en belejring af Beograd. Paven besluttede, trods en kraftig fransk diplomatisk indsats at støtte Josef Clemens, og dermed var situationen særdeles betænkelig for Ludvig 14.⁸⁸⁶ En kommende kejserlig triumf ved Donau og en stor diplomatisk og strategisk gevinst ved Rhinen truede med at bringe Frankrig i defensiven. I denne situation besluttede den franske regering at slå først og forsøge at gennemføre den lynkrig, der som nævnt ovenfor var den eneste realistiske mulighed. Der findes ingen direkte vidnesbyrd om, præcis hvornår den franske beslutning om et angreb blev taget eller hvem, der støttede beslutningen bortset naturligvis fra kongen selv. Men der er næppe tvivl om, at krigsminister Francois-Michel Louvois, der med historikeren Wolfs ord var ”lige så arrogant som han var brutal”, pressede på for en krig. Colbert de Croissy var formentlig mere tilbageholdende, og så sent som den 13. august sagde han til Meyercrone, at der ikke ville komme krig i 1688, men blot en uge senere sagde han, at selvom han ønskede fred, var han nu overbevist om, at det var nødvendigt at indlede en krig i Det Tyske Rige.⁸⁸⁷ Yderligere cirka en uge senere, den 26. august, fik Cheverny besked på at komme med en vurdering af Danmarks militære styrke, da Ludvig 14.s støtte til Fürstenberg meget vel kunne føre til krig.⁸⁸⁸ På baggrund heraf må man formode, at den endelige beslutning er blevet taget omkring dette tidspunkt. I hvert fald blev krigen indledt i slutningen af september med besættelse af den genstridige paves besiddelse i Avignon, belejring af den vigtige fæstningsby Philippsburg ved Rhinen og udstedelse af en erklæring, hvor Ludvig 14. forlangte at besætte svigerindens besiddelser i Pfalz, og at Fürstenberg blev kurfyrste i Köln. Dermed havde han indledt en krig, der af mange historikere, men også i samtiden er blevet betegnet som rendyrket imperialism, men af andre er blevet kaldt et ”aggressivt forsvar.”⁸⁸⁹ Under alle omstændigheder skulle krigens karakter hurtigt vise sig at være særdeles aggressiv.

Den truende krig, der helt åbenlyst kunne få en langt større udstrækning end ”blot” Rhinlandet, satte Danmark i en vanskelig situation, hvor man med reelt kun Frankrig

⁸⁸⁶ Wolf (1968), pp. 436-439; Black (1999), p. 51; McKay og Scott (1983), p. 42

⁸⁸⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 13. og 20. august 1688, Wolf (1968), p. 442

⁸⁸⁸ C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 26. august 1688

⁸⁸⁹ Wolf (1968), pp. 444-445; Hatton (1976), p. 33; Bluche (1986), pp. 621-622

som allieret og det uløste Gottorp-problem kunne risikere en krig med en række magter. Ifølge Cheverny var danskerne særdeles usikre på konjunkturerne, men dette hang også sammen med, at den danske regering ikke vidste, om den franske ville forsøge at vinde Sverige over til sin side, og desuden var Danmark ikke blevet holdt orienteret overhovedet om de franske krigsplaner, og Frankrig havde tidligere afvist en koncert, der nu kunne have gavnet. Croissy undskyldte sig med, at det var nødvendigt med hemmeligholdelse, og Danmark burde indgå i en større offensiv liga, idet Danmarks styrker alene var for lidt, og han sammenlignede det med Sverige under sidste krig, der ganske vist blev reddet, ”men der forekommer ikke altid mirakler”, som han udtrykte det. Den manglende kommunikation mente Meyercrone dog havde den fordel, at Christian 5. dermed havde ”frihed til at tage hvilken side han ville.”⁸⁹⁰ Danmark mente, det mere end nogensinde hastede med at få lavet en koncert eventuelt med svensk deltagelse. Frankrig burde standse de usikre forhandlinger med Braunschweig-Lüneburg og i stedet yde Danmark ekstra subsidier, eventuelt til en offensiv diversion i Nordtyskland. Derved kunne også Sachsen, Hessen-Kassel og andre fyrster afskrækkes fra at gøre noget imod Frankrig.⁸⁹¹

Ludvig 14. forsøgte at påskynde Danmark til at indgå alliancer med et eller flere nabolande, naturligvis i et forsøg på at undgå, at de havnede i Vilhelm af Oranje og Kejserens lejr. Han foreslog, at hvis Sverige sluttede sig til Kejseren, kunne Brandenburg, Hannover og Danmark dele Sveriges tyske besiddelser. Frankrig var nu, i modsætning til tidligere, villig til at se på en midlertidig løsning med hensyn til Gottorp. Meyercrone mente, at Frankrig ”hele tiden havde reserveret sig muligheden for at berøve Sverige som lokkemad for at få de andre til at agere når krigen passede Frankrig.” Denne kyniske, men meget realistiske vurdering, blev ledsaget af en lige så realistisk vurdering af, at Frankrig nu havde sværere ved at starte en storkrig end tidligere på grund af, at Nederlandene var stærke, England svækket af indre splid, og Frankrigs finanser var dårlige.⁸⁹² Alternativt til et angreb på svenskerne kunne disse lade Danmark få Slesvig, og derefter kunne de nordiske lande sammen ”diktere loven

⁸⁹⁰ C. P., Danmark, XXXIV, Cheverny til Ludvig 14., 24. august 1688; TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 14./24. august, 9./19. oktober 1688; B 59, Meyercrone til Jessen, 26. september 1688, til Christian 5., 7. oktober 1688

⁸⁹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 11./21., 18./28. september, 25. september/5. oktober, 9./19. oktober 1688

⁸⁹² C. P., Danmark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 30. september 1688; TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 20. og 27. august 1688

til alle deres naboer og udvide sig på deres bekostning.” Hertil skulle Danmark have ”raisonnable subsidier”, nemlig ekstra 100.000 écus årligt.⁸⁹³

Den danske regering stillede sig tøvende overfor disse vidtløftige forslag, der nødvendigvis måtte trække Danmark ind i en større krig. Som Ehrenschild skrev til Meyercrone, ville en dansk aktiv aktion medføre angreb fra Brandenburg, Sverige og Braunschweig-Lüneburg. Det var derfor bedre at forblive i defensiven og ruste sig for franske penge. Derved blev en række tyske fyrster hindret i at sende tropper mod Frankrig.⁸⁹⁴ Croissy foreslog endnu inden krigsudbruddet, at Danmark stillede 20-25.000 mand ved Elben og udrustede 30-40 skibe for at hindre en svensk troppeoverførsel til Tyskland. Christian 5. tilbød i oktober at have helt op til 30.000 mand klar til det kommende forår, men det krævede subsidier straks, da man næppe kunne regne med støtte fra Braunschweig-Lüneburg eller Brandenburg, og Sverige var bundet til Nederlandene, hvortil kom Bengt Oxenstiernas velkendte fjendtlighed overfor Danmark. Frankrig ville dog ikke yde subsidier, før Danmark havde påbegyndt hvervningerne og havde 18-20.000 mand klar i Nordtyskland, hvilket fornærmede danskerne noget, da det virkede som en beskyldning om, at de kunne finde på at anvende pengene til noget andet. Bag mistilliden lå dog formentlig også, at Cheverny havde rapporteret hjem, at den danske hær mest bestod af udlændinge, og at den ikke var i stand til at klare en storkrig uden hjælp fra naboerne.⁸⁹⁵

Situationen i Nordeuropa var generelt flydende i efteråret 1688, da ingen af de nordtyske fyrster eller de to nordiske lande reelt havde bundet sig fast til nogen part i striden. Derfor forsøgte Danmark at skaffe faste aftaler i det mindste med Frankrig, der ønskede at vinde flest muligt, og som i modsætning til i 1672 ikke havde fået bundet en række fyrster til sig ved hjælp af subsidiebaserede alliancer. I Frankrig så man dog gerne, at også Sverige blev kædet sammen hermed, da franskmændene ikke mente at kunne stole på de tyske fyrster, og en af de nordiske magter alene var for svage til at kunne spille en afgørende rolle. Croissy forsøgte at overbevise den svenske envoyé i Paris, Nils Lillieroth, om at Sverige burde gå sammen med Danmark, da det var ”en sikker sag”, at Frankrig ville støtte Danmark, hvis det blev

⁸⁹³ C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 9. september, 5. og 14. oktober 1688

⁸⁹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig C 177, Ehrenschild til Meyercrone, 22. oktober/1. november, 26. november/6. december 1688

⁸⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 3. september, 21. oktober 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 16./26. oktober, 23. oktober/2. november, 30. oktober/9. november 1688; C. P., Danemark XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 4. november 1688; XXXIV, Cheverny til Ludvig 14., 7. september 1688

angrebet. Desuden kunne Sverige ikke erobre noget fra Danmark, men sammen med det og Frankrig kunne man erobre territorium fra andre, og endelig kunne Sverige kun forvente penge fra Frankrig. Igen var den største hindring dog, som Croissy endnu engang pointerede overfor Meyercrone, spørgsmålet om Gottorp.⁸⁹⁶

I Danmark var man villig til at se på en dansk-svensk traktat, for eksempel i form af en fornyelse af den fra 1679. Samtidig gjorde Conrad Reventlow sidst i september opmærksom på, at traktaten med Frankrig af 1682 udløb om atten måneder, hvorfor man også måtte til at forhandle en fornyelse heraf. En sådan forhandling anbefalede Cheverny varmt sin regering: ”I den usikkerhed, jeg mærker, man har her, er det det eneste sikre middel til at få at vide det, som man i virkeligheden kan vente af kongen af Danmark.”⁸⁹⁷ Men var Gottorp set fra svensk synspunkt en hindring for en nordisk alliance, var den generelle mistro til svenskerne det set fra den danske side. Meyercrone måtte ikke inklude sig i direkte forhandlinger med Lilieroth, da Sverige måske bare ville gøre sig kostbar, og skaffe Danmark naboerne på halsen.⁸⁹⁸

Påvirkningen fra The Glorious Revolution

Mod slutningen af 1688 skærpede Frankrig tonen og kravene overfor Danmark, der omvendt blev endnu mere usikker. Baggrunden herfor var en begivenhed, der skulle få endnu større konsekvenser for Europas historie end udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig, nemlig Vilhelm af Oranjes landgang i England den 15. november og kong Jacob 2.s efterfølgende flugt. Jacob 2. var i stigende grad forhadet for sine absolutistiske tiltag, sin katolske overbevisning og sin franskvenlighed. I juni 1688 fødte hans dronning en søn og tronarving, også kaldet Jacob, hvilket sikrede tronfølgen og ifølge Meyercrone vakte stor glæde i Frankrig. Det fik imidlertid også Jacob 2.s svoger, Vilhelm, til at skride til handling på invitation fra kredse i Parlamentet – den store sømagt måtte væk fra den katolske indflydelse og frem for alt væk fra hans arvefjende, Frankrig.⁸⁹⁹

I begyndelsen af oktober meddelte Croissy Meyercrone, at det nu var helt sikkert, at Vilhelm ville invadere England, men Jacob 2. afslog fransk hjælp, da det var under hans værdighed og ville gøre ham til Ludvig 14.s vasal. Da invasionen kom, udbrød

⁸⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Reventlow, 17. oktober 1688, til Christian 5., 11. og 19. november 1688

⁸⁹⁷ C. P., Danmark XXXIV, Cheverny til Ludvig 14., 18. og 28. september, 2. og 9. november 1688

⁸⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 20./30. november 1688

⁸⁹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 25. juni 1688; André (1950), p. 242; McKay og Scott (1983), p. 44; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 139

der ikke, som Ludvig 14. utvivlsomt havde forventet, en ny borgerkrig, der i årevis kunne have bundet England og Nederlandene. I stedet svigtede næsten alle kongen, inklusiv hans søster Anne og den danske svoger prins Jørgen, og Jacob 2. måtte flygte til Frankrig. Den 22. februar 1689 blev Vilhelm udråbt som konge af England med dronning Marie som medregent. Ludvig 14. bebrejdede Jacob 2. selv for at være skyld i det skete, men gav dog ham og de øvrige flygtede fra hoffet asyl i slottet Saint Germain og tilbød ham en årlig pension på 800.000 écus. Den eksilerede konge ville dog ”nøjes” med 600.000.⁹⁰⁰ I stedet for at være blevet Ludvig 14.s vasal, var han således nu blevet den franske konges almissemodtager.

Den 26. november 1688 erklærede Frankrig Nederlandene krig på grund af støtten til det skete, og samtidig begyndte de tyske fyrster at samle sig mod Frankrig. Under ledelse af fæstningseksperter Vauban blev Philippsburg ganske vist indtaget i slutningen af oktober, men en brutal fransk fremfærd mod blandt andet Koblenz, der blev lagt i ruiner, fik Brandenburg, Hannover, Hessen, Bayern og naturligvis Kejseren til at sende tropper til Rhinen. Ved årets udgang stod det derfor klart, at dette ikke blev den af Frankrig ønskede lynkrig.⁹⁰¹

Midt i denne højspændte situation valgte Frankrig at hjemkalde Cheverny fra Danmark, hvilket kan undre. Men der havde været flere tilfælde, hvor Frankrig havde været utilfreds med udsendingen i København. Allerede i marts 1686 havde Croissy beklaget sig til Meyercrone over, at Cheverny skrev alting meget kortfattet, hvilket gjorde det svært at give ham de fornødne ordrer, og ”at han [Croissy] aldrig havde set en så lakonisk ambassadør som ham,” og senere samme år var Frankrig utilfreds med, at Cheverny ikke i tide havde forudset aktionen mod Hamburg, hvor Danmark på den anden side var utilfreds med manglende engagement fra Cheverny i sagen. Også i 1687 og 1688 var der tilfælde, hvor Cheverny efter Croissys udsagn gik ud over sine instruktioner.⁹⁰² I oktober 1688 erfarede Meyercrone dog også, at Cheverny angiveligt selv gerne ville hjem. Christian 5. lod Meyercrone vide, at han gerne så Martangis tilbage som Ludvig 14.s repræsentant i København, fordi han havde været ”instrumentet for Vores første alliance” og var ”vel intentioneret” for Danmark. Inden dette ønske nåede Paris, havde Martangis imidlertid allerede fået sit kreditiv og sin

⁹⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Jessen., 2. oktober, til Christian 5., 7oktober, 31. december 1688; André (1950), pp. 242-243; McKay og Scott (1983), p. 44

⁹⁰¹ André (1950), p. 243; Wolf (1968), pp. 447-451

⁹⁰² C. P., Danmark, Ludvig 14. til Cheverny, 21. marts 1686; TKUA Speciel Del, Frankrig B 57, Meyercrone til Christian 5., 1. marts, 4. og 24. oktober 1686; B 58, Meyercrone til Christian 5., 20. juni, 19. september 1687; B 59, Meyercrone til Christian 5., 30. juli 1688

instruks som *ambassadeur extraordinaire*, og han ankom den 24. november 1688 atter til København.⁹⁰³

Martangis' instruks påbød ham at tage hurtigt til Danmark, inden det blev for vanskeligt på grund af krigen. I København skulle han gentage det netop stillede tilbud om ekstra penge til mindst 20.000 mand, der kunne fastholde "hans [Christian 5.s] naboer i frygt" og måske kunne anvendes til at udvide sig på deres bekostning. Denne rustning var nærmest at betragte som defensiv, da Danmark måtte forvente, at såfremt naboerne følte sig stærkere, ville de angribe og genindsætte hertugen af Gottorp i alle besiddelser. Derfor skulle Christian 5. være så stærkt rustet i Tyskland, at han "var i stand til snarere at udstede loven for sine fjender end at modtage den." Derudover skulle han arbejde for et dansk-svensk forbund som et bedre middel for Danmark end med Braunschweig-Lüneburg eller Brandenburg. Dog skulle han være forsigtig med disse forslag, da svenskerne var mindre ivrige herfor end danskerne. Med hensyn til en fornyelse af traktaten af 1682, kunne der ikke blive tale om at gøre mere for Danmark, end man allerede havde gjort. Endelig skulle ambassadøren undersøge Danmarks militære styrke og naturligtvis forsikre Christian 5. om Ludvig 14.s estime for ham.⁹⁰⁴

Den relativt kortfattede instruks for Martangis lagde op til en direkte fortsættelse af de forhandlinger, Cheverny og Meyercrone havde ført i de foregående måneder og var holdt i forsigtige vendinger. Derfor var den for så vidt allerede forældet, da Martangis nåede til Danmark efter Vilhelms landgang i England. Croissy afviste overfor Meyercrone enhver indrømmelse i Det Tyske Rige, hvorfor der ville blive krig dér til foråret, og i en uformel audiens i begyndelsen af december tilbød Ludvig 14., at Danmark kunne få krigstidssubsidier fra 1. januar 1689, men spurgte, hvortil Danmark ville bruge dem. Croissy indskød et forslag om et angreb på Braunschweig-Lüneburg. Meyercrone måtte forlegent erkende, at han ikke havde ordrer til at tale om noget sådant, og at han troede, det var nok med ekstra rustninger, og at man holdt sig fra Vilhelm af Oranje. Croissy afviste imidlertid blankt ekstra midler blot for dansk neutralitet, og det hjalp ikke, at danskeren gjorde opmærksom på, at Danmark havde

⁹⁰³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 16. og 23. oktober 1688; C. P., Danmark, XXXIII, Ludvig 14. til Cheverny, 21. oktober 1688; XXXV, Martangis til Ludvig 14., 26. november 1688; Geffroy (1895), p. 67

⁹⁰⁴ C. P., Danmark, XXXV, Instruks for Martangis, 22. oktober 1688. Instruksen er trykt hos Geffroy (1895), pp. 67-70

brugt af pengene på forskud, sådan som Frankrig oprindeligt havde bedt om; der måtte ifølge Croissy forhandles en fælles aktion.⁹⁰⁵

Martangis fik derfor nye ordrer til at forhandle en direkte offensiv koncert, hvor Danmark skulle angribe Braunschweig-Lüneburg eller eventuelt Brandenburg med 25.000 mand mod at modtage 600.000 écus om året at regne fra 1. januar 1689. Martangis kunne i yderste nødstilfælde gå helt op til 800.000 per år. Til gengæld ville Frankrig ikke love at sende hverken skibe eller soldater. Såfremt Sverige angreb Danmark, kunne Danmark nøjes med at sende 15-16.000 mand mod Braunschweig-Lüneburg og anvende resten mod svenskerne. Gottorp kunne komme med i fredstraktaten på betingelserne fra Rendsborgforliget, men dette måtte dog ikke nævnes specifikt i aftalen.⁹⁰⁶ Disse ganske vidtgående tilbud viser, at man i Frankrig var klar over den farlige isolation, landet var havnet i efter angrebet ved Rhinen og ændringerne i England, selvom Ludvig 14. også gav Martangis ordre til at berolige Danmark med, at uanset hvad der skete i England, var Frankrig i stand til at holde alle fjender væk.⁹⁰⁷

Dagen før disse tilbud blev sendt fra København, havde Martangis imidlertid afsendt en rapport, der måtte være nedslående for den franske regering. Han vurderede, at kun baron Jens Juel var ”dansk, og som konsekvens havde mere tilbøjelighed for Frankrig end tyskerne.” Ehrenschild tog derimod ifølge franskmanden ofte det antifranske parti. Derfor, skrev han ”er der ikke, Sire, andet end de penge, De giver til hans [Christian 5.s] ministre, som kan ordne forhandlingerne.” I det hele taget var Danmarks Konseil ”svagt” og måtte have mange sikre garantier for at støtte Frankrig aktivt. Han bedømte den danske hær og flåde som ganske stærk, men da de danske bønder var ”meget dårlige soldater”, bestod den mest af udlændinge, hvilket gjorde det svært at erstatte større tab. Endelig mente han, at Brandenburg, Sverige og Braunschweig-Lüneburg allerede havde restitueret hertugen af Gottorp med magt, hvis ikke Frankrig havde lavet en diversion ved Rhinen.⁹⁰⁸

At betegne Ludvig 14.s stort anlagte felttog i Rhinlandet anført af selveste *le Dauphin* som en ”diversion”, var noget af en underdrivelse, men de pessimistiske vurderinger i øvrigt var ikke forkerte. Efter magtskiftet i England og den franske krigserklæring til Nederlandene, og dermed reelt også til England, var Danmark langt fra interesseret i

⁹⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Ludvig 14., 26. november, 10. december 1688

⁹⁰⁶ C. P., Danmark, XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 16. december 1688

⁹⁰⁷ C. P., Danmark, XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 30. december 1688

⁹⁰⁸ C. P., Danmark, XXXV, Martangis til Ludvig 14., 15. december 1688

at kaste sig ud i et risikabelt eventyr med Frankrig. Nok havde Frankrig stadig Europas stærkeste hær, og Croissys nevø, Colbert de Seignelay, havde opbygget en stor flåde på størrelse med sømagternes tilsammen, men nu var næsten hele Europa i færd med at forene sig imod den selvbevidste konge i Versailles. I værste fald kunne, som Martangis også skrev hjem, sømagterne sammen med Sverige afskære øerne fra forbindelse til den jyske halvø, hvor Braunschweig-Lüneburg og Brandenburg så ville have frit spil.⁹⁰⁹

Meyerocrone fik derfor besked på at sige, at Danmark blot ønskede en styrkelse af forsvaret, idet det ikke alene kunne klare sig mod alle disse fjender endsige lave en for Frankrig nyttig diversion. Han skulle forsøge at stille franskmændene tilfredse med, at Danmark bandt Braunschweig-Lüneburgs tropper og hindrede svenske matroser i at rejse til Nederlandene. Derfor skulle Danmark have penge straks. Så længe Danmark ikke havde nok midler, ville en offensiv koncert kun gøre Danmark til ”krigscene” og dermed unyttig for Frankrig. Den franske regering skulle ikke nære frygt for, at Danmark ville gøre ting, der var skadelige for Frankrig, når først hæren var rustet; Frankrig havde så mange prøver på Danmarks venskab.⁹¹⁰ Frygten skulle dog snart vise sig at være mere velbegrunderet, end franskmændene formentlig havde forestillet sig.

I Danmark gjorde især Conrad Reventlow alt for at holde Danmark ude af et aktivt engagement og blot modtage subsidier til en stærk hær, der kunne holde naboerne i skak. Ifølge ham ville en egentlig fastsættelse af en dato for et dansk angreb blot føre til, at de tyske fyrster, Sverige og Nederlandene kastede sig over Danmark, mens Frankrig var optaget andetsteds. Martangis forsøgte omvendt at berolige og lokke Danmark: de tyske fyrster og Nederlandene var optaget ved Rhinen, og man kunne nemt skille England og Nederlandene ad på grund af deres modstridende handelsinteresser. Desuden var dette den eneste måde, Danmark kunne få Slesvig på. Han forsøgte også at gøre opmærksom på, at sidste krig havde vist, at Frankrig var den eneste magt, Danmark reelt kunne stole på, i 1679 havde alle Danmarks allierede jo svigtet. Endelig forsøgte han at pirke til den dårlige samvittighed ved at gøre

⁹⁰⁹ C. P., Danemark, XXXV, Martangis til Ludvig 14., 15. december 1688; Glete (1993), vol. 1, p. 218

⁹¹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyerocrone, 11./21. december 1688, 25. december 1688/4. januar 1689

opmærksom på, at Frankrig nu havde betalt Danmark 1,2 millioner écus, men når ”det er nødvendigt at tage kården i hånden, lader De [Christian 5.] den falde.”⁹¹¹

Men alt sammen uden held, hvilket både Martangis og Ludvig 14. var klar over, selvom man gjorde opmærksom på, at ved en alliance med Kejserens parti ville Danmark ikke opnå subsidier, og Gottorp ville blive restitueret, hvorimod man sammen med Frankrig kunne gøre erobringer og få ekstraordinære subsidier. Frankrig advarede Danmark mod at forblive neutralt, idet det alligevel ikke kunne vare ved. Den franske konge kunne imidlertid helt korrekt konstatere, at Danmark intet offensivt ville, slet ikke efter ændringerne i England.⁹¹² Samtidig blev Danmark presset af en anden allieret, nemlig kurfyrst Frederik 3. af Brandenburg, fordi Frankrig påbegyndte udskrivninger af kontributioner i kurfyrstens besiddelse Kleve ved Rhinen. Dermed mente han, at alliancetraktatens bestemmelser om pligt til at yde gensidig hjælp var indtrådt, og Danmark derfor skulle støtte ham aktivt mod Frankrig.⁹¹³ Den danske regering veg dog uden om og forsøgte sig med en klassisk mellemvej, nemlig at tilbyde sig som mægler. Det blev imidlertid pure afvist af Ludvig 14. Dels mente han ikke, Kejseren ville acceptere det, da Danmark var kendt som Frankrigs ven, dels ville Ludvig under ingen omstændigheder give efter i noget spørgsmål, hvorfor mægling var formålsløs, og endelig, sagde Croissy, kunne Frankrig slå alle fjenderne ”på samme tid.”⁹¹⁴ Overfor en sådan magtbrynde og selvtilid var der ikke meget plads til den forsigtige balancekurs, den danske regering forsøgte at følge, især efter ændringerne i England.

På det diplomatiske plan medførte Vilhelms magtovertagelse også betydelige problemer for Danmark i forhold til Frankrig. Da prins Jørgen sluttede sig til Vilhelm, måtte Christian 5. bedyre, at det var sket helt uden hans indblanding, hvilket var korrekt nok, den danske gesandt i London, Frederik Gersdorff, havde tværtimod forsøgt at holde Jørgen fast ved Jacob 2.⁹¹⁵ Hvad værre var end den ganske vist dynastisk interessante, men politisk ubetydelige prins, var spørgsmålet om, hvorledes man skulle forholde sig til den eksilerede konge og hans hof, da det kom til Frankrig.

⁹¹¹ C. P., Danemark XXXV, Martangis til Ludvig 14., 22. og 25. december 1688, 1. januar 1689

⁹¹² C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 6. og 13. januar 1689,

⁹¹³ Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, p. 95

⁹¹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 31. december 1688; B 60, Meyercrone til Christian 5., 21. januar 1689; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 25. december 1688/4. januar 1689

⁹¹⁵ TKUA Speciel, Del, Frankrig C 168, Christian 5. til Meyercrone, 18./28. december 1688, Bech (red.) (1979-84), bind 7, p. 512

På en tid, hvor ceremoni, titler og etikette var afgørende faktorer i det diplomatiske liv, blev Danmark og især Henning Meyercrone her sat på en vanskelig opgave. Frankrig anerkendte under ingen omstændigheder Vilhelms ret til den engelske trone, heller ikke efter at denne blev udråbt som Vilhelm 3. af ”England, Frankrig [sic!], Irland og de stater, der tilhører dem” i februar 1689. Derfor blev han konsekvent fortsat kaldt ”Prinsen af Oranje” og betegnet som usurpator, og derfor forblev Englands krigserklæring til Frankrig i sommeren 1689 ubesvaret, da den ikke var afsendt af Englands konge, Jacob 2!⁹¹⁶

Henning Meyercrone fik hurtigt det problem, at Ludvig 14. gerne så, at danskeren kom i audiens hos Jacob 2., men det ville være en form for anerkendelse af, at denne stadig var Englands konge og ville give problemer med Vilhelm. Det lykkedes dog indtil videre at holde sig til mere uformelle kontakter, og i skrivelser gik danskerne i løbet af 1689 meget diplomatisk over til at bruge både titlerne ”kong Jacob” og ”kong Vilhelm” i stedet for, som det var sædvane, at skrive for eksempel ”kongen af England” eller ”kongen af Frankrig” uden at nævne kongernes navne. Det indbragte dog en skarp reprimande fra Croissy, da det kom ham for øre, at Christian 5. havde besvaret et brev fra Vilhelm, og Martangis fik besked på at sige, at Danmark ikke kunne gøre noget værre mod Frankrig end at anerkende Vilhelm. Meyercrone undskyldte det med, at den danske konge havde besvaret brevet af hensyn til prins Jørgen. Croissy sagde med ”sorg og ærgrelse”, at det var en dårlig ting at være den første til at tage dette skridt, altså anerkendelse af Vilhelm 3., når denne ikke var i besiddelse af det hele, og der i Frankrig var ”en legitim konge, som er i besiddelse af et af sine kongeriger.”⁹¹⁷ Med sidstnævnte hentydede Croissy til, at Jacob 2. med fransk støtte var gået i land i Irland for at indlede en generobring af sit rige. I sommeren 1689 tonede Danmark dog officielt rent flag, da Robert Molesworth blev modtaget med fuldt ceremoniel, som var han udsendt af ”en virkelig konge”, som Martangis skrev.⁹¹⁸

Selvom Danmark anerkendte Vilhelm 3. som konge, vedblev spørgsmålet om, hvem der var Englands retmæssige konge at være et irritationsmoment i årene fremover, ikke mindst for de diplomater, der skulle søge at finde balancen. For eksempel kom

⁹¹⁶ Se blandt andet TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Jessen, 10. juni 1689; André (1950), p. 243 m.fl.

⁹¹⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 14. januar, 4. februar, 20. maj 1689; C. P., Danmark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 24. marts 1689

⁹¹⁸ C. P., Danmark XXXV, Martangis til Ludvig 14., 19. juli, 9. august 1689

Henning Meyercrone i foråret 1692 i store problemer, da Jacob 2.s dronning, Marie af Modena, skulle nedkomme. Hun og Ludvig 14. inviterede danskeren og hans hustru, Christiane Meyercrone (født Schrøder) til at være til stede ved fødslen i Saint Germain. Denne umiddelbart uskyldige begivenhed kunne give anledning til store diplomatiske problemer med England, da en sådan invitation blev betragtet som en stor ære og altså ville være en form for anerkendelse af den nyfødtes ret til Englands trone; et afslag ville være en forkastelse af denne ret. Meyercrone bad inderligt om at få ordre om at følge Ludvig 14. og hoffet i sommerens felttog i Flandern; derved havde han en undskyldning til at rejse væk, og det ville ikke lyde som et afslag. Ordren kom da også prompte, og Meyercrone ilede ud af Paris, da man ikke præcist vidste, hvornår dronningen skulle føde. Fødslen kastede alligevel glans over Meyercrone og derved Danmark, idet der skete det usædvanlige, at en ambassadørfrue spillede en om end indirekte rolle i diplomatiet. Christiane Meyercrone tog nemlig alene til Saint Germain og holdt dronningens hoved under fødslen. Meyercrone kunne få dage efter meddele, at den lille prinsesse, Louisa Marie, allerede var bestemt til at ægte Ludvig 14.s da niårige sønnesøn, hertug Ludvig af Bourgogne, ”hvis hun lever”, som Meyercrone skrev med hentydning til tidens store børnedødelighed.⁹¹⁹ Det gjorde hun indtil 1712, men hun blev dog ikke gift med Ludvig, der i øvrigt døde samme år. ”Affæren” omkring dronningens fødsel er i sig selv ret banal, men den viser ganske godt de problemer, diplomaterne kom ud i, når strategien om en balancepolitik blev næsten, men også kun næsten, umulig at følge i praksis.

Krigen udvides

Det blev i vinteren 1688-89 stadig sværere for Danmark at retfærdiggøre en nær tilknytning til Frankrig. Den manglende støtte i Gottorp-sagen, den udprægede fjendtlighed fra alle naboer, hovedsagligt på grund af samme sag og sømagternes samarbejde, gjorde alliancen med Frankrig stadig mindre attraktiv. Dertil kom Frankrigs hastigt voksende isolation, der ikke mindst blev fremmet af de franske troppers fremfærd ved Rhinen. For at hindre de tyske tropper i at have baser nord for den franske grænse, blev det besluttet at lægge store dele af Rhinlandet øde. I løbet af vinteren gennemførte franskmændene, anført af Louvois, derfor en systematisk ødelæggelse af en lang række byer som Mannheim, Heidelberg, Speyer og Worms.

⁹¹⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Christian 5., 16. maj 1692, til Jessen, 26. og 30. maj, 2. juni, 18. juli 1692; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 17./27. maj 1692; Wegener (udg.) (1876-82), p. 285

Dette vakte naturligvis en voldsom vrede blandt tyske fyrster og bekræftede mange i, at huguenotterne havde ret i deres fremstilling af den brutale tyrani i Versailles.⁹²⁰

Christian 5. havde en direkte interesse i, hvad der skete i Pfalz, idet hans søster, Vilhelmine Ernestine var enke efter kurfyrst Karl af Pfalz og havde flere områder i Pfalz som livgeding. Allerede inden krigen brød ud, bad Christian 5. om, at disse områder blev holdt neutrale og fri for kontributioner og indkvarteringer. Det blev imidlertid afvist af Croissy, selvom Meyercrone gjorde opmærksom på, at der herved også kunne blive taget noget fra Christian 5. selv, det vil sige hvis prinsessen døde uden arvinger. I slutningen af november fik danskeren at vide, at Pfalz' skæbne ville blive afgjort, når *le dauphin* kom tilbage fra felttoget.⁹²¹ Da den skæbne viste sig at være total ødelæggelse, også af Vilhelmine Ernestines område, beklagede Christian 5. sig naturligvis igen og især over, at prinsessens lysthus ved Heidelberg var brændt; at den gamle universitetsby også var lagt i ruiner, betød tilsyneladende mindre. Kongen forlangte på søsterens vegne erstatning og afstraffelse af de, der havde udøvet denne ugering. Croissy svarede lakonisk "det er krigens effekt, det er generelt og angår ikke kun en enkelt." Udenrigsministeren sagde dog, at hans "sind er meget langt fra disse grusomheder", men det hele var sket på Ludvig 14.s ordre, og at "plyndringerne og afbrændingerne var resultaterne af en absolut nødvendighed for at forhindre fjenderne i at finde forplejning."⁹²² Meyercrone mente, at Croissy oprigtigt var imod ødelæggelserne, men at han ikke bestemte noget i denne sag. Selvom selvste kongens anden hustru, Madame de Maintenon, var gået i forbund for netop Heidelberg "med tårene i øjnene", var kongen ubøjelig; man "brugte *la raison d'état* som undskyldning." Om Maintenon virkelig græd for sagen, vides ikke, men det er godt gjort, at Ludvig 14. via Louvois meget emsigt pådrev ødelæggelserne og nøje fulgte med i, at de var tilstrækkeligt omfattende.⁹²³ Derfor var de danske klager naturligvis omsonste.

Uanset den aggressive franske fremfærd i Rhinlandet og de danske protester, forlangte Ludvig 14. i begyndelsen af 1689, at Danmark opfyldte sine forpligtelser efter traktaten af 1682, idet Braunschweig-Lüneburg sluttede sig til Frankrigs fjender og

⁹²⁰ Wolf (1968), pp. 451-455

⁹²¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 59, Meyercrone til Christian 5., 11. og 26. november, 3. december 1688; C 168, Christian 5. til Meyercrone, 11./21. september, 2./12. oktober, 30. oktober/9. november 1688

⁹²² TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 18. marts, 1. april 1689

⁹²³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 18. marts 1689, Wolf (1968), pp. 452-455

sendte tropper til Rhinen. Dermed var Danmark ifølge Frankrig forpligtet til at angribe hertugerne. Som lokkemad fik Martangis ordre til at anføre, at kun herved kunne Danmark forvente at få hele Slesvig, og han skulle redegøre for, at hvor Frankrig altid trofast havde støttet Danmark, havde Braunschweig-Lüneburg altid modarbejdet. Endvidere kunne han foreslå traktaten af 1682, der udløb i 1690, forlænget til 1695. Han fik dog også besked på at true med, at hvis Danmark ikke ville hjælpe Frankrig, når det blev angrebet, kunne danskerne heller ikke forvente hjælp, hvis de blev angrebet af andre.⁹²⁴

Den danske regering var imidlertid lige så lidt nu som tidligere interesseret i at blive involveret i en krig, da det meget vel kunne medføre angreb fra alle nabolande samt sømagterne. Meyercrone skulle forsikre om Danmarks venskab, men samtidig skulle han forlange de for længst forfaldne subsidier, ved hvilke man kunne skaffe tropper, der i sig selv bandt tropper fra Frankrigs fjender.⁹²⁵ Den danske envoyé skulle anføre, at Frankrig havde indledt krigen uden at informere Danmark først, hvilket havde sat Danmark i en vanskelig situation. Man kunne dog skride til aktion mod at få 200.000 rigsdaler om året til flåden, hele Slesvig samt overhøjhed over Hamburg. Til en aktion mod Braunschweig-Lüneburg alene behøvedes en million rigsdaler om året, hvilket dog måtte forhøjes til 1,2 millioner, såfremt Sverige eller andre skred ind.⁹²⁶ Meyercrones forklaringer vandt dog, som man kunne forvente, ikke gehør. Croissy sagde, at Frankrig i fredstid havde betalt så mange penge til Danmark i forventning om at have en effektiv allieret i krigstid, og hvis det ikke var tilfældet, talte traktaten ikke. Meyercrone var klar over, at traktaten ikke længere blev regnet for noget af Frankrig. Han vurderede, ikke helt korrekt skulle det vise sig, at Ludvig 14. ikke længere ville betale for neutralitet på grund af dårlige erfaringer med Hannover og Bayern. I stedet ville især Louvois anvende pengene på franske tropper. Danskeren mente nok, at Croissy selv ønskede at betale de skyldige subsidier, men han styrede ikke den stadigt strammere økonomi.⁹²⁷

I Danmark konstaterede Martangis meget korrekt, at regeringen forsøgte at trække tiden, blandt andet ved at sige, at man ikke kunne være klar til angreb i maj, som Frankrig ønskede, og der var naturligvis uoverensstemmelser med hensyn til

⁹²⁴ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 27. januar, 4. februar 1689; TKUA Speciel Del, Frankrig C 191, Meyercrone til Christian 5., 7. januar, 11. februar 1689

⁹²⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 169, Christian 5. til Meyercrone, 1./11., 15./25. januar 1689

⁹²⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 169, Christian 5. til Meyercrone, 22. januar/1. februar 1689

⁹²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 28. januar, 25. februar 1689

subsidiernes størrelse. Han mente, at Danmark reelt blot trak forhandlingerne ud for at se, hvad nederlænderne ville tilbyde. Ludvig 14. ville gå med til, at aktionen først fandt sted i juni eller juli, men han mente ikke, at Danmark helt kunne undslå sig under henvisning til, at han havde indledt krigen, idet det ikke havde noget med Braunschweig-Lüneburg at gøre.⁹²⁸ Et noget tvivlsomt argument, da invasionen i Rhinlandet var en klar overtrædelse af de gældende fredstraktater. Det afgørende for, at Danmark kunne få subsidier, inklusiv dem, der var fastsat i traktaten af 1682, var imidlertid at Danmark gik i offensiv aktion eller i det mindste fornyede traktaten, hvilket dog ikke længere kunne ske på præcis samme betingelser.⁹²⁹ Danmark var dog stadig afvisende til Croissys store utilfredshed. I maj 1689 fik Henning Meyercrone klar besked herom. Hvis alliancen blot gik ud på, at Frankrig påtog sig Danmarks problemer og hjælp ved angreb, men Danmark ikke påtog sig Frankrigs eller hjælp med en militær diversion, kunne Danmark ikke ”forvente nogen subsidier, ordinære eller andre, så længe sagen var i den tilstand betragtedes alliancetraktaten som ophørt ved afslag af koncert om aktion,” og Frankrig var ikke forpligtet til at hjælpe. Meyercrone lod sig ikke forskrække heraf, men måtte blot igen konstatere, at der intet håb var om flere penge. Han vurderede, at Frankrig var i store vanskeligheder, isoleret som det var i krigen: ”man er ikke så blind, at man ikke kan se, at forholdet er ulige.” Nok gjorde Frankrig sig stort, men var reelt bange for invasion og for fiasko for Jacob 2.s felttog i Irland. Desuden var der ekstrem pengemangel.⁹³⁰ Denne korte men præcise vurdering har næppe øget den danske regerings iver for et nærmere forbund med Frankrig.

Vendepunktet: Altona og Irland

Medvirkende til Danmarks afvisende holdning overfor en offensiv aktion var utvivlsomt en reel og begrundet frygt for, som det blev anført, at komme i krig med alle nabomagter uden at Frankrig kunne eller ville hjælpe, hvilket som nævnt var blevet gjort klart året før. Nok så væsentligt var dog, at spørgsmålet om Gottorp langt om længe nærmede sig sin foreløbige løsning. I erkendelse af fuldstændig

⁹²⁸ C. P., Danmark XXXV, Meyercrone til Ludvig 14., 5. februar, 8. marts 1689, Ludvig 14. til Meyercrone, 24. februar 1689

⁹²⁹ C. P., Danmark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 24. og 31. marts, 17. april 1689; TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 29. april 1689

⁹³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 13. maj 1689

international isolation i spørgsmålet og Frankrigs klare udsagn om ikke at ville eller kunne assistere Danmark effektivt, gav de danske forhandlere stykke for stykke efter i Altona. Paradoksalt nok var det først i de sidste måneder inden forliget i Altona 20./30. juni 1689, at Frankrig forsøgte at få Christian 5. til at stå fast på sine krav overfor hertugen; hidtil havde man som nævnt rådet ham til eftergivenesshed. Årsagen var naturligvis krigen. Før havde Frankrig ønsket ro i Det Tyske Rige, men efter krigsudbruddet var alt, der kunne binde Frankrigs fjender, velkomment. Dette blev netop i maj/juni 1689 yderligere nødvendigt ved dannelsen af ”Den store Koalition” bestående af Nederlandene, Kejseren, Spanien, Savoyen og senere England samt adskillige tyske fyrster med det formål at drive Frankrig tilbage til grænserne fra 1648/59. Meyercrone mente dertil, at i franske øjne var det kun Gottorp-sagen, der gjorde alliancen med Frankrig nødvendig, hvorfor franskmændene måske ville søge at hindre en løsning.⁹³¹

Problemet set fra dansk side var den fortsatte franske afvisning af en garanti om hjælp, hvilket Martangis og Croissy ofte fik at vide, men uden effekt. Førstnævnte advarede sin regering om, at hvis Danmark måtte restituere hertugen og heller ikke fik franske subsidier, ville regeringen og især Christian 5. selv vende sig imod Frankrig. Sidst i maj sagde Croissy til Meyercrone, at det var ”uværdigt” for Christian 5. at indsætte Christian Albrecht i fuld suverænitæt; Danmark kunne ikke tabe så meget ved en krig som ved en aftale med Gottorp. Danskeren svarede naturligvis, at hvis Frankrig havde støttet Danmark fast, var det aldrig blevet nødvendigt, og han beklagede sig over Frankrigs skiftende holdninger i spørgsmålet.⁹³² I begyndelsen af juni (slutningen af maj gammel stil) var den franske ambassadør klar over, at Danmark nu var rede til at indgå forlig for enhver pris. Hoffet var så ”frygtsomt og tysk”, at det gør noget ”vanærende”. Han anså det for umuligt at få Danmark over i franske interesser; man var ikke rede til at udnytte forvirring blandt Frankrigs fjender, alliancen med Frankrig eller den største hær, nogen dansk konge havde haft. Han skød skylden på, at alt var forandret efter den franskvenlige Ahlefeldts død, så ”det ikke er genkendeligt.”⁹³³

⁹³¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 20. maj 1689; McKay og Scott (1983), p. 45; Jespersen (1989), p. 256

⁹³² C. P., Danmark XXXV, Martangis til Ludvig 14., 3. maj 1689; TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 20. maj 1689

⁹³³ C. P., Danmark XXXV, Martangis til Ludvig 14., 7. juni 1689

Denne pessimistiske og også noget ensidige vurdering fik Ludvig 14. til at reagere. I en ny instruks afsendt samme dag, som Altonaforliget blev underskrevet, fik Martangis tilsendt en ordre med ekspresbud til at meddele, at Danmark ved et angreb på grund af et sammenbrud i forhandlingerne, ville få den i traktaten af 1682 fastsatte hjælp, og endnu en uge efter indgåelse af forliget fik den franske ambassadør besked på at søge at trække det ud for at undgå et ”skamfuldt forlig.”⁹³⁴

Men det var altså for sent, og Christian 5. måtte med stor bitterhed tilføje i sit testamente fra 1684 til kronprins Frederik, at ”dette er siden i så vidt forandret ved restitutionen af hertug Christian Albrecht, Anno 1689 hvilken sag, Vi vil befale Gud og tiden.”⁹³⁵ Altonaforliget var et både politisk og prestigemæssigt nederlag af dimensioner for Danmark i almindelighed og kongen i særdeleshed. Hans ”reunionspolitik” var endt i total fiasko. Selvom man med megen ret kunne lægge skylden på den danske politik selv, ikke mindst angrebet på Hamburg, der havde provokeret alle nordtyske fyrster, blev skylden naturligvis sendt et andet sted hen, nemlig til Versailles. Det var alene den manglende franske støtte, der havde medført, at Danmark måtte give sig. Conrad Bierman von Ehrenschild skrev til Meyercrone, at det undrede de øvrige magter, der var repræsenteret i Altona, at Ludvig 14. ikke hjalp sin eneste allierede, og de så det som et tegn på fransk svaghed. Uden fransk støtte måtte man handle, som man gjorde. Meyercrone sagde ifølge sit referat kort og godt til Croissy: ”det var ikke i andres magt end Frankrig at gøre kongen [Christian 5.] mere egnet til at stå fast.”⁹³⁶

Fra fransk side var vreden ikke mindre. Da nyheden om forliget nåede Frankrig, fik Martangis besked på at give danskerne en kraftig reprimande. Forliget viste, at alle pengene til Danmark kun havde tjent til at indordne sig under hårdere betingelser. Og nu mente han at vide, at danskerne endda ville slutte sig til Frankrigs fjender i håb om senere at få noget af Gottorp tilbage. Men Danmark ville aldrig få ”virkelig støtte fra andre end min [Ludvig 14.s] side.” Ambassadøren skulle dog også forsikre om Ludvig 14.s fortsatte store affektion for Christian 5., selvom den danske konge ikke hjalp ham mod hans fjender. Frankrig kunne altid hjælpe Danmark, når det ”fandt en

⁹³⁴ C. P., Danmark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 30. juni, 7. juli 1689. For instruksens øvrige indhold, se p. xxx

⁹³⁵ Worsaae (udg.) (1860), p. 45; TKUA Speciel Del, Frankrig C 191, Meyercrone til Christian 5., 1. juli 1689

⁹³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Jessen, 15. juli 1689; C 177, Ehrenschild til Meyercrone, 8./18. og 15./25. april 1689

favorabel lejlighed til af hævne sig på sine naboer.”⁹³⁷ Samtidig meddelte Meyercrone, at Croissy havde sagt, at traktaten af 1682 nu var ophørt med at eksistere, og at man i Frankrig ”taler om sagen som det var en ruftur med Frankrig.” I Frankrig var alle overbevist om, at Danmark nu ville skifte side til Kejseren og Vilhelm 3. Blot en uge senere kunne danskeren dog meddele, at man i Frankrig vedkendte, at forliget var ventet, at man ikke ville forsøge at hindre det, men håbede på fred i Norden.⁹³⁸ Dette må nok siges at have karakter af efterrationalisering, idet Frankrig reelt ikke kunne gøre meget for at ændre Altonaforliget – det havde det jo selv nævnt på forhånd – og hvis det var så ventet, havde Martangis næppe fået de nævnte ordrer, der havde karakter af sidste øjeblikks panik.

Hvis Altonaforliget især gjorde danskerne bitre på franskmændene, opstod der i sommeren 1689 en sag, der voldsomt medvirkede til at nedkøle det dansk-franske forhold på grund af dets langt mere direkte betydning for Frankrig end Gottorps tilhørsforhold, nemlig udlejningen af danske tropper til Vilhelm 3. Danmark havde i maj 1689 sendt den flygtede franske reformerte officer, Frédéric Henri Suzannet, markis de la Forest, til England blandt andet for at tilbyde at udleje et kontingent danske tropper til den nye engelske konge. Tilbuddet blev positivt modtaget, men det blev den senere så kendte engelske gesandt i København, Robert Molesworth, der kom til at udføre opgaven i august. Oprindeligt var hovedformålet med hans sendelse at true Danmark til forlig i Altona for at tilfredsstille Sverige, men da forliget var indgået ved hans ankomst til København, blev troppeudlejningen hans første større opgave. For en gang skyld forløb forhandlingerne hurtigt, og allerede 15./25. august blev traktaten underskrevet. Danmark skulle stille 1.000 kavalerister og 6.000 infanterister til rådighed for Vilhelm 3. til brug i Skotland mod 240.000 rigsdaler eller i Irland mod 325.000 rigsdaler.⁹³⁹

Det effektive franske diplomati og efterretningsvæsen havde naturligvis vejret, at noget sådant var under opsejling. Allerede i april var der forlydender om, at Danmark muligvis ville leje tropper til Kejseren, hvorfor Martangis fik besked på at sige, at Christian 5.s reputation ”ville lide, hvis han efter at have modtaget af mig [Ludvig 14.] igennem adskillige år betydelige subsidier”, anvendte de tropper, Ludvig 14.

⁹³⁷ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 14. juli 1689

⁹³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Jessen, 15. og 22. juli 1689

⁹³⁹ Laursen (red.) (1907-33), Bind VIII, pp. 628-632; Chance (ed.) (1926), pp. 3-4, 6-7; Whelan (ed.) (1995), p. 57; Mayo (2000), pp. 11, 323

havde brug for, til at støtte hans fjender.⁹⁴⁰ Da det alligevel trak op til en udlejning, ganske vist ikke til Kejseren, men til England, hvilket var lige så galt set med franske øjne, fik den franske ambassadør i den førnævnte instruks i juni ordre til at gå langt for at hindre sagen. Han skulle tilbyde op til 3-400.000 livres om året til at vedligeholde hæren i Danmark, og Martangis skulle søge at trække en afgørelse i langdrag.⁹⁴¹ Men altså for sent og forgæves.

Opretholdelsen af en betydelig stående hær i en længere periode var en så stor finansiel byrde, at den oversteg Danmarks økonomiske evner. Problemet var her det samme, som alle magter i 1600-tallet og ikke mindst resourcesvage lande som Sverige og Danmark led under, nemlig at en stor hærstyrke ikke kunne stå uvirksom hen. Enten måtte den formindskes til et minimum, hvilket var for risikabelt under de langstrakte krige, eller også måtte den sendes i aktion, så den kunne ”leve af landet”, det vil sige fjendens land. Den tredje mulighed, som Danmark hidtil havde benyttet var at modtage subsidier udefra til hæren, men da Frankrigs betalinger ophørte, blev den fjerde mulighed taget i brug, udlejning af dele af hæren til en krigsførende magt mod betaling, her altså England, der ikke alene betalte en leje, men også skulle stå for de øvrige udgifter.⁹⁴²

Der findes fra denne situation en af de relativt sjældne situationer, hvor den danske regerings overvejelser er direkte gengivet i de bevarede kilder. Ifølge en protokol over forhandlingerne med Martangis forklarede de danske kommissærer den 15./25. august franskmanden, at de havde måttet lytte til de engelske forslag, da Frankrig trods dansk opfyldelse af traktaten af 1682 ikke havde inddraget Danmark i forhandlingerne i Regensburg, havde været indifferente både i spørgsmålet om Hamburg og Gottorp og havde indstillet betalingerne af subsidierne. I protokollen er der efter den fransksprogede tekst om konferencen med Martangis tilføjet på tysk, at man på grund af den franske tidsudtrækning samme eftermiddag (15./25. august) havde indgået en aftale med England.⁹⁴³ Ifølge Christian 5.s dagbøger var beslutningen dog allerede blevet taget den 6./16. august. Heri står, at det i konseillet ”blev delibereret om man burde blive længere udi den franske alliance, såsom de ikke i ringeste måde efterlevede deres, da befandtes rådeligst at begive sig på de allieredes parti, hvilket

⁹⁴⁰ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 14. april 1689

⁹⁴¹ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 27. og 30. juni 1689

⁹⁴² Laursen (red.) (1907-33), Bind VIII, p. 631; Whelan (ed.) (1995), pp. 60-61

⁹⁴³ TKUA Speciel Del, Frankrig A II, 12, Protokol over forhandlingerne med den franske ambassadør, 15./25. august 1689

jeg og approberte, og resolverede at træde med Molesworth udi konference”, hvilket altså blev afsluttet 9 dage senere.⁹⁴⁴

Henning Meyercrone kom med indgåelsen af traktaten i en meget ubehagelig situation, ikke mindst, fordi han først i sidste øjeblik fik meddelelse om forhandlingerne. Så sent som den 12. august (ny stil) forlangte Colbert de Croissy en garanti for, at Danmark ikke leverede tropper til Frankrigs fjender. Den danske envoyé anså denne antydning for at være uværdig, og sagde, at ”man kunne ikke mene, at Deres Majestæt [Christian 5.] gør det og samtidig modtager penge af Frankrig.”⁹⁴⁵ Ugen efter havde han dog modtaget antydninger fra Danmark om, at forhandlinger pågik på grund af den af Frankrig ”førte konduite”, og Meyercrone sagde, at Frankrig burde give Danmark ekstra subsidier til hæren, så man ikke overlod den til andre. Croissy betragtede med rette dette som afpresning, men Meyercrone forsikrede igen, at der ikke var forhandlinger i gang med Prinsen af Oranje. Croissy ”var ikke overbevist”, skrev Meyercrone. Den velinformerede udenrigsminister vidste fra Forest i London, at Danmark ville leje 8.000 mand, hvilket var ”værre end at erklære Frankrig krig”, sagde Croissy. Noget sådant kunne man have forventet af Brandenburg, men ikke af Danmark, og det var så meget mere fornærmende, da Frankrig havde betalt så mange penge for disse tropper. Endnu den 2. september (ny stil) sagde Meyercrone, at man kun havde lyttet til Molesworth’s forslag, men at intet var afgjort.⁹⁴⁶

Da nyheden om udlejningsaftalen nåede Paris, måtte Meyercrone og den danske regering forsvare sig overfor en fransk vrede, der var så kraftig, at den almindelige altid venlige diplomatiske tone for en tid var suspenderet. Allerede inden aftalens indgåelse havde Martangis fået besked på at sige, at hvis Christian 5. gjorde noget så ”skadeligt for hans reputation”, kunne han ikke forvente hjælp fra ”nogen magt i Europa”. Det ”ville være så infamt og så uværdigt for en konge at sælge sine tropper til fjenderne af sin allierede og mest mægtige ven.”⁹⁴⁷ Troppeudlejningen havde dog næppe, som Knud J. V. Jespersen skriver, nogen indflydelse på den manglende franske opbakning i Altona; den franske politik eller mangel på samme på dette

⁹⁴⁴ Molbech (udg.) (1847), pp. 498-499

⁹⁴⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 12. august 1689

⁹⁴⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 19. august, 2. september 1689; C 169, Christian 5. til Meyercrone, 16./26. juli 1689

⁹⁴⁷ C. P., Danmark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 27. juni 1689

område var som ovenfor nævnt allerede fastlagt senest i 1688.⁹⁴⁸ Snarere var rækkefølgen, som Christian 5. skrev, omvendt: da man ikke fik støtte fra Frankrig, søgte man andre udveje.

Efter indgåelsen bebrejdede Croissy naturligvis kraftigt den danske handlemåde. Danmark kunne ikke både være neutral og give tropper til ”de mest grusomme fjender af Frankrig”, og det var i øvrigt imod danske interesser at sende tropper ud af landet, når man selv havde brug for dem som sikring mod Sverige og Braunschweig-Lüneburg. Meyercrone forsøgte at forsvare handlingen med, at man havde gjort det modstræbende, fordi Martangis ikke var kommet med tilstrækkelige tilbud, og han sagde, at Danmark fortsat var fri til at forhandle med Frankrig. Det troede Croissy ikke på, ligesom han naturligvis heller ikke troede på, at tropperne ikke var rettet mod Frankrig, og Meyercrone mente, at det meget vel kunne komme til åben krig med Frankrig.⁹⁴⁹ Så galt gik det ikke, selvom Ludvig 14. skrev til Martangis, at han intet havde at sige om ”et venskabsbrud, der er så modsat af det, som jeg kunne forvente mig af alliancen med denne fyrste [Christian 5.]”⁹⁵⁰ Årsagen var utvivlsomt, at Frankrig allerede havde fjender nok, og at Danmark fortsat kunne spille en vigtig rolle i Nordtyskland og Norden. Derfor fik Martangis i slutningen af september besked på, at selvom den franske konge havde al mulig grund til at hjemkalde ambassadøren og behandle Danmark som ”en af mine fjender”, skulle han blive i håbet om at ændre Danmarks holdning. Frankrig forsøgte at forsinke afsendelsen af tropperne ved at bestikke danske ministre og embedsmænd, men uden større effekt.⁹⁵¹ Meyercrone fik også tilbud om en forlængelse af traktaten af 1682, men danskeren beklagede, at tilbuddet kom så sent og gjorde opmærksom på, at Frankrig ikke havde betalt de skyldige subsidier i tre kvartaler. Han mente formentlig korrekt, at den franske regering fortrød, den ikke havde tilbudt Danmark noget gunstigt tidligere, og at Croissy personligt meget gerne ville holde fast ved Danmark.⁹⁵²

Sammenfatning

Det kom ikke til et åbent brud mellem Danmark og Frankrig i sommeren 1689, men i løbet af 1688 og 1689 var forholdet blevet stadig mere anspændt, og ikke kun

⁹⁴⁸ Jespersen og Feldbæk (2002), p. 159

⁹⁴⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 23. september 1689, Meyercrone til Jessen, 23. september 1689

⁹⁵⁰ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 22. september 1689

⁹⁵¹ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 25. september 1689; Mayo (2000), p. 327

⁹⁵² TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Jessen, 29. september 1689

Henning Meyercrone fornemmede i sommeren 1689, at det kunne komme til krig. Christian 5. forsikrede således i juli, da de første forhandlinger med englænderne var i gang, den danske envoyé om, at der var tænkt på sikkerheden for hans person, familie og ansatte, såfremt kongen måtte tage andre ”mésures.”⁹⁵³ Baggrunden for det forværrede forhold var den storpolitiske situation med Frankrigs angreb på og brutale fremfærd i Rhinlandet, Vilhelm af Oranjes magtovertagelse i England og den gordiske knude i Gottorp. Danmark ønskede at holde sig ude af storkrigen, som det ingen interesse havde i, og man ville ikke risikere en krig med de nu politisk set forenede sømagter England og Nederlandene. Omvendt ønskede man fortsat subsidier fra Frankrig og fransk støtte i forhold til Gottorp. Begge disse faldt imidlertid bort i løbet af 1688, hvorfor der reelt ingen grund var til at holde fast ved et Frankrig, der var storpolitisk isoleret og tydeligvis ikke så stærkt som tidligere. Især den manglende støtte omkring Gottorp vakte bitterhed, og det føjede utvivlsomt blot spot til skade, at Frankrig kom med nye tilbud, da sagen reelt var afgjort og tilmed bebrejdede den danske regering dens handlemåde.

Den franske regerings politik overfor Danmark var præget af en vis arrogance. Den betragtede tydeligvis Gottorp-spørgsmålet som for Frankrig helt ligegyldigt, hvilket det i sig selv også var, men den undervurderede tilsyneladende dets betydning for Danmark. I hvert fald var den manglende garanti for hjælp i tilfælde af angreb ikke alene årsag til, at Christian 5. modstræbende gav efter, men utvivlsomt også medvirkende til den danske afvisning af at støtte Frankrig aktivt, da man blev anmodet herom, uagtet det betød, at de vigtige subsidiebetalingen blev indstillet. Omvendt undervurderede den danske regering, og måske især Christian 5. personligt, Gottorps internationale betydning. Det var ikke blot en ”domestik” affære, som det officielt blev hævdet, og heller ikke kun et spørgsmål om at fjerne Sveriges støtte ved sydgrænsen. Allerede med anerkendelsen af Gottorps suverænitæt i 1658 og stormagtsgarantierne herfor var hertugdømmet blevet en brik i det storpolitiske spil, om ikke på det militære område, så, som Lengeler skriver, som et ”diplomatsk-psykologisk påtrykningsmiddel.” Med udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig ønskede først og fremmest Vilhelm 3. ro i Norden, og derfor måtte Christian 5. uden fransk støtte tilføje i sit testamente, at ”vi vil befale Gud og tiden” denne sag.⁹⁵⁴

⁹⁵³ TKUA Speciel Del, Frankrig C 169, Christian 5. til Meyercrone, 16./26. juli 1689

⁹⁵⁴ Lengeler (1998), p. 21; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 131-132

Udlejningen af tropper til Vilhelm 3. var, som Knud J. V. Jespersen skriver, en forretningstransaktion, der ikke nødvendigvis antydede et skifte i den udenrigspolitiske kurs.⁹⁵⁵ Alligevel havde udlejningen politiske implikationer. Ludvig 14. blev tydeligvis dødeligt fornærmet over, at danskerne ikke alene ikke ville støtte ham aktivt i krigen, men endog anvendte nogle af de tropper, og endda nogle af de bedste, som han havde betalt, til at modarbejde hans interesser direkte ved at hjælpe Vilhelm 3. mod Jacob 2. Og ifølge de her anvendte kilder forsøgte Danmark ikke først at spørge Ludvig 14., om han ville leje tropperne, hvilket vel havde været mere logisk, alliancen og subsidierne taget i betragtning; Jacob 2. kunne nok have haft brug for dem. I stedet tog man selv initiativ til at spørge Vilhelm 3. Forklaringen kan kun være, at den danske regering ræsonnerede, at Vilhelm var kommet for at blive, og at man måtte holde sig på god fod med sømagterne, da der intet reelt var at hente i en krigssituation fra Frankrig. Så længe der var fred, var alliancen med Frankrig politisk og økonomisk givtig, men når Frankrig var i krig med det halve Europa, var det bedre at holde sig på nogenlunde god fod med alle.

⁹⁵⁵ Whelan (ed.) (1995), p. 61

11. Dobbeltspil og mistillid 1689-1693

Neutralitet med forbehold

Den gensidige utilfredshed gav sig altså ikke udtryk i et åbent brud i 1689, selvom både Frankrig og Danmark for så vidt havde tilstrækkeligt gode grunde til det, og derfor skal Christian 5.s udsagn i dagbogen om, at det den 6./16. august 1689 blev besluttet at indtræde i det allierede parti ikke opfattes som noget definitivt, men dog som et klart signal om, at bindingerne til Frankrig var i opløsning og om utilfredshedens omfang. Men *raison d'état* sejrede over vreden som så ofte før og siden. Martangis fik umiddelbart efter indgåelse af aftalen om troppeudlejning til England ordre på at indstille videre forhandlinger, selvom Danmark foreslog neutralitet mod subsidier; ”absurditeten i dette projekt fortjener intet svar”, skrev den franske konge.⁹⁵⁶ Men kort efter fik han alligevel besked på at meddele, at noget sådant kunne komme på tale. Han kunne endog gå op til 200.000 rigsdaler i subsidier samt ”gaver” til de vigtigste ministre. Men til gengæld skulle Danmark holde sine tropper hjemme.⁹⁵⁷ Konrad Reventlow måtte dog, angiveligt med stor beklagelse, afslå at Danmark kunne slutte en neutralitetstraktat, da landet var fuldstændig omgivet af fjendtlige magter, men man ville love ikke at gøre noget mod Frankrig indtil marts 1690, hvis Frankrig betalte de skyldige subsidier. Martangis fandt det helt urimeligt, at Danmark skulle have subsidier i en vinterperiode, hvor krigshandlingerne alligevel lå stille og samtidig med, at Danmark modtog subsidier fra England.

I øvrigt mente den franske ambassadør, at mange ved det danske hof ønskede en nærmere alliance med England, men også at andre, heriblandt Christian 5., fortsat ønskede at støtte sig på Frankrig. Afgørende var imidlertid, at man intet turde gøre uden hjælp fra mindst en nabomagt, hvilket ville sige Brandenburg eller Sverige.⁹⁵⁸ Den franske ambassadørs vurdering af Danmark var i det hele taget nu som i 1680 negativ. Danmark var ”ringe befolket, sterilt og åbent”, uden gode fæstninger og med dårligt administrerede finanser. Kongens rådgivere var tyskere, der interesserede sig mere for egne sager end statens.⁹⁵⁹ Vurderingen af Danmark var naturligvis noget subjektiv, men omvendt var det, hvad den franske regering havde at træffe beslutninger ud fra, hvilket ikke kunne animere til større imødekommenhed.

⁹⁵⁶ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 8. og 15. september 1689

⁹⁵⁷ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 3. oktober 1689; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, p. 117

⁹⁵⁸ C. P., Danemark XXXV, Martangis til Ludvig 14., 8. november, 27. december 1689

⁹⁵⁹ C. P., Danemark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 3. januar 1690

Martangis' vurdering af den politiske kurs svarede dog meget godt til den forsigtige danske balancekurs.

I overensstemmelse med traktaten med England blev et korps af professionelle soldater udrustet og med nogen forsinkelse sendt til Skotland, hvorfra de i foråret 1690 skulle videre til Irland for at bekæmpe Jacob 2.s hær. Nogle af dem kom imidlertid ikke så langt. To skibe med i alt godt 300 soldater blev opbragt af franske kapere i Nordsøen og sejlet til Frankrig som krigsfanger. Dette gav straks anledning til nye kontroverser mellem Danmark og Frankrig. Henning Meyercrone fik besked på at protestere og forlange dem løsladt. De havde ikke aflagt ed til Vilhelm 3. og tilhørte derfor stadig Danmark. Desuden skulle de ikke bruges mod Frankrig men i Irland, så de kunne ikke behandles som krigsfanger, med mindre Frankrig "ville give Verden indtryk af, at man var besluttet på at bryde alle forbindelser med os."⁹⁶⁰ Disse tvivlsomme argumenter påvirkede ikke den franske regering. Croissy sagde, at tropperne kun kunne regnes som fjendtlige i forhold til Frankrig, de tilhørte "Kong Vilhelm, som han [Croissy] kalder Prins af Oranje", Frankrig var i krig med "de rebelske undersåtter" i England, og franskmændene betragtede soldaterne som prise. Hvis Danmark ville bryde med Frankrig på grund af det, var det "meget frivolt". Det ville Danmark ikke, og Meyercrone gik derfor forsigtigt til værks, men uden held. Han mente, at Frankrig først ville se, hvordan Martangis' forhandlinger gik i København inden en eventuel løsladelse. Fangerne blev i starten behandlet dårligt, men danske klager førte til en bedre behandling i Abbéville og Chartres, Meyercrone kunne berolige med, at "de drikker, siger han [Croissy] mig, god vin," og officererne kunne mod kautions færdes frit i byen.⁹⁶¹ Længe varede denne lediggang imidlertid ikke. Louvois tog initiativ til at danne et særligt dansk regiment i den franske hær under kommando af oberst Frans Juel og forstærket med yderligere tropper op til 1.200 mand.⁹⁶²

Frankrig fortsatte på trods af tropperne til England og den meget forsigtige danske holdning med at søge at vinde Danmark for en alliancetraktat eller i det mindste en formel dansk neutralitetserklæring. Forhandlingerne, der førte frem til

⁹⁶⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 169, Christian 5. til Meyercrone, 7./17. januar, 8./18. februar 1690; Whelan (ed.) (1995), p. 65

⁹⁶¹ C. P., Danmark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 17. januar, 2. februar 1690; TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 3. og 17. februar, 3. og 10. marts, 2. juni 1690, til Jessen, 3. februar 1690; Tuxen (1888), 320-323

⁹⁶² Whelan (ed.) (1995), pp. 65-66

neutralitetstraktaten af 17./27. marts 1691⁹⁶³, foregik dog under en betydelig mistillid fra begge sider. Ludvig 14. stolede ikke på, at danskerne havde lejet de sidste tropper ud, da de ikke selv havde råd til at holde dem. Martangis fik derfor ordre til at holde nøje øje med, om danskerne ville sende tropper til Kejseren eller skibe til sømagterne og opfordre dem til at holde alle styrker hjemme. Desuden kunne Martangis gang på gang melde om total usikkerhed ved det danske hof. Regeringen afventede, hvordan det gik Vilhelm 3. i Irland og trak derfor tiden mest muligt ud. Med sådanne meldinger fra det danske hof er det ikke mærkeligt, at Ludvig 14. skrev at ”det virker som om, at man ikke kan gøre noget sikkert fundament på Danmarks beslutninger.”⁹⁶⁴ Set fra fransk synspunkt blev situationen ikke bedre af, at vicekansler i Danske Kancelli, Michael Wibe, døde den 1./11. maj 1690, da han var ”den mest habile minister” og angiveligt altid havde støttet Martangis. Franskmanden fik tilladelse til at skaffe nye støtter ved det danske hof ved hjælp af ”gratifikationer,” og han mente da også snart at have fået gjort den nu endnu mere indflydelsesrige Conrad Reventlow mere franskvenlig. Desuden var også Frederik Gersdorff og Jens Juel venligt stemt. I juli 1690 mente den franske ambassadør, at Christian 5. glædede sig over en fransk sejr ved Fleurus i Flandern og flådesejr ved Beachy-Head, og at han nu så fejlen ved at sende tropper til England og indgå Altonaforliget. Desuden manglede Danmark ”generaler, penge og et mere modigt konseil.”⁹⁶⁵ Men blot en uge senere måtte Martangis erkende, at Jacob 2.s nederlag ved Boyne i Irland 10. juli medførte, at dronningens, prins Jørgens og Vilhelm 3.s støtter var styrket, og han konstaterede, at regeringen skiftede holdning efter de nyheder, der indløb. Ludvig 14. mente, at Danmark trak forhandlingerne ud for sideløbende at kunne holde forhandlinger med de allierede i gang.⁹⁶⁶

Den franske konge havde helt ret i denne vurdering; Danmark forhandlede sideløbende med alle væsentlige magter i Nordeuropa samt Kejseren, hvilket for så vidt ikke var unaturligt for en ikke-krigsførende magt, men det skabte naturligvis usikkerhed og utålmodighed hos de øvrige. Den danske regering var som altid især meget opmærksom på, hvad Sverige gjorde. Den svenske regering var i en situation,

⁹⁶³ For detaljerne i disse forhandlinger, se Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 120-134

⁹⁶⁴ C. P., Danemark XXXV, Ludvig 14. til Martangis, 22. december 1689; XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 21. februar, 9. maj, 15. og 29. juni 1690

⁹⁶⁵ C. P., Danemark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 16. maj, 11. og 25. juli 1690; Ludvig 14. til Martangis, 1. juni 1690

⁹⁶⁶ C. P., Danemark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 1. august 1690, Ludvig 14. til Martangis, 26. oktober 1690; Bluche (1986), p. 635

der mindede meget om den danske. Man ønskede ikke at blive involveret i en storkrig, der ikke havde udsigt til at bringe umiddelbare gevinster, men til gengælde store risici, og man ønskede at udnytte krigen til kommercielle gevinster. På den anden side var man i kraft af de nordtyske besiddelser og forholdet til sømagterne en integreret del af det storpolitiske spil. I denne situation forsøgte man noget så sjældent som en dansk-svensk tilnærmelse. Også dette skete naturligvis i skyggen af den gensidige mistillid, der altid havde hersket mellem de to stater og som var blevet fornyet ved Sveriges aktive bistand til hertugen af Gottorp i Altona.⁹⁶⁷

Frankrig pressede kraftigt på for en offensiv alliance eller i det mindste et neutralitetsforbund til beskyttelse af den fri handel, hvilket hovedsagligt ville være rettet mod sømagterne på grund af Frankrigs beskedne handel på Nordeuropa. Croissy foreslog, at de to nordiske lande skulle gå sammen om at erobre for eksempel Sachsen-Lauenburg, Mecklenburg ”og andre lande”, men noget sådant fandt han ingen vilje til i hverken Sverige eller Danmark.⁹⁶⁸ Frankrig stode dog endnu mindre på Sverige end på Danmark, ikke mindst fordi Sverige sendte 6.000 mand til hjælp for Nederlandene, hvilket fik Croissy til surt at gøre Meyercrone opmærksom på, at hvor Nederlandene havde gavn af deres traktat med Sverige, havde Frankrig ingen nytte af den dyre traktat med Danmark, og danskeren mente, at mange franskmænd og især Louvois gerne så det gamle fransk-svenske forbund genoptaget. Da det i februar 1690 kom til en forsigtig fornyelse af alliancen af 1679 mellem Danmark og Sverige, hilste Frankrig den da også velkommen, om end franskmændene stadig var utilfredse med svenskerne og ikke troede på et nærmere nordisk neutralitetsforbund.⁹⁶⁹

Her tog de imidlertid fejl; den 10./20. marts 1691 blev en traktat om et neutralitetsforbund sluttet mellem Danmark og Sverige i Stockholm til forsvar for den frie, neutrale handel ved hjælp af konvojtjeneste, samarbejde om erstatningskrav for opbringelser og gensidig hjælp, hvis det kom til krig på grund heraf.⁹⁷⁰ Blot en uge senere sluttede Danmark og Frankrig i København en neutralitetstraktat. Forhandlingerne havde trukket længe ud på grund af Frankrigs mistro til Danmark og den danske forsigtighed. Dertil kom naturligvis de evige diskussioner om eventuelle

⁹⁶⁷ Landberg (1953), pp. 240-243

⁹⁶⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 11. november 1689

⁹⁶⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 20. januar, 3. februar, 3., 17. og 24. marts 1690; C. P., Danmark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 9. maj 1690; Landberg (1953), pp. 244-245; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 161

⁹⁷⁰ Landberg (1953), pp. 246-247; Jørgensen (1976), p. 74. For forhandlingerne og traktatteksten, se: Laursen (1907-33), Bind IX, pp. 72-90

subsidiars støtte. Meyercrone fremhævede overfor Croissy de store fordele, Frankrig havde haft hidtil af dansk neutralitet, hvilket blot fik udenrigsministeren til tørt at ”minde mig om tropperne, der var sendt til Irland.” De havde netop været med i det afgørende slag ved Boyne, og franskmændene var angiveligt imponeret over deres indsats, så de forlangte naturligvis, at Danmark ikke i fremtiden ydede deres fjender den støtte.⁹⁷¹

Den største hindring for en neutralitetstraktat var netop spørgsmålet om tropper til Frankrigs fjender. Ikke kun Vilhelm 3., men også Kejser Leopold 1. ønskede at gøre brug af danske tropper, og Christian 5. havde som tidligere nævnt som hertug af Holsten pligt til at stille et rigskontingent. Allerede i marts 1690 havde den danske regering forsøgt at berolige Martangis med, at de ikke skulle bruges mod Frankrig men i Ungarn mod tyrkerne, men hertil sagde franskmændene naturligvis, at det var det samme, da Kejseren så kunne frigøre andre tropper til at sende til Rhinen. Croissy mente i øvrigt ikke, at konger var underkastet samme regler som de små tyske fyrster, når det drejede sig om at stille tropper til Kejseren, hvilket var et noget besynderligt argument, da Christian 5. jo var rigsfyrste i kraft af hertugtitlen i Holsten. I begyndelsen af 1691 accepterede Ludvig 14. dog, at Christian 5. var nødt til at stille tropperne, men det måtte i så fald kun være for indeværende år.⁹⁷²

Fra fransk side søgte man at få prisen for dansk neutralitet presset ned ved at nedtone den fare, Danmark var i. Når først en skriftlig neutralitetserklæring var udstedt, havde Danmark intet at frygte, da Frankrig alene optog alle potentielle fjender. Noget overlegent sagde Croissy, at ”den store coalition” var svag på grund af indre splittelse, mens Frankrig var stærkt, fordi det alene bestemte. Det første var rigtigt nok, der manglede i udpræget grad fælles militær og politisk koordinering, men det sidste var at gøre en dyd af nødvendigheden.⁹⁷³ Meyercrone hævdede på sin side, at en neutralitetserklæring ville vække næsten samme jalousi som en defensiv alliance, og at mange kun ventede på en anledning til at angribe Danmark, men det blev afvist ligesom danske krav på 300.000 rigsdaler om året. Franskmændene tvivlede fortsat på Danmarks oprigtighed, ikke mindst da man i november indgik en defensiv alliance

⁹⁷¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 11. august, 3. og 10. november 1690; C. P., Danmark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 5. november 1690

⁹⁷² C. P., Danmark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 28. marts 1690, Ludvig 14. til Martangis, 23. november 1690, 1. marts 1691; TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 24. november 1690; B 62, Meyercrone til Christian 5., 26. januar 1691

⁹⁷³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 29. september 1690; André (1950), pp. 254-256

med Nederlandene og England. Ludvig 14. mente ligefrem noget sådant var det samme som en krigserklæring til Frankrig. Martangis var overbevist om, at der var hemmelige artikler knyttet til traktaten, hvilket der også var, men Meyercrone fik tilladelse til i al hemmelighed at vise dem til Croissy, hvilket beroligede Frankrig, om end bruddet på hemmeligheden næppe kan siges at have været loyalt overfor sømagterne.⁹⁷⁴

Colbert de Croissy virkede ifølge Meyercrone i det hele taget hårdere og mere utilnærmelig end sædvanligt, blandt andet sagde han, at traktaten af 1682 efter hans mening ”var galimatias, og at han havde været af den mening på det tidspunkt at desavouere den og rappellere Martangis.”⁹⁷⁵ En del af årsagen til denne hårde holdning var muligvis, at der ligesom i den danske regering ikke var fuld enighed om, hvad man skulle gøre. Flådeminister Seignelay døde i november 1690 og blev erstattet af Pontchartrain, der åbent erkendte, at han intet vidste om flåden! Ifølge hofrygterne var det madame de Maintenon, der havde fået ham udnævnt i stedet for Louvois, der havde ønsket sig posten. Hun ønskede angiveligt fred, mens sidstnævnte ønskede krigen fortsat. I hvert fald var der et betydeligt intrigespil i gang, hvor Louvois vedblivende fastholdt, at Frankrig skulle anvende sine penge selv til hæren, mens Croissy ønskede at vinde støtter andre steder.⁹⁷⁶

Martangis vedblev til det sidste med at være mistroisk overfor de danske intentioner og den danske ubeslutsomhed. Danmark havde ekstremt brug for penge samtidig bundet tæt til de allierede, og regeringen var ”så svag, at man intet sikkert kan vente sig.” Endnu i begyndelsen af februar mente han, at den danske regering kun brugte forhandlingerne med Frankrig til at styrke forhandlingspositionen i Haag og Wien. Det hjalp ikke på franskmandens agtelse for Danmark, at der gik rygter om at få kongens yndling, Knuth, i konseillet, da han var ”meget ignorantisk og ikke har noget kendskab til sagerne” og var i øvrigt altid ”udsvævende.”⁹⁷⁷ På det tidspunkt var Ludvig 14. imidlertid blevet overbevist om det oprigtige i de danske ønsker om et forhandlingsresultat. Det var angiveligt de fortsatte danske kontroverser med især

⁹⁷⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Jessen, 24. november 1690, til Christian 5., 8., 15. og 22. december 1690; C 169, Christian 5. til Meyercrone, 30. september/10. oktober, 25. november/5. december 1690; C. P., Danmark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 23. november 1690; Martangis til Ludvig 14., 5. december 1690

⁹⁷⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 8. december 1690

⁹⁷⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 61, Meyercrone til Christian 5., 22. september, 10. november 1690; Wolf (1968), p. 470

⁹⁷⁷ C. P., Danmark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 6. februar 1690

nederlænderne om handelen, der førte til dette, og Martangis fik nye ordrer, der førte frem til traktaten i marts.⁹⁷⁸

Fra dansk side var det netop de fortsatte problemer med sømagterne samt manglende resultater i forhandlingerne med Kejseren, der overbeviste den danske regering om, at det var bedst i den pågældende situation at indgå en formel neutralitetstraktat med Frankrig. Christian 5. noterede i sin dagbog for 27. januar 1691 (gl. stil), at da man ikke før årets kampagne kunne se, ”hvilket parti vil blive den mægtigste og stærkeste”, skulle der slutes neutralitetsalliance med Frankrig og defensivtraktater med England og Nederlandene.⁹⁷⁹ Med dette korte og klare udsagn var den danske pragmatisme klart markeret.

Ved neutralitetsakten garanterede Danmark fuldstændig neutralitet, inklusiv ikke at sende flere tropper til Frankrigs fjender. Dog måtte Danmark stille det skyldige rigskontingent. Danmark skulle mod en årlig betaling af 200.000 rigsdaler holde en hær på 15.000 mand, og såfremt det blev angrebet af Frankrigs fjender i de tyske besiddelser, skulle Frankrig støtte med 600.000 rigsdaler årligt. Der skulle endvidere være fri handel mellem de to lande, indtil en ny handelstraktat var bragt i stand, og begge parter skulle arbejde for tilvejebringelse af fred. Traktaten skulle gælde tre år efter fredsslutningen.⁹⁸⁰ De danske ministre fik også de lovede ”gratifikationer”, nemlig tilsammen 50.000 livres. For at holde denne åbenlyse bestikkelse hemmelig, blev pengene dog sendt via en købmand i Hamburg og ikke direkte. I hvert fald Gyldenløve, Reventlow, Juel og Jessen nød godt af disse gaver, der var almindelig kutyme ved traktatslutninger.⁹⁸¹

Traktaten betød en genoptagelse af de franske subsidiebetalinger, hvilket naturligvis var til stor gavn for den betrængte danske statskasse, selvom Frankrig ville betale hver måned og ikke kvartalsvis, som Danmark foretrak.⁹⁸² I krigstid var traktaten dårligere for Danmark end den af 1682, idet det kun var ved angreb af Frankrigs fjender og altså for eksempel ikke Sverige, at krigstidssubsidier blev udbetalt, og den gjaldt ikke angreb på hele Danmark-Norge. Men sammen med det næsten samtidige

⁹⁷⁸ C. P., Danemark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 18. januar, 6. og 13. februar 1691; TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 19. januar 1691; Molbech (udg.) (1848), pp. 189-190

⁹⁷⁹ Molbech (udg.) (1848), pp. 180-181

⁹⁸⁰ Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 129-130, 132-133

⁹⁸¹ C. P., Danemark XXXVII, Martangis til Ludvig 14., 23. marts, 22. maj 1691

⁹⁸² TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 27. april 1691, til Jessen, 21. maj 1691; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 26. maj/ 5. juni, 30. juni/10. juli 1691

neutralitetsforbund med Sverige betød den en styrkelse af den danske position overfor især sømagterne. Det lykkedes i sommeren 1691 de to nordiske magter at presse Nederlandene og England til erstatninger for den hidtil lidte skade ved kaperier i og en mere lempelig fremfærd fremover overfor danske og svenske handelsskibe.⁹⁸³ Også Ludvig 14. var godt tilfreds med ”genoprettelsen af Deres Majestæts venskab”, som han sagde til Henning Meyercrone i en audiens i Versailles.⁹⁸⁴ Derved var de vankelmodige danskere fjernet noget fra de allierede, i hvert fald for en tid, og Martangis fik tilladelse til at stille de danske ministre flere gratifikationer i udsigt i 1692, naturligvis under forudsætning af, at de førte en for Frankrig tilfredsstillende politik.⁹⁸⁵

Forsøg på dannelsen af et ”tredje parti”

Men traktaten var set fra fransk synspunkt først og fremmest et led i dannelsen af et såkaldt ”tredje parti.” Frankrig forsøgte at drage nytte af den danske neutralitet i forhold til de nordtyske fyrster, hvortil Danmark efter Altonaforliget igen kunne opnå mere normale forbindelser. Den franske regering ønskede naturligvis så vidt muligt at holde fyrsterne fra at yde Kejseren og Vilhelm 3. direkte hjælp. Derfor påskyndede den i årene omkring 1690 dannelsen af et såkaldt ”tredje parti” bestående af neutrale fyrster, der skulle forsøg at få en mægling i gang.⁹⁸⁶ Her kunne Danmark gøre god nytte i kraft af sin beliggenhed og traditionelt nære forbindelser til det nordtyske område, som var blevet normaliseret efter Altonaforliget. Allerede i slutningen af 1689 opfordrede Croissy til, at Danmark skulle stille sig i spidsen for et tredje parti sammen med for eksempel Münster og Brandenburg. Sverige var imidlertid også en mulig part i denne sag. I første omgang, i juni 1690, vandt Ludvig 14. hertug Ernst August af Hannover for sagen ved at love at støtte dennes ønske om at blive den niende kurfyrste i Det Tyske Rige. Sverige lykkedes det derimod ikke at vinde, primært på grund af modstand fra den fransk- og danskfjendtlige Bengt Oxenstierna.⁹⁸⁷ I stedet lykkedes det altså i foråret 1691 at få Danmark til at erklære sig neutralt, og det samme gjorde biskoppen af Münster, Frederik Christian von

⁹⁸³ Jørgensen (1976), pp. 55-61; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 162

⁹⁸⁴ C. P., Danemark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 20. april 1691; TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 20. april 1691

⁹⁸⁵ C. P., Danemark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 6. december 1691

⁹⁸⁶ Hatton (ed.) (1976), pp. 213-214

⁹⁸⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 2. og 9. december 1689, Meyercrone til Reventlow, 30. december 1689; Hatton (ed.) (1976), pp. 218-220

Plettenberg, og hertug Frederik 1. af Sachsen-Gotha mod henholdsvis hvad der svarede til 250.000 (altså mere end Danmark) og 156.000 rigsdaler om året. Men i løbet af 1691 viste det sig, at de tyske fyrster ikke ville acceptere en fred på grundlag af våbenstilstanden i Regensburg, og herefter blev målet med det ”tredje parti” for Frankrig at hindre, at den niende kur gik til Hannover, der i marts 1692 sluttede en traktat med Kejseren, der stillede Ernst August kurtitlen i udsigt. Til gengæld lovede hertugen at afbryde forbindelsen til Frankrig og stille tropper til krigen mod tyrkerne.⁹⁸⁸

Danmark havde fra starten været utilfreds med Frankrigs tilnærmelse til Hannover især på grund af Sachsen-Lauenburg, som både kurfyrsten af Sachsen, hertug Ernst August, Karl 11. af Sverige og Christian 5. gjorde krav på. Til gengæld var man tilfreds med, at Münster fik en traktat, da det kunne få kurfyrsten af Köln og biskoppen af Liege med i det tredje parti. Aller helst så Christian 5., at man fik Sachsen med, og det var netop det, Frankrig forsøgte efter skuffelsen over Hannover, men igen helt uden held, tværtimod endte det med, at kurfyrst Johan Georg 4. i sommeren 1692 sluttede sig sammen med Hannover. Martangis fik da ordre til at antyde overfor Christian 5., at denne muligvis kunne få kurfyrstetitlen i kraft af sine tyske besiddelser. Dette forslag synes dog ikke at være blevet taget videre seriøst i Danmark; det havde vel også mere karakter af fransk desperation over manglende resultater.⁹⁸⁹

Den danske regering arbejdede for at også Sverige skulle forholde sig neutralt, og man forsøgte at få gennemført, at de to nordiske lande sammen skulle fungere som mæglere i krigen, hvilket Frankrig støttede, om end man i Frankrig ikke stolede meget på svenskernes hensigter. Croissy foreslog Meyercrone, at Sverige og Danmark kunne lave en hemmelig traktat, hvor de opstillede nogle krav til en fredsslutning – underforstået til fransk fordel. Hvis de blev afvist, kunne de to lande gå i krig sammen og gøre erobringer i Nordtyskland.⁹⁹⁰ Så langt ville hverken Sverige eller Danmark dog gå, men det blev aftalt at sende en prominent forhandler fra Danmark og Frankrig til Stockholm for at forhandle om neutralitet og fælles mægling. Det var først

⁹⁸⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Jessen, 23. maj 1692; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, p. 401; Hatton (ed.) (1976), pp. 222, 224-226

⁹⁸⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig C 170, Christian 5. til Meyercrone, 7./17. april, 28. april/8. maj, 2./12. juni 1691; C. P., Danmark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 8. maj 1692, Martangis til Ludvig 14., 27. maj 1692; Molbech (udg.) (1848), p. 194; Hatton (ed.) (1976), pp. 226-227

⁹⁹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 31. august 1691, til Reventlow, 31. august 1691

meningen, at Béthune og Jens Juel skulle af sted, men fra dansk side mente man, at en så åbenlys fælles optræden ville virke suspekt i Sverige og hos Oxenstierna og dermed få den modsatte effekt, så i første omgang kom kun Béthune, i februar 1692, til Stockholm. Han døde imidlertid i august uden at have opnået noget trods et nært samarbejde med den danske gesandt Bolle Luxdorph. Sverige ønskede nemlig at have mæglerrollen alene uden dansk indblanding og knyttede sig desuden til Hannover, hvis kurfyrstestatus Karl 11. modstræbende valgte at støtte. Jens Juel blev da alligevel sendt til Sverige, men opnåede lige så lidt som Béthune i spørgsmålene om mægling og Hannover. Derimod blev i marts 1693 den dansk-svenske traktat af 1691 fornyet.⁹⁹¹

Handel og kaperi

Det var ikke kun i forholdet til sømagterne, at dansk handel havde store problemer under krigen. Også franske kapere arresterede hyppigt danske skibe, der sejlede til eller fra Nederlandene eller England, hvilket naturligvis førte til, at Henning Meyercrone gang på gang måtte anvende alle evner for at få dem frigivet og uden for store tab for købmændene. I mange tilfælde var det dog forgæves. Men der var forskel på folk. Da skibet "Elisabeth" blev opbragt efter at have forladt hollandsk havn, blev en sending vin om bord frigivet, fordi "denne vin var til Deres Majestæts [Christian 5.s] mund." Resten af lasten forblev i fransk varetægt.⁹⁹² Seignelay gjorde ifølge Meyercrone alt for at sinke frigivelse af varer, der var konfiskeret ved en fejl, og Croissy ville ikke påtage sig noget ansvar i sagen. Han mente, at så længe sømagterne opbragte alle skibe, der kom fra Frankrig, måtte Frankrig gøre det samme ved alle skibe, der kom fra disse. Naturligvis blev opbringelserne og ikke mindst frigivelserne brugt politisk. For eksempel mente Meyercrone, at tilbageholdelsen af seks skibe i sommeren 1689 var en konsekvens af Danmarks indgåelse af Altonaforliget, men problemerne fortsatte, også efter indgåelsen af neutralitetstraktaten. Croissy undskyldte, men gjorde tilsyneladende ikke noget for at standse kaperne.⁹⁹³

⁹⁹¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Jessen, 20. september 1691, til Christian 5., 2. og 30. november 1691; B 63, Meyercrone til Christian 5., 15. februar, 4. april 1692; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 26. maj/5. juni, 25. august/4. september, 3./13. november; C 178, Jessen til Meyercrone, 22. september/2. oktober 1691; Landberg (1953), pp. 245-249; Jespersen og Feldbæk (2002), p. 164

⁹⁹² TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 16. marts, 15. april, 6. maj 1689

⁹⁹³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 60, Meyercrone til Christian 5., 10. juni, 28. oktober 1689; Meyercrone til Jessen, 15. juli 1689; B 61, Meyercrone til Christian 5., 16. juni, 28. juli 1690

Som nævnt var det bestemt i traktaten, at der skulle forhandles om en ny handelstraktat. Det var kommet med på dansk initiativ, men Ludvig 14. gjorde det klart for Martangis, at det ikke hastede, og Croissy sagde, at det var unødvendigt med en ny traktat, man kunne nøjes med mindre justeringer i den af 1663. Den danske regering insisterede imidlertid på forhandlinger om en helt ny traktat, og i juni 1691 overbragte Meyercrone et traktatudkast til den franske regering. Selvom basis for den var traktaten af 1663, var der dog flere ændringer, som Frankrig var utilfreds med, men Ludvig 14. udnævnte fem kommissærer til at forhandle sagen med den danske envoyé, heriblandt Croissy, Pontchartrain samt Pomponne, der var blevet genoptaget i *Conseil d'en Haut* efter, at Louvois døde den 16. juli 1691. Ved at forhandle i Paris havde man de købmænd, der skulle have gavn af traktaten ved hånden. Christian 5. insisterede imidlertid på, at forhandlingerne skulle foregå i København, eftersom der for hvert fransk skib til Danmark eller Østersøen sejlede 50 til Frankrig fra Danmark. Trods overdrivelsen heri var dette krav formentlig ganske belejligt for Frankrig, dermed kunne forhandlingerne trækkes ud, hvilket Meyercrone da også konstaterede var hensigten.⁹⁹⁴ Danmark forsøgte forgæves at få gang i forhandlingerne om handel også de kommende år, men blev mødt med forskellige undskyldninger, der naturligvis reelt dækkede over manglende fransk interesse. I en tillægsinstruks for Bonrepaus fra december 1692 blev den manglende franske interesse i en handelstraktat udtrykt meget klart: så længe der var krig, kunne handelen aldrig få samme gavn for Frankrig som for Danmark, hvorfor han skulle forsøge at undgå at komme ind på sagen. Hvis det ikke lykkedes, skulle han fremlægge så mange indsigelser, at en traktat ikke blev til noget men på en måde, så den danske regering ikke troede, at Frankrig ville trække tiden.⁹⁹⁵

I virkeligheden var der under krigen ikke meget at forhandle om. Danmark forlangte som basis for al handelen princippet ”frit skib giver fri ladning”, hvilket Frankrig pure afviste, med mindre England og Nederlandene også accepterede det. Desuden konstaterede Croissy, at Frankrig ikke havde brug for mange varer fra Norden, så de

⁹⁹⁴ C. P., Danemark XXXVII, Ludvig 14. til Martangis, 28. juni 1691; XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 19. juni, 19. juli, 13. september 1691; TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 8. juni 1691, til Jessen, 26. oktober 1691, til Christian 5., 2 november 1691; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 28. juli/ 7. august, 15./25. september, 27. oktober/6. november 1691; Molbech (udg.) (1848), pp. 200, 229

⁹⁹⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Christian 5., 18. januar, 9. maj, 14. november 1692; C. P., Danemark XL, tillægsinstruks for Bonrepaus, 18. december 1692. Denne er trykt i Geffroy (1895), pp. 79-80. For instruks og Bonrepaus' mission i øvrigt, se nedenfor p. xxx

franske varer, Danmark behøvede, kunne man købe kontant i stedet for med naturalier.⁹⁹⁶ I stedet for en handelstraktat med Frankrig indgik Danmark i december en række elucidationer med Nederlandene og England, der var til fordel for sømagterne og til skade for Danmarks handel på Frankrig.⁹⁹⁷ Den franske kurs overfor danske handelsskibe blev noget mildere efter indgåelsen af neutralitetstraktaten, men der skete fortsat opbringelser af danske skibe, hvor man blandt andet konfiskerede engelske varer, hvilket naturligvis førte til danske klager. Omvendt klagede Frankrig kraftigt over, at der ofte blev udstedt danske pas til hamburgere og nederlændere. Danmark og Sverige fik dog undtagelser fra stramminger i 1692 af reglerne for konfiskation af skibe.⁹⁹⁸ Trods restriktionerne og de fortsatte kaperier var det et faktum, at danske handelsfolk tjente særdeles godt på den neutrale handel, og blandt disse var fremtrædende ministre som Konrad Reventlow, Thomas Balthazar von Jessen og Christian Siegfried von Plessen. Der var altså i de handelspolitiske spørgsmål tale om en klar sammenblanding af private og statslige interesser.⁹⁹⁹

Danske tropper til begge sider

Spørgsmålet om danske tropper i fremmed krigstjeneste vedblev at være en kilde til strid mellem Danmark og Frankrig trods aftalerne i 1691. Kejseren ønskede flere tropper, og de, der var sendt til Irland, havde kraftigt brug for nye rekrutteringer, da kampene og ikke mindst den hyppigste dødsårsag for soldater i 1600-tallet, sygdom, havde tyndet kraftigt ud i enhederne, således at styrken var faldet fra cirka 5.600 i 1690 til 4.300 i november 1691. Den danske regering frygtede, at englænderne ville indrullere de resterende soldater i engelske enheder, hvorved de ville være tabt for Danmark. Desuden ønskede Vilhelm 3. at anvende tropperne i Flandern efter at Jacob 2. var blevet fordrevet fra Irland. Henning Meyercrone fik derfor i slutningen af 1691 ordre på at sondere Frankrigs holdning til disse emner, og hvad Frankrig eventuelt ville gøre for at hjælpe Danmark, såfremt man afslog tropperne til Kejseren, herunder forhøjede subsidier. Med hensyn til, hvor Vilhelm anvendte tropperne, skulle han

⁹⁹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 27. juli, 30. november 1689; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 10./20. november 1689; Molbech (udg.) (1848), p. 245

⁹⁹⁷ Jørgensen (1976), pp. 63-64

⁹⁹⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Jessen, 22. februar 1692; C 171, Christian 5. til Meyercrone, 3. januar 1693; Jørgensen (1976), pp. 156-167

⁹⁹⁹ Jørgensen (1976), p. 303; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 162-163

sige, at det alene var op til ham, da de var i engelsk sold.¹⁰⁰⁰ Altså den stik modsatte holdning af, hvad man tidligere havde sagt. Ikke overraskende var franskmændene alt andet end begejstrede herover. Croissy sagde, at det var imod neutraliteten, hvis tropperne blev sendt til Flandern, da de så blev anvendt direkte mod Frankrig, og han var urolig over Martangis' meldinger om forhandlinger med Kejserens udsending. Meyerocrone forsøgte at berolige ham og sagde selvsikkert, at Christian 5. havde ret til at lytte til Kejserens forslag, ”fyrsterne ræsonnerer selv og bestemmer det som berører deres *gloire* og interesser.” Han sagde desuden, at Danmark ved Frankrigs venskab kunne vinde det, man tabte ved andre, det vil sige subsidier. Dette forsøg på afpresning blev i første omgang afvist af Frankrig, hvis mistro mod Danmark ikke blev mindre heraf.¹⁰⁰¹

For at få situationen ud at et dødvande inden forårskampagnen i 1692 fremkom et forslag om, at Danmark også kunne sende et regiment til Frankrig under kommando af Christian 5.s egen søn, Christian Gyldenløve, der i sommeren 1691 havde opholdt sig ved hoffet i Versailles. Militærhistorikeren A. Tuxen mente, at forslaget fremkom på forslag af Martangis. Det harmonerer dog hverken med, at Christian 5. udtrykkeligt i sit ”dagregister” for 6. januar 1692 (gl. stil) nævner det som et dansk forslag præsenteret for den franske ambassadør, der tog det ad referendum, eller at Martangis siden skrev, at Danmark ville bruge dette som undskyldning for at rekruttere folk til Irland.¹⁰⁰² Det virker mere sandsynligt, at Martangis i første omgang overfor sin regering forsøgte at tage æren for forslaget. Hvorom alting er blev dette forsøg på den ultimative balancegang afvist, da Frankrig mente at have tilstrækkeligt med soldater, og at de tilbødte i øvrigt ikke kunne kompensere for de, der var sendt til England. I stedet foreslog Croissy, at Danmark kunne få forhøjet subsidierne med 50.000 écus årligt, hvis man lovede ikke at søge om mere under krigen, hvis man ikke sendte yderligere tropper til Frankrigs fjender, og hvis kontingentet til Kejseren højst blev på 1.500-2.000 mand. Men han gjorde det klart, at hvis Danmark gav ”en eneste mand til Kong Vilhelm”, var neutralitetstraktaten og dermed subsidierne faldet bort.¹⁰⁰³ Under

¹⁰⁰⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig C 170, Christian 5. til Meyerocrone, 10./20. og 17./27. november, 15./25. december 1691; Tuxen (1888), p. 341; Molbech (udg.) (1848), p. 244; Laursen (udg.) (1907-33), Bind IX, p. 397

¹⁰⁰¹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyerocrone til Christian 5., 16. november, 7. og 14. december 1691

¹⁰⁰² C. P., Danmark XXXVIII, Martangis til Ludvig 14., 4. marts 1692; Wegener (udg.) (1876-1882), p. 259; Tuxen (1888), pp. 342-343

¹⁰⁰³ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyerocrone til Christian 5., 8. og 22. februar 1692; C. P., Danmark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 14. februar 1692; Wegener (udg.) (1876-82), p. 265

stor utilfredshed endte Frankrig dog med i april at acceptere, at Danmark sendte 2.000 mand til Kejseren, men man fastholdt stærkt kravet om, at der ikke blev rekrutteret i Danmark til England, og at det var traktatstridigt, hvis de, ”der er de bedste i hele hæren”, blev sendt til Flandern. Martangis mente imidlertid, at der ville blive hvervet tropper under alle omstændigheder på grund af dronningens og tyskernes indflydelse ved hoffet.¹⁰⁰⁴

Heri fik den franske ambassadør fuldstændig ret. Forbuddet mod at rekruttere tropper blev ganske vist formelt overholdt, men den danske regering fik hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, der kommanderede korpset, til at stå for hvervningen af tropper i Brandenburg og undskyldte sig med, at man ikke kunne hindre en fyrste i at hverve tropper uden for Danmark.¹⁰⁰⁵ Trods de franske protester kom korpset også til Flandern, hvilket Ludvig 14. var særdeles fortørnet over, men igen blev forbindelsen opretholdt, om end Martangis fik besked på, at de danske ministre nu kunne glemme alt om de lovede ”gratifikationer”.¹⁰⁰⁶

Til gengæld blev der alligevel i august 1692 dannet et særligt dansk regiment under kommando af Christian Gyldenløve og med Frans Juel som næstkommanderende, selvom Christian 5. var betænkelig ved, at Juel angiveligt var katolik og kunne risikere at påvirke den unge Gyldenløve. Det var først Ludvig 14.s mening, at det skulle tjene i Catalonien, men Gyldenløve ville være på hovedkrigsskuepladsen, og Meyerchrone fik ordre at bede herom. Under navnet ”Royal Danois” deltog denne styrke indtil krigens slutning i 1697 i en række hårde kampe i Flandern og efter, at Gyldenløve havde forladt det i 1696, også i Italien og Catalonien. Alle udgifter hertil blev afholdt af Frankrig, men en del af rekrutterne til det kom fra danskere i engelsk tjeneste, der var blevet taget til fange i Flandern. Regimentet blev opløst i 1698.¹⁰⁰⁷

De to regimenter i henholdsvis allieret og fransk tjeneste er et sigende, man fristes til at sige barokt, udtryk for den danske regerings balancegang under Den pfalziske Arvefølgekrig. Ganske vist måtte de formelt ikke kæmpe mod hinanden og kunne

¹⁰⁰⁴ C. P., Danemark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 7. og 14. februar, 4. marts 1692; TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyerchrone til Christian 5., 4., 11. og 18. april 1692; C 170, Christian 5. til Meyerchrone, 19./29. april 1692; Laursen (udg.) (1907-33), Bind IX, pp. 400-401

¹⁰⁰⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 170, Christian 5. til Meyerchrone, 12./22. april 1692; C 178, Jessen til Meyerchrone, 31. maj/10. juni 1692; C 179, Reventlow til Meyerchrone, 12./22. april 1692; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 274-276; Molbech (udg.) (1848), p. 256; Laursen (udg.) (1907-33), Bind IX, p. 400

¹⁰⁰⁶ C. P. Danemark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 17. april 1692

¹⁰⁰⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyerchrone til Jessen, 1. og 18. august 1692, til Christian 5., 19. september 1692; Wegener (udg.) (1876-82), pp. 295-296; Tuxen (1888), pp. 350, 361, 369, 392-394, 397

hjemkaldes, såfremt Christian 5. havde behov for dem, men det var næppe realistisk. Situationen var altså under størstedelen af krigen den, at samtidig med, at danskere kæmpede på engelsk side mod Frankrig, kæmpede andre danskere på fransk side mod England. Sidstnævnte endda under kommando af Christian 5.s egen søn. En del af danskerne kom endog til at kæmpe på begge sider. Balancegangen var ikke enestående for Danmark, både Sverige og en række nordtyske fyrster forsøgte lignende manøvrer, men det er ikke uforståeligt, at Frankrig efter troppeudlejningen til Vilhelm 3. i 1689 ikke længere havde tillid til oprigtigheden i de danske venskabsforsikringer.¹⁰⁰⁸

Ledelsesændringer

I 1691-92 indtrådte der nogle ændringer i den politiske ledelse i både Frankrig og Danmark. Louvois var som nævnt død i sommeren 1691, og selvom han formelt blev afløst af sin søn, markis de Barbézieux, som krigsminister, blev det i praksis markis de Chamlay og flere andre uofficielle militære rådgivere, der overtog dette hverv. Hertugen af Beauvillers, der var Colberts svigersøn, og Arnauld de Pomponne blev samtidig optaget i *Conseil d'État*. Sidstnævnte skulle også varetage opgaver omkring udenrigspolitikken, hvilket Henning Meyercrone naturligt nok anså for at være en svækkelse af Colbert de Croissy. De to var da heller ikke altid enige om udenrigspolitikken, blandt andet troede Pomponne mere på at kunne få Sveriges støtte end Croissy, hvilket formentlig grundede på Pomponnes førstehåndskendskab til – og positive erfaringer med – Sverige tyve år tidligere.¹⁰⁰⁹ Henning Meyercrone fik ordre til at optræde forsigtigt for ikke at vække jalousien yderligere. Den danske envoyé mente, ligesom de fleste andre i samtiden, at den franske udenrigspolitik uden Louvois og med Pomponne ville blive præget af mere ”mildhed og humanitet.” Det blev da også hans erfaring, og i hvert fald i et tilfælde udnyttede han dette, nemlig til at skaffe de forhøjede subsidier fra et tidligere tidspunkt i 1692, end Croissy ønskede, hvilket dog ifølge Meyercrone ikke hindrede sidstnævnte i at tage æren. Ministerskifterne betød dog også, at Ludvig 14. i endnu højere grad tog direkte del i de militære og udenrigspolitiske beslutninger og gjorde endnu mere brug af uformelle kontakter frem for *Conseil d'en Haut*, hvor i øvrigt *le Grand Dauphin* umiddelbart

¹⁰⁰⁸ Tuxen (1888), p. 344; Whelan (ed.) (1995), p. 66

¹⁰⁰⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 27. juli 1691, Meyercrone til Jessen, 9. november 1691; Wolf (1968), pp. 464-465

efter Louvois' død for første gang deltog i et møde som 29-årig og altså langt over myndighedsalderen.¹⁰¹⁰

I Danmark var den franskvenlige vicekansler i Danske Kancelli Michael Wibe som nævnt død i 1690. Conrad Bierman von Ehrenschild og Thomas Balthazar von Jessen var dog fortsat ledende i udenrigspolitikken og som relativt franksindede. Christian 5. søgte dog omkring 1690 ligesom kollegaen i Versailles at øge sin indflydelse ved at lægge en del sager ud til andre end medlemmerne af Geheimekonseillet. Nok så væsentligt var dog, at Christian Siegfried von Plessen i januar 1692 fik sæde i konseillet, hvor han stod for en sanering af de betrængte finanser. Udenrigspolitisk fik han imidlertid også hurtigt indflydelse. Han stod for en tilnærmelse til sømagterne, hvor han havde været Danmarks repræsentant ved Vilhelm 3.s kroning i England i 1689.¹⁰¹¹ Martangis betegnede ham som prins Jørgens "kreatur" og mente, at med hans optagelse i konseillet havde Frankrigs fjender helt overtaget her, hvor Plessen havde mest "kredit", hvorimod den franskvenlige Jens Juel havde mistet sin "åndrighed". Martangis var i det hele taget fortsat stærkt negativ overfor alle disse "tyskere" ved det danske hof, for selv om Christian 5. var meget glad for forbindelsen til Ludvig 14., "havde han ikke styrken til at modstå det store antal tyskere, der styrer hans affærer og kommanderer hans tropper" eller dronningen, prins Jørgen og Vilhelm 3. Han mente kun Danmark havde holdt sig til Ludvig 14. "i kraft af indsmigren og den frygt, han [Christian 5.] har haft for hans [Ludvig 14.s] magt."¹⁰¹² Som sædvanlig skal ambassadørernes vurderinger tages med betydelige forbehold. Ligesom Martangis kritiserede alle, der ønskede dansk tilknytning til sømagterne og Kejseren negativt, var den eneste i den danske regering, der fandt nåde for Robert Molesworth's skarpe pen samme år, Siegfried von Plessen, og Bonrepaus mente omvendt, at den franskvenlige Jessen "har mest opvakhed og levende ånd."¹⁰¹³ Man skal naturligvis ikke underkende hverken de franske eller danske ministres indflydelse på den politiske kurs, men på den anden side skal heller ikke de to kongers egen indflydelse negligeres. Både Ludvig 14. og Christian 5. sørgede omhyggeligt for at føre en "del og hersk" politik, især inden for udenrigspolitikken, så ingen alene havde kongens øre. Derved blev de aldrig gjort til marionetter for dygtige bureaukrater og

¹⁰¹⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 62, Meyercrone til Christian 5., 27. juli 1691, 11. april, 9. maj 1692; Wolf (1968), pp. 464-465

¹⁰¹¹ Bech (red.) (1979-84), bind 11, p. 406; Jespersen (1989), pp 220-221; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 146-149

¹⁰¹² C. P., Danemark XXXVIII, Martangis til Ludvig 14., 8. januar, 11. marts, 1. april 1692

¹⁰¹³ C. P., Danemark XLIV, Bonrepaus til Ludvig 14., 17. marts 1693; Molesworth (1976), pp. 165-166

politikere, men beholdt et betydeligt greb om politikken, om end formentlig mere Ludvig 14. end Christian 5.

Sachsen-Lauenburg

Trods de mislykkede forsøg på at få Hannover og Sachsen til at danne et for Frankrig gunstigt tredje parti i Tyskland fortsatte de franske bestræbelser på at danne et sådant og i hvert fald holde flest mulig tyske fyrster bundet hjemme, så de ikke kunne sendes til Rhinen. Omdrejningspunktet for disse forhandlinger blev Sachsen-Lauenburg, som hertugerne af Celle og Hannover havde besat, hvorved de var kommet i besiddelse af land på Elbens østbred, herunder fæstningen Ratzeburg, hvilket Danmark af strategiske grunde var stærkt imod. Selvom det lille hertugdømme i sig selv var uden interesse for Frankrig, kunne det bruges til at tiltrække Danmark, Brandenburg samt Wolfenbüttel, der ikke ønskede kurværdigheden til Ernst August. Derfor fik Meyercrone i juni 1692 besked om, at Frankrig var villig til at yde subsidier til Wolfenbüttel mod neutralitet, tilbagekaldelse af tropper i allieret tjeneste og modarbejdelse af den niende kur. Danmark skulle besætte Sachsen-Lauenburg, der siden skulle gå til Wolfenbüttel.¹⁰¹⁴

De væsentligste forhandlinger foregik i København i så stor hemmelighed som muligt. Der var dog væsentlige uenigheder, især omkring tilbagekaldelsen af Wolfenbüttels tropper i Flandern, og da den danske regering i løbet af august gjorde klart, at aktionen mod Sachsen-Lauenburg ikke kunne nå at blive gennemført før vinteren, kølnedes Frankrigs interesse. Martangis fik ordre til at trække forhandlingerne til hen sidst på vinteren, så Frankrig ikke anvendte unødige ressourcer, som i værste fald kunne blive brugt af Wolfenbüttel i Kejserens tjeneste.¹⁰¹⁵

Danmark pressede på for alligevel at få traktaten og subsidiebetalingerne i stand i efteråret 1692, idet man mente at vide, at Kursachsen og Hannover havde lavet en aftale om, at førstnævnte skulle have Erfurt, mens sidstnævnte fik Sachsen-Lauenburg. Derfor måtte traktaten ikke udsættes på grund af en ”sådan småting”, som

¹⁰¹⁴ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Christian 5., 19. juni, 1. august, 12. september 1692

¹⁰¹⁵ C. P., Danemark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 22. juli, 21. og 28. august, 4. og 11. september 1692, Martangis til Ludvig 14., 19. august 1692. Wegener (udg.) (1876-82), p. 307. For detaljer i forhandlingerne, se Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 406-432

subsidiebetalingen.¹⁰¹⁶ For Frankrig var det dog ikke nødvendigvis småting. I 1692 var de franske finanser presset som aldrig før, og der var ingen udsigt til bedring, tværtimod, eftersom Frankrig den 29. maj og 2. juni led store flådenederlag ved Barfleur og La Hogue i Den Engelske Kanal. Ludvig 14. og Jacob 2. måtte dermed opgive den ellers planlagte invasion af England til fordrivelse af Vilhelm 3.¹⁰¹⁷ Den franske regering gjorde, hvad den kunne for at negligere nederlaget. Martangis og Meyerchrone fik meddelelse om, at Frankrig havde mistet ”nogle skibe”, hvilket medførte en udsættelse af den engelske konges genindsættelse. Man hævdede dog at kunne erstatte tabet hurtigt. Meyerchrone skrev til København, at det udsagn ikke havde ”noget som helst indhold.” Christian 5. nøjedes med at hævde, at han glædede sig over, at tabet ikke havde været så stort, som de første rygter havde lydt, og Meyerchrone kunne tørt konstatere, at det nu ikke længere var nødvendigt at lade sin sekretær, P. Heins, følge Jacob 2. under invasionen, som det ellers havde været planlagt.¹⁰¹⁸ Den franske flåde var nu tvunget i defensiven, og den franske økonomi var under stadigt større tryk. Det var derfor naturligt, at man ikke ville anvende midler til en aktion, der havde beskeden værdi for Frankrig og var uden værdi, hvis Wolfenbüttel faldt fra, eller Danmark indgik en aftale med Hannover om Sachsen-Lauenburg.

Mens forhandlingerne stod i stampe i København, valgte Frankrig igen at skifte ambassadør i København. Martangis blev i foråret 1692 alvorligt syg, så han havde problemer med at passe ambassadørposten, og lægerne anbefalede ham luftforandring. Han anmodede derfor om at få orlov i et halvt år. Fra dansk side blev dette anbefalet, selvom man gerne ville beholde ham på grund af hans gode intentioner, og man så ham helst tilbage hurtigt, så der ikke kom en anden, ”der var ubekendt med sagerne på disse steder”, som det tidligere var sket. I Frankrig ønskede man imidlertid ikke at lade posten stå tom i et halvt år, og det blev i stedet besluttet at rappellere Martangis helt. Desuden var Croissy ifølge Meyerchrone utilfreds med hans ”konduite” uden dog at angive nærmere hvorledes.¹⁰¹⁹ Det var ikke let at finde en

¹⁰¹⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig C 170, Christian 5. til Meyerchrone, 25. oktober/4. november 1./11. november 1692

¹⁰¹⁷ Guéry (1978), p. 237; Black (1999), pp. 81-82

¹⁰¹⁸ C. P., Danemark XXXVIII, , Martangis til Ludvig 14., 24. juni 1692; Ludvig 14. til Martangis, 26. juni 1692; TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyerchrone til Jessen, 26. maj, 26. juni 1692, til Christian 5., 7. juli 1692; C 170, Christian 5. til Meyerchrone, 24. maj/3. juni 1692; Wegener (udg.) (1876-82), p. 286

¹⁰¹⁹ C. P., Danemark XXXVIII, Martangis til Ludvig 14., 8. maj, 3. og 20. september 1692, Ludvig 14. til Martangis, 18. og 25. september 1692; TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyerchrone til Jessen, 14.

egnet afløser, hvilket ikke blev mindre besværligt af, at Meyercrone frarådede at vælge Bidal, som Danmark havde haft dårlige erfaringer med i Altona, men som Croissy fandt bedst egnet. I oktober faldt valget dog på Francois d'Usson, markis de Bonrepas. Han havde haft en række poster ved flåden, senest som generalintendant, men han havde også været udsendt som diplomat i England og Nederlandene før Vilhelms magtovertagelse. Hans position var imidlertid ikke optimal i 1692: han var rival til Pontchartrain, og han blev gjort medansvarlig for flådenederlaget ved La Hogue og frataget sin post ved marinen. Det var derfor en mand i delvis unåde, der i oktober 1692 blev udnævnt til *ambassadeur extraordinaire* i Danmark. Henning Meyercrone mente alligevel, at valget af Bonrepas var til stor gavn for Danmark, da han stod på god fod med Croissy, og madame de Maintenon var hans protégé.¹⁰²⁰

Bonrepas' kortfattede instruks af 20. oktober 1692 pålagde ham at fortsætte og afslutte Martangis' forhandlinger om en aktion mod Sachsen-Lauenburg og støtte Danmark i dannelsen af en alliance bestående af Danmark, Kursachsen, Münster, Wolfenbüttel og Mecklenburg til modstand mod den niende kur. Dog kunne Danmark og Wolfenbüttel kun få subsidier i tilfælde af en aktion senest i april 1693. Endvidere skulle han naturligvis forsikre om Frankrigs venskab og herunder fremhæve, hvordan Frankrig nøje havde overholdt traktaten af 1691 med hensyn til betaling af nu over en million livres. På grund af faren for angreb fra sømagterne skulle han tage et dansk skib i fransk havn til Jylland eller Norge for derfra at rejse videre til København.¹⁰²¹

Rejsen viste sig imidlertid at blive langt mere besværlig end ventet. Bonrepas rejste sammen med en anden prominent fransk diplomat, grev d'Avaux, der skulle til Stockholm for at erstatte den afdøde Béthune. På grund af dårligt vejr og forhandlinger om flådeforsyninger på Flekkerø i Norge nåede Bonrepas først København den 24. februar 1693 efter en strabadserende rejse i den nordiske isvinter.¹⁰²² Den danske regering så gerne en afslutning af traktaten om aktionen mod Ratzeburg og bad Meyercrone anmode om, at Bonrepas fik tilstrækkelige ordrer, så man undgik "megen skriven frem og tilbage." Men da Frankrig besluttede at sende

marts 1692, til Christian 5., 25. juli, 8. august, 5. og 26. september 1692; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 28. juni/8. juli 1692

¹⁰²⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Jessen, 2. og 16. oktober 1692, til Christian 5., 9. oktober 1692; C. P., Danemark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 16. oktober 1692; Prevost et al. (1933-(94)), tome 6, spalte 1048-1049

¹⁰²¹ C. P., Danemark XXXVIII, instruks for Bonrepas, 20. oktober 1692. TKUA Speciel Del, Frankrig A II, 12, kreditiv for Bonrepas, 9. december 1692. Instruksen er trykt hos Geffroy (1885), pp. 74-79

¹⁰²² C. P., Danemark XL, Bonrepas til Croissy, 24. februar 1693; Jespersen og Feldbæk (2002), pp. 163-164. d'Avaux nåede først Stockholm i maj, jf. Landberg (1953), p. 248

baron d'Asfeld til København fra Dresden for at føre forhandlingerne, indtil Bonrepaus kom, forsøgte man at få ham sendt videre til Stockholm, dog uden held.¹⁰²³ Martangis skrev til Asfeld om den danske utilfredshed med dennes ankomst, og at danskerne havde bedt ham blive, indtil Bonrepaus kom. Den selvbevidste Asfeld skrev dog blot tilbage, at "De ved bedre end jeg, om De skal følge dem [ordrerne fra Ludvig 14.] eller ej".¹⁰²⁴ Det skulle han naturligvis, men Conrad Reventlow bad Asfeld vente med den officielle overtagelse af forhandlingerne til Martangis var rejst. Asfeld spurgte påtaget naivt, om der var nogen personlig grund, hvilket Reventlow pligtskyldigt, men ikke videre troværdigt, benægtede. Asfeld mente, årsagen var føjelighed over for de allierede, mens Ludvig 14. troede, at Danmark forventede at kunne få bedre vilkår fra en ny ambassadør end af Asfeld.¹⁰²⁵ Man kommer dog nok årsagen nærmere ved et brev, som Martangis' sekretær, Baize, der var blevet i København for at overdrage ambassadens papirer til Bonrepaus, skrev til Croissy i begyndelsen af februar 1693. Han havde hørt fra Gyldenløve og en unavngiven person, at Asfeld på ingen måde behagede danskerne, og at de kun forhandlede med ham af nød, hvilket bekræftes af, at Christian 5. noterede i sit dagregister, at man ikke kunne forhandle med franskmanden. At Asfeld kunne være en anstrengende herre, fremgår af, at Baize fik udtrykkeligt forbud mod at skrive noget om forhandlingernes gang til Croissy, da det kun var Asfeld, der måtte bære udenrigsministeren med rapporter. Asfeld havde også kun været i København i få dage, da han skrev til Croissy, at eftersom Martangis' rapporter var meget forskellige fra hans, måtte man "befale Bonrepaus at undersøge sandheden."¹⁰²⁶

Da Martangis i begyndelsen af 1693 var rejst, og Bonrepaus stadig var i Norge, gik man dog fra dansk side med til forhandling med Asfeld. Årsagen var primært, at Celle i januar befæstede sig endnu stærkere i Ratzeburg, og at der blev lagt et betydeligt pres på Wolfenbüttel fra engelsk og nederlandsk side for at forsone sig med

¹⁰²³ C. P., Danmark XXXVIII, Ludvig 14. til Martangis, 13. november 1692; TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Christian 5., 31. oktober 1692; C 170, Christian 5. til Meyercrone, 4./14. oktober, 15./25. november 1692; Wegener (1876-82), p. 309

¹⁰²⁴ C. P., Danmark XL, kopi af brev fra Martangis til Asfeld, 25. november 1692, kopi af brev fra Asfeld til Martangis, 2. december 1692

¹⁰²⁵ C. P., Danmark XL, Asfeld til Croissy, 16. december 1692, Ludvig 14. til Asfeld, 8. januar 1693; Wegener (udg.) (1876-82), p. 334

¹⁰²⁶ C. P., Danmark XXXVIII, Baize til Croissy, 3. februar 1693; XL, Asfeld til Croissy, 23. december 1692

Celle og Hannover. Man havde således ikke længere tid til at lade personspørgsmål spille en rolle.¹⁰²⁷

Forhandlingerne kom hurtigt i skred, og da Bonrepaus nåede frem, var en traktat nær ved at blive afsluttet. Den kom i stand i begyndelsen af marts 1693 i form af dels en traktat mellem Danmark Frankrig, dels en mellem Danmark og Wolfenbüttel. De indeholdt, at Danmark ville betale Wolfenbüttel 100.000 rigsdaler årligt mod at der ikke længere blev sendt tropper til de allierede men i stedet blev holdt 6.000 mand til forsvar af hertugdømmet. Desuden skulle Wolfenbüttel modarbejde den niende kur. Frankrig ville betale Danmark de 100.000 rigsdaler årligt og samtykke i en dansk aktion mod Ratzeburg. Såfremt Danmark eller Wolfenbüttel blev angrebet på grund af nogen af bestemmelserne, skulle Frankrig yde hjælp til Danmark efter traktaten af 1691 samt fordoble det årlige beløb til Wolfenbüttel. I hertugdømmet havde der været megen betænkelighed ved foretagendet, og selve samtykket til aktionen blev udeladt fra traktaten, selvom den skulle holdes strengt hemmelig. De ledende folk i Wolfenbüttel fik dog, som det var sædvane, personlige gratifikationer af Danmark og Frankrig.¹⁰²⁸

Et var imidlertid at blive enige om hensigten, noget helt andet udførelsen. Der blev fortsat forhandlet i København om, under hvilke betingelser, aktionen mod Sachsen-Lauenburg skulle finde sted. Den 27. marts/6. april nåede man dog frem til en aftale om, at Danmark skulle angribe Ratzeburg og ødelægge byens fæstningsværker samtidig med, at felttoget ved Rhinen og i Flandern begyndte. For hele aktionen skulle Danmark have 100.000 rigsdaler og hjælpes mod alle de af Frankrigs fjender (altså ikke for eksempel Sverige), der angreb Danmark på grund af aktionen.¹⁰²⁹

I Frankrig var der ingen større tilfredshed med hele forløbet. Man tvivlede stærkt på, at Danmark og især Wolfenbüttel overhovedet mente det alvorligt og frygtede, at de penge, man sendte til tyske fyrster blot blev anvendt til tropper til Kejseren. Og Meyercrone fik af Croissy at vide, at ” under denne krig har Frankrig indtil nu ikke fået nogen reel aflastning men derimod ved nogen lejlighed noget dårligt fra Danmark.” Igen blev tropperne i Flandern og rekrutteringen hertil nævnt, og da

¹⁰²⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig C 171, Christian 5. til Meyercrone, 31. januar/10. februar, 14./24. februar 1693; Wegener (udg.) (1876-82), p. 330; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 410-413

¹⁰²⁸ Wegener (udg.) (1883), pp. 1-2, 7; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 417-419, 425.

Traktaterne er trykt sammesteds, pp. 432-438. Traktaterne blev færdige 7./17. marts, men tilbagedateret til 1./11. marts 1693

¹⁰²⁹ Wegener (udg.) (1883), p. 7; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 426-428. Den hemmelige traktat er trykt sammesteds, pp. 527-530

Meyercrone nævnte, at rekrutterne kom fra Tyskland, ”foregav Croissy at han udmærket vidste hvordan tingene foregik.”¹⁰³⁰ Traktaterne blev dog ratificeret fra fransk side, men det afgørende for Ludvig 14. var, at aktionen mod Ratzeburg kom hurtigt i gang, da denne diversion, der skulle binde Braunschweig-Lüneburgs og andre tyske fyrsters tropper, var den eneste reelle gavn han havde af sagen, eftersom det så stadig vanskeligere ud med dannelsen af et tredje parti og modstanden mod den niende kur. Bonrepaus fik derfor ordre om at presse på for en aktion hurtigst muligt og helst i maj 1693, og han skulle foreslå den danske regering, at Sachsen-Lauenburg kunne tilfalde kurfyrsten af Sachsen efterfølgende som endnu et forsøg på at tiltrække ham til et tredje parti.¹⁰³¹ Meyercrone fik besked på at berolige franskmændene med, at forberedelserne var i fuld gang, men aktionen trak alligevel ud, så der intet skete i forsommeren 1693.

Med til at forsinke sagen var, at Danmark var nervøs for Sveriges reaktion, og man forsøgte at få en særlig fransk erklæring om, at Danmark ville blive hjulpet mod alle, der angreb på grund af sagen, der var lige så gavnlig for Frankrig som en offensiv mod de allierede.¹⁰³² Christian 5. angav selv overfor Bonrepaus truslen fra Sverige som årsag til den danske tøven, og Conrad Reventlow gjorde franskmændene opmærksom på, at Christian 5. ikke som Ludvig 14. var en fyrste, der kunne ”gøre alt det han vil.” Disse forsøg på at gøre sig små mente Ludvig 14. imidlertid kun var påskud for slet ikke at starte et angreb, Danmark holdt modsat Frankrig aldrig hvad det lovede, han ville ikke give en garanti ved angreb, og der var i øvrigt ingen fare fra svensk side. Reventlow skrev til Meyercrone, at man nok fornemmede i Danmark, at Frankrig ville forhale Ratzeburgaktionen, men Danmark agtede at opfylde traktaten. Da man ikke kunne tro, at ”en så stor og generøs konge” som Ludvig 14. ville lokke Danmark i krig og derefter opgive det, kunne man ikke forstå, at en sådan garanti ikke kun erhverves.¹⁰³³ Men da Danmark heller ikke holdt et løfte om at angribe senest den 15./25. juni, mistede han tålmodigheden; tiden var efterhånden så fremskreden, at

¹⁰³⁰ TKUA Speciel Del, Frankrig B 63, Meyercrone til Christian 5., 5., 12. og 19. december 1692; Laursen (red.) (1907-33), Bind IX, pp. 428-430

¹⁰³¹ C.P., Danemark XL, Ludvig 14. til Bonrepaus, 2., 16. og 23. april, 1. maj 1693; TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, Meyercrone til Christian 5., 3. april, 15. maj 1693; GK, bind 3, 12./22. og 15./25. maj 1693

¹⁰³² TKUA Speciel Del, Frankrig C 171, Christian 5. til Meyercrone, 4., 18. og 25. april, 4. juli; Wegener (udg.) (1883), p. 14

¹⁰³³ C. P., Danemark XL, Ludvig 14. til Bonrepaus, 22. maj, 11. og 26. juni 1693; TKUA Speciel Del, Frankrig C 179, Reventlow til Meyercrone, 23. maj/2. juni 1693; B 65, Meyercrone til Christian 5., 22. maj 1693; Wegener (udg.) (1883), p. 25

gevinsten for Frankrig ved en diversion forsvandt. 30./31. juli blev sat som sidste frist for angreb, ellers var alle aftaler fra 1693 ophævet, hvorimod neutralitetsforbundet af 1691 skulle bestå.¹⁰³⁴

Den 6./16. august 1693 rykkede den danske hær mod Sachsen-Lauenburg, og en uge efter blev Ratzeburg bombarderet, selvom man ikke havde fået den ønskede garanti ved et svensk angreb, men Meyercrone fik besked på at sige, at Christian 5. stode på, at Ludvig 14. ikke abandonnerede ham og forventede nu de lovede betalinger fra Frankrig.¹⁰³⁵ Desuden kunne Meyercrone undskylde med, at det alene var modvind, der havde sinket overførslen af tropper til Tyskland, og mente, at det ”må række at kunne se, at man havde intentionen.” Det rakte imidlertid ikke. I en relation af 14. august skrev Meyercrone, at Frankrig på grund af forsinkelserne og Danmarks forbindelser med Kejseren og andre anså traktaten for opløst. Den danske regering mente, at dette måtte være en misforståelse og forsvarede den sene start med, at krigshandlingerne ved Rhinen og i Flandern først var kommet i gang i juli, og at man var blevet forsinket af dårligt vejr men kun seks dage. Som Frankrigs ”næsten eneste ven og allierede”, hjalp Danmark nu med en diversion og måtte nu have klar besked på, ”om og hvor meget Vi [Christian 5.] kan forlade Os på kongen af Frankrigs assistance.” I øvrigt havde man kun påhørt forslag fra forskellige magter for at undgå en konflikt.¹⁰³⁶ Undskyldningerne påvirkede ikke Frankrig, de seks dages forsinkelse var jo også kun i forhold til den absolut sidste frist, ikke de tidligere aftaler og i øvrigt også kun, såfremt man med den 31. juli som sidste frist mente efter ”gammel stil”, hvilket Ludvig 14. helt sikkert ikke gjorde.

Aktionen mod Ratzeburg forløb militært set helt efter planen, og den fik øjensynligt den danske hærledelse til at overveje at fortsætte krigen over Elben og ind i Braunschweig-Lüneburg og dermed sætte en stopper for Hannovers ambitioner om en kurfyrstetitel. Frankrigs holdning hertil var dog særdeles kølig, da en sådan handling ville få Danmark til at fremstå som aggressor og pådrage sig en række nabostatets vrede. Henning Meyercrone fik derfor besked om, at Frankrig ingen gavn havde af en sådan aktion nu. Han gjorde opmærksom på, at en sådan holdning betød, at Danmark måtte lave en mindelig løsning, hvilket ville være ”præjudicerligt for hans [Ludvig

¹⁰³⁴ C. P., Danmark XL, Ludvig 14. til Bonrepaus, 30. juni, 9. og 23. juli; TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, 24. juli 1693; Wegener (udg.) (1883), pp. 33, 41

¹⁰³⁵ TKUA Speciel Del, Frankrig C 171, Christian 5. til Meyercrone, 27. juli/6. august 1693; C 178, Jessen til Meyercrone, 27. juli/6. august, 6./16., 11./21., 17./27. august, 24. august/3. september 1693

¹⁰³⁶ TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, Meyercrone til Christian 5., 4./14. og 21. august 1693; C 171, Christian 5. til Meyercrone, 14./24. august 1693; GK, bind 3, 15./25. og 16./26. august 1693

14.s] interesser såvel som hans *gloire*.” Det gjorde imidlertid ingen indtryk, og på grund af denne manglende franske opbakning og ikke mindst tryk fra Sverige, Brandenburg, sømagterne og Kejseren valgte den danske regering da at gå med til et forlig i sagen. Den 29. september 1693 blev sagen afgjort, således at fæstningsværkerne i Ratzeburg blev revet ned, og de fleste af Celle og Hannovers tropper blev trukket hjem.¹⁰³⁷

Det gjorde imidlertid langt fra Frankrig venligere stemt overfor Danmark. Selvom man fra fransk side havde bebrejdet den forsinkede aktion og unyttigheden af den, var der på samme måde som ved Altonaforliget i 1689 stor utilfredshed med, at Danmark indgik et forlig. Tværtimod ønskede man konflikten forlænget således, at det kom til regulær krig mellem Danmark og Hannover i foråret 1694, hvorved Danmark naturligvis ville indtræde fuldt ud på den franske side i den storeuropæiske konflikt. Frankrig tilbød derfor Danmark at få krigstidssubsidier fra det kommende forår samt betaling af de resterende penge for aktionen mod Ratzeburg. Den danske regering insisterede imidlertid på at få krigstidssubsidier også i løbet af vinteren for at kunne være klar til en kommende krig om foråret, hvilket Frankrig nægtede.¹⁰³⁸

Drøftelserne efter aktionen mod Ratzeburg havde næppe megen reel substans. Frankrig havde åbenlyst store økonomiske vanskeligheder på grund af krigen og ikke mindst misvækst i 1692 og 1693, og for Danmark var der kun meget få chancer for gevinster ved at gå med Frankrig; til gengæld var risiciene nærmest uoverskuelige. Henning Meyercrone fik derfor i slutningen af 1693 utvetydigt at vide, at hele affæren omkring Ratzeburg kun havde været til gavn for Danmark, at dannelsen af et ”tredje parti” ikke havde nogen udsigt, og at så længe Danmark ikke ønskede noget videre engagement på fransk side i krigen, kunne man ikke forvente yderligere midler fra Frankrig. Som Meyercrone da også gjorde opmærksom på, var der i øvrigt ikke mange penge at hente længere, Ludvig 14. fattedes penge.¹⁰³⁹

¹⁰³⁷ TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, Meyercrone til Jessen, 21. august 1693, til Christian 5., 11. september 1693; GK, bind 3, 3./13. september 1693; Landberg (1953), p. 249; Wegener (udg.) (1883), pp. 48-49

¹⁰³⁸ TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, Mémoire fra Croissy, 9. september 1693, Meyercrone til Jessen, 25. september 1693, Meyercrone til Christian 5., 1. oktober 1693; GK, bind 3, 16./26. oktober, 18./28. november 1693

¹⁰³⁹ TKUA Speciel Del, Frankrig B 65, Meyercrone til Christian 5., 1. maj, 20. november, 18. december 1693; C 178, Jessen til Meyercrone, 24. oktober 1693

Sammenfatning

Årene efter Altonaforliget og udlejningen af danske tropper til Vilhelm 3. var præget af et langt mere distant forhold mellem Danmark og Frankrig end især i perioden 1682-89. Det betød imidlertid langt fra afbrydelse af de diplomatiske forbindelser endelige krig, men den manglende franske støtte i Altona og Danmarks åbenlyse dobbeltspil i forhold til de krigsførende parter, tydeligst markeret ved udlejningen af tropper til begge sider, gjorde at Frankrig ikke i samme omfang som i 1680'erne regnede Danmark som en fast del af dets alliancesystem, og omvendt stode den danske regering ikke på, at Frankrig ville yde nogen reel hjælp, såfremt Danmark blev involveret i krigen på fransk side.

Den gensidige mistillid var ikke ubegrundet. Danmark var ikke interesseret i at blive indblandet i en krig, hvor udsigterne til en gevinst i form af Gottorp eller Skånelandene var små, men risiciene ved en krig med sømagterne, Sverige, Kejseren og adskillige nordtyske fyrster var meget store, især da Frankrig så rigeligt havde gjort det klart, at militær hjælp derfra næppe kunne ventes. Frankrig havde dog en klar interesse i at holde så mange nordtyske fyrster væk fra dets fjender som muligt, for eksempel ved dannelsen af et ”tredje parti.” Derfor genoptog man betalingen af subsidier ved neutralitetstraktaten af 1691 og støttede de dansk-svenske tilnærmelser. Sidstnævnte kunne samtidig tjene til at skade sømagternes forsøg på at blokere for de neutrales handel på Frankrig.

Der var imidlertid snævre grænser for, hvor langt Frankrig ville strække sig, hvilket kom til udtryk ved aktionen mod Ratzeburg, der efter den franske regerings mening kom for sent og derfor ikke udløste de ellers lovede ekstra subsidier. Senest på dette tidspunkt måtte den danske regering, ikke mindst påvirket af von Plessen, konstatere at forbundet med Frankrig nok kastede nogle fredstidssubsidier af sig, men i øvrigt ikke gav Danmark fordele. Tværtimod var der en overhængende risiko for at blive trukket med i faldet sammen med et isoleret og tydeligvis stadigt mere overbebyrdet Frankrig. Den danske regering valgte da at søge mod sømagterne og siden mod Østeuropa for at skaffe sikkerhed og mulighed for revanche. Omvendt var Frankrigs gavn af Danmark relativt beskeden med opgivelsen af at danne et tredje parti, men man vedblev dog med at betale subsidier indtil 1696, hvor Danmark indgik en formel alliance med England og Nederlandene.

12. Konklusion

Denne afhandling gennemgår og analyserer relationerne mellem Danmark og Frankrig i perioden 1661-93. Der er primært tale om de diplomatiske og sikkerhedspolitiske forhold, idet disse i samtiden blev betragtet som altafgørende aspekter i enhver stats relationer. Emnet har ikke tidligere været genstand for specialundersøgelser, men Frankrigs betydning i det europæiske billede og Danmarks afhængighed af alliancepartnere gør, at en sådan undersøgelse belyser en række forhold omkring staternes måde at agere på i 1600-tallet. Det væsentligste kildemateriale til afhandlingen er den diplomatiske korrespondance mellem de to stater og deres udsendte diplomater.

Forholdet mellem bourbonernes Frankrig og oldenborgernes Danmark i perioden 1661-93 var i udpræget grad et forhold mellem en stormagt og en væsentligt reduceret stat. Begge stater steg dog i militær og økonomisk magt i perioden, om end med fransk tilbagegang i de sidste år. I hvert fald to ting havde de to monarker til fælles: de var absolutte og såvel formelt som reelt uantastede herskere i deres riger, og de måtte begge agere indenfor Det westfalske System om end med vidt forskelligt råderum.

På baggrund af katastroferne i Karl Gustav Krigene var den danske politik umiddelbart efter enevældens indførelse naturligt præget af forsigtighed og en søgen efter alliancer, der kunne give sikkerhed i genopbygningsfasen. Den unge selvbevidste Ludvig 14. arbejdede aktivt for at stille Frankrig stærkest muligt i kampen mod habsburgerne og i forhold til sømagterne. Hertil hørte opbygningen af et net af alliancer, der kunne gavne franske interesser. På fransk initiativ kom rigsskatmester Hannibal Sehested derfor til Frankrig for at forhandle en alliancetraktat, der blev mere vidtgående, end den danske regering oprindeligt ønskede. Dermed blev Danmark en del af det franske alliancesystem, hvilket de skiftende danske regeringer i hvert fald indtil 1689 fastholdt som et ønskeligt men ikke altid opnåeligt mål.

Frankrigs interesser i Danmark lå især i den strategiske beliggenhed i forhold til sømagternes vitale interesser i Østersøen og den politiske indflydelse i Nordtyskland. Danmarks mulighed for at skære den ene sømagts eller - efter 1688 – begge sømagters ”livline” til handelen på Østersøen over og muligheden for at binde de nordtyske fyrsters tropper ved alliancer eller våbenmagt, gjorde Danmark til en attraktiv partner. Det var her et stadigt fransk ønske at få Sverige til at samarbejde med Danmark om disse mål, hvilket imidlertid stort set mislykkedes. Dette hang naturligvis sammen

med, at det stred direkte imod et dansk hovedmål: revanche for nederlagene til Sverige. Derfor måtte Frankrig i praksis vælge mellem de to nordiske kroner, når den internationale situation spidsede til, hvilket den ofte gjorde. Her danner Den skånske Krig et skel. Før denne betragtede Frankrig Sverige som den vigtigste partner i Norden, hvilket alene grundede sig på svenskerne gentagne gange beviste militære overlegenhed. Politisk viste svenskerne sig betydeligt mindre loyale – eller underdanige, om man vil – end danskerne, der for eksempel støttede diplomatisk ved bestemt at afslå at indtræde i tripelalliancen.

Den skånske Krig viste imidlertid, at Sverige var overvurderet, og kun splittelse blandt de allierede samt franske magtdemonstrationer reddede det fra et stort nederlag. Derfor gik Frankrig i 1682 med til at forny og forbedre forbundet med Danmark, der trods krigstilstanden 1676-79 ikke på noget tidspunkt havde ønsket et egentligt brud med Frankrig – lige så lidt som Frankrig havde. Samtidig havde Danmark bevist, at det var kommet sig ganske godt efter Karl Gustav Krigene. Med den ny alliance nåede Danmark tilmed et andet udenrigspolitisk hovedmål, nemlig regelmæssigt indkommende subsidier i fredstid.

Et tredje dansk hovedmål, nemlig sikkerhed mod angreb fra andre, mens man forfulgte egne mål, var det derimod perioden igennem usikkert, i hvor høj grad man nåede. Traktaternes løfte om fransk hjælp ved angreb fra tredje magt var for så vidt klart nok, men spørgsmålet var, hvad det var værd i praksis. Alene den geografiske afstand kunne give problemer, men Frankrig kunne dog uden vanskelighed i 1683 sende en flådestyrke til København. Snarere var det den politiske vilje, der manglede. Da Danmark i 1680erne ganske aggressivt forfulgte egne mål i forhold til Gottorp og Hamburg, begrænsede den franske vilje til at yde støtte sig til svævende løfter, der endog viste sig at være tomme, da det kom til stykket. Den danske skuffelse herover var stærkt medvirkende til, at Danmark herefter langsomt vendte sig mod sømagterne. Sagens kerne var, at de dansk-franske relationer aldrig var og aldrig kunne blive præget af nogen form for jævnbyrdighed, uanset der i princippet var tale om to ligestillede, suveræne stater. Ludvig 14. betragtede aldrig Danmark eller nogen anden af sine skiftende allierede som andet end redskaber for at fremme egne mål. Derfor kunne han selvsagt ikke støtte Danmark med mere end diplomati i forhold til Gottorp og Hamburg, når han på det tidspunkt ønskede ro i Det Tyske Rige. Og derfor fremkom der straks andre krigeriske planer, da Den pfalziske Arvefølgekrig ikke blev den ventede lynkrig. Denne egoisme i udenrigspolitikken var naturligvis ikke noget

særligt for Ludvig 14. eller 1600-tallet, men han kunne – eller troede at han kunne – tillade sig at følge den. Sverige fik ganske vist sine besiddelser igen i 1679 men på den mest ydmygende måde og for at vise Solkongens generøsitet og *gloire* – samt ikke mindst for at sikre magtbalancen i Nordeuropa. Og selvom et vist nordisk samarbejde var i fransk interesse, var Forbundet i Lund i 1679 det ikke – det var nemlig ikke ment som en alliance under fransk overhøjhed, men tværtimod et halvhjertet forsøg på at frigøre sig herfra.

Den danske regering var naturligvis fuldt ud klar over ulighederne i alliancen. Men en næsten ubetinget støtte til Frankrig syntes både før og efter Den skånske Krig at være den bedste mulighed for at nå de danske mål om sikkerhed, subsidier og revanche. Begivenhederne efter, at Frankrig og Sverige i 1672 fornyede deres forbund og tvang Danmark til at bevæge sig mod det modsatte parti samt ydmygelsen i Fontainebleau må have bestyrket denne opfattelse. Derfor valgte Danmark at lægge sig tæt op ad Frankrigs politik i sager, der ikke umiddelbart betød fare for krig, og når det – som efter 1688 – gjaldt om at fastholde en velvillig neutralitetspolitik. I sager om religion, handel og titulatur med videre søgte man nok at fremme egne interesser, men man trak altid i land, når man mødte for stor modvilje. Omvendt fik man god støtte fra Frankrig i sager, der ikke havde større realpolitisk betydning for Frankrig, men som kunne vise Ludvig 14.s gode intentioner for sin allierede. I det hele taget var gensidige æresbevisninger en vigtig måde at markere forbindelserne på, ikke mindst som signal til omverdenen.

Selvom det dansk-franske forhold i lange perioder var ganske tæt, betød det på ingen måde, at Frankrig eller Danmark undlod at forhandle eller indgå traktater med hinandens fjender. Som nævnt i afsnittet ”forskningsstatus” er den danske politik ofte blevet betegnet som slingrende, både i samtiden og eftertiden. Karakteristisk nok har forskningen derimod forsøgt at finde en klar linie i Ludvig 14.s politik (se afsnittet ”Frankrig i Det westfalske System”). Med undtagelse af de dynastiske interesser og ønsket om klare grænselinier, der kunne forsvares, kan det imidlertid være svært at få øje på denne klarhed, hvilket det også var for samtidens iagttagere. For disse, her de danske diplomater og politikere, var den franske politik i hvert fald i fredstid mindst lige så omskiftelig og svær at blive klog på som den danske.

Det kan være fristende at se årsagen til den slingrende kurs i intern uenighed blandt kongernes rådgivere. Der er da heller ingen tvivl om, at for eksempel Pomponnes fald i Frankrig eller Ahlefeldts død i Danmark betød en forskel, men formentlig mere i

udenrigspolitikens midler end i dens mål. Ingen magter i 1600-tallet fulgte en fuldstændig fast alliancepolitik. Man holdt altid så mange døre åbne som muligt for at undgå at blive fastlåst. Griffenfeld forsøgte dette til det sidste, dog uden held, hvorimod det lykkedes at frigøre sig af Frankrig efter udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig og den manglende franske støtte i Altona. På dansk side kan man især tale om en "slingrekurs" i disse perioder – 1672-75 og fra 1689 – hvor tilliden til og støtten fra Frankrig var svindende. På tilsvarende vis forsøgte Frankrig i perioder at stå på god fod med både Sverige og Danmark samtidig og i 1680erne at binde alle nordtyske fyrster sammen i et "tredje parti." Ingen af delene lykkedes dog på grund af for store interesseforskelle.

Når de nære forbindelser til Frankrig vedblev med at være en ledetråd i dansk udenrigspolitik i denne periode, inklusiv til en vis grad i 1670erne og efter skuffelserne i 1689, skyldtes det naturligvis, at man i de skiftende danske regeringer vurderede at have gavn heraf. Mest konkret var subsidierne fra 1682 et væsentligt bidrag til at kunne opretholde et militært beredskab på et niveau, der overgik statens egne muligheder. Frankrigs stort set punktligt betalte subsidier stod i grel kontrast til de erfaringer, man havde med for eksempel Spanien og Nederlandene på dette område. Den nære tilknytning til Europas stærkeste militærmagt betød en betydelig grad af sikkerhed mod angreb fra andre, idet et sådant uundgåeligt ville medføre, at angriberen også kom i krig med Frankrig. Der er ingen grund til at betvivle, at Ludvig 14. ved et angreb som svenskernes i 1643 ville have opfyldt traktaten på dette punkt. Noget andet er så, hvor hurtigt og hvor meget, han i praksis kunne have gjort, men erfaringerne fra 1679 med omvendt fortegn antyder, at det var ganske meget. I hvert fald havde alliancen uden tvivl en afskrækkende effekt på andre magter i perioder med fred i Europa. Problemerne opstod, da Ludvig 14. som i Den pfalziske Arvefølgekrig kom i krig med store dele af Europa. Dermed blev alliancen snarere en hæmsko for de danske neutralitetsbestræbelser; de allierede i Den augsburgske Liga kunne ikke invadere Frankrig selv, men helt anderledes forholdt det sig med den danske konges riger.

I forhold til de nære sikkerhedspolitiske problemer, Sverige og Gottorp, gav alliancen håb om revanche i et omfang, som man ikke kunne forvente at opnå ved forbund med Kejseren eller sømagterne. Franskmændene gav ofte nok løfter om, at Danmark ved lejlighed kunne få tabte provinser tilbage. Men det var vel at mærke kun ved en lejlighed, som Frankrig bestemte tidspunktet for. Da Danmark mente, tiden var inde i

1680erne, ønskede den franske regering fred, og støtten udeblev derfor. Christian 5. og hans rådgivere overvurderede her deres råderum og kunne eller ville ikke se, at undertvingelsen af Gottorp og generobringen af Skånelandene, som de franske ministre og ambassadører ellers gjorde opmærksom på, kun kunne ske i forbindelse med en europæisk storkrig, hvor Danmark var allieret med et sejrende Frankrig.

Den franske interesse i at have Danmark som allieret var naturligt nok mindre især i den første tid efter Karl Gustav Krigene, hvilket blev tydeligt afspejlet i, at Danmark konsekvent blev nægtet fredstidssubsidier i modsætning til Sverige og en række tyske fyrster. På den anden side anså Frankrig gennem hele perioden Danmark som et væsentligt element i dets nordeuropæiske politik både i forhold til sømagterne, som alternativ til Sverige som alliancepartner og som medspiller i Nordtyskland. Efter at have bevist en betydelig militær formåen under Den skånske Krig trådte Danmark endog entydigt i stedet for Sverige i det franske alliancesystem og fik altså også subsidier i fredstid. Til gengæld havde Frankrig en allieret, der var betydeligt mere trofast end for eksempel Sverige eller Brandenburg. Men det lykkedes ikke Frankrig at formå de nordiske lande til fælles ageren for franske interesser, og det var heller ikke muligt at formå Danmark til at støtte Frankrig aktivt under Den pfalziske Arvefølgekrig, dertil var Ludvig 14. blevet for isoleret.

Den mindre end marginale plads, Danmark har i fransk historisk forskning om denne periode, svarer således ikke til den plads, det havde i Ludvig 14.s og hans ministres verdensbillede. Set fra Versailles var Danmark ikke placeret i en fjern periferi, som det for eksempel helt åbenlyst var tilfældet med Rusland, der fuldstændig blev negligeret. Danmark var en ikke uvæsentlig del af det storpolitiske rum, franskmændene agerede i, hvilket tydeligt ses af, at begge konger havde konstant repræsentation i henholdsvis København og Paris, om end denne repræsentation kunne have svingende kvalitet. København – eller Stockholm for den sags skyld – var ikke de mest attråværdige steder at blive sendt på diplomatisk mission, hvilket gav sig udtryk i en negativ holdning til Danmark hos flere ambassadører. Omvendt nærede de fleste af de danske repræsentanter i Frankrig stor beundring for landet, om end man sporer en nedkøling af denne begejstring efterhånden som de mindre gloriøse sider blev åbenbare. Der er ingen tvivl om, at det faktum, at Danmark i en lang årrække havde den samme envoyé, Henning Meyercrone, i Paris var til stor gavn for den danske regering. Omvendt havde det ellers så udviklede franske diplomati den svaghed, at ambassadørerne oftere blev udskiftet, og at deres og dermed deres

regerings kendskab til danske forhold, med Terlon som undtagelse, ikke nåede samme niveau som danskernes viden om Frankrig. Med tidens sparsomme kommunikationsmuligheder kunne dygtige diplomater udøve en vis indflydelse på den hjemlige regerings politik. For eksempel betød Hannibal Sehesteds pres i 1663, at den danske regering indgik en mere vidtgående alliance end først ønsket. Men som hovedregel var udsendingene stramt bundet af deres ordrer, og selv beskedne forsøg på at bevæge sig ud over disse medførte hård kritik og eventuelt hjemkaldelse.

Den danske historiske forskning har haft divergerende opfattelser af det nyttige for Danmark i tilknytningen til Frankrig men har generelt betonet en betydelig grad af vaklen i den danske udenrigspolitiske kurs ikke mindst på grund af uenighed blandt kongernes nærmeste rådgivere. Som det vil være fremgået, vurderer denne afhandling forbindelserne til Frankrig som udpræget gavnlige for Danmark: i genopbygningsfasen i 1660erne gav alliancen en betydelig sikkerhed i forhold til både Sverige og sømagterne, og i 1680erne gav den subsidier og sikkerhed, indtil Frankrig blev storpolitisk isoleret. Perioden 1672-79 viste tydeligt problemerne med at søge andre veje. Men den markante forskel i styrkeforholdet satte grænser for, hvad Danmark kunne opnå: nemlig præcis det, der også gavnede franske interesser.

Hvad angår svingningerne i den udenrigspolitiske kurs, er det vurderingen her, at disse bestemt var til stede, men ikke i højere grad end andre lande – snarere tværtimod, hvis man ser på for eksempel Brandenburg. En stærkt fleksibel eller om man vil opportunistisk udenrigspolitik var nødvendig og naturlig for alle. Det var kun i beskeden grad magtkampe omkring kongerne, der påvirkede dette, hvilket tydeligt kom til udtryk i de få år, hvor Griffenfeld næsten egenhændigt styrede udenrigspolitikken; han søgte om nogen at holde alle døre åbne. *Raison d'état* og ikke traktattekster eller moralske overvejelser bestemte den udenrigspolitiske kurs, som såvel Solkongen som hans mindre nordiske allierede fulgte.

Resumé

Det er denne afhandlings mål at afdække og analysere de fransk-danske relationer i tidsrummet 1661-93 for at vurdere disses betydning for på den ene side det reducerede dansk-norske monarki, på den anden side Europas absolutte stormagt. Tidsrammen strækker sig fra de første sonderinger om en nærmere alliance mellem Danmark og Frankrig i 1661 til Danmark i stadig højere grad vendte sig mod sømagterne og senere mod øst ved traktaterne med Polen, Sachsen og Rusland. Det anvendte kildemateriale består først og fremmest af korrespondancen mellem regeringerne og deres udsendinge i København henholdsvis Paris, der opbevares i henholdsvis Tyske Kancelli i København og Ministère des Affaires Étrangères i Paris. Udenrigspolitikken blev anset for at være statens – og dermed i absolutte monarkier fyrstens – vigtigste opgave. Fyrsterne stræbte efter størst mulig *gloire*, politikken fulgte, hvad der på det gældende tidspunkt var *raison d'état*. Anvendelsen af diplomati og krig for at nå målene var ligeværdige og lige legitime midler. Med Frankrig som forbillede udviklede alle lande et betydeligt diplomatisk apparat med stort set alment anerkendte regler, hvor der blev lagt stor vægt på ceremonielle spørgsmål.

Rammen omkring udenrigspolitikken var ”Det westfalske System”, hvor fredsslutningerne efter Trediveårskrigen blev opfattet som en grundsten for staternes ageren. Systemet var baseret på, at der i princippet var lighed mellem alle magter, og at storpolitikken var sekulariseret. Kejserens magt var reduceret, hvorimod Frankrig indtog en central placering i kraft af dets store materielle og menneskelige ressourcegrundlag. Dette grundlag søgte den ambitiøse Ludvig 14. at udnytte til at vinde *gloire*, om end der har været stor debat om hans storpolitiske mål. Danmark måtte efter katastrofen i Karl Gustav Krigene søge at finde en plads i dette system og i forhold til Europas stærkeste magt.

På fransk initiativ forhandlede rigsskatmester Hannibal Sehested sig i 1662-63 i Paris frem til en handels- og alliancetraktat, hvor sidstnævnte var mere vidtgående, end den danske regering oprindeligt havde tænkt sig. Den betød, at Danmark kom med i det franske alliancesystem og opnåede sikkerhed ikke mindst i forhold til Sverige, mens Frankrig styrkede sin indflydelse i Nordeuropa. De følgende år fulgte Danmark Frankrigs storpolitiske linie tæt, hvorved det lykkedes ved anvendelse af et betydeligt dobbeltspil at holde sig ude af reel indblanding i krigen mellem England og Nederlandene 1665-67, der krydsede både danske og franske interesser. Danmark

støttede Frankrig diplomatisk under Devolutionskrigen og afviste at indgå i tripelalliancen herimod.

1668-72 arbejdede Frankrig målbevidst på at nedbryde denne alliance, hvilket lykkedes ved traktater med både England og Sverige og alliancer med en række tyske fyrster vendt mod Nederlandene. Traktaten med Sverige, der blandt andet indebar en garanti for hertugen af Gottorps suverænitet, betød imidlertid, at Danmark vendte sig fra Frankrig og tilsluttede sig koalitionen imod Sverige og dermed Frankrig. Rigskansler Peder Griffenfeld forsøgte længst muligt at holde fast i de gode forbindelser til Frankrig, men med udbruddet af krig med Sverige i 1675 blev dette brugt som et hovedanklagepunkt imod ham ved hans fald året efter. Først i august 1676 opfyldte Frankrig dog sine traktatlige forpligtelser overfor Sverige og erklærede Danmark krig.

I 1678-79 sluttede Frankrig separatfred med den ene modstander efter den anden, hvilket efterlod Danmark isoleret overfor Frankrig og Sverige. Under direkte militært pres fra Frankrig måtte Danmark i 1679 slutte Freden i Fontainebleau, der ikke gav nogen territoriale gevinster overhovedet og som blev dikteret af den franske regering alene, mens Sverige blev holdt helt udenfor. Skuffelsen herover førte til en kortvarig tilnærmelse mellem de to nordiske magter, men Sverige vendte sig til Frankrigs fjender. Dermed kom en ny dansk-fransk tilnærmelse i stand, hvilket i 1682 førte til indgåelsen af en ny alliancetraktat, der ud over sikkerhed mod angreb gav Danmark betydelige subsidier i fredstid, fordi Frankrig nu vurderede Danmark som betydeligt stærkere end tidligere. Samtidig fik den danske regering, hvad den opfattede som franske løfter om støtte til en aktivistisk politik i Nordtyskland, og et direkte militært samarbejde med ansættelse af franske officerer i dansk tjeneste og afsendelse af en fransk flådeafdeling til Østersøen kom i stand.

Med forbillede i Ludvig 14.s "reunioner" indlemmede Christian 5. i 1684 Gottorps slesvigske del. Frankrig støttede dette diplomatisk men ville ikke give en skriftlig garanti for hjælp i tilfælde af krig på grund af dette spørgsmål. Da den danske konge i 1686 også forsøgte at undertvinge sig Hamburg med magt, afviste Frankrig at hjælpe, og Danmark måtte opgive sagen efter stærkt pres fra de nordtyske fyrster, Sverige og sømagterne og indlede forhandlinger om Gottorp i Altona. Den franske støtte her var beskednen, og i foråret 1688 fik den danske envoyé i Paris klar besked om, at Frankrig ikke ville støtte Danmark ved et angreb på grund af Gottorp. Udbruddet af Den pfalziske Arvefølgekrig, Frankrigs voksende isolation og ikke mindst Vilhelm af

Oranjes magtovertagelse i England førte til, at Danmark i sommeren 1689 måtte indgå et forlig i Altona, der restituerede hertugen af Gottorp i alle rettigheder. Den danske regering lagde hele skylden herfor hos Frankrig, der først viste sig rede til at støtte, da det var for sent. Omvendt blev den franske regering stærkt fortørnet over, at Danmark fra sommeren 1689 udlejede en troppstyrke til Vilhelm 3. af England.

Disse begivenheder betød en nedkøling i forholdet mellem Danmark og Frankrig. Danmark ønskede at holde sig neutralt og førte et dobbeltspil, der blandt andet gav sig udtryk i udlejning af tropper til både Frankrig og dets modstandere. Frankrig søgte at benytte Danmark til at danne et ”tredje parti” i Nordtyskland, hvilket imidlertid ikke lykkedes. Da Danmark i 1693 gennemførte en militær aktion mod fæstningen Ratzeburg, som hertugen af Celle havde besat, udeblev den lovede franske pengehjælp, da aktionen kom for sent til at have gavn for Frankrig.

På dette tidspunkt måtte den danske regering konstatere, at forbundet med Frankrig nok kastede nogle fredstidssubsidier af sig, men i øvrigt ikke gav Danmark fordele. Tværtimod var der en overhængende risiko for at blive trukket med i faldet sammen med et isoleret og tydeligvis stadigt mere overbebyrdet Frankrig. Den danske regering valgte da at søge mod sømagterne og siden mod Østeuropa for at skaffe sikkerhed og mulighed for revanche. Omvendt var Frankrigs gavn af Danmark relativt beskeden med opgivelsen af at danne et tredje parti, men man vedblev dog med at betale subsidier indtil 1696, hvor Danmark indgik en formel alliance med England og Nederlandene.

Fransk historisk forskning har næsten helt negligeret Danmark i denne periode, men det er tydeligt, at for Ludvig 14. var Danmark en væsentlig med- og modspiller i Nordeuropa. Derfor opretholdt man faste diplomatiske forbindelser. Før Den skånske Krig blev Sverige dog vægtet højere end Danmark, men efter krigen var det omvendt. For Danmark var nære forbindelser med Frankrig i hele perioden et vigtigt mål, og udbyttet heraf var betydeligt i form af sikkerhed og subsidier. Imidlertid var forholdet aldrig præget af lighed, idet stormagten Frankrig kun ydede aktiv støtte til Danmark, når det gavnede franske interesser. Derfor udeblev støtten i forhold til Gottorp og Hamburg, hvilket sammen med Frankrigs isolation og ændringen af magtforholdene i England fik Danmark til at søge væk. Den danske udenrigspolitik var præget af en høj grad af fleksibilitet, der gav sig udslag i hyppige signalændringer, men herved adskilte den sig ikke fra Frankrig eller andre magter, idet dette var en nødvendig del af udenrigspolitikken for såvel store som mindre magter.

Sommaire

Le sujet de cette dissertation est de découvrir et analyser les relations dano-françaises pendant l'année 1661 à 1693 pour suggérer l'importance pour, à l'une des côtes, la monarchie dano-norvégienne et, à l'autre, le grand pouvoir absolu de l'Europe. La période va de la première tentative pour une alliance plus étroite entre le Danemark et la France en 1661 à 1693, où le Danemark se tournait vers les puissances maritimes et, plus tard, à l'est avec des traités avec la Pologne, la Saxe et la Russie. Les sources utilisées se composent principalement de la correspondance entre les gouvernements et leurs diplomates à Copenhague et Paris respectivement, qui se trouvent respectivement dans *Tyske Kancelli* à Copenhague et dans les Archives des Affaires Étrangères, Paris.

La politique des affaires étrangères était considérée comme l'objet le plus important de l'état et avec cela, dans les monarchies absolues, du prince. Les princes aspiraient à la gloire optimale; la politique suivait ce qui à ce moment en question était la raison d'état. L'usage de la diplomatie et de la guerre pour obtenir des buts était des moyens également dignes et légitimes. À l'exemple de la France tous les pays développaient un instrument diplomatique considérable avec des règles reconnues en général, où les questions cérémonielles ont été considérées comme très importantes.

Le cadre de la politique des affaires étrangères était "le système westphalien" ou les traités de paix après la guerre de trente ans ont été considérés comme une pierre fondamentale pour les actions des états. Le système a été basé sur un principe d'égalité entre tous les pouvoirs, et que la grande politique était sécularisée. Le pouvoir de l'empereur était réduit contre lequel la France occupait une place centrale par la force de sa vaste base de ressources matérielles et humaines. L'ambitieux Louis XIV essayait d'exploiter ces ressources pour gagner de la gloire, tandis qu'il y a eu de grandes débats de ses buts politiques. Après le désastre dans les guerres de Charles Gustave, il faut que le Danemark cherche une place dans ce système et proportionnellement à la plus grande puissance de l'Europe.

À l'initiative française, le grand trésorier du Danemark, Hannibal Sehested, négociait en Paris en 1662-1663 un traité de commerce et d'alliance, où le dernier va plus loin que le gouvernement danois a pensé au début. Le résultat était que le Danemark entra dans le système d'alliances de la France et qu'il obtenait de la sécurité surtout du côté de la Suède, tandis que la France fortifiait son influence à l'Europe du Nord. Les années suivantes le Danemark a suivi la ligne politique de la France par où on a obtenu par le jeu d'un jeu en parti double d'éviter un engagement direct dans la

guerre entre l'Angleterre et les Pays Bas 1665-1667 contre les intérêts danois aussi que français. Le Danemark a supporté diplomatiquement la France pendant la guerre de dévolution et a refusé d'entrer dans la triple alliance.

Pendant les années 1668-1672, la France travaillait de raccrocher cette alliance, ce qui succédait par des traités avec l'Angleterre et la Suède et des alliances avec un nombre de princes allemands contre les Pays Bas. Le traité avec la Suède, qui entre autres choses contenait une garantie pour la souveraineté du duc de Gottorf, était la cause que le Danemark se détournait de la France et se raccordait une coalition contre la Suède et, par conséquent, contre la France. Le chancelier Peder Griffenfeld s'essayait de maintenir des bonnes relations avec la France, mais avec le commencement de la guerre avec la Suède en 1675 cet fait a été utilisé comme une accusation majeure à sa disgrâce l'année après. C'est n'est pas que en août 1676 que la France exécutait ses obligations conformes au traité devant la Suède et déclarait la guerre à le Danemark.

En 1678-1679, la France concluait la paix avec l'un ou l'autre, c'est qui abandonnait le Danemark isolé contre la France et la Suède. Sous l'instance militaire de la France, le Danemark a conclu la paix de Fontainebleau en 1679, qui n'a pas donné de gains territoriaux surtout et qui était dictée par le gouvernement français seule, tandis que la Suède était exclue.

Le désappointement pour cela était causer un rapprochement court entre les deux pouvoirs nordiques, mais bientôt la Suède se tournait à les ennemis de la France. Dans ces conditions un rapprochement nouveau dano-français se produit, lequel avait pour effet, en 1682, un traité d'alliance nouveau, qui donnait à le Danemark, en dehors de la sécurité contre d'attaque, des subsides considérables en temps de paix, parce que la France estimait le Danemark comme plus puissant que précédent. En même temps, le gouvernement danois obtenait ce qu'il comprenait comme des promesses françaises d'assistance pour une politique d'activisme à l'Allemagne du Nord, et était arrangé une coopération militaire directe avec l'emploi des officiers français en le service danois et l'expédition d'un détachement d'escadre à la mer Baltique.

À l'exemple de les réunions de Louis XIV, Christian V incorporait, en 1684, les parts slescoises de Gottorf. La France a appuyé ceci par voie diplomatique, mais on refusa de donner une garantie par écrit d'assister en cas de guerre à cause de cette question. Quand le roi danois, en 1686, a essayé de soumettre Hambourg avec force, la France a

refusé d'assister et après une pression sévère des pouvoirs d'Allemagne du Nord, la Suède et des pouvoirs maritimes, il fallut que le Danemark abandonnait l'action et ouvrait des négociations à Altona concernant le Gottorf. Le support français était réservé et au printemps de 1688 on fit savoir à l'envoyé danois à Paris que la France ne voulait pas assister le Danemark en cas d'attaque à cause de Gottorf. Le début de la guerre de la ligue d'Augsbourg, la plus grande isolation de la France et, surtout, l'accession au pouvoir de Guillaume d'Orange en Angleterre, a causé que le Danemark dans l'été de 1689 a consenti à un accommodement à Altona qui a restitué le duc de Gottorf en tous ses pouvoirs. Le gouvernement danois a attribué tout la faute à la France, qui n'avait pas été prêt d'assister avant que c'était trop tard. A l'autre côte, le gouvernement français se fâché contre le Danemark, quand on, dans l'été de 1689, a loué un contingent à Guillaume III d'Angleterre.

Ces événements a causé un refroidissement dans les relations entre le Danemark et la France. Le Danemark a cherché une neutralité et a joué un jeu en partie double qui s'exprimait par un louage de troupes tant à la France que a ses ennemis. La France a persuadé d'user pour créer "un tiers parti" en l'Allemagne du Nord, ce qui ne succédait pas. Quand le Danemark, en 1693, a exécuté une action militaire contre le fortification de Ratzebourg, qui avait occupé par le duc de Zell, le subsides promis par la France n'arrivait pas, parce que l'action se faisait trop tard pour avoir quelque usage pour la France.

A ce temps la, le gouvernement danois a constaté que lorsque l'alliance avec la France donnait des subsides en temps de paix, il ne donna rien d'autres avantages. Au contraire, il y a avait un danger imminent de descendre avec une France plus en plus isolé et évidemment surchargé. En cette situation, le gouvernement danois a décidé de se tourner à les pouvoirs maritimes et à l'Europe de l'est pour gagner de sécurité et une possibilité pour revanche. Au contraire, le profit de la France du Danemark était relativement modeste avec l'abandonnement de la création d'un parti tiers, mais on a continuer de payer des subsides jusqu'à 1696, ou le Danemark a conclu une alliance formelle avec l'Angleterre et les Pays bas.

Les recherches historique françaises a presque totalement négligé le Danemark dans celle époque, mais il est évident que pour Louis XIV, le Danemark était un compagnon et adversaire d'importance à l'Europe du Nord. Par ce raison on a continué d'avoir des liaisons constantes. Cependant, avant la guerre de Scanie, la Suède était considéré plus haut que le Danemark, mais après cette guerre, c'était le

contraire. Pour le Danemark, les relations étroites avec la France étaient pendant toute la période un but d'importance, et le profit de cela était considérable en forme de la sécurité et des subsides. Cependant, la relation n'avait jamais une relation d'égalité, parce que le grand pouvoir de la France a seulement donné de support actif quand c'était dans l'intérêt de la France même. C'était pourquoi le support en relation de Gottorf et de Hambourg a manqué. C'est qui, avec l'isolation de la France et le changement des pouvoirs en Angleterre a fait que le Danemark a cherché d'autres moyens. La politique des affaires étrangères du Danemark a été marquée par un grand degré de flexibilité qui se traduit par des changements souventes, mais par cela il ne se séparait pas de la France ou d'autres pouvoirs, parce que c'était une part nécessaire de la politique étrangères tant pour les grands pouvoirs que pour les moindres.

Utrykte kilder

Archives des Affaires Étrangères, Paris:

Correspondance Politique (C. P.), Danmark.

11. 1663-1665 Documents divers – Terlon, ambassadeur; Courtin, résident
12. 1663-1665 Courtin, résident; Clerselier, chargé d'affaires
13. 1666 Courtin, résident; Terlon, ambassadeur; Clerselier, chargé d'affaires
14. 1667 Courtin; Terlon; des Arcis, secrétaire
15. 1668-1670 Courtin (dép. à la Cour); Terlon; des Arcis, chargé d'affaires
16. 1670-1671 Des Arcis, chargé d'affaires; Terlon, ambassadeur
- 17.-22. 1671-1675 Terlon
23. 1676 Terlon; des Arcis, chargé d'affaires
24. 1677-1679 Nouvelles et documents – de Martangis, ambassadeur; le comte de Rébenac, chargé de mission
- 25.-26. 1680-82 Martangis, ambassadeur
27. 1682-1683 Martangis; La Piquetière
- 28.-29. 1683-1685 Le marquis de Villars, ambassadeur
30. 1685-1686 Le comte de Cheverny, ambassadeur; Le marquis de Torcy, du Pré
- 31.-34. 1685-1688 Cheverny
35. 1688-1689 De Martangis, ambassadeur
36. 1692-1697 Relation des negociations de d'Usson de Bonrepaus
37. 1690-1691 Martangis, ambassadeur; le marquis de Gravel; Adam, en mission
38. 1691-1693 Martangis; d'Usson de Bonrepaus, ambassadeurs
39. 1692 d'Asfeld
40. 1692-1693 d'Asfeld, Bonrepaus, Frischmann
44. 1692-1693 Bonrepaus

Rigsarkivet, København

Gehejmekonseillet (GK)

1. 1670-84 Gehejmekonseilsprotokol over udenlandske sager
2. 1685 Gehejmekonseilsprotokol over udenlandske sager
3. 1692-94 Gehejmekonseilsprotokol over udenlandske sager

Danske Kancellis Udenrigske Afdeling (DKUA) indtil 1676

1. DKUA indtil 1670

15. 1613-69 Instruxbog oc uden Lands Sager i Almindelighed dog Svenske oc Rydske undtagen.
16. 1618-69 Koncepter og Indlæg til ”Instruxbog” samt Indlæg til ikke indførte ekspeditioner.

2. DKUA 1670-1676

1. 1673-98 Registrantbog over udlændiske Sager i Almindelighed.
5. 1670-76 Franske Acta.

Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling (TKUA), Almindelig del.

1. Indtil 1676

- 115.-116. 1659-69 Instructiones, Creditiven, Vollmachten etc.

Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling (TKUA), Speciel Del

Frankrig

A II Akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til Frankrig

8. 1643-69 Akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til Frankrig.
9. 1663 Akter og dokumenter vedr. handelstraktaten og alliancetraktaten 1663.
- 10.-12. 1670-99 Akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til Frankrig.

B. Gesandtskabsrelationer

32. 1662-65 Gesandtskabsrelationer fra Hannibal Sehested og til denne fra Jean de Paulmyer.
33. 1663-64 Relationer med bilag fra Jean de Paulmyer.
- 34.-36. 1664-68 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Marcus Giøe.
37. 1665-66 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Jean de Paulmyer og Johan Dirichsen .
- 38.-39. 1666 Gesandtskabsrelationer fra Hannibal Sehested.
40. 1666-67 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Simon de Petkum.
41. 1667-70 Relationer med bilag fra Jean de Paulmyer.
42. 1667-70 Relationer fra Johan Dirichsen og Nicolas Formont.
43. 1668-70 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Frederik Gabel.
44. 1671-74 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Otto Rantzau.
45. 1673-74 Relationer fra Henning Meyer.
46. 1675 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone.
47. 1678 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Marcus Giøe.
48. 1678-80 Relationer fra Chassan og Nicolas Formont.
- 49.-50. 1679-81 Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Henning Meyercrone.
51. 1680 Gesandtskabsrelationer fra Just Høeg og Johan Jensen og Jacob Henrik Paulli.
52. 1681 Gesandtskabsrelationer fra Just Høeg og Jacob Henrik Paulli.
53. 1682 Gesandtskabsrelationer, til dels med bilag, fra Henning Meyercrone og Johan Jensen.

54. 1683(84) Gesandtskabsrelationer med Bilag fra Henning Meyercrone, Frederik Gersdorff og Johan Jensen.
55. 1684 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone.
56. 1685 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone og sekretær Jebsen.
57. 1686 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone.
58. 1687 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone og P. Heins.
- 59.-62. 1688-91 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone.
63. 1692 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone og oberst Christoph Bielke.
65. 1693 Gesandtskabsrelationer med bilag fra Henning Meyercrone.

C. Gesandtskabsarkiver

- 133.-41. 1662-66 Hannibal Sehesteds Gesandtskabsarkiv.
- 142.-46. 1664-68 Marcus Giøes Gesandtskabsarkiv.
147. 1667-68 Marcus Giøes og Simon de Petkums Gesandtskabsarkiv.
- 148.-49. 1666-67 Simon de Petkums Gesandtskabsarkiv.
- 150.-51. 1667-70 Frederik Gabels Gesandtskabsarkiv.
152. 1673-74 Henning Meyers Gesandtskabsarkiv.
- 153.-54. 1674-75 Henning Meyercrones Gesandtskabsarkiv.
155. 1678 Marcus Giøes Gesandtskabsarkiv fra en kommission i Frankrig.
- 156.-60. 1679-82 Just Høghs Gesandtskabsarkiv.
- 161.-71. 1679-93 Henning Meyercrones Gesandtskabsarkiv.
177. 1682-97 Indkomne breve med bilag fra Conrad Bierman von Ehrenschild.
178. 1683-1703 Indkomne breve med bilag fra Thomas Balthazar von Jessen.
179. 1686-1703 Indkomne breve med bilag fra sekretær Jensen, arkivar Moth og Conrad Reventlow.
180. 1679-1706 Indkomne breve med bilag fra Christian Sehestedt og andre.
- 190.-91. 1688-89 Kopibog over relationer.

Trykte kilder og litteratur

- Anderson, M. S. (1993): *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. London og New York.
- Andersson, Ingvar (1947-49): "Hannibal Sehested. Anteckninger kring en biografi." *Historisk Tidsskrift* XI R. 2, København, pp. 405-434.
- André, Louis (1950): *Louis XIV et l'Europe*. Paris.
- Askgaard, Finn og Arne Stade (red.) (1983): *Kampen om Skåne*. København.
- Bagger, Hans og Bjarne Nørretranders (1992): *Reformer og revolution. Politikens Ruslandshistorie 1689-1917*. 2. udgave. København.
- Bauer, R. W. (udg.) (1868): *Calender for Aarene fra 601 til 2200 efter Christi Fødsel*. København.
- Bech, Svend Cedergreen (red.) (1979-84): *Dansk Biografisk Leksikon*. 3. Udgave, Bind 1-16. København.
- Becker, P.W. (udg.) (1847-57): *Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering af udenlandske Archiver*. Bind I-II. København.
- Becker-Christensen (1988): *Protektionisme og reformer 1660-1814. Dansk Toldhistorie II*. København.
- Bély, Lucien (1990): *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. Paris.
- Bély, Lucien (1992): *Les relations internationales en Europe. XVIIe-XVIIIe siècle*. Paris.
- Bérenger, Jean (1965): "Une tentative de rapprochement entre la France et l'Empereur: le traité de partage secret de succession d'Espagne du 19 janvier 1668." *Revue d'histoire diplomatique*. Vol. 79, Paris, pp. 291-314.
- Bittner, Ludwig og Lothar Gross (1936): *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*. Berlin.
- Bjøl, Erling (1967): *International politik*. København.
- Bjørge, Narve et. al. (1995): *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905. Norsk utenrikspolitikk historie*. Bind 1. Oslo.
- Black, Jeremy (1999): *Britain as a Military Power, 1688-1815*. London.
- Black, Jeremy (1999): *From Louis XIV to Napoleon: The Fate of a Great Power*. London.
- Bluche, Francois (1986): *Louis XIV*. Paris.

- Bobé, Louis (1940): "Leonora Christina Ulfeldts Frigivelse." *Personalhistorisk Tidsskrift udgivet af Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie*. 11. R. Bd. 1. København, pp. 36-47.
- Bohrn, Harald (1933): Sverige, Danmark och Frankrike 1672-1674. Stockholm.
- Boissonade, P. og P. Charliat (1930): Colbert et la compagnie de commerce du nord (1661-1689). Paris.
- Bonney, Richard (1991): "Jean-Roland Malet: Historian of the Finances of the French Monarchy". *French History*. Vol. 5, no. 2, Oxford, pp. 180-233.
- Braudel, F. og Labrousse, E. (eds.) (1970): Histoire économique et sociale de la France. Tome II: Des derniers temps de l'âge seigneurial aux préludes de l'âge industriel (1660-1789). Paris.
- Bricka, C. F. (red.) (1887-1905): Dansk Biografisk Lexikon. 1. Udgave, Bind I-XIX. København.
- Brunot, Ferdinand (1966): Histoire de la langue française des origines a nos jours. Tome V: Le français en France et hors de France au XVIIIe siècle. Paris.
- Bruun, Christian (udg.) (1873-74): "Bidrag til Danmarks Historie under Christian V., samlede af udenlandske Arkiver af C. F. Allen." *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Litteraturhistorie*. 2. Række 3. Bind. København, pp. 1-120, 308-364.
- Bøggild-Andersen, C. O. (1937-38): "Traktatudgaver. Til Belysning af L. Laursens Traktatværk." *Historisk Tidsskrift* X R. 4., København, pp. 369-413.
- Bøggild-Andersen, C. O. (1944-46): [anm.: Franz von Jessen: En Slesvigsk Statsmand I-III. 1930-41] *Historisk Tidsskrift* XI R. 1., København, pp. 699-708.
- Bøggild-Andersen, C. O. (1946a): "Colbert og Danmark 1661-65. Et Bidrag til Belysning af den ældre Merkantilismes Handelspolitik." *Festskrift til Erik Arup. Den 22. november 1946*, pp. 194-224 København.
- Bøggild-Andersen, C. O. (1946b): Hannibal Sehested. En dansk Statsmand I. Manden og Tiden 1609-1666. Indsats i dansk-norsk Politik 1636-1660. København.
- Bøggild-Andersen, C. O. (1970): Hannibal Sehested. En dansk Statsmand II. Danmark-Norges rigsskatmester 1660-1666. Indsats i dansk-norsk ydrepolitik 1660-1666. Udg. af Ole Degn. Århus.
- Campbell, Peter Robert (1993): Louis XIV 1661-1715. London og New York.
- Chance, James Frederick (ed.) (1926): British Diplomatic Instructions 1689-1789. Volume III – Denmark. London.

- Christensen, Aksel E. (1946): "De ledende Motiver i fransk Udenrigspolitik 1661-1713." *Gads Danske Magasin*. København, pp. 83-98.
- Christensen, Lars (1997): Den tidlige enevælde og udlandet. Dansk udenrigspolitik 1660-67 med udgangspunkt i Hannibal Sehesteds politiske "testamente" og position i udenrigspolitikken. (Utrykt specialeafhandling). Odense.
- Christensen, Svend Aage og Knud Rasmussen (1992): Rigets oprindelse. *Politikens Ruslandshistorie indtil 1689*. 2. udgave. København.
- Christiansen, Carl (1908-22): Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger. Bind I-II. København.
- Christiansen, Carl S. (udg.) (1948-49): Danmark-Norges Traktater 1523-1750 med dertil hørende Aktstykker. Bind X-XI. København. (Se tillige Laursen, L.)
- Clausewitz, Carl von (1986): Om krig I-III. København.
- Clément, Pierre (udg.) (1861-73): Lettres, instructions et mémoires de Colbert, publiés d'après les ordres de l'empereur sur la proposition de son excellence M. Mayne, ministre d'état des finances, par Pierre Clément membre de l'institut. Tome I-VII. Paris.
- Corvisier, André (1979): La France de Louis XIV, 1643-1715: ordre intérieur et place en Europe. Paris.
- Craig, Gordon A. (1983): "The Historian and the Study of International Relations." *The American Historical Review*. Vol. 88. New York, pp. 1-11.
- Craig, Gordon A.; Alexander L. George (1995): Force and Statecraft. Diplomatic Problems of our Time. Third edition. New York og Oxford.
- Damsholt, Nanna et. al. (1992): Danmarks historie. Bind 10. Historiens historie. København.
- Doyle, William (1992): The Old European Order 1660-1800. Second Edition. Oxford.
- Duchhardt, Heinz (1989): Das Zeitalter des Absolutismus. *Oldenbourg Grundriss der Geschichte*. Band 11. München.
- Duchhardt, Heinz (1990): Altes Reich und europäische Staatenwelt 1648-1806. *Enzyklopädie deutscher Geschichte*. Band 4. München.
- Duchhardt, Heinz (1997): Balance of power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700-1785. *Handbuch der Geschichte der Internationale Beziehungen*. Bind 4. Paderborn, München, Wien, Zürich.
- Ekberg, Carl J. (1979): The Failure of Louis XIV's Dutch War. Chapel Hill.

- Estrup, H. F. J. (1823): Bidrag til Kundskab om Frankeriges, Danmarks og Sverriges indbyrdes politiske Forhold mellem Aarene 1663 og 1689 efter franske Legationsberetninger. København.
- Fabricius, Knud (1910): Griffenfeld. København.
- Fabricius, Knud (1913): "Colbert og Danmark. En Studie over Oprettelsen af det franske Nordkompagni." *Tillægshæfte til Historisk Tidsskrift*. 8. R. IV. København, pp. 67-82.
- Fabricius, Knud (1916): "Franske Memoirer fra vor første Enevældetid om Danmarks politiske og økonomiske Forhold. Meddelt af Knud Fabricius." *Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Historie og det danske Sprogs Oplysning*. 6. Række, II Bind. København.
- Fabricius, Knud (1942): Enevældens Dæmring og den ældre Enevælde. *Schultz Danmarkshistorie* III. København.
- Fabricius, Knud (1909-10): "Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik." *Historisk Tidsskrift*. 8. R. II. København, pp. 1-59, 111-169.
- Fahlborg, Birger (1932): Sveriges yttre politik 1660-1664. Stockholm.
- Fahlborg, Birger (1934): [anm.: Harald Bohr: Sverige, Danmark och Frankrike 1672-1674. Akademisk avhandling. Stockholm 1933] *Historisk Tidsskrift*. Femtiofjerde årgången. Stockholm.
- Fahlborg, Birger (1949): Sveriges yttre politik 1664-1668. Bind I-II. Stockholm.
- Fahlborg, Birger (1961): Sveriges yttre politik 1668-1672. Bind 1-2. Stockholm.
- Fehling, Ferdinand (udg.) (1911): Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Auf Veranlassung seiner hochseligen Majestät des Kaisers Friedrich als Kronprinz von Preussen. Zwanzigster Band. Erster Teil. Auswärtige Acten IV. (Frankreich) 1667-1688. Berlin.
- Feldbæk, Ole (1998): [anm.: Heinz Duchhardt: Balance of power und Pentarchie. Internationale Beziehungen 1700-1785. Handbuch der Geschichte der Internationale Beziehungen. Band 4. 1997] *Historisk Tidsskrift*. Bind 98. København, pp. 417-421.
- Feldbæk, Ole og Ole Justesen (1980): Kolonierne i Asien og Afrika. *Danmarks historie*. København.
- Fridericia, J.A. (1883-84): [anm.: Otto Vaupell: Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundrekaar. 1-2 Del. København 1880-82] *Historisk Tidsskrift*. 5. R. IV. København, pp. 439-479.

Fridericia, J. A. (udg.) (1886): "Uddrag af Relationer fra brandenburgske Afsendinge i Danmark i Aarene 1670-1671." *Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Historie og det danske Sprogs Oplysning*. 4. Række, VI Bind. København, pp. 74-99.

Fridericia, J.A. (1896-1902): Danmarks Riges Historie 1588-1699. *Danmarks Riges Historie* IV. København.

Fuhrmann, Kai (1990): Die Auseinandersetzung zwischen königlicher und gottorfischer Linie in den Herzogtümern Schleswig und Holstein in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Frankfurt.

Gamrath, Helge og Erling Ladewig Petersen (1980): Danmarks historie. Bind 2. Tiden 1340-1648. Andet halvbind: 1559-1648. København.

Geffroy, A. (1885): Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres des France depuis les traités de Westphalie jusqu'a la révolution française. Bind II Suède. Paris.

Geffroy, A. (1895): Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres des France depuis les traités de Westphalie jusqu'a la révolution française. Bind XIII Danemark. Paris.

Glete, Jan (1993): Navies and Nations: Warships, navies and state building in Europe and America, 1500-1860. Stockholm. Vol. 1-2.

Goubert, Pierre (1991): Louis XIV et vingt millions de français. Nouvelle édition augmentée. Paris.

Guéry, Alain (1978): "Les finances de la monarchie française sous l'ancien régime." *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*. 33e Année. Paris, pp. 216-239.

Haag, Eugène og Émile (1966): La France protestante ou vies des protestants français qui se sont fait un nom dans l'histoire depuis les premiers temps de la réformation jusqu'a la reconnaissance du principe de la liberté des cultes par l'assemblée nationale. Tome I-X. (Genoptryk). Genève.

Halding, Bente (1968-69): "Dansk udenrigsforvaltning 1660-70." *Arkiv* 2. København, pp. 197-243.

Hassø, Arthur G. og Erik Kroman (udg.) (1962): Tyske Kancelli II. Gehejmekonseilet 1670-1770. Danske Kancellis udenrigske afdeling til 1676 (1698). Tyske Kancellis udenrigske afdeling til 1770. *Vejledende Arkivregistraturer* XI. København.

Hatton, Ragnhild (ed.) (1976): Louis XIV and Europe. London og Basingstoke.

- Heiberg, Steffen (1992): [anm.: Benito Scocozza: Ved afgrundens rand 1600-1700. *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bind 8. København 1990.] *Historisk Tidsskrift*. Bind 92. København, pp. 169-71.
- Heiberg, Steffen (1993): *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*. København.
- Helk, Vello (1991): *Dansk-norske studierejser 1661-1813*. Bind I-II. Odense.
- Helveg, Ludvig (1857): *Den danske Kirkes Historie efter Reformationen*. Bind I-II. København.
- Henshall, Nicholas (1992): *The Myth of Absolutism. Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. London og New York.
- Hirsch, Ferdinand (udg.) (1906): *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Auf Veranlassung seiner hochseligen Majestät des Kaisers Friedrich als Kronprinz von Preussen*. Neunzehnter Band. Politische Verhandlungen. Zwölfter Band. Berlin.
- Hoffmann, Gottfried Ernst; Klaus-Peter Reumann og Hermann Kellenbenz (1986): *Die Herzogtümer von der Landesteilung 1544 bis zur Wiedervereinigung Schleswigs 1721. Geschichte Schleswig-Holsteins*. 5. Band. Neumünster.
- Hutton, R. (1986): "The making of the secret treaty of Dover, 1668-1670." *The Historical Journal*. Vol. 29, 2. Cambridge, pp. 297-318.
- Jespersen, Knud J.V. (1989): *Danmarks historie*. Bind 3. Tiden 1648-1730. København.
- Jespersen, Knud J.V. (1991): *Stat og nation. Det europæiske hus*. Bind 4. København.
- Jespersen, Knud J.V. og Ole Feldbæk (2002): *Revanche og neutralitet 1648-1814. Dansk udenrigspolitik historie*. Bind 2. København.
- Jessen, Franz von (1930): *En slesvigsk Statsmand. Første Del. Dansk Udenrigspolitik i Tiden 1680-1703*. København.
- Jones, J.R. (1996): *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century*. London og New York.
- Jørgensen, A. D. (1893-94): *Peter Schumacher Griffenfeld*. Bind I-II. København.
- Jørgensen, Dagny (1976): *Danmark-Norge mellom stormaktene 1688-1697. Dansk-norsk sjøfart og utenrikspolitikk under den pfalziske arvefølgekrig*. Oslo.
- Jørgensen, Frank og Morten Westrup (1982): *Dansk centraladministration i tiden indtil 1848*. København.
- Koenigsberger, H. G. (1987): *Early Modern Europe 1500-1789*. London og New York.

- Kunisch, Johannes (1990): "Kurfürst Friedrich Wilhelm und die Grossen Mächte." Ein Sonderbares Licht in Teutschland. Beiträge zur Geschichte des Grossen Kurfürsten von Brandenburg (1640-1688). *Zeitschrift für Historische Forschung. Beiheft 8*. Berlin, pp. 9-32.
- Landberg, Georg (1935): Johan Gyllenstiernas nordiska förbundspolitik. I belysning av den skandinaviska diplomatiens traditioner. Uppsala.
- Landberg, Georg (1952): Den svenska utrikespolitikens historia. Bind I, 3. Stockholm.
- Laursen, L. (udg.) (1923): "Betænkninger af Statholder Frederik Ahlefeldt og Statssekretær Konrad Biermann angaaende den politiske Situation i Efteråret 1672." *Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning*. 6. Række, III Bind. København, pp. 367-376.
- Laursen, L. (udg.) (1907-33) Danmark-Norges Traktater 1523-1750 med dertil hørende Aktstykker. Bind I-IX. København. (Se tillige Christiansen, Carl S.)
- Lengeler, Jörg Philipp (1998): Das Ringen um die Ruhe des Nordens. Grossbritanniens Nordeuropa-Politik und Dänemark zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Frankfurt am Main.
- Lind, Gunner (2000): "Den heroiske tid? Administrationen under den tidlige enevælde 1660-1720." *Dansk Forvaltningshistorie I. Stat, forvaltning og samfund. Fra Middelalderen til 1901*. København, pp. 159-225.
- Lindbæk, J. (udg.) (1903-04): Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660-1676. Bind I-II. København.
- Lindeberg, Gösta (1936): "K.J. Hartman. Forskarmetoder og forskargerning." *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*. Bind IX. Stockholm, pp. 105-130.
- Louis XIV (1992): Mémoires pour l'instruction du dauphin. Présenté par Pierre Goubert. Paris.
- Machiavelli, Niccolo (1998): Fyrsten. Uforkortet oversættelse fra italiensk af Fritz Wolder. København.
- Malettke, Klaus (1994): Ludwig XIV. von Frankreich. Leben, Politik und Leistung. Göttingen.
- Mandrou, Robert (1973): Louis XIV en son temps 1661-1715. *Peuples et civilisations*. Paris.
- Marquard, Emil (1952): Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914. København.

- Mattingly, Garrett (1955): *Renaissance Diplomacy*. London.
- Mayo, Hugh (2000): *Robert Molesworth's Account of Denmark: Its Roots and its Impact*. (Utrykt ph.d.-afhandling) Odense.
- Mettam, Roger (1988): *Power and Faction in Louis XIV's France*. Oxford.
- Mignet (udg.) (1835-47): *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV ou correspondances, mémoires, et actes diplomatiques concernant les prétensions et l'avènement de la maison de Bourbon au throne d'Espagne. Accompagnés d'un texte historiques et précédés d'une introduction. Tome I-IV. Collection de documents inédits sur l'histoire de France publiées par ordre du Roi et par les soins du ministre de l'instruction publique. Première série. Histoire politique*. Paris.
- Molbech, C. (udg.) (1847): "Kong Christian den Femtes egenhændige Dagbøger, udgivne efter originalerne, med en Indledning, og et Tillæg af utrykte Bidrag til denne Konges Historie." *Nyt historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening, ved Selskabets Bestyrelse*. Bind 1. København, pp. 469-530.
- Molbech, C. (udg.) (1848): "Kong Christian den Femtes egenhændige Dagbøger. Fortsættelse." *Nyt historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening, ved Selskabets Bestyrelse*. Bind 2. København, pp. 172-258, 555-644.
- Molesworth, Robert (1976): *An Account of Denmark as It was in the Year 1692*. København.
- Munck, Thomas (1990): *Seventeenth Century Europe. State, conflict and the social order in Europe 1598-1700*. Basingstoke.
- Olden-Jørgensen, Sebastian (1999): *Kun navnet er tilbage. – En biografi om Peter Griffenfeld*. København.
- Olsen, Gunnar (1964): *Den unge enevælde 1660-1721. Politikens Danmarks Historie VIII*. København.
- Petersen, Erling Ladewig (red.) (1984): *Magtstaten i Norden i 1600-tallet og dens sociale konsekvenser*. Odense.
- Picavet, C.-G. (1930): *La diplomatie française au temps de Louis XIV (1661-1715). Institutions, Moeurs et Coutumes*. Paris.
- Prevost, M. et al (1933-(94)): *Dictionnaire de Biographie Française. Tome 1-(18)*. Paris.
- Rabb, Theodore K. (1975): *The Struggle for Stability in Early Modern Europe*. New York.

- Renouvin, Pierre og Jean-Baptiste Duroselle, (1968): Introduction to the history of international relations. Oxford.
- Roosen, William James (1976): The Age of Louis XIV. The Rise of Modern Diplomacy. Cambridge.
- Rothrock, G. A. (1979): The Huguenots: A Biography of a Minority. Chicago.
- Roussell, Aage (1963-68): Danske Slotte og Herregårde. København.
- Rowen, Herbert R. (1956): "Arnauld de Pomponne: Louis XIV's Moderate Minister." *The American Historical Review*. Vol. LXI, No. 3. New York.
- Rowen, Herbert R. (1957): The Ambassador Prepares for War. The Dutch Embassy of Arnauld de Pomponne 1669-1671. Haag.
- Rudelius, Karl-Elof (1942): Sveriges utrikespolitik 1681-1684. Från garantitraktaten till stilleståndet i Regensburg. Uppsala.
- Rystad, Göran (ed.) (1983): Europe and Scandinavia. Aspects of the Process of Integration in the 17th Century. Lund.
- Rørdam, Holger Fr. (1881-1882): "Om fremmede Religionssamfunds, især Kalvinisternes, Stilling her i Landet i Christian V's Tid." *Kirkehistoriske Samlinger*. 3. R. 3. Bd., pp. 144-169. København.
- Rørdam, Holger Fr. (1898): Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17. Aarhundrede. København.
- Sachs, Aage (red.) (1921): Den danske Centraladministration. Udgivet i Anledning af Den danske Kancellibygnings 200 Aars Dag. København.
- Schilling, Heinz (1998): "Der westfälische Friede und das neuzeitliche Profil Europas." *Historische Zeitschrift*. Beiheft 26. München, pp. 1-32..
- Schrøder, Urban (1959): Enevældens første Aar. *Den danske Kirkes Historie*. Bind IV. København.
- Scocozza, Benito (1990): Ved afgrundens rand 1600-1700. *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bind 8. København.
- Sirjean, Gaston (1959): Encyclopédie généalogique des maisons souveraines du monde. 1 France. Paris.
- Sonnino, Paul (1988): Louis XIV and the origins of the Dutch Wars. Cambridge.
- Sturdy, David J. (1998): Louis XIV. London.
- Teisen, J. V. og Louis Bobé (red.) (1930): Danmarks Adels Aarbog udgivet af en Forening. 1930. Syv og fyrretyvende Aargang. København.

- Tuxen, A. (1892-94): "Overfaldet paa Hamburg 1686." *Historisk Tidsskrift*. 6. R. IV. København, pp. 519-562.
- Tuxen, A. (1888): "Royal Danois: Louis XIVs dansk-norske Regiment, 1690-98". *Militært Tidsskrift. Udgivet af det Krigsvidenskabelige Selskab*. Syttende Aargang. København, pp. 305-404.
- Upton, A. F. (1998): Charles XI and Swedish Absolutism. Cambridge.
- Vaupell, Otto (1880-82): Rigskansler Grev Griffenfeld. Et Bidrag til Nordens Historie i det 17de Hundredaar. Bind I-II. København. (Hvert bind med "Breve og Aktstykker" har selvstændig paginerings.)
- Wegener, C. F. (udg.) (1876-82): "Geheimeraadets Protokol over udenrigske Sager 20 Juni 1670-10 April 1676." *Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv*. Bind 6. København, pp. 68-137.
- Wegener, C. F. (udg.) (1876-82): "Kong Christian Vs egenhændige Dagregistre for Aarene 1692, 1693 og 1694." *Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv*. Bind 6. København, pp. 258-343.
- Wegener, C. F. (udg.) (1883): "Kong Christian Vs egenhændige Dagregister for Aaret 1693." *Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv*. Bind 7. København, pp. 1-72.
- Whelan, Bernadette (ed.) (1995): The Last of the Great Wars. Essays on the War of the Three Kings in Ireland, 1688-91. Limerick.
- Wolf, John B. (1968): Louis XIV. London.
- Worsaae, J.J.A. (udg.) (1860): Kong Christian den Vtes Testamenter som Tillæg til Kongeloven. Forefundne i Regalieskabene paa Rosenborg Slot ved de originale Eksemplarer af Kongeloven og Indfødsretten og nu første Gang udgivne efter Hans Majestæt Kongens allernaadigste Befaling. København.
- Wright, Quincy (1955): The Study of International Relations. New York.
- Zeller, Gaston (1955): Les temps modernes: De Louis XIV à 1789. *Histoire des relations internationales. Tome troisième. II*. Paris.